

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV

ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 4 (74)

2021

Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2021 жылғы 31 желтоқсан
№ 4 (74)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркелген

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан
Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті
ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

О. Т. Сейтжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Редакциялық алқа

М. Ю. Бурдин, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Украина);

А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

У. Х. Мухамедов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);

И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы,
профессор, Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);

К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);

В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);

П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);

Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);

И. Ш. Борчаивили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Қ. Алтайбаев, заң ғылымдарының кандидаты;

А. Б. Жақулин, заң ғылымдарының докторы кандидаты, доцент;

Ж. Ш. Құсайынов, заң ғылымдарының магистрі
(жауапты хатшы).

Нөмірмен жұмыс
істегендер

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.

Қалиев Б. А.

Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:

Аубакирова С. М.

Басуға 08.11.2021 ж.

тапсырылды

Баспаға 30.12.2021 ж.

кол қойылды

Шартты баспа табақ 26,7.

Формат 60×84^{1/8}.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 666.

Тиражы 200 дана.

Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады

Редакция материалдарды
қайтармайды.

Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

2021 жылға Ведомстволық

әдебиетті басып шығарудың

тақырыптық жоспары

№ 4 позициясы.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

баспаханасында басылған,

Қарағанды қ.,

Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»
Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова
№ 4 (74) за 2021 год
31 декабря

Зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности (приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор (Украина);
А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор (Российская Федерация);
У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор (Республика Узбекистан);
И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор (Российская Федерация);
Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный работник высшей школы (Российская Федерация);
К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика);
В. В. Кожокар, кандидат юридических наук (Российская Федерация);
П. В. Грідюшко, кандидат юридических наук, доцент (Республика Беларусь);
Уфук Айхан, ассоциированный профессор (Турецкая Республика);
И. Ш. Борчаишвили, доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель Казахстана;
С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;
М. Ч. Когамов, доктор юридических наук, профессор;
К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;
С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;
Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;
З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;
А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;
С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;
А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;
Ж. Ш. Кусаинов, магистр юридических наук (ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,
Б. А. Қалиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**

С. М. Аубакирова

Сдано в набор 08.11.2021.
Подписано в печать 30.12.2021.

Усл. печ. л. 26,7.
Формат 60×84^{1/8}.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Заказ № 666.
Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план издания
ведомственной литературы
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2021 г., позиция № 4.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермакова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 4 (74) for 2021
December 31**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the
Committee for Quality Assurance in the Field of Education and
Science of the Ministry of Education and Science of the Republic
of Kazakhstan for the publication of the main results of scientific
activity (Order of the Ministry of Education and Science of the
Republic of Kazakhstan No. 2 for official use dated
February 11, 2021).

Chief editor

O. T. Seyitzhanov, Candidate of Law, Associate Professor

Editorial board

*M. Y. Burdin, Doctor of Law, Professor
(Ukraine);*

*A. Kh. Mindagulov, Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

*U. H. Mukhamedov, Doctor of Law, Professor
(Republic of Uzbekistan);*

*I. A. Nasonova, Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

*N. S. Nizhnik, Doctor of Law,
Professor, Honored Worker of Higher Education
(Russian Federation);*

*K. M. Osmonaliev, Doctor of Law, Professor
(Kyrgyz Republic);*

*V. V. Kozhokar, Candidate of Law
(Russian Federation);*

*P. Gridyushko, candidate of legal Sciences, associate Professor
(Republic Of Belarus);*

*Ufuk Ayhan, Associate Professor
(Turkish Republic);*

*I. Sh. Borchashvili, doctor of law, Professor,
honored worker of Kazakhstan;*

S. E. Kairzhanova, doctor of legal Sciences, associate Professor;

M. H. Kogamov, doctor of law, Professor;

K. S. Sakbaev, doctor of law, Professor;

S. S. Moldabaev, doctor of law, Professor;

E. O. Tuzelbaev, doctor of law, Professor;

Z. S. Tokubaev, doctor of law, Professor;

A. D. Shaimukhanov, doctor of law, Professor;

S. K. Altybaev, candidate of legal Sciences;

A. B. Jakulin, candidate of legal Sciences, associate Professor;

*Zh. Sh. Kussainov, Master of Laws
(Executive Secretary).*

Worked on the issue:

Editors:

E. Yu. Lukhtina,

B. A. Kaliev

**Design,
technical editing,
computer layout:**

S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
08.12.2021.

Signed to the press in 30.12.2021.

Conditional printed sheet 26,7.

The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 666.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.

Reprint of materials is possible
only with the permission
of the editorial board.

Thematic plan of publishing
departmental literature of the
Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov for
2021, position No.4.

Printed in the printing house of
the Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,

Karaganda,
Yermekova str., 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

ӘОЖ 343.24

Алтайбаев С. Қ.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(e-mail: altaibaev@vail.ru);*

Омирова М. С.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция
капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:asdvebv1@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасындағы айыппұл жазасы

Аннотация. Жаңа қылмыстық заңды қолданудың алты жылдық тәжірибесі қылмыстық теріс қылықтар үшін көзделген жазалар жүйесінің артықшылықтары мен осал тұстары туралы ой қорытуға, соның негізінде заңнама мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру бағыттарын айқындауға жол ашты. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасындағы қылмыстық теріс қылықтарға арналған айыппұл жазасын құқықтық реттеу мәселелері мен оны тағайындау тәжірибесі талданады. Ғылыми мақаланың авторлары қылмыстық теріс қылықтар үшін көзделген айыппұл жазасын ғылыми сараптамаға салып, оның қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін көзделген жазалар жүйесіндегі орны және жаза мақсаттарын қамтамасыз етудегі маңызын анықтайды.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтар, теріс қылық, айыппұл, жазалар жүйесі, айлық есептік көрсеткіш, жазаның мақсаты.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасында қылмыстар үшін де, қылмыстық теріс қылықтар үшін де қолданылатын негізгі жаза түрлерінің бірі — айыппұл.

Қазақстан Республикасының ҚК 41-бабының 1-бөлігінде «Айыппұл — осы Кодексте көзделген шекте, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселенген мөлшерде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу» — десе, 2-бөлігінде «Айыппұл қылмыстық теріс қылықтар үшін – айлық есептік көрсеткіштің жиырмадан екі жүзге дейінгі шегінде, қылмыстар үшін айлық есептік көрсеткіштің екі жүзден он мыңға дейінгі шегінде не еселенген мөлшерде белгіленеді» [1] — деп қарастырған.

Айыппұлдың заңнамалық анықтамасында ақшаның кімнің пайдасына өндіріліп алынатыны назар аудартады және бұны заңнамалық тұрғыдан анықтауды қажет етеді. Жазаның бір түрі — ҚР ҚК 48-бабының 1-бөлігінде «Мүлікті тәркілеу дегеніміз — сотталған адамның меншігіндегі, қылмыстық жолмен табылған не қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айнал-

дыру» [1] — деп, заңшығарушы нақты анықтап көрсеткен. Аталғанның негізінде, айыппұлға қатысты толықтыруды қазет етеді.

Айыппұл жазасын біз тек қылмыстық құқықтық жазалаудан ғана емес, басқа да құқықтық салаларда кездестіруімізге болады. Оған әкімшілік, азаматтық жаза түрлерін жатқызуымыз. Бірақ олардың атаулары «айыппұл» бір болғанымен, мазмұндары әртүрлі.

Айыппұл мәселесін шетелдік заңнамаларда қарастырғанда, қазіргі таңда әлемде айыппұл мөлшерін есептеудің бірнеше тәсілін — нақтыақшалай сомада; белгілі бір шартты бірлікке шағып; белгілі бір кезең ішіндегі табыс мөлшерінде; заңсыз жолмен алынған табысқа, келтірілген залалға және т. б. еселенген түрлері кездестіруге болады.

Біздің қылмыстық заңнамада осы орайда осылардың екеуі бар. Негізгі тәсіл — айыппұл мөлшерін белгілі бір шартты бірлікке шағып есептеу. Қылмыстық теріс қылықтар үшін тағайындалатын айыппұлдың айлық есептік көрсеткішке шағып есептелетін мөлшері қазір жиырма мен екі жүз аралығын құрайды (ҚР ҚК 41-б. 2-б.). Айыппұл мөлшерін есептеудің келесі тәсілі — пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселеп санау (ҚР ҚК 41-б. 1-б.).

Айыппұлдың қолданыстағы қылмыстық заңнамадағы анықтамасын алдыңғы қылмыстық кодексіңдегі анықтамасымен салыстырғанда жаза түрінің мәні өзгермегенін аңғаруға болады — екіжағдайда да осы жаза тағайындалған кінәлі адам мүліктік шектеулерге тап болады. Алайда айыппұл мөлшерін есептеу мәселесіндегі заңшығарушының ұстанымы басқаша — бұрынқолданыста болған заңнама бойынша айыппұл мөлшері жаза тағайындаған кездегі айлық есептік көрсеткішке шағып есептелсе, кейінгі ҚР ҚК Қылмыстық кодексі бойынша қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кездегі айлық есептік көрсеткіш мөлшері басшылыққа алынуға міндетті.

Заңшығарушының айыппұл мөлшерін есептегенде жаза тағайындаған кездегі емес, қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кездегі айлық есептік көрсеткішті басшылыққа алу туралы әділдік принципіне жауап беретін шешімімен келісуге болды.

Орыз заңгері О. Н. Баженовтің пікірінше, «Айыппұлдың мазмұнын экономикалық сипаттағы жазалаушылық және тәрбиелік элементтердің жиынтығы құрайды» [2, 35] десе, отандық заңгер Б. А. Құлмұханбетова өзінің еңбегінде «Айыппұлдың жазалаушылық мазмұнын сотталған адамның мүліктік (материалдық) құқықтарын шектеу құрайды» — деп қарастырған [3, 30]. Ал, Қазақстан Республикасы Жаратылыстану Ғылымдары Академиясының Академигі, заң ғылыдарының докторы, профессор И. Ш. Борчашвили «Айыппұл жаза мақсаттарына сотталған адамның материалдық мүдделеріне әсер ету жолымен қол жеткізеді» — деп санайды [4, 70]. Осы айтылғандардан айыппұлды ғалымдар бірауыздан мүліктік жазалардың қатарына жатқызатынын аңғаруға болады.

Айыппұлды орындаған кезде сотталған адамнан мемлекеттің кірісіне ақша (қаржы) өндіріліп алынатын болса, өз кезегінде азаматтық заңнама бойынша ақша — заттармен қатар мүліктің бір түрі болып табылады (ҚР АҚ 115-бабы) [5].

Демек, айыппұл жазасы қаржылық шектеулерге ұшырату жолымен сотталған адамның меншік құқығына әсер ететін мүліктік жаза болып табылады. Жеке адамның мүліктік құқықтарын шектей отырып, айыппұл қоғамға жат ұстанымдары бар адамның санасында қылмыс (қылмыстық теріс қылық) жасау туралы шешім қабылдауға жол бермейтін психологиялық тосқауыл ола алады.

Салыстырмалы түрде айыппұл жазасының орындалуын Қылмыстық-атқару заңнамасында қарастырсақ 50-бабында — «Сотталған адам айыппұлды ерікті түрде төлемеген кезде, айыппұлды оның мүлкінен, оның ішінде сот айқындаған ортақ меншік құқықтарындағы мүліктегі оның үлесінен өндіріп алу мүмкіндігі көзделген» [6]. Демек, айыппұл тек қана ақша түрінде емес, өзге мүлік түрінде де өндіріліп алынуы мүмкін. Осы жерде «ақшалай

өндіріп алудың» орнына «ақшалай нысанда мүлік өндіріп алуды» да қарастырған жөн сияқты. Дегенмен, айыппұлды ерікті түрде төлуден жалтарған адамдарға ғана қолданған жағдайда бұл ұсыныс орынды болып көрінеді.

Айыппұлдың басқа жаза түрлерінің алдындағы артықшылықтары туралы сөз қозғағанда, ең алдымен, бұл жаза түріне сотталған адамдар арасында қылмыстың қайталану деңгейінің төмендеуі [7, 27–28]. Жазаның мақсатының бірі қылмыстың қайталануының алдын алу болса, айыппұл тағайындау арқылы да қол жеткізуге болатындығын меңзейді.

Дегенмен, әдебиеттерде айыппұл түріндегі жазаның кемшілігі ретінде оның қылмыстық заңмен жазаланатын әрекетті жасаған адамдардың мүліктік жағдайының әркелкі болуы салдарынан сотталған адамдардың барлық санаттарына қолданыла алмайтыны, айыппұлдың ауқатты адамдардың қатаң жазалардан құтылып кетуіне жол ашатыны, айыппұлды бас бостандығынан айыру жазасына алмастыру мүмкіндігінің көзделуі қоғамдық қауіптілігі төмен әрекеттер үшін қоғамнан оқшаулаумен байланысты жазалардың тағайындалуына алып келетіні аталады. Өз меншігінің мардымсыз ғана бөлігінен айырылуына ауқатты адам бейжай қарайды, экономикалық тұрғыдан ғана ықпал ете отырып бай адамдардың мінез-құлқына тиісті деңгейде әсер ету мүмкін емес деп те санайтын ғалымдар бар [8, 2–5].

Біздің ойымызша, мүліктік жағдайы әркелкі адамдарға айыппұлдың бірдей мөлшерінің тағайындалуы қаншалықты әділетсіз болса, кедей емес адамдарға тек қана осы себеп бойынша айыппұлдың орнына одан әлдеқайда қатаң жаза тағайындау — соншалықты әділетсіз болып табылады. Олай болса, айыппұлдың кемшілігі мен артықшылықтары туралы айтқанда екі тарап та әділдік принципін алдыға тарта алады.

Жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығы саралаудан көрініс табатындықтан, оны ескеру судья үшін бәлендей қиындық туындатпайды. Біздің ойымызша, айыппұл мөлшері тек қана қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығына тәуелді болуы керек, ал қалған екі көрсеткіш негізінен оны төлеу мерзімін анықтағанда есепке алынуы тиіс.

Мүліктік жағдай деп сот тәжірибесінде сотталған адамның материалдық табысы ғана түсініледі, оның объективтік дәлелі ретінде жалақы туралы анықтама қабылданады. Ал заң талабы бойынша мүліктік жағдай ұғымымен сотталған адамның өзге де табыстары және меншігі қамтылуы тиіс. Олай болса, соттың қолында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асырған органдардан келіп түскен сотталған адамның мүліктік жағдайы туралы толық ақпарат болуы керек. Аталған талаптарды сақтамау соттың әділетсіз немесе орындауға келмейтін үкім шығаруына алып келуі мүмкін.

Осы орайда қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың кейбір санаттарының мүліктік жағдайы отандық заңнамамызда ескеріліп қойғанын айта кету керек. Мысалы, ҚР ҚК 81-баб. 3-бөлігі бойынша кәмелетке толмағандарға айыппұл жазасы олардың дербес табысы немесе өндіріп алуға жарайтын мүлкі болған жағдайда ғана тағайындалады. Бұл талапты ескермеу, айыппұл жазасын іс жүзінде кәмелетке толмаған адамның ата-анасының өтеуіне алып келіп, оны қылмыстық жазадан азаматтық-құқықтық міндеттемеге айналдырған болар еді. Демек, айыппұлдың дербес табысы немесе өндіріп алуға жарайтын мүлкі бар кәмелетке толмағандарға ғана тағайындалуы, бір жағынан, жеке жауаптылық принципінің талабы болса, екінші жағынан, қылмыстық жазаның табиғатын бұрмалауға жол бермейді.

Қылмыстық теріс қылықтар туралы нормалардың санкциясында айыппұл жазасы әрқашан белгілі бір аралықтарда көрсетіледі. Бұл тәсіл соттардың айыппұл жазасын тағайындағанда сотталған адамның мүліктік жағдайын ескеруіне жағдай жасайды.

Тағайындалған айыппұл мөлшері қасақана қылмыспен келтірілген залалдың мөлшеріне сай келуін қарастырсақ, айыппұл мөлшері мен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтан келген залал арасындағы сәйкестілік туралы тұжырымдау қылмыстық жазаның табиғатын түсінбеудің салдары болып табылады. Бұл орайда И. Ш. Борчашвили «Айыппұл келтірілген залалды өтеу нысаны болып табылмайды, сондықтан оның мөлшері келтірілген залал мөл-

шеріне емес, қылмыстық құқық бұзушылықтың қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесіне сай болуы керек» — деген [4, 274].

Демек, айыппұл — қылмыстықтеріс қылықпен (қылмыспен) келтірілген материалдық залалдың орнын толтыру құралы емес, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның мүліктік құқықтарын шектеумен ұштасатын жария сипаттағы мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы — жазаның бір түрі. Қылмыстық теріс қылықпен (қылмыспен) келтірілген материалдық залалдың орны азаматтық-құқықтық тәртіппен өтеледі.

Заң шығарушының қолданыстағы Қылмыстық кодексте айыппұл жазасын кеңінен қолданудың өзіндік себебінің бірі — қоғамдағы нарықтық қарым-қатынастардың етене дамуының нәтижесі деп қарастырғандай.

Сонымен, жоғарыда аталғандармен қатар, Қазақстан Республикасы ҚК 41-бабындағы айыппұлдың анықтамасына –

1. «Айыппұл — осы Кодексте көзделген шекте, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданыста болған айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасына немесе құнына, берілген ақша сомасына немесе берілген мүлік құнына, жымқырылған мүлік құнына, алынған кіріс сомасына немесе бюджетке түспеген төлемдер сомасына еселенген мөлшерде мемлекеттің кірісіне ақшалай өндіріп алу» — деп толықтыруды ұсынуға болады. Осы жағдайда, жоғарыда аталған салаларда қолданылатын айыппұл түрлерінен даралауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жыл 03 шілде // <https://adilet.zan.kz>
2. Баженов О. Н. Наказание в виде штрафа: проблемы законодательного закрепления, назначения и исполнения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2013 // <https://www.dissercat.com/content/nakazanie-v-vide-shtrafa-problemy-zakonodatelnogo-zakrepleniya-naznacheniya-i-ispolneniya>
3. Кулмуханбетова Б. А. Имущественные наказания по уголовному праву Республики Казахстан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2004 // <http://irbis.bolashaq.edu.kz/>
4. Борчашвили И. Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть / Под ред. А. К. Даулбаева. — Алматы: Жеті жарғы, 2015. — Т. 1. // <http://irbis.bolashaq.edu.kz/>
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 1994 жыл 27 желтоқсан, № 268-ХІІІ // <https://adilet.zan.kz>
6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі. 2014 жыл 05 шілде // <https://adilet.zan.kz>
7. З.С. Тоқыбаев, С.Қ. Алтайбаев. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару құқығы: Дәрістер курсы / Д.Т. Кенжетаевтың жалпы редакциясымен дайындалды. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2017.
8. Гаухман Л., Максимов С., Жаворонков А. Справедливость наказаний: принцип и реальность // Законность. — 1997. — № 7 // <https://www.dissercat.com>

Алтайбаев С. К.,

*начальник кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(e-mail: altaibaev@mail.ru);*

Омирова М. С.,

*магистрант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: e-mail:asdvebv1@mail.ru)*

Штрафы в уголовном законодательстве Республики Казахстан

Аннотация. Шестилетний опыт применения нового уголовного закона позволил обобщить представления о преимуществах и уязвимостях системы наказаний, предусмотренных за уголовные проступки, на основе которых определены направления совершенствования законодательства и правоприменительной практики. В научной статье анализируются вопросы правового регулирования и практика назначения штрафов за уголовные проступки в действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан. Авторы проводят самостоятельный анализ назначения штрафа как вида уголовного наказания, предусмотренного за уголовные проступки, результаты которого позволили им определить место штрафа в системе наказаний и его значение в достижений целей наказания.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, проступки, штраф, система наказания, месячный расчетный показатель, цель наказания.

S. K. Altaybaev,

*Head of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(e-mail: altaibaev@vail.ru);*

M. S. Omirova,

*master's studentt, Faculty of Postgraduate Education, Police captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: asdvebv1@mail.ru)*

Fines in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan

Annotation. Six years of experience in the application of the new criminal law allowed us to generalize ideas about the advantages and vulnerabilities of the system of punishments provided for corner offenses, on the basis of which directions for improving legislation and law enforcement practice were determined. The scientific article analyzes the issues of legal regulation and the practice of imposing fines for criminal offenses in the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. In the scientific article, the authors analyze the appointment of a fine as a type of criminal punishment provided for criminal offenses, determine its place in the system of punishments and its significance in achieving the goals of punishment.

Keywords: criminal offenses, misdemeanors, fine, punishment system, monthly calculation index, purpose of punishment.

Байсұлтанов А. Б.,
Институт бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы Ақтөбе қ., e-mail: baisul@mail.ru)

**Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару заңнамасының
Қылмыстық-атқару жүйесін дамыту кезеңдері**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару заңнамасының қылмыстық-атқару жүйесін дамыту кезеңдері туралы жазылған. Сонымен қатар қылмыстық-атқару жүйесінің бас бостандығынан айыру мекемелерінің қалыптасу кезеңдері туралы қамтылған. Қылмыстық-атқару кодексінің қазіргі уақыттағы жаңа кезеңіне қатысты мекемелерге тоқталып, оның түрлеріне шолу жасалынған. Сондай-ақ автор қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жазасын өтейтін адамдардың саны, яғни статистикалық мәліметтеріне тоқталған. Қылмыстық-атқару жүйесінің бұрынғы жағдайы мен бүгінгі жағдайына қатысты жазылған. Қазіргі кезде Қазақстан аумағында мекемелердің хал-ахуалы бұрынғыға қарағанда айтарлықтай жақсарғандығы туралы айтылған. Қазақстанның пенитенциарлық жүйесі тұтқындалғандар мен сотталғандардың құқықтарын кеңейтуге, күзетпен ұстау және жазаны өтеу жағдайларын ізгілендіруге бағытталған елеулі өзгерістер туралы және қылмыстық-атқару жүйесін қаржыландырудың ұлғайғандығы туралы қамтылған.

Негізгі сөздер: қылмыстық-атқару заңнамасы, қылмыстық-атқару жүйесі, сотталғандар, мекемелер, қамаққа алу, бас бостандығынан айыру, кезеңдер.

Ертеде ата-бабамыз қылмыс жасаған, жазаланған адамды темір торға қамамай өз заңдарымен жазалаған болатын. Қылмыс жасаған адамды қолын артына қайырып байлап, кісе белдігін, бас киімін шешіп, тізерлетіп, бетіне күйе жағып, киіз үйдің керегесіне байлап қоятын болған. Белдік, бас киімін шешкені — жігіттік намысынан айырылғаны, тізе бүктіргені — жазасын мойындатқаны, ал, бетіне күйе жаққаны — ел алдында қара бет болғаны екен. Осылайша өз заңдарымен тәртіпке түсіріп, жазалаған.

Бас бостандығынан айыру орындары — қылмыскерді бас бостандығынан айырып, қоғамға қауіп төндірмеу мақсатында оны қоғамнан оқшаулап, сот үкімін орындау үшін қамау орны деп танылады. Қазақ жеріндегі бас бостандығынан айыру орындары XVIII ғасырдың соңына қарай пайда бола бастаған екен.

Бұрынғы заманда бас бостандығынан айыру орындары «абақты» деп аталған. «Абақты — қылмыскерді бас бостандығынан айырып, қауіпті әрекетін одан әрі өрістетпеу мақсатымен, оны қоғамнан оқшаулатуға, сот жазасын өтеуге арналған қамау орны. Абақтыға ауыр қылмыс істеп сотталғандар қамалады. Абақты буржуазиялық қоғамда пайда болып, қанаушы таптың жеке адамдарды қорлау, азаптау орнына айналды. Советтік әділ сот қылмыскерді абақтыға жапқанда оның адамгершілік намысын қорлауды көздемейді», — деп жазылған Қазақ Совет Энциклопедиясында [1].

Біздің ата-бабамыз өз қасиетті жерлерінде түрме (абақты) салмаған. Қылмыс жасаған адамды дала билері қазақтың асыл сөздерімен кесіп тастап отыратын болған немесе әз Тәуке ханның «Жеті жарғы» заңын қолданған.

Қазақстанда түрме XIX ғасырдың соңына қарай пайда бола бастапты. «Сібір қазақтары деп атаған бес ояз жерінде атақты екі түрме ғана болған екен. Бірі 150 адамға арналып салынған Омбы қаласында, екіншісі 50 адамға арналып 1869 жылы салынған Петропавл қала-

сында болыпты. Ақмола, Көкшетау ояздарында 1890 жылдардан бастап түрме үшін бұрынғы әскери гауптвахтаны пайдаланыпты. XIX ғасырдың алғашқы ширегінде Атбасар оязының орыс-қырғыз училище ғимараты да «ақ түрме» аталып кеткен еді. Кейін қайта жөндеп, гастроном дүкенін жасады. Ол бұрынғы «Ленин» көшесінде болатын» [2].

Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенетін болсақ, алғашқы түрмелер 1890 жылдарда ашыла бастаған екен. Жағдайлары да мәз емес күйде болған. Алғашқы түрмелер Орталық Қазақстанда ашылған. Біріншілер қатарындағы Ақмола және Көкшетау түрмелері бұрынғы гауптвахтылар ғимараттарында, әрқайсысы 15 адамға ғана арналған болған. Бұл түрмелерге кейде арестанттарды да қамағандықтан, өте тар болған.

Өз жұмысында Қазақстанның түрмелерінің тарихи-құқықтық негіздерін атап өткен С. К. Бастемиев Қазақстандағы түрмелердің қалыптасуы мен даму үрдісін шартты түрде төрт кезеңге бөліп көрсетеді:

1-ші кезең Қазақстан территориясындағы түрме жүйесінің қалыптасуы мен дамуы XVIII ғасырдың 30-жылдарынан бастап 1917 жылғы қазан революциясы басталғанға дейінгі уақыт аралығын қамтиды. XX ғасырдың басына дейін Қазақстан аумағында 20 түрме салынған. XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында Ресей империясында түрме жүйесіне Батыс Еуропа елдерінің пенитенциарлық жүйесінің тәжірибесі негізінде реформа жасау басталды, алайда ол объективті себептермен аяғына дейін жеткізілмеген.

2-ші кезең 1917 жылғы қазан және 1920 жылдардың аяғы Батыс Еуропа елдері мен АҚШ-тың пенитенциарлық жүйесі тәжірибесі негізінде қызметін реттейтін нормативтік актілерді әзірлеу және қабылдаумен; бұл актілердің іс жүзінде іске аспауымен сипатталады.

3-ші кезең 1930 жылдың ортасынан 1991 жылға дейінгі уақыт. 1930 жылдың ортасында КСРО ІХК ГУЛАГ ведомствалық актісі негізінде тергеу түрмелері және қызметі КСРО ІХК ГУЛАГ ведомствалық Ережесімен реттелетін сотталғандарды ұстайтын түрмелер құрылған. Түрмелер «түзелмейтін сотталғанның» жеке басына қысым көрсету және оны сындыру қызметін орындаған. 1929 жылы Сталиннің нұсқауымен КСРО аумағы бойынша еңбекпен түзеу лагерьлерін көбейту мақсатында арнайы жоспар жасалды. Бұл лагерьлер жөнінде 1930 жылы 7 сәуірде жоба қабылданды. 1920–1930 жылдардан КСРО аумақтарында концентрациялық лагерьлер Колымада, Магаданда, Воркутада, Сібірде, Оралда, Қазақстанда және де басқа аймақтарда жаппай құрыла бастады [2].

1940 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша Лагерьлер Бас Басқармасы 53 лагерьден, оның көптеген бөлімшелерінен, республикалық, өлкелік, облыстық еңбекпен түзеу колонияларынан (170 өндірістік, 83 ауылшаруашылықтық, 172 «контрагенттік», сонымен қатар басқа ведомстволардың шаруашылықтары мен құрылыстарында жұмыс істейтіндер) және жасөспірімдерге арналған 50 колониядан тұрды [3].

«Қазақ КСР ІХК еңбекпен түзеу мекемесінің және еңбек қоныстарының бөлімі 1942 жылдың қаңтар айында Қазақ КСР ІХК еңбекпен түзеу лагерьлері мен колонияларының басқармасы (ЕТЛКБ) болып қайта құрылған. Соңғысының құрамында өндірістік бөлім және өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы, ветеринария құрылған болатын.

Сол 1942 жылы Қазақстанда тағы да 22 жаппай жұмыс істейтін колония ұйымдас-тырылған болатын. Одан кейінгі уақытта олардың саны көбейе түсті, 1944 жылы 32 жетті. 1953 жылғы рақымшылдықтан кейін сотталғандардың санының кезекті азаюы болды. Осыған байланысты, 32 колониядан бар жоғы 14 қалдырылған болатын, оның ішінде 4 өнеркәсіптік, 3 ауыл шаруашылығы, 5 контрагенттік колония және 4 мүгедектерге арналған қалдырылды».

4-ші кезең Қазақстанның тәуелсіздік алған сәтінен бастап қазіргі уақытқа дейін.

Қазіргі таңда қылмыстық-атқару жүйесінің дамуындағы маңызды қадам 2015 жылдың 1 қаңтарынан күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінің қабылдануы болып табылады.

Сонымен қатар, қылмыстық-атқару жүйесі саласындағы нақты оңды нәтижелерге жетуге жетелейтін бағдарламалар қатары жүзеге асырылуда. Сотталғандардың құқықтары қарастырылып, мекемелер үшін оңды жағдай жасалуда. Қылмыстық-атқару жүйесінің бұрынғы жағдайы мен бүгінгі жағдайы, әрине, салыстыруға келмейді. Қазіргі кезде Қазақстан аумағында мекемелердің хал-ахуалы бұрынғыға қарағанда айтарлықтай жақсарған. Көптеген мекемелер заманауи құралдармен жабдықталған. Десекте әлі де алға қойылған мақсат-міндеттер қатары кемір емес.

Мекемелер жағдайы алға басқанмен, сотталғандар қатары азаяр емес. Басты мақсат — сотталғандарды түзеу, жазасын өткеріп шыққан азаматтардың қоғамға бейімделуі, қоғамнан өз орнын табуы үшін жағдай жасау, бас бостандығынан айыру орнынан босаған және сынақтан өту қызметіне тіркелген азаматтарды әлеуметтік оңалтудың тиімді жүйесін қалыпқа келтіру бойынша міндеттердің орындалуына атсалысу болып қала береді.

Қазақстан Республикасында қылмыстық-атқару жүйесі мен Қазақстан Республикасында жазаны орындайтын басқа да мемлекеттік органдар қызметінің мәселелері ерекше өзекті болып отыр, жазаларды ұйымдастыруға және орындауға көбірек көңіл бөлінуде. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару заңнамасы құқық қолдану процесінің соңғы сатысының — қылмыс жасауға кінәлілерге қатысты жазалардың тиімді орындалуын құқықтық регламенттеуге бағытталған. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіруге, сотталғандарды түзеуге, сотталғандардың да, өзге адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға бағытталған жазалау мақсаттарын іске асырады (ҚР ҚАК 4-бабының 1-бөлігі). Көрсетілген мақсаттарға сәйкес Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару заңнамасының міндеттері: 1) жазаларды және қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің өзге де шараларын орындау мен өтеудің тәртібі мен шарттарын реттеу; 2) сотталғандарды түзеу құралдарын айқындау; 3) сотталғандардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау болып табылады; 4) сотталғандарға әлеуметтік бейімделуге көмек көрсету (ҚР ҚАК 4-б. 2-б.). Мемлекет өзіне мақсат қою арқылы аталған мақсатқа қол жеткізуді, яғни кез келген тәсілмен және құралдармен қол жеткізуді міндет етіп қоймайды. Мемлекет гуманистік идеалдар мен демократиялық құндылықтарға бейілділігін атап көрсетеді, сондықтан ҚР ҚАК 4-бабының 3-бөлігінде заң шығарушы «жазаларды және қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын орындаудың дене азабын тарту немесе адамның қадір-қасиетін қорлау мақсаты жоқ» деп атап көрсетті.

Егемендік алған сәттен бастап 1998 жылға дейін Қазақстанда 1971 жылғы Қазақ КСР-ның түзеу — Еңбек кодексі жұмыс істеді, оның негізін КСРО одағы мен одақтас республикалардың түзеу-еңбек заңнамасы құрады [3].

Жаңа кезенді Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ Қылмыстық-атқару кодексінің қабылдануы деп есептеген жөн, онымен бір мезгілде 1997 жылғы ұқсастық бойынша 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі қабылданған.

Елдің Қылмыстық-атқару заңнамасының қылмыстық-атқару кодекстерін негізге ала және кезеңдері ретінде қарай отырып, қылмыстық-атқару жүйесін дамытуды да қарау қажет. Әрбір қылмыстық-атқару кодексі мемлекеттің қылмыстық-атқару жүйесіндегі белгілі бір үрдістерді білдірді.

ҚР ҚАК қолданысқа енгізілген сәттен (1998–2014 жж.) өткен уақыт ішінде 20-дан астам заң қабылданып, олар ҚР ҚАК-не өзгерістер мен толықтырулар енгізді. Бұл ретте одан бір 3-бөлім және бір 20-тарау толығымен алынып тасталды, бірқатар бөлімдер мен тараулардың нормалары бірнеше рет түзетілді (3, 5, 6, 8-тараулар және т. б.). Көбінесе бір жыл ішінде қылмыстық-атқару заңнамасына түзетулерді көздейтін бірден бірнеше заң қабылданды. Сонымен қатар Қылмыстық-атқару кодексіне енгізілген өзгерістер мен толықтырулар оның

нормаларының жетілдірілуіне ғана емес, өтпелі кезеңдегі қоғамдық өмірдің серпінді жағдайларына да байланысты болды.

Өкінішке орай, Қазақстан тарихи жағдайларға байланысты түрме халқының жоғары санымен күресуді жалғастыруда. Соттардың жазаларды қолдану тәжірибесі туралы соңғы 10 жылдағы статистикалық деректерді талдау бас бостандығынан айыруды кеңінен қолдануды көрсетеді. Тәуелсіздік жылдары Қазақстанның түрме халқы қысқарғанына қарамастан, ол әлі де жоғары деңгейде қалып отыр.

Белгіленген статистикалық шындыққа, Қазақстанда жазаларды орындаудың қазіргі заманғы жүйесіне көшу қажеттілігіне, Қазақстан Республикасының Қылмыстық атқару жүйесінің дамуына сөзсіз кедергі келтіретін бірқатар шешілмеген проблемаларды шешу міндеттілігіне сүйене отырып, 2014 жылғы Қылмыстық-атқару кодексі қабылданды. Бұл сондай-ақ қылмыстық жазалардың кейбір негізгі түрлері үшін осы уақытқа дейін оларды орындаудың құқықтық және материалдық жағдайлары анықталмағандығына байланысты болды. Бұл, бірінші кезекте, қажетті материалдық-техникалық қамтамасыз етілудің болмауына байланысты әрекет етпейтін қамауға алу сияқты қылмыстық жазалардың түрлеріне жатады; оларды өтеу тәртібі мен шарттарын құқықтық реттеумен бекітілмеген қоғамдық жұмыстар, сондай-ақ орындалуы жекелеген жағдайларда заңнамалық белгіленген талаптарға сәйкес келмейтін бас бостандығынан айырудың әртүрлі түрлері (мысалы, өмір бойы бас бостандығынан айыру). Жоғарыда айтылғандардың бәрі ел ішінде де, халықаралық-құқықтық аренада да кеңестік лагерь жүйесінің мұрасынан құтылу үшін Пенитенциарлық заңнаманы түбегейлі қайта қарастыру қажеттілігі туындағанын айғақтайды.

Іс жүзінде бұл еліміздің қылмыстық-атқару заңнамасы үшін қағидатты жаңа кезең. ҚР ҚАК негіз қалаушы ережелерін егжей-тегжейлі қарау мемлекеттің халықаралық стандарттарға жақындатылған қылмыстық-атқару жүйесінің қызметі үшін негіз жасауға ұмтылатынын куәландырады. Бұл мысалдардың бірінде, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің бұрынғы атауларынан бас тартуда көрінеді. 2014 жылғы ҚР ҚАК 89-бабында мекемелер: 1) қауіпсіздігі барынша төмен мекемелер; 2) қауіпсіздігі орташа мекемелер болып бөлінеді; 3) кәмелетке толмағандарды ұстауға арналған орташа қауіпсіз мекемелер; 4) қауіпсіздігі барынша жоғары мекемелер; 5) қауіпсіздігі төтенше мекемелер; 6) қауіпсіздігі толық мекемелер; 7) қауіпсіздігі аралас мекемелер.

Қазіргі уақытта Қазақстанның қылмыстық-атқару жүйесінде мекемелердің жалпы саны – 80, оның ішінде: 16 – тергеу изоляторлары(тергеу изоляторлары), 18 – қауіпсіздігі барынша жоғары мекемелер (қатаң режим), 13 – орташа қауіпсіз мекемелер (жалпы режим), 5 – төтенше қауіпсіз мекемелер (ерекше режим), 15 – қауіпсіздігі барынша төмен мекемелер (қоныс-колониялар), 1 – толық қауіпсіз мекемелер (түрме), 2 – қауіпсіздігі аралас мекемелер (арнайы, қатаң, жалпы), 6 – әйелдер, 3 – туберкулез аурулар, 1 – кәмелетке толмағандар жазасын өтейтін мекемелер бар. Қазіргі уақытта қылмыстық-атқару жүйесінде барлығы 33217 адам бар, оның 4508 адам тергеу-қамққа алынғандар, 28709 адам сотталғандар [4].

Сонымен жоғарыдағыларды қорытындылай келе, соңғы он жылда Қазақстанның пенитенциарлық жүйесі тұтқындалғандар мен сотталғандардың құқықтарын кеңейтуге, күзетпен ұстау және жазаны өтеу жағдайларын ізгілендіруге бағытталған елеулі өзгерістерге ұшырауда. Осы мақсатта Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексіне көптеген өзгерістер енгізілді, Қазақстанның қылмыстық атқару жүйесін қаржыландыру ұлғайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ Совет Энциклопедиясы. — Алматы, 1972.
2. Т. Көлбаев. Ғасыр қасіреті немесе Сталиндік түрмелер // <https://www.abai.kz/index.php/post/7805>.

3. Бастемиев С. К. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару құқығы. — Павлодар, 2010.

4. ҚР ПМ ҚАЖ қызметі туралы ақпараттық форум материалдары. 08.08.2021. — Нұр-Сұлтан, 2021.

Байсултанов А. Б.,
*начальник института,
кандидат юридических наук, полковник полиции*
(Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан
им. М. Букенбаева, г. Актобе, Республика Казахстан, baisul@mail.ru)

**Этапы развития уголовно-исполнительной системы
и уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан**

Аннотация. В данной статье рассказывается об этапах развития уголовно-исполнительной системы уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан. Также освещены этапы становления уголовно-исполнительной системы в учреждениях лишения свободы. Применительно к новому этапу уголовно-исполнительного кодекса в настоящее время проведен обзор учреждений и их видов. Также автор остановился на статистических данных о количестве лиц, отбывающих наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Написано относительно прежнего состояния и сегодняшнего состояния уголовно-исполнительной системы. Отмечается, что в настоящее время на территории Казахстана состояние учреждений значительно улучшилось по сравнению с предыдущим. Пенитенциарная система Казахстана о существенных изменениях, направленных на расширение прав арестованных и осужденных, гуманизацию условий содержания под стражей и отбывания наказания, и об увеличении финансирования уголовно-исполнительной системы.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное законодательство, уголовно-исполнительная система, осужденные, учреждения, арест, лишение свободы, периоды.

A. B. Baisultanov,
*Head of the Institute,
Candidate of Legal Sciences, police colonel*
(Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukembayev, Aktobe city, baisul@mail.ru)

**Stages of development of the penal enforcement system
of the Penal Enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. This article describes the stages of development of the penal enforcement system of the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan. The stages of the formation of the penal enforcement system in institutions of deprivation of liberty are also highlighted. With regard to the new stage of the Penal Enforcement Code, a review of institutions and their types has now been conducted. The author also dwelled on statistical data on the number of persons serving sentences in institutions of the penal system. It is written about the former state and the current state of the penal system. It is noted that at present, the state of institutions in Kazakhstan has significantly improved compared to the previous one. The penitentiary system of Kazakhstan announced significant changes aimed at expanding the rights of arrested and convicted

persons, humanizing conditions of detention and serving sentences, and increasing funding for the penal enforcement system.

Keywords: penal enforcement legislation, penal enforcement system, convicts, institutions, arrest, imprisonment, periods.

ӘОЖ 343.2

Балгожина М. Е.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
философия докторы (PhD)*

*(Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

Райбаев Д. К.,

*жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), полиция майоры*

(e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);

Кожамжарова Н. Н.,

*Жоғары оқудан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: Kozhamzharova98@inbox.ru)*

Қылмыстық құқық теориясындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі ұғымы

Аннотация. Мақалада қылмыстық құқық теориясындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі туралы ұғым қарастырылады.

Авторлардың пікірінше, құқықтық құбылыстарды кешенді зерттеу тек ғылыми әдіснаманың негіздеріне жауап беріп қоймай, тиісті қылмыстық-құқықтық құбылыстардың теориялық және заңнамалық анықтамасын жетілдіруге, терминологияны нақтылауға, қылмыстық-құқықтық репрессия диспропорциясын жоюға, сондай-ақ көптіктің нақты нысандарын бөлудегі олқылықтарды жоюға ықпал етеді.

Авторлар қолданыстағы қылмыстық заңнама контексінде көптік формаларын зерттеу ерекше өзектілікке ие деп санайды. Біріншіден, қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстарға және қылмыстық теріс қылықтарға бөлу себебінен, екіншіден, қылмыстық құқық бұзушылықтардың нысандарының бірі болып табылатын қылмыстардың қайталану құрылымындағы елеулі өзгерістердің болуына байланысты.

Зерттеушілердің пікірінше, қылмыстық заңнаманы реформалау кезінде көптік институтының жан-жақты зерттелмеуі бірқатар олқылықтар мен кемшіліктерге әкеліп отыр.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыстар көптігі, қылмыстық-құқықтық институт, қылмыстың сандық параметрі, жалпы бөлік, ерекше бөлік, бірнеше рет, қылмыстар жиынтығы.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі өте жағымсыз әлеуметтік құбылыс. Сонымен қатар, ол қылмыстылық сияқты көлемді, әрі жағымсыз құбылыстың бір бөлігі ғана.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігін жасау деңгейі адамдардың сотталғанға дейін жасаған қылмыстарының санынан және бұрын сотталғандармен жасалған қылмыстардың санынан құралады. Сондай-ақ, біздер заңнан тыс қалған латентті қылмыстылық деңгейін де ұмытпағанымыз жөн. Тар мағынада қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптігі қылмыскердің жеке басының әлеуметтік қауіптілігінің көрсеткіші, әдетте ол жасаған қылмыстардың саны мен ауырлығына тең.

Жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі дегеніміз бір адамның түрлі жағдайларда қылмыстық жауаптылыққа тартуға заңды негіз болатын бір қылмыстық құқық бұзушылықтан артық құқық бұзушылықтар жасауы.

Қылмыстық құқық теориясында бірқатар ғалымдар қылмыстық заңнама мәтініне «қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі» ұғымын енгізу туралы ойларын негіздегендеріне қарамастан бұл термин қолданыстағы қылмыстық заңнамада жоқ, ол тек теорияда ғана қарастырылады. Дегенмен құқықтық аспектіде қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі ең алдымен жеке қылмыстық-құқықтық институт екені баршамызға аян.

Қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңнамаға талдау жасай отырып, қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі айрықша құқықтық реттеу пәнімен біріктірілген, өзара байланысты қылмыстық-құқықтық нормалар жиынтығынан тұратын дербес қылмыстық-құқықтық институт екендігіне көз жеткіздік. Бұл бір адамның екі немесе одан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау нәтижесінде пайда болатын қатынастар. Қылмыстық құқық бұзушылықтар институтын құрайтын барлық құқықтық нормалардың әрқайсының өз мазмұны мен қызметтік бағыттары бар. Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі мәселесін реттеуші қылмыстық-құқықтық нормаларды негізгі екі топқа бөлуге болатындығы жайлы айтатын зерттеушілер пікірімен қосылу қажет деп санаймыз. Нормалардың бірінші тобына қылмыстық заңның Жалпы бөлігінің «Қылмыстық құқық бұзушылықтар» деп аталатын 2-бөлімінің тиісті баптарында қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалуы (ҚР ҚК-нің 12-бабы) және жиынтығы (ҚР ҚК-нің 13-бабы), қылмыстардың қайталануы, қауіпті қайталануы (ҚР ҚК-нің 14-бабы) ұғымдары берілетін ережелер жатады. Берілген баптар норма-дефиницияларға жатып, олар қылмыстық құқық бұзушылық көптігі нысандары ұғымдарын нақты, әрі қайшылықсыз беруге, әрқайсына тән белгілерді ашуға бағытталған. Нормалардың екінші тобына келер болсақ, олар «Жаза» бөліміне енгізіліп, қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше рет жасалғаны, қылмыстар рецидиві және қауіпті рецидив үшін жоғары қылмыстық жаза тағайындауды (ҚР ҚК-58-бабы) қарастырып, қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы, үкімдер жиынтығы және қылмыстардың қайталануы жағдайында жаза тағайындау (ҚР ҚК 59-бабы), сондай-ақ ҚР ҚК-нің 60-бабында «Үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындау» мәселесін реттейді [1]. Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің көрсетілген компоненттері бір-бірімен өзара байланысты болып табылады, яғни кейбір ережелерді қолдану, әдетте, қылмыстық құқық бұзушылықтардың басқа да нысандарына жүгінуді қажет етеді. Жалпы, қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің осы элементтеріне сипаттама беру біз қарастырып отырған құқықтық институттың қылмыстық-құқықтық түсінігі мен жалпы белгілерін анықтаусыз мүмкін емес деп пайымдаймыз.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігін ғылыми зерттеу мәселесі өте кең. Кеңестік және посткеңестік кезеңдегі ғалымдардың көптеген еңбектері көптілік ұғымы мен оның нысандарын зерттеуге арналып, ғылыми еңбектер осы құбылысты түсінудегі салыстырмалы түрдегі ортақ пікірдің қалыптасуына ықпал етті.

Құқықтық әдебиеттерге талдау жасай отыра қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі ұғымын анықтауға қатысты екі бағыттың дамығандығына көз жеткіземіз. Бірінші бағытқа сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі адамның екі немесе одан да көп қылмыс жасауы түріндегі шектеулі белгілермен сипатталады. Екінші бағыт жойылмаған немесе алынбаған соттылықтың болуы, ескіру мерзімінің өтпеуі және т. б. сияқты қылмыстық құқық

бұзушылықтар көптігінің анағұрлым кеңейтілген анықтамасын қамтиды. Сөйтіп, ғалымдардың осы тұжырымдамаға қатысты пікірталастары негізінен оның белгілеріне қатысты туындайды. Біздің пайымдауымыз бойынша, кез-келген құбылыс ұғымы оны толық сипаттайтын және оны басқа құбылыстан ажыратуға мүмкіндік беретін белгілерді қамтуы керек. Сонымен қатар, бір ғана тұжырымдама зерттелетін құбылыстың бүкіл мәнін аша алмайды, оған тек жалпы формальды түсінік береді. Мақаланы жазуда біз осы ұстанымнан ауытқымауды жөн санаймыз.

Бірінші бағытқа сәйкес зерттеушілердің пікірлерін қарастыратын болсақ И. В. Кушнир, В. С. Комиссаров, П. С. Дагельдердің көзқарасы бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігіне бір адамның екі немесе онан да көп қылмыстар жасауы жатқызылады [2]. Бұл анықтамада қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің сандық параметрі (екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылық) мен сол қылмыстық құқық бұзушылықтарды бір адамның жасауы дұрыс айқындалған. Ал жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық мәні А. А. Рождествина, Г. Г. Криволапов, Е. Г. Васильеваның [3] анықтамаларында нақты орын алып, олар қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігін бір адамның мінез-құлқында бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық бойынша жауаптылыққа тартуға негіздердің болуы ретінде түсіндіреді. Шын мәнінде, қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі әртүрлі тәуелсіз қылмыстарды құрап, идеал жиынтықты қоспағанда қылмыстық заңда қарастырылған қылмыстардың нақты құрамының белгілері бар, бірақ басқа қылмыстармен ішкі қарым-қатынасы жоқ дербес қылмыстарды құрайды.

Т. А. Калининнің пікірі бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі «дербес қылмыстық-құқықтық институт, ол құқықтық реттеудің ерекше мәні бар өзара байланысты қылмыстық-құқықтық нормалардың жиынтығы-бір адамның екі немесе одан да көп қылмыс жасауына байланысты туындайтын қатынастар» [4].

И. В. Кушнирдің пайымдауы бойынша «қылмыстар көптігі бір адамның бір уақытта немесе біртіндеп қылмыстық-құқықтық салдар туындатушы екі және онан да көп қылмыс жасауы» [2].

А. А. Рождествина: «қылмыстар көптігі — бір адамның бірнеше қылмыс жасап, олардың әрқайсының қылмыстық-құқықтық нормалармен қарастырылып, өз қылмыстық-құқықтық мәнін сақтауы», — деген пікірді ұстанады [3].

Н. А. Бекбергеновтың берген анықтамасы бойынша: «...қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі деп құбылыстардың құрылымындағы кез келген сандық өзгерістер (іс-әрекеттер, әрекетсіздік, адамдар, объектілер, пиғыл, мақсаттар және т. б.) олардың сапалық мазмұнының өзгеруіне (қоғамдық қауіптілік дәрежесінің артуына, зиянның, құқықтық салдардың шиеленісуіне және т. б.) әкелетін жағдайды түсіну керек» [5].

Ал В. С. Комиссаров «Қылмыстар көптігі — бұл кем дегенде жасаған екі қылмысы бойынша қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігі жоққа шығарылмайтын, адамның екі және онан да көп қылмыстар жасауы», — деген анықтама береді [2]. Яғни, біз алдында атап көрсеткендей бұл зерттеушілер біз қарастырып отырған құқықтық институттың ұғымын ашуда өз ойларын қылмыстық құқық бұзушылықтың сандық параметрі (екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылық) мен сол қылмыстық құқық бұзушылықтарды бір адамның жасауына шоғырландырады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі ұғымын анықтауға қатысты екінші бағыт Ф. С. Бражник, Е. А. Борисенко Г. И. Баймурзиннің зерттеулерінде айқындалған. Бұл зерттеушілердің пікірлері бойынша «қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі деп адамның қылмыстық қудалаудың ескіру мерзімі өтпеген не соттылығы өтелмеген немесе алынбаған не заңға сәйкес қылмыстық қудалау тоқтатылмаған екі немесе одан да көп қылмыс жасауы түсініледі» [6]. Бұл пікірмен ішінара келіспеуге де болады. Себебі, қылмыстық құқық бұзушылықтардың ескіру мерзімінің болуы, алдында жасалған қылмысы үшін сотталғандықты

көрсету әр қылмысты қарау кезінде міндетті белгіге жатады. Біз үшін Б. Жунусовтың түсіндірмесі қызықты болып көрінеді. Ол қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігін адамның екі немесе одан да көп қылмыс жасау жағдайлары деп түсіндіреді. Сондай-ақ, жасаған әрекеті үшін ол сотталды ма, жоқ па, оған қарамастан, егер олардың кем дегенде екеуі үшін заңды салдары өтелмесе немесе қылмыстық қудалауға процессуалдық кедергілердің болмауы екендігін анықтайды [7, 55]. Біздер үшін В. П. Малковтың түсіндірмесі ең дұрысы болып көрінеді, оның анықтамасы бойынша қылмыстардың көптігі дегеніміз-кінәлі адамның қылмыстық заңда қарастырылған екі немесе одан да көп әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасауы, олардың әрқайсысы тәуелсіз қылмыс құрамы болып табылатындығы және жасаған әрекеттердің қылмыстық-құқықтық маңыздылығының жоғалмауы мен қылмыстық процесті жүзеге асыру үшін заңи кедергілердің болмауы [8, 198].

Бұл пікірлердің барлығы мағыналық тұрғыдан қайшы емес, керсінше бірін-бірі толықтырушы көзқарастар деп санаймыз. Барлығы қосылып келіп қылмыстық құқық ғылымындағы қылмыстар көптігі институтының дәстүрлі белгілерін анықтайды:

а) адамның бірінен кейін бірін немесе әртүрлі уақытта екі немесе онан да көп қылмыстық құқық бұзушылықтарды әрекет немесе әрекетсіздік арқылы жасауы;

ә) қылмыстық құқық бұзушылықтар орындаушы немесе қатысушының басқа рөлінде жасалуы;

б) жасаған әрекеттерінің кем дегенде екеуі үшін заңды салдардың (алынбаған немесе жойылмаған соттылық, қылмыстық жауаптылықтан босатылуына негіздің) болуы;

в) қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін кедергілердің болмауы.

Қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңнама негізінде көптік нысанын зерделеу айрықша өзекті деп санаймыз. Ол ең алдымен, қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстар мен теріс қылықтар деп бөлумен, сондай-ақ қылмыстардың қайталануы ұғымының қылмыстық-құқықтық құрылымының түбегейлі өзгеруімен түсіндіріледі [9, 13].

Бұл мәселені қарастыруды өзімізге мақсат етіп қоймағанмен, қылмыстық заңнаманы қайта қарастыру кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі институтының кешенді түрде қарастырылмауы қазіргі қылмыстық заңнамадағы бір қатар олқылықтарға әкеліп отыр. Қазақстандық қылмыстық заңнамадағы қазіргі қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі институты «қылмыстық құқық бұзушылықтар» санатының енгізілуіне байланысты және «қылмыстардың қайталануы және қылмыстардың қауіпті қайталануы» ұғымы құрылымының түбегейлі өзгертілуіне байланысты бір қатар өзгерістерге ұшырады. Сондықтан қылмыстық құқық теориясында қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі институты шеңберінде қалыптасқан жеке ережелер қазіргі уақытта қайта қарастыруды қажет етеді деп пайымдаймыз. Сондай-ақ, қылмыстық құқық теориясында бірқатар ғалымдар қылмыстық заңнама мәтініне «қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі» ұғымын енгізу туралы ойларына қолдау көрсетіп, қолданыстағы қылмыстық заңнамада «қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі» мен оның белгілері көрініс табуы қажет деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. — Алматы: Норма-К, 2016. — 267 б.
2. Кушнир И. В. Уголовное право. — М., 2000; Комиссаров В. С. Уголовное право Российской Федерации. 2012; Дагель П. С. Множественность преступлений. Лекция по курсу советского уголовного права, часть Общ. — Владивосток: Изд-во дальневосточн. ун-та, 1969. — С. 1.
3. Рождествина А. А. Уголовное право: общая часть. 2009.; Криволапов Г. Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву и установление ее признаков ОВД: Учебное пособие. — М.: 1989. — С.19.; Васильева Е.Г. Формы множественности преступлений по действующему уголовному законодательству: дис. ...канд. юрид. наук. — Ставрополь, 2005. — 140 с.

4. Калинина Т. А. Формы и виды единого преступления и отграничение их от множественности преступлений: Автореф. дис. канд. юрид. наук. — М., 2005. — С. 5.
5. Бекбергенов Н. А. Назначение наказаний по совокупности преступлений и приговоров: Дис ... канд. юрид. наук. — Алматы: Казахский гуманитарный юридический университет, 2002. — С. 11.
6. Бражник Ф. С. Множественность преступлений – отражение их совокупной общественной опасности // Уголовное право. — 2000. — № 3. — С. 25–30.; Борисенко Е. А. Назначение наказания при множественности преступлений (ст. 68, 69 УК РФ): дис. ...канд. юрид. наук. Краснодар, 2006. Рогов И. И., Баймурзин Г. И. Уголовное право Республики Казахстан. — Алматы: Изд-во: «Жеті Жарғы», 2003. — С. 192.
7. Жунусов Б. Уголовное право Республики Казахстан. Общ. часть. — Караганда: КВШ КНБ РК. 1998. — С. 121.
8. Малков В. П. Множественность преступлений и ее формы по советскому уголовному праву. — Казань. — 1982. — С. 44-45.
9. Балгожина М. Е. Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігінің бір нысаны ретіндегі қылмыс рецидиві ұғымы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2019. — № 1. — С. 13.

Балгожина М. Е.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
доктор философии (PhD)*

*(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

Райбаев Д. К.,

*заместитель начальника кафедры общих правовых дисциплин,
доктор философии (PhD), майор полиции
(e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);*

Кожамжарова Н. Н.,

*магистрант факультета послевузовского образования,
старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,
Республика Казахстан, г. Караганда, e-mail: Kozhamzharova98@inbox.ru)*

Понятие множественности уголовных правонарушений в теории уголовного права

Аннотация. В статье рассматривается понятие множественности уголовных правонарушений в теории уголовного права. С точки зрения авторов, только комплексное исследование правовых явлений отвечает основам научной методологии, способствует совершенствованию теоретического и законодательного определения соответствующих уголовно-правовых явлений, уточнению терминологии, устранению диспропорций уголовно-правовой репрессии, а также пробелов в выделении конкретных форм множественности. Авторы полагают, что изучение форм множественности в контексте действующего уголовного законодательства обладает особой актуальностью. Во-первых, по причине деления уголовных правонарушений на преступления и уголовные проступки, во-вторых, по существенным изменениям конструкции рецидива преступлений, который является одной из форм множественности. По мнению исследователей, именно отсутствие комплексного исследования института множественности при реформе уголовного законодательства привело к ряду упущений и недоработок.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, множественность преступлений, уголовно-правовой институт, количественный параметр преступности, общая часть, особенная часть, неоднократность, совокупность преступлений.

M. E. Balgozhina,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)*

*(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda,
Republic of Kazakhstan, e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

D. K. Raibayev,

*Deputy Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Major*

(e-mail: doul_zare4ka@mail.ru);

N. N. Kozhamzharova,

*master's student of the Faculty of Postgraduate Education,
Senior police lieutenant*

*(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Kozhamzharova98@inbox.ru)*

The concept of multiple criminal offenses in the theory of criminal

Annotation. This article discusses the concept of multiple criminal offenses in the theory of criminal law. According to the authors, only a comprehensive study of legal phenomena meets the fundamentals of scientific methodology, contributes to the improvement of the theoretical and legislative definition of relevant criminal law phenomena, clarification of terminology, elimination of disproportions of criminal law repression, as well as gaps in the identification of specific forms of plurality. The authors believe that the study of plurality forms in the context of the current criminal legislation is of particular relevance. Firstly, because of the division of criminal offenses into crimes and criminal offenses, and secondly, due to significant changes in the design of recidivism, which is one of the forms of plurality. According to the researchers, it is the lack of a comprehensive study of the institute of plurality in the reform of criminal legislation that has led to a number of omissions and shortcomings.

Keywords: Criminal offenses, multiplicity of crimes, criminal law institution, quantitative parameter of crime, general part, special part, repetition, totality of crimes.

ӘОЖ 343.01

Балгожина М. Е.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
философия докторы (PhD)
(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

Абиев Е. С.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(e-mail: Abiev93@mail.ru);*

Қаржасова Г. Б.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
философия докторы (PhD)
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: GKB24@mail.ru)*

**Бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдардың
элеуметтік бейімделуіне байланысты кейбір мәселелер**

Аннотация. Мақалада авторлар бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды элеуметтік бейімдеу мәселелерін қарастырады. Авторлардың пікірінше, тұтастай алғанда, бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жаза диалектикалық қайшылықты сипатқа ие. Оң сәттерге, атап айтқанда, сотталғандардың жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау мүмкіндігін болдырмау, мақсатты жазалау-түзеу әсеріне жағдай жасау, қоғамға қарсы ортамен байланыстарды бұзу және т. б. жатады. Зерттеушілердің пікірінше, сотталушыны оқшаулаудың жағымсыз салдары олардың бұрынғы өмірде қалыптасқан элеуметтік пайдалы байланыстарын үзуді, элеуметтік рөлдерді орындау мүмкіндігін айтарлықтай шектеуді болып табылады. Қазіргі кезеңде қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің жанындағы қамқоршылық кеңестер мен ата-аналар комитеттері қайта жаңғыртылуда. Авторлардың көзқарасы бойынша, сотталғандарды түзетуге қоғамның қатысуының бұл формалары сотталғандардың санасы мен мінез-құлқына әсер етудің тиімді тетігі болып табылады.

Негізгі сөздер: бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдар, элеуметтік бейімдеу, постпенитенциарлық кезең, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері, қамқоршылық кеңестер.

Бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жаза диалектикалық тұрғыдан қарама-қайшы сипатқа ие. Мұндай жаза түрінің бір ғана жағымды жағы — сотталғанды жаңа қылмыстар жасау, қоғамға қайшы бағыттағы ортамен қарым-қатынас жасау мүмкіндігінен айырып, жаза орындау мекемесінің оған қатысты жазалай-түзей әсер ету жағдайын жасауы болып табылады. Сондай-ақ, жалпы қоғамнан оқшаулаудың сотталған үшін көптеген жағымсыз салдары бар екенін сол мәселені зерттеумен айналысушы ғалымдар егжей-тегжейлі жазуда.

Жаза орындау үдерісінің қаншалықты мұқият, нәтижелі түрде ұйымдастырылғандығына, сотталғандардың санасына саңлау тауып, қайта тәрбиелеу жұмыстарының нәтижелі жүргізілгендігіне қарамастан сотталғанның жаза өтеу мерзімі аяқталып, бостандыққа шығар алдында оның қол үзіп қалған ортаға қайтып оралып, сол ортадан өз жолын тауып, қайтадан сіңісіп кетуі, элеуметтік пайдалы байланыстарын қалпына келтіруі өте күрделі үдеріс.

Б. Қ. Шнарбаев, А. Е. Мизамбаев пен А. Б. Молдашевалардың зерттеу нәтижелері бойынша түрлі қауіпсіздік деңгейіндегі қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен жуық арада босап шығайын деп жатқан сотталғандардың – 62,7 % оларды үйде «күтіп» отырған адамдардың барына сенімсіздік білдірсе, 70 % көбі босап шыққан соң тек өз күштері мен мүмкіндіктеріне сене алатындықтарын айтқан және тек 21% ғана «туысқандары тарапынан болатын моральдық қолдау мен қамқорлыққа сенетіндіктерін жеткізген» [1, 134–135].

Бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққандардың жаңа өмірге бейімделуін өзге жұртшылық көмегінің тек мекеме қызметкерлері мен басқа мемлекеттік орган өкілдері күшімен ғана жүзеге асыру өте қиын.

Бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдардың әлеуметтік бейімделулеріне постпенитенциарлық кезеңде көмек көрсету қажеттілігі баршаға мәлім, қазіргі таңда бұл мәселе халықаралық құқықтық актілермен бекітілген. Мысалы, Қылмыстылықты ескерту және құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау бойынша БҰҰ Конгресі қабылдаған және БҰҰ-ның Қамаудағы адамдармен қарым-қатынасқа қатысты ең төменгі стандарттық ережелер (Женева 1955 жыл) мен БҰҰ-ның 31 шілде 1957 жылғы және 13 мамыр 1977 жылғы резолюцияларында былай деп белгіленген: «Қоғамның міндеттері қамаудағы адам босағанмен тоқтамайды. Сондықтан қамаудан босап шыққан тұлғаларға ықпалды қамқорлық жасау қабілеттері бар, соқыр наным құрбандары болып табылатын мұндай тұлғалардың қоғам өміріне енуге көмек көрсете алатын мемлекеттік немесе жеке органдар болуы керек» (64 ереже) [2, 181].

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босағандардың әлеуметтік бейімделу проблемаларына талдау жасау — бұл мәселеге жұртшылықты тарту қажеттігін және оның қазіргі таңда өте өзекті екендігін көрсетеді. Бұл туралы М. Ансель: «Қоғам өзінің әр мүшесін пайдалы азамат етіп шығаруға ықпал етуі керек, ол сүрініп кеткен немесе түзетуге болатын қателік жасаған жағдайда да күш салуы қажет» [3, 260].

Қазіргі кезде бұрындар өз мәнін жоғалтып алған қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде қамқоршылық кеңестер мен ата-аналар комитеті қайтадан қолға алынуда. ҚР ҚАК 8-бабының 1-тармағына сәйкес сотталғанды түзеу үдерісіне қамқоршылық және қоғамдық кеңестер, сотталғандардың ата-аналар комитеті қатыса алады [4]. Алайда, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері мен жұртшылықтың өзара әрекеттестігі қатынастарын бекітуші нормативтік база, өкінішке орай, жоқ. Жұртшылықтың сотталғандарды түзеу үдерісіне қатысу нысандары олардың сана-сезімі мен мінез-құлықтарына әсер етудің тиімді тетігі болып табылады. Сондай-ақ, біздің пікіріміз бойынша, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босап шыққан адамдарды әлеуметтік бейімдеу мәселесіне байланысты сұрақтарды қарастыруда елімізде «пенитенциарлық және постпенитенциарлық қамқоршылық» институтын енгізудің маңызы зор деп санаймыз.

Озық шет мемлекеттер сотталғандарды қайта әлеуметтендірудің үлкен тәжірибесін жинақтады, оны зерделеу мен талдау мемлекетке ұлттық және тарихи дәстүрлерді ескере отырып, бас бостандығынан айыру орындарындағы адамдарды әлеуметтік бейімдеу және қайта әлеуметтендіру жүйесін тиімді жаңғыртуға мүмкіндік береді деп пайымдаймыз [5].

Сотталғанға олардың отбасыларының өз еркімен әлеуметтік жәрдем жасауларының әлемдік тәжірибеде 200 жылдан артық тарихы бар. Әлеуметтік жәрдем беру және постпенитенциарлық қамқорлықтың қоғамдары қазіргі уақытта көптеген шет мемлекеттерде жұмыс істейді. Біз осыған дейін де тоқталып өткендей, Италияда босап шыққандарды бостандықтағы өмірге бейімдеуге жәрдемдесу үшін әлеуметтік көмек көрсету Кеңестері құрылған. Аталмыш Кеңес құрамына мемлекеттік органдар өкілдері мен қоғамдық және жеке ұйым өкілдері енеді [6, 98–99].

Жапонияда сотталғандарға, сонымен қатар пробация қызметінің ерікті қызметкерлеріне түрлі жәрдем көрсетумен айналысатын оңалту бойынша көмек көрсету Ассоциациясы сияқты қоғамдық ұйым бар.

Ұлыбританияда мемлекеттік бюджетпен қатар жергілікті билік органдары және қайырымдылық көрсетуші жеке тұлғалар тарапынан қаржыландырылатын қамқоршылық көрсету және жұмыспен қамту Ұлттық Ассоциациясы бұрынғы сотталғандарға жұмыс пен тұрғын үй тауып беруге көмектеседі [7, 67–69].

Данияда пенитенциарлық мекемелерден босаған адамдарға әлеуметтік көмекті 1951 жылы әлеуметтік көмек көрсетуші түрлі жеке қызметтердің бірігуі нәтижесінде құрылған Даниялық әлеуметтік көмек көрсету қоғамы сияқты үкіметтік емес ұйым көрсетеді. Даниялық әлеуметтік көмек көрсету қоғамы өз қызметін жеке қайырымдылық көмектер есебінде жүзеге асырады. Сондай-ақ, ішінара мемлекет тарапынан да атқарған жұмыстары (қадағалауда тұрған тұлғалар саны, олардың әлеуметтік жағдайы және мінез-құлқы туралы баяндама саны) мен қызметкерлерге жалақы төлеу, ғимарат күтімі және тағы да басқа шығындары негізінде қаржыландырылады [8, 158].

Францияда түрмеге келушілердің Ассоциациясы (1 200 мүшесі бар) сияқты үкіметтік емес ұйым қызмет етеді. Оның мүшелері Францияның 150 пенитенциарлық мекемелерінде (Францияда небәрі 184 пенитенциарлық мекеме бар) жұмыс істейді. Студенттердің қамаудағы адамдарға көмек көрсету Ассоциациясының мүшелері – (800 адамнан тұрады, оның шамамен 60 % – қыздар) университет пен колледждерде оқитын студенттер. Францияда пенитенциарлық мекемелерден босап шыққандарға әлеуметтік көмек көрсету қызметі негізінен Францияның ірі қалаларында бар қамаудан босаған адамдарға көмек көрсету Орталығы сияқты үкіметтік емес ұйымдармен жүзеге асырылады.

Мұндай Орталықтар құрудағы негізгі мақсат — бұрынғы сотталғандарды өмірге енгізіп, қала өміріне араластырып жіберу, бұрын түрмеде отырғандығын есіне түсірмейтіндей тездетіп достар тауып, белгілі бір таныстар ортасын құру мүмкіндігін туғызу болып табылады. Қамаудан босаған адамдарға көмек көрсету Орталығында адамдар тұрмайды. Олар қалада, арнайы мейрамханаларда тұрып, оларға мейрамханаларда тамақтанулары үшін арнайы талондар таратылып, көлікте жүрулері үшін арнайы билеттер (ақша емес) және тек темекі алуларына ғана аздап ақша беріледі.

Орталықтың өзінің белгілі бір ережелері бар. Бірінші ереже — бірінші 15 күн ішінде адамдар тәрбиешімен бірлесе отырып, өздерінің бірінші кезекте не істеулері керектігін белгілейді. Көбіне бұл жұмыс іздестіру, дегенмен тездетіп шешім қабылдауды талап ететін басқа да проблемалар болады. Бұл мысалы, денсаулығына, маскүнемдікке, нашақорлыққа байланысты немесе әкімшілік проблемалар.

Қажетті жағдайда босап шыққан адамдар арнайы маскүнемдік және нашақорлықтан емдеу орталықтарына жіберіледі. Сондай-ақ, Орталық адамның сотпен немесе сот әкімшілігімен проблемаларын шешуге көмектеседі. Жұмыс тапқан адамдарға Орталық қызметкерлері ақшаларын орнымен жұмсауды, оны үнемдеуді түсіндіреді.

Сондай-ақ, Орталық сотталғандарды өз өмірлерінің режиссері болып, өздігінше өмір сүруге баулуға тырысады. Орталық көмек көрсететін максималды мерзім – үш ай [9, 89–90].

Ресей мемлекеті үшін де қамаудағы адамдарға қамқорлық жасау тәжірибесі бұрыннан бар. XIX ғасырдың соңында ол Ресейдің барлық әкімшілік орталықтарында, оның ішінде Қазақстан аумағында да Қазан революциясына дейін де, онан кейін де болған.

Ресейдегі түрмелерге кіру тарихы XIX ғасырдың басында қолданыла бастаған. Онда Ресейге келген Лондондық түрме қоғамы мүшесінің және сол кездегі рухани және ағарту істерінің министрі князь А. Н. Голицынның бастамасымен Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамы құрыла бастап, ол бес жылға созылған. Сөйтіп, 1816 жылы құрыла бастаған қоғам

тек 1821 жылы император Александра I қамқорлығымен ғана құрылып болған. Оның жарлығымен қоғамның жарғысы бекітіліп, оған басшылық етуші органдар белгіленді.

Сол уақыттағы салт-сана бойынша Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамы қоғамдық-мемлекеттік сипатта болды. Бұл қоғамның алғашқы президенті А. Н. Голицынның өзі, екіншісі Петербор оберполицмейстері, үшінші президенті — Ресейдің әділет министрі болған. Қоғамның басшысы ресми тұлғалар болғанмен, оның мүшелері — ірі кәсіпкерлер, діни қызметкерлер, жазушылар, қоғам қайраткерлері сияқты жеке тұлғалар болған. Кейіннен Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамы қуатты және жан-жақты құрылымға айналған.

Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамына төмендегідей міндеттер жүктелген: түрмелерде денсаулық сақтауды ұйымдастыру, рухани дамуды ұйымдастыру, гуманитарлық көмекті бөлу, материалдық-затпен жабдықтауды ұйымдастыру, мектеп ашу және т. б. Өз мәні бойынша бұл қоғамдық-мемлекеттік құрылым түрме әкімшілігі жұмысының едәуір бөлігін мойнына алған [9, 7–23].

Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамын құру жұртшылық пен билік өкілдері назарын түрме мәселесіне аудартып, артынша Ресейде қайырымдылық түрме ұйымдарын желісінің таралуына ықпал етті.

Бір жылдан соң Ресей ауылдарында «Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамы Ережелерінің» XVI бабы негізінде Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамының уездік түрме бөлімшелері бағынатын губерниялық түрме Комитеттері құрыла бастады [10, 19].

Ал 1845 жылдан бастап «Нижегородск губерниялық Түрмелер жайлы қамқорлық комитетін» құру үшін қайырымдылық қаражаты жинала бастайды. 1846 жылғы қаңтар айында Санкт-Петербург пен Мәскеуден кейін Нижегородск Түрмелер жайлы қамқорлық қоғамының комитеті құрылады. Кейіннен 1851 жылы Қоғам Жарғысы Император тарапынан ЖалпыРесейлік деп бекітіліп, Қоғам 1893 жылға дейін жұмыс жасаған. Сол жылы ол түрмелік-қайырымдылық комитеттер деп өзгертіліп, оның көптеген міндеттері алынып қойылып, олар тек қамқорлық жасаушы құрылым болып қалады [9, 23].

Түрме қайырымдылық комитеттері шеңберінде құрылып, қамаудан босаған адамдарға көмек көрсетуге арналған негізгі орган бірінші болып 1895 жылы Петерборда құрылған еңбексүйгіштік Үйі мен Жұмыс Үйлері туралы қамқорлық қоғамы болды. Сәл кейіндеу үйлердің өзі пайда бола бастады, олардың мақсаттары былайша түсіндірілетін: «Тағдырларын тұрақты қалпына келтіріп алғанша жұмыссыздарға жұмыспен, баспанамен және шағын еңбекақымен көмектестесу қажет».

Мұндай мекемелер ашу үшін үлкен мемлекеттік шығындар талап етілген жоқ. Әділет Министрлігінің 8 мамыр 1909 жылғы № 22 циркулярына сәйкес мемлекеттік органдарға еңбексүйгіштік Үйі мен Жұмыс Үйлерін және баспаналар ашу үшін қайырымдылық көмек алу, көрмелер ұйымдастырып, концерт, спектакльдер қою арқылы қаражат табу ұсынылған болатын [11, 116].

1896 жылы Харьков қаласында еңбексүйгіштік Үйі қоғамы құрылып, оның Жарғысы қабылданды. Бұл қоғамның қарамағына 150 адамды қабылдауға арналған күрделі жөндеуден өткізілген үй берілді. еңбексүйгіштік Үйінде ағаш шебері, тігінші, картон бұйымдары шебері, етікші, кітап түптеу шебері жұмыс істейтін шеберханалар мен түрлі цехтар мен қара жұмыс істеушілер шеберханасы болды. Еңбексүйгіштік Үйі Жарғы бойынша құрметті және толық мүшелерден тұрды. Құрметті мүшеге деп қоғамға 1000 рубль ақша бергендер мен губернатор, архиерей, дворяндар өкілі еңсе, толық мүше деп қоғам пайдасына 3 рубльден кем емес мөлшерде жылдық жарна төлегендер жатты. Қоғамның асхана, түнейтін баспана емхана, кітапхана және балабақша ашу құқықтары болды [12].

Еңбексүйгіштік Үйімен қатар Ресейдің барлық губернияларында «арамтамақтық, бос сандалушылық, қайыр сұрау мен маскүнемдікке қарсы тұруға» арналған Жұмыс Үйлері құрыла бастады. Өзге санаттағылармен қатар, бұл Жұмыс Үйлеріне түрме мен басқа бас

бостандығына айыру орындарынан босап шыққан тұлғалар жіберілді. Жұмыс Үйі қызметкерлеріне осы мекемедегі босап шыққан тұлғалардың өнегелігіне бақылау жаса, жаман қылықтары мен әдеттерінен арылту шараларын қолдану жүктелді. Жұмыс Үйінде ұсталатын адамдарға тиісті тұру режим белгіленді. Белгіленген мінез-құлық ережесін, үйдің мүлкін бұзғаны, жалқаулық және басқа да теріс қылықтар үшін қатал тәртіптік шаралар кешені (мысалы, сөгіс, қарапайым тамақ немесе нан мен су ғана беріп бір күннен сегіз күнге дейін жалғыз ұстау) қарастырылған.

Жұмыс Үйіне жіберген кезде ұсталу мерзімі алдын ала айтылмайды және ол ең алдымен қамауда болған адамның «тәртіпке түсуі мен оның жұмыс істей отырып өмір сүру дағдыларына байланысты». Сондай-ақ, Жұмыс Үйінде шамамен болу уақыты 1 айдан 3 айға дейін деп белгіленген. Бұл мерзімнің ұзартылуы немесе қысқартылуы тұлғаның тікелей мінез-құлқы мен оның еңбекке деген қарым-қатынасына байланысты болған.

Жұмыс Үйінен босайтын кезде қалалық қоғамдық басқарма мен қараушыдан тұратын Жұмыс Үйі комиссиясы босап шығушы тұлғаға қамқорлық жасап, «жұмыс пен тұратын жер тауып берген». Жұмыс Үйі комиссиясының қаулысы бойынша босап шығатын тұлғаға «бастапқы ерікті жұмысқа тұрғанша» жәрдемақы түріндегі материалдық көмек көрсетілген» [13, 117–121].

Сонымен жұртшылықтың бас бостандығынан айыру түріндегі жаза өтеу орындарында отырған және одан босап шыққан адамдардың өміріне бей-жай қарамай, оның қалыпты өмір жағдайына оралуына күш пен қаражат жұмсау, қайта түзелуіне ықпал ету үдерісі тарихта болған, бірақ белгісіз себептермен еленбей назардан тыс қалып қойған өте тиімді тәжірибе деп санаймыз. Сондықтан, Қамқоршылық Кеңестер мемлекеттік-жеке серіктестік шеңберінде облыс, республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық маңызы бар (қала) аудан әкімдіктерінде құрылуы қажет деп санаймыз.

Аталмыш Қамқоршылық Кеңестер құрамына мемлекетті құрылым (әкімдік, құқық қорғау органдары, денсаулық сақтау органдары, әлеуметтік қамтамасыз ету) өкілдерінен басқа кәсіпкерлер, түрлі қоғамдық ұйымдар мен қайырымдылық қоғамдарының мүшелері енуі қажет деп санаймыз.

Қамқоршылық Кеңестер құру жергілікті мемлекеттік билік органдарының қаулысы (шешімі) мен олардың қызметінің мақсаттары, міндеттері, қызметтері мен негізгі бағыттары мазмұндалған Типтік Ережеден тұратын белгілі бір нормативтік базаға негізделуі керек. Сондай-ақ, Қамқоршылық Кеңес құру туралы Типтік Ереже ҚР ҚАК 4-тарауы (Мемлекеттік органдардың жазаларды және өзге де қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын орындау саласындағы құзіреті) ережелерінде көрініс тауып, қылмыстық-атқару қызметі саласындағы уәкілетті орган (қазіргі уақытта — ҚР ІІМ) тарапынан бекітілуі керек. Ал, облыс, республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық маңызы бар (қала) аудан әкімдіктерінде құрылған Қамқоршылық Кеңес туралы Ережені сол жердің әкімі бекітуі қажет. Сонымен қатар, олар ҚР ҚАК-нің 18-ші және Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы № 148 Заңының 27-бабының 14-3-тармағына сәйкес қылмыстық жазасын өтеген адамдарды әлеуметтік бейімдеу мен оңалтуды ұйымдастыруды және жүзеге асыруды үйлестіруі керек деп пайымдаймыз [14, 14].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шнарбаев Б. К., Мизамбаев А. Е., Молдашева А. Б. Организация социальной помощи лицам, отбывающим уголовное наказание и их ресоциализация. — Алматы: Жеті Жарғы, 2015. — 272 с.
2. Международные соглашения и рекомендации, определяющие стандарты обращения с правонарушителями и основные направления подготовки персонала исправительных учреждений. Сб.

международ. документов / Сост. Слепцов И. В. — Ч. 1. — Костанай: Академия КУИС МВД РК, 2012. — 264 с.

3. Ансель М. Новая социальная защита (гуманистические движения в уголовной политике). — М.: Прогресс, 1970. — 312 с.

4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V қылмыстық-атқару кодексі // <https://adilet.zan.kz/>

5. Тулқинбаева Ш. Ж., Мендыбаева Д. Т. С Зарубежный опыт ресоциализации осужденных // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2. — С. 43.

6. Кузнецов М. И., Казанцев В. И., Ивашин Д. В. Социальная работа в пенитенциарных системах зарубежных стран. — Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2004. — 110 с.

7. Рахмаев Э. С., Данилов Д. Д., Данилова И. Ю. Нормативное регулирование взаимодействия исправительных учреждений с региональными органами власти, органами местного самоуправления и общественными формированиями по вопросам социальной адаптации освобожденных из мест лишения свободы. — Рязань: Академия права и управления ФСИН России, 2009. — 106 с.

8. Обзор об опыте зарубежных стран по оказанию гуманитарной помощи и социальной адаптации лицам, отбывшим уголовное наказание // Управление профилактической службы МВД СССР № 16/3-301 от 21 мая 1991 года.

9. Попечение мест лишения свободы / Под редакцией С. М. Шимоволоса. — Нижний Новгород: Право-защита, 1998, — 152 с.

10. Галкина Н. И. Институт тюремного попечительства в Российской Империи и его особенности на Кубани: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Краснодар, 2009. — 31 с.

11. Тарасова И. А. Век XIX. Общество попечительное о тюрьмах: о формировании системы по оказанию помощи лицам, отбывающим наказание в местах лишения свободы // Закон и право. — 2007. — № 4. — С. 114–117.

12. Багaley Д. И., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905 гг.). — Т. 2. XIX-й и начало XX века. — Харьков: Паровая типография и литография М. Зильберберг и Сыновья, 1912 // <http://mirknig.com/>

13. Печников А. П. Тюремные учреждения российского государства (1649 – октябрь 1917 гг.): Историческая хроника. — М.: Щит-М, 2004. — 325 с.

14. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы № 148-ІІ Заңы (2021.12.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://www.adilet.kz/>.

Балгожина М. Е.,

доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

доктор философии (PhD)

(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);

Абиев Е. С.,

старший преподаватель кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

магистр юридических наук

(e-mail: Abiev93@mail.ru);

Каржасова Г. Б.,

доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,

доктор философии (PhD)

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: GKB24@mail.ru)

Аннотация. В данной статье авторы рассматривают вопросы социальной адаптации лиц освобожденных из мест лишения свободы.

По мнению авторов, в целом уголовное наказание в виде лишения свободы имеет диалектически противоречивый характер. К положительным моментам, в частности относят исключение возможности совершения осужденными новых уголовных правонарушений, создание условий целенаправленного карательно-исправительного воздействия, разрушение связей с антиобщественной средой и др. На современном этапе при учреждениях уголовно-исполнительной системы вновь возрождаются попечительские советы и родительские комитеты, ранее утратившие свое значение. С точки зрения авторов эти формы участия общественности в исправлении осужденных являются эффективными рычагами воздействия на сознание и поведение осужденных.

В статье авторы рассматривают вопросы социальной адаптации лиц, освобожденных из мест лишения свободы. По мнению авторов, в целом уголовное наказание в виде лишения свободы носит диалектически противоречивый характер. К положительным моментам относятся, в частности, исключение возможности совершения осужденными новых уголовных правонарушений, создание условий для целенаправленного карательно-исправительного воздействия, разрыв связей с антиобщественной средой и др. По мнению исследователей, негативными последствиями изоляции осужденного являются разрыв у них общественно полезных связей, сложившихся в прежней жизни, существенное ограничение возможности исполнения социальных ролей.

Ключевые слова: лица, освобожденные из мест лишения свободы, социальная адаптация, постпенитенциарный период, учреждения уголовно-исполнительной системы, попечительские советы.

M. E. Balgozhina,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)
(e-mail: maigul.balgozhina@mail.ru);*

E. S. Abiev,

*Senior Lecturer of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Master of Law
(e-mail: Abiev93@mail.ru);*

G. B. Karzhasova,

*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: GKB24@mail.ru)*

Annotation. In this article, the authors consider the issues of social adaptation of persons released from prison.

According to the authors, in general, criminal punishment in the form of imprisonment has a dialectically contradictory character. The positive aspects, in particular, include the exclusion of the possibility of convicts committing new criminal offenses, the creation of conditions for targeted punitive and correctional impact, the destruction of ties with the antisocial environment, etc. At the present stage, at the institutions of the penal enforcement system, the boards of trustees and parent committees, which had previously lost their importance, are being revived again. From the authors' point of view, these forms of public participation in the correction of convicts are effective levers of influence on the consciousness and behavior of convicts.

Keywords: Persons released from places of deprivation of liberty, social adaptation, post-penitentiary period, institutions of the penal enforcement system, boards of trustees.

УДК 343.13

Бекбулатов А. К.,

старший научный сотрудник центра по исследованию истории органов внутренних дел Научно-исследовательского института, подполковник полиции;

Пенчуков Е. В.,

*заместитель начальника Научно-исследовательского института, начальник центра по исследованию проблем следственной деятельности ОВД, кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: e.penchukov@kra.gov.kz)*

**Система досудебного расследования
по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан**

Аннотация. Статья посвящена поиску научно обоснованных подходов к систематизации досудебной части уголовного процесса Республики Казахстан. С учетом отсутствия научных исследований института стадий уголовного процесса по действующему уголовно-процессуальному законодательству 2014 года авторы используют методы сравнительного анализа, экстраполяции и опираются на научно разработанную теорию стадий уголовного процесса советского и постсоветского периода (до 2014 года). Рассматривая досудебное расследование в контексте других стадий уголовного судопроизводства, авторы приходят к выводу, что досудебная часть уголовного процесса состоит из единой стадии «досудебное расследование». Вместе с тем, обосновывается вывод о необходимости выделения в стадии досудебного расследования трех подстадий: 1) начало досудебного расследования; 2) признание лица подозреваемым и определение квалификации его деяния или определение квалификации уголовного правонарушения; 3) окончание досудебного расследования.

Ключевые слова: стадии уголовного процесса; подстадии стадий уголовного процесса; досудебное расследование; система досудебного расследования; начало досудебного расследования; признание лица подозреваемым; квалификация деяния подозреваемого; квалификация уголовного правонарушения; окончание досудебного расследования.

В теории и науке уголовно-процессуального права традиционно выделяется учение о стадиях уголовного процесса и, в частности, стадиях досудебного расследования. Среди ученых-юристов имеется точка зрения, согласно которой поводом к разработке учения о стадиях уголовного процесса послужила практическая потребность в точном определении момента начала уголовного процесса как законодательно оформленной и юридически регулируемой деятельности [1, с. 34].

Однако, как нам представляется, подоплека возникновения и развития учения о стадиях уголовного процесса гораздо более существенна и фундаментальна. Градация уголовного процесса на стадии позволяет более правильно и точно определять качественные характеристики и правовую природу уголовного судопроизводства, выделять юридически значимые

особенности его целей, задач и методологии на каждом этапе. С учетом того, что уголовный процесс — логически сложная конструкция, многогранная система отношений и взаимосвязей между участниками судопроизводства в рамках однонаправленной деятельности по установлению истины по делу, градация уголовного процесса на стадии имеет высокое научно-теоретическое и практическое значение.

В уголовно-процессуальной науке советского периода учение о стадиях уголовного процесса было популярным и достаточно разработанным. Так, данными вопросами на фундаментальном научном уровне занимались такие видные ученые-процессуалисты, как С. С. Алексеев [2, с. 36], К. Ф. Гуценко [3, с. 41–43], М. С. Строгович [4, с. 31–33], М. А. Чельцов [5, с. 40–41], И. Я. Фойницкий [6, с. 58–61], П. С. Элькин [7, с. 28] и др.

Значительное внимание исследованию стадий уголовного процесса уделялось отечественными учеными в период действия первого уголовно-процессуального закона независимого Казахстана — Уголовно-процессуального кодекса (далее — УПК) Республики Казахстан 1997 г.: М. Ч. Когамовым [8, с. 63–67], Т. Е. Сарсенбаевым [9, с. 58], Г. Ж. Сулейменовым [10], Б. Х. Толеубековой [11] и др.

Таким образом, актуальность научной разработки института стадий уголовного процесса, в том числе стадий досудебного расследования уголовных правонарушений, очевидна.

Однако с принятием обновленного уголовно-процессуального закона 2014 г. в отечественной уголовно-процессуальной науке наблюдается определенная пассивность к изучению данного института. До сих пор не проведено фундаментального либо прикладного исследования стадий (этапов) уголовного процесса по уголовно-процессуальному законодательству 2014 г. На наш взгляд, данный факт является явным доктринальным пробелом.

Возможно, отсутствие в современной науке и теории уголовно-процессуального права учения о стадиях уголовного процесса объясняется модернистским подходом к трансформации уголовного судопроизводства (принятие нового УПК 2014 года), которая основывалась на принципах упрощения, ускорения, дебюрократизации судопроизводства. В частности, с принятием УПК 2014 г. законодатель отказался от стадии возбуждения уголовного дела и формально входившего в нее процессуального института доследственной проверки.

По мнению ряда ученых, такая трансформация досудебной части уголовного процесса привела к превращению его в единую стадию под общим наименованием «досудебное расследование» [11]. Сторонники данной позиции полагают, что регистрация уголовного правонарушения, производство необходимого комплекса следственных действий, квалификация деяния, составление заключительного акта досудебного расследования и направление его с материалами дела в суд, с процессуальной точки зрения, составляют органически цельный процесс, в котором границы и переходы от этапа к этапу фактически стерты (нивелированы). В этих условиях практическая целесообразность выделения стадий досудебного расследования утрачена [11]. Таким образом, как бы отпала необходимость выделения стадий досудебного расследования, которое само по себе стало единой оптимизированной стадией.

На наш взгляд, такой подход является ограниченным с точки зрения задач современной уголовно-процессуальной науки. Он может быть оправданным, если рассматривать научную разработку данного института только с целью определения момента начала досудебного расследования (как это было в период становления еще советского уголовно-процессуального права).

Однако мы полагаем, что на современном этапе развития отечественного уголовного процесса потребность в углубленной научной разработке стадий досудебного расследования обусловлена более фундаментальными, насущными вопросами уголовного судопроизводства. Прежде всего, это основательный анализ и изучение правовой природы уголовного процесса с целью более правильного и точного решения задач и реализации функций уголовного судопроизводства.

Для того чтобы понять суть правовых и логических основ, значение института стадий уголовного процесса (в контексте УПК 2014 г.), необходимо рассмотреть их понятие и признаки.

На наш взгляд, наиболее удачным определением стадий уголовного процесса, с вытекающей совокупностью признаков, является популярное понятие, сформированное под влиянием многочисленных научных исследований советского и постсоветского периодов: «Стадии уголовного судопроизводства — это взаимосвязанные, но относительно самостоятельные и обязательные части уголовного процесса, отделенные друг от друга итоговым процессуальным решением и характеризующиеся задачами, органами и лицами, участвующими в производстве по делу, порядком процессуальной деятельности и характером правоотношений» [12].

Полагаем, что данное определение, также целесообразно использовать применительно к современному уголовно-процессуальному праву и законодательству Республики Казахстан, с учетом еще сохраняющейся общности и схожести базовых уголовно-процессуальных институтов.

Исходя из указанного определения, каждая стадия уголовного судопроизводства характеризуется следующей совокупностью признаков:

- наличие непосредственных задач, вытекающих из общих задач судопроизводства;
- определенный круг участников;
- порядок (процессуальная форма) деятельности, определяемый содержанием непосредственных задач данной стадии и особенностями выражения в ней общих принципов процесса;
- специфический характер уголовно-процессуальных отношений, возникающих между субъектами в процессе производства по делу;
- итоговый процессуальный акт (решение), завершающий цикл процессуальных действий, отношений и влекущий переход дела на следующую ступень (если дело не прекращается или не приостанавливается) [12].

Система данных признаков, по нашему мнению, достаточно полно, всесторонне отражает характеристику стадий уголовного процесса как самостоятельных категорий. Полагаем, эта система признаков достаточна для выделения (идентификации) и научного обоснования стадий в современном уголовно-процессуальном праве Республики Казахстан.

Прежде чем перейти к анализу системы досудебного расследования по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан 2014 г., рассмотрим особенности учения о стадиях досудебного производства по ранее действовавшему уголовно-процессуальному законодательству 1997 г.

В уголовно-процессуальной науке вплоть до 2014 г. учение о стадиях досудебного производства выделяло две основные стадии – возбуждение уголовного дела и предварительное расследование.

Стадия возбуждения уголовного дела заключалась в осуществлении проверочных мероприятий по установлению факта наличия или отсутствия события и состава преступления. Данная стадия завершалась принятием одного из четырех процессуальных решений: о возбуждении уголовного дела; об осуществлении упрощенного досудебного расследования в порядке главы 23-1 УПК 1997 г.; об отказе в возбуждении уголовного дела; о передаче заявления, сообщения по подследственности, а по делам частного обвинения – по подсудности.

Нормы главы 23 УПК 1997 г., посвященные вопросам возбуждения уголовного дела, имели достаточно узкий спектр регулирования: касались лишь поводов и оснований возбуждения уголовного дела (ст. 177 УПК 1997 г.), подачи, приема и регистрации заявления, сообщения о преступлении, обнаружения сведений о преступлении (ст. ст. 178–183 УПК 1997 г.), сроков рассмотрения заявления, сообщения о преступлении (ст. 184 УПК 1997 г.), порядка

принятия первичных процессуальных решений (ст.ст. 186–189 УПК 1997 г.) и надзора за законностью возбуждения уголовного дела (ст. 190 УПК 1997 г.).

При этом значительная часть процессуально значимых действий и процедур, связанных с проверкой поводов и оснований к возбуждению уголовного дела, которую процессуалисты-практики именовали обобщенным понятием «доследственная проверка», не имела официального законодательного закрепления в УПК. Форма и порядок производства доследственной проверки сложились традиционным путем и, фактически, являлись процессуальным обычаем.

Характерно, что общий объем законодательно не регламентированных действий и процедур доследственной проверки, составлял основную часть делопроизводства в стадии возбуждения уголовного дела. Исключением были лишь следственные действия «осмотр» и «назначение экспертизы», которые, будучи законодательно регламентированными в УПК, осуществлялись и оформлялись в процессуальном порядке в рамках доследственной проверки (т. е. до начала расследования).

Таким образом, возбуждение уголовного дела как стадия уголовного процесса имела малый процессуальный диапазон (малое количество норм, регламентировавших данную стадию в УПК). Несмотря на значительные процессуальные сроки (до двух месяцев) стадия возбуждения уголовного дела в процессуальном смысле являлась начальной стадией, решавшей только одну задачу — установление поводов и оснований к возбуждению уголовного дела и началу расследования.

Так, стадия возбуждения уголовного дела по УПК 1997 г. – пример того, что отдельная стадия уголовного процесса может иметь узкий объект регулирования (охватываться незначительным количеством уголовно-процессуальных норм), но при этом решать важную уголовно-процессуальную задачу.

Стадия предварительного расследования (предварительное следствие, дознание, ускоренное досудебное производство), напротив, являлась обширной и решала все иные задачи досудебной части уголовного процесса: быстрое и полное раскрытие преступления; изобличение виновных посредством сбора достаточного объема доказательств; принятие мер по возмещению причиненного преступлением вреда установление причин и условий, способствовавших совершению преступления.

Несмотря на то, что в теории уголовного процесса период с момента возбуждения уголовного дела и до момента составления заключительного акта досудебного производства (обвинительного заключения, протокола обвинения) признавался единой стадией («предварительное расследование»), некоторые ученые предпринимали попытки обосновать частные теории, рассматривая в этапе предварительного расследования как самостоятельную стадию «признание лица в качестве обвиняемого» или «признание в качестве обвиняемого» [13]; [14].

Однако наиболее распространенная точка зрения среди ученых процессуалистов по УПК 1997 года все-таки была связана с двухчленной градацией этапов досудебного производства (стадия возбуждения уголовного дела и стадия предварительного расследования). Сторонники такого подхода не отрицали высокого теоретического и практического значения таких институтов досудебного производства как «признание в качестве обвиняемого» и «окончание предварительного расследования», но не считали их самостоятельными стадиями с точки зрения институционального подхода [11].

Так, исходя из логики двухчленной градации досудебного производства, по УПК 2014 г. досудебная часть уголовного процесса представляет собой единую стадию, именуемую досудебным расследованием (учитывая формальное исключение стадии возбуждения уголовного дела).

Однако исследование вопроса трансформации стадии возбуждения уголовного дела в рамках новой модели уголовного процесса (по УПК 2014 г.) свидетельствует о том, что данная стадия фактически вошла (интегрировалась) в единую стадию досудебного расследования.

Значительная часть процессуальных вопросов, решавшихся на стадии возбуждения уголовного дела (наличие поводов к началу уголовного судопроизводства, решение о передаче зарегистрированного заявления по подследственности, подсудности и др.), по действующему уголовно-процессуальному законодательству решаются в рамках института начала досудебного расследования (глава 23 УПК 2014 года). Само решение о возбуждении уголовного дела трансформировалось в регистрацию заявления, сообщения или рапорта об уголовном правонарушении в едином реестре досудебных расследований (далее — ЕРДР). Несмотря на то, что при регистрации в ЕРДР не составляется отдельного мотивированного процессуального документа о принятии соответствующего решения, сам юридический факт регистрации в ЕРДР, является моментом начала досудебного расследования (процедура регистрации сопровождается заполнением электронных форм о принятии первых и последующих процессуальных решений, в том числе решения о принятии дела к производству).

Если ранее (по УПК 1997 г.) постановление о возбуждении уголовного дела одновременно включало в себя решение о принятии дела к производству, то, согласно действующего законодательства, реквизиты формы на решение о принятии в производство досудебного расследования заполняются соответствующим должностным лицом в течение 24 часов с момента регистрации в ЕРДР сообщения об уголовном правонарушении (п. 36-1 Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований, утвержденных Приказом Генерального прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 г. № 9744).

Изложенное подтверждает юридическое родство процедуры возбуждения уголовного дела (глава 23 УПК 1997 г.) и начала досудебного расследования (глава 23 УПК 2014 г.).

Единственным обстоятельством, не позволяющим выделить институт начала досудебного расследования в самостоятельную стадию уголовного процесса, является логический порядок соотношения общего и частного, при котором начало досудебного расследования является лишь частью общего процесса досудебного расследования.

Таким образом, на наш взгляд, все этапы процесса досудебного расследования с момента начала и до момента его окончания, содержащие совокупность теоретических признаков самостоятельных стадий судопроизводства, должны именоваться подстадиями [15] досудебного расследования как единой начальной стадии уголовного судопроизводства.

Другими подстадиями стадии досудебного расследования, на наш взгляд, следует считать:

1) признание лица подозреваемым и определение квалификации его деяния или определение квалификации уголовного правонарушения;

2) окончание досудебного расследования (уведомление об окончании производства следственных действий и ознакомление участников уголовного процесса с материалами уголовного дела; составление обвинительного акта и направление уголовного дела прокурору).

Признание лица подозреваемым и определение квалификации его деяния или определение квалификации уголовного правонарушения с позиции действующего уголовно-процессуального законодательства является самостоятельным институтом досудебного расследования, которому посвящена глава 25 УПК 2014 г. Статус подозреваемого по уголовно-процессуальному законодательству 2014 г. стал более значимым (в сравнении с УПК 1997 г.). Для квалификации деяния подозреваемого требуется наличие достаточных доказательств, подтверждающих подозрение в отношении лица в совершении им преступления (ч. 1 ст. 203 УПК 2014 г.).

Институт признания лица в качестве подозреваемого и квалификации его деяния (квалификации уголовного правонарушения) является важным этапом досудебного расследования, решающим непосредственные задачи, вытекающие из общих задач судопроизводства. Данному этапу характерен строго определенный круг участников, действующих в определенном процессуальном порядке, специфический характер уголовно-процессуальных отношений, возникающих между субъектами в процессе производства по делу, и принятие итоговых процессуальных актов, свидетельствующих о переходе досудебного расследования на следующий этап (или подстадию).

Таковыми же признаками самостоятельной подстадии досудебного расследования обладают заключительные этапы досудебного расследования: уведомление об окончании производства следственных действий и ознакомление участников уголовного процесса с материалами уголовного дела; составление обвинительного акта и направление уголовного дела прокурору. На наш взгляд, учитывая тесную процессуальную взаимосвязь, общность задач, перечисленные этапы целесообразно объединить в единую подстадию «окончание досудебного расследования».

Как уже было отмечено, институт градации стадии досудебного расследования на подстадии имеет большое как теоретическое, так и практическое значение. Будет способствовать правильному, более точному определению правовой природы досудебного расследования, лучшему пониманию системно-структурных проблем существующей модели уголовного процесса, формированию эффективных подходов к их решению.

Список использованной литературы:

1. Данилевич, А. А. Уголовный процесс. Доказательства и доказывание: учебно-метод. пособие / А. А. Данилевич, В. В. Шпак. — Минск: БГУ, 2006. — 133 с.
2. Алексеев С. С. Структура советского уголовного процесса. М., 1975.
3. Гуценко К. Ф. Сущность и основные понятия уголовного процесса // Уголовный процесс: Учебник. Под ред. К.Ф.Гуценко. Издание 4-е, перераб. и доп. – М.: Издательство «Зерцало», 2000. — 328 с. (С. 1-28.)
4. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. В 2 томах. Т. 1. М.: Наука, 1968. 521 с. (С. 36-38)
5. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. Учебник для юридических институтов и университетов. – М.: Госюриздат, 1962.
6. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб., 1996. Т. 1. 551 с.
7. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. 286 с. (С. 90-93).
8. Когамов М. Ч. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Движение уголовного дела: Учебник / Под ред. д.ю.н., проф. М. Ч. Когамова и к.ю.н., доцента А. А. Касимова / Коллектив авторов. Алматы, Жеті Жарғы, 2013 (в соавт.). — 1016 с.;
9. Сарсенбаев Т. Е. Уголовный процесс. Досудебное производство: учебное пособие / Сарсенбаев Т.Е., Хан А. Л. — Новое изд. — Астана: Фолиант, 2000. — 190 с.
10. Сулейменова Г. Ж. Процессуальные гарантии соблюдения прав личности на стадии предварительного расследования / Мат-лы междунар. науч-практ. конфер «Вопросы совершенствования уголовного законодательства в рамках разработки нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан». Центр исследования правовой политики: Алматы, 21 сентября 2012 г.
11. Толубекова Б. Х. Система уголовного процесса по законодательству Республики Казахстан // Евразийский Союз Ученых. Юридические науки. № 12 (21). — Алматы, 2015. — С. 125–128.
12. Сулейменова Г. Ж. Предание обвиняемого суду как самостоятельная стадия уголовного процесса / электронный ресурс [режим доступа]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34292798.

13. Ковтун Н. Н. Формирование государственного обвинения как самостоятельная стадия уголовного судопроизводства России // Журнал российского права. — 2019. — № 9. — С. 123—137. DOI: 10.12737/jrl.2019.9.10

14. Шульгин Е. П. Упрощение порядка санкционирования процессуальных действий следователя, связанных с избранием меры пресечения в виде содержания под стражей / «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — № 2. — 2017. — С. 124—126.

15. Термин «подстадия» используется в действующем законодательстве Республики Казахстан, в частности, в Правилах стадийности геологоразведки, утвержденных приказом Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 18 мая 2018 г. № 342. Таким образом, на наш взгляд, препятствий к использованию понятия «подстадия стадии уголовного процесса» в науке и теории уголовно-процессуального права не имеется.

Бекбулатов А. К.,

*Ғылыми-зерттеу институты ІІО тарихын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі;*

Пенчуков Е. В.,

*Ғылыми-зерттеу институтының орынбасары,
ІІО тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: e.penchukov@kra.gov.kz)*

**Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасы бойынша
сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүйесі**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесінің сотқа дейінгі бөлігін жүйелеудің ғылыми негізделген тәсілдерін іздеуге арналған. 2014 жылғы қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша қылмыстық процесс сатылары институтына қатысты ғылыми зерттеулердің болмауын ескере отырып, автор салыстырмалы талдау, экстраполяция әдістерін қолданады және кеңестік және посткеңестік кезеңдегі (2014 жылға дейін) қылмыстық процесс сатыларының ғылымда тиянақты әзірленген теориясына сүйенеді. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді қылмыстық сот ісін жүргізудің басқа да сатылары тұрғысынан қарай отырып, автор қылмыстық процестің сотқа дейінгі бөлігі «сотқа дейінгі тергеп-тексерудің» бірыңғай сатысынан тұрады деген қорытындыға келеді. Сонымен бірге, қылмыстық процесті, атап айтқанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүйелеудің практикалық функциялары мен міндеттеріне сүйене отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында мынадай үш кіші бөлімді: сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуын бөліп көрсету қажеттілігі туралы қорытынды негізделеді; адамды күдікті деп тану және оның іс-әрекетінің саралануын айқындау немесе қылмыстық құқық бұзушылықтың саралануын айқындау; сотқа дейінгі тергеп-тексерудің аяқталуы.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс сатылары; қылмыстық процесс сатыларының қосалқы сатысы; сотқа дейінгі тергеп-тексеру; сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүйесі; сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы; адамды күдікті деп тану; күдіктінің іс-әрекетін саралау; сотқа дейінгі тергеп-тексерудің аяқталуы.

A. K. Bekbulatov,

*Senior Researcher of the Center for the Study of the History
of Internal Affairs of the Research Institute, Lieutenant Colonel of the Police;*

E. V. Penchukov,

*Deputy Head of the Research Institute,
Head of the Center for the Study of Problems of Investigative Activity
of the Department of Internal Affairs,
Candidate of Law, Police Colonel*

*(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: e.penchukov@kpa.gov.kz)*

**The system of pre-trial investigation
under the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article is devoted to the search for scientifically based approaches to systematization of the pre-trial part of the criminal process of the Republic of Kazakhstan. Taking into account the lack of scientific research on the institute of stages of criminal proceedings under the current criminal procedure legislation of 2014, the author uses methods of comparative analysis, extrapolation and relies on the theory of stages of criminal proceedings of the Soviet and post-Soviet period thoroughly developed in science (until 2014). Considering the pre-trial investigation in the context of other stages of criminal proceedings, the author comes to the conclusion that the pre-trial part of the criminal process consists of a single stage «pre-trial investigation». At the same time, based on the practical functions and tasks of systematization of the criminal process and, in particular, pre-trial investigation, the conclusion is substantiated that it is necessary to allocate the following three sub-stages at the stage of pre-trial investigation: the beginning of pre-trial investigation; the recognition of a person as a suspect and the determination of the qualification of his act or the determination of the qualification of a criminal offense; the end of the pre-trial investigation.

Keywords: stages of the criminal process; substages of the stages of the criminal process; pre-trial investigation; pre-trial investigation system; start of pre-trial investigation; recognition of a person as a suspect; qualification of the suspect's act; end of pre-trial investigation.

УДК 340

Бекишева С. Д.,

*главный научный сотрудник Центра исследования проблем
в сфере защиты общественных интересов Межведомственного
научно-исследовательского института,*

*доктор юридических наук, доцент, старший советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики
Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: 7171181@prokuror.kz)*

**Проблемные вопросы правового регулирования производства
по делам об административных правонарушениях**

Аннотация. В данной статье рассмотрены проблемные вопросы правового регулирования производства по делам об административных правонарушениях. Автором сделан сравнительно-правовой анализ Кодекса об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года и Кодекса об административных правонарушениях от 30 января 2001 года. Анализ показал, что с каждым этапом нормы об административном производстве становятся более детализированными, тщательно прописываются, как нормы уголовного процесса. Изучены основные принципы, субъекты и содержание производства по делам об административных правонарушениях. На основе анализа норм действующего КоАП РК разработаны рекомендации по совершенствованию административного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: административное законодательство, административные правонарушения, производство по делам об административных правонарушениях, административный штраф, уполномоченные органы, должностные лица.

5 июля 2014 г. был принят Кодекс об административных правонарушениях [1], который во многом повторил структуру и содержание КоАП от 30 января 2001 г. [2]. Было включено много новых статей и до настоящего времени в него вносятся изменения и дополнения.

Из перечня принципов, ранее закрепленных в КоАП РК 2001 г., были выведены, но остались в тексте КоАП 2014 г. принципы исключительности компетенции суда и языка производства. Тем не менее, данные нормы являются основополагающими для производства по делам об административных правонарушениях. Как отмечают некоторые авторы, «не во всех названиях статей имеется термин «принцип», но от этого не меняется их содержание» [3, с. 40].

Увеличился перечень уполномоченных органов и их должностных лиц с 56 до 68 за счет включения новых — уполномоченных органов в области мобилизационной подготовки, твердых полезных ископаемых, добычи урана, использования атомной энергии, информации, в сфере обеспечения информационной безопасности, регулирования производства драгоценных металлов и оборота драгоценных металлов, космической деятельности, технического регулирования, защиты прав потребителей, по регулированию, контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций, в сфере архивного дела и документационного обеспечения управления, в сфере развития языков и т. д. В КоАП 2001 г. с момента его принятия количество уполномоченных органов увеличилось с 36 до 59.

В отношении производства по делам об административных правонарушениях изменилось следующее (с учетом внесенных на сегодняшний день изменений и дополнений):

1) в число задач было включено обеспечение реализации прав и обязанностей участников производства, обеспечение предписания о необходимости уплаты штрафа и исключена задача обеспечения исполнения вынесенного постановления (ст. 737);

2) включена новая форма производства по делам об административных правонарушениях — электронная, определен ее порядок оформления (ст. ст. 737-1, 737-2);

3) нормы о языке производства были переведены из принципов в данную главу (ст. 738);

4) в статье о ходатайствах появилась норма об их подаче в форме электронного документа, удостоверенного электронной цифровой подписью. Также была включена норма о принятии решения в трехдневный срок с момента заявления в том случае, когда немедленное рассмотрение ходатайства невозможно (ст. 740);

5) появились новые обстоятельства, исключающие производство по делу об административном правонарушении: в случае возникновения технических ошибок в программном обеспечении, подтвержденных уполномоченным органом в области оборота нефтепродуктов, в области производства и оборота этилового спирта и алкогольной продукции, в области производства и оборота табачных изделий, в области оборота биотоплива, которые привели к нарушению; в случае возникновения ошибок в работе информационной системы по декларированию в электронной форме, подтвержденных уполномоченным органом в сфере таможенного дела, которые привели к нарушениям; иные случаи, предусмотренные налоговым, таможенным законодательством РК; в связи с примирением сторон (ст. 741);

6) в статью об уведомлениях (извещениях) включена норма об их направлении посредством текстового сообщения по абонентскому номеру сотовой связи или по электронному адресу либо с использованием иных средств связи, обеспечивающих фиксацию извещения или вызова, а также о порядке направления предписания о необходимости уплаты штрафа (ст. 743);

7) в статье о представителях юридических лиц появилась норма о представителях индивидуального предпринимателя (ст. 747);

8) в статье о представителях потерпевшего была усилена защита прав и законных интересов потерпевших, являющихся несовершеннолетними либо по своему физическому или психическому состоянию лишенных возможности самостоятельно защищать свои права и законные интересы, к обязательному участию в процессе привлекаются их законные представители и представители (ст. 753);

9) в статью о процессуальном статусе прокурора была включена норма об осуществлении высшего надзора за соблюдением законности в процессе производства по делам об административных правонарушениях от имени государства Генеральным Прокурором Республики Казахстан как непосредственно, так и через подчиненных ему прокуроров, а также норма, закрепляющая принцип независимости прокурора при осуществлении своих процессуальных полномочий (ст. 759);

10) появилась новая статья, устанавливающая правовой статус секретаря судебного заседания (ст. 759-1);

11) в статье 760 внесены изменения и дополнения по полномочиям прокурора по обеспечению законности производства по делам об административных правонарушениях;

12) в статью, закрепляющую объяснения лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, показания потерпевшего и свидетеля, внесены новые нормы об использовании в ходе производства научно-технических средств в режиме видеоконференцсвязи. Также включено требование об обязательности разъяснения лицам, в отношении которых ведется производство по делу, их прав и обязанностей. Несоблюдение этого правила влечет недостоверность показаний свидетеля, они считаются не имеющими силы доказательств и не могут быть признаны в качестве доказательств (ст. 767);

13) в норму о заявлении об обеспечении доказательств включено дополнение об электронной форме документа (ст. 771);

14) включена новая статья 778 «Научно-технические средства»;

15) выделены в отдельные статьи стадии сбора (ст. 782) и проверки доказательств (ст. 783);

16) статья о мерах обеспечения производства по делу об административном правонарушении была дополнена новой мерой — приостановление либо запрещение деятельности или отдельных ее видов (ст. 785);

17) статья о поводах и основаниях для возбуждения дела об административном правонарушении была дополнена новыми нормами — одним из оснований стали признаваться показания контрольно-измерительной аппаратуры и (или) средств радиотехнического контроля, а составление первого протокола о применении мер обеспечения производства по делу об административном правонарушении стало моментом возбуждения административного дела (ст. 802);

18) статья о протоколе об административном правонарушении была дополнена тем, что сведения о физическом лице, в отношении которого возбуждено дело, могут включать абонентский номер телефона, факса, сотовой связи и (или) электронный адрес (если они имеются). Также была включена новая норма о составлении протокола в электронной форме и необходимости его размещения на веб-портале «электронного правительства» и (или) информационном сервисе уполномоченного органа в области правовой статистики и специальных учетов (ст. 803);

19) увеличилось количество статей, по которым прокурор выносит постановление о возбуждении дел об административных правонарушениях (ст. 805);

20) в статье, предусматривающей случаи, когда протокол об административном правонарушении не составляется, появилось новое основание — если административное правонарушение зафиксировано сертифицированными специальными контрольно-измерительными техническими средствами и приборами, работающими в автоматическом режиме. В таком случае штраф оформляется в виде предписания о необходимости уплаты штрафа (ст. 807);

21) появился новый вид производства по делу об административном правонарушении, которому посвящена целая глава, — сокращенное производство (Глава 42, ст. ст. 810-811);

22) были внесены изменения в отношении мест рассмотрения дела об административном правонарушении (ст. 812);

23) в порядке рассмотрения дел об административных правонарушениях были выделены отдельные действия органа (должностного лица) — заслушивание объяснения лиц, участвующих в деле и вынесение определения об отложении рассмотрения дела в связи с заявлением о самоотводе или отводе лиц, участвующих в деле (ст. 818);

24) органам (должностным лицам), рассматривающим административное дело, впервые было предоставлено право сокращать размер административного штрафа, наложенного на лицо, в отношении которого возбуждено дело об административном правонарушении, до тридцати процентов от общей суммы штрафа (ст. 819);

25) появился новый вид решений по результатам рассмотрения дела об административном правонарушении — предписание о необходимости уплаты штрафа и, соответственно, новая статья, предусматривающая содержание предписания и порядок его направления (ст. 821);

26) в главу о производстве по делам об административных правонарушениях включены новые статьи 825 «Исправление описок, опечаток и арифметических ошибок» и 826 «Частное представление». В соответствии с последней орган (должностное лицо) должно внести при выявлении случаев нарушения законности, а также установлении причин и условий, способствующих совершению административных правонарушений, представление о принятии мер по их устранению в соответствующую организацию и должностным лицам.

В части нововведений, направленных на повышение защиты прав граждан от противоправных посягательств, по мнению некоторых ученых, наиболее значимыми являются введе-

ние сокращенного производства по делу об административном правонарушении и введение нормы, позволяющей судье, органу (должностному лицу) при установлении смягчающих обстоятельств сократить сумму административного штрафа до 30 % от общей суммы [4, с. 17-18]. Последняя мера позволяет «смягчить» политику государства в отношении размеров административных штрафов, носящую фискальный характер.

Так, на момент принятия КоАП 2014 г. максимальный размер штрафа, налагаемого на физическое лицо, составлял 500 МРП, что в 46 раз превышало МЗП. В настоящее время Законом РК от 28 декабря 2017 г. [5] максимальный размер штрафа, налагаемого на физическое лицо, снижен до 200 МРП (583 400 тенге). Однако если соотнести максимальный размер штрафа и минимальную зарплату, то разница составляет 13,7 раз. Для сравнения: по Кодексу Казахской ССР об административных правонарушениях от 22 марта 1984 г. такое соотношение составляло 1,25 раза.

Подводя итоги краткого анализа изменений норм о производстве по делам об административных правонарушениях по сравнению с аналогичными нормами предыдущего КоАП, можно отметить следующее.

Первое. Сравнительно-правовой анализ показал, что с каждым этапом нормы об этом виде производства становятся более детализированными, тщательно прописываются, как нормы уголовного процесса. Рассматриваемые нормы формируются в направлении все большей защиты граждан и иных субъектов как участников административного процесса.

Второе. Изучение развития правового регулирования производства по делам об административных правонарушениях показало вовлечение в процессуальные отношения все большего количества государственных органов. С момента принятия КоАП 1984 г. их численность увеличилась в 2,5 раза. Анализ Главы 36 «Подведомственность дел об административных правонарушениях, компетенция должностных лиц по рассмотрению дел и наложению административных взысканий» КоАП РК 2014 г. показывает, что наделение всех контролирующих органов правом налагать административные взыскания не всегда целесообразно.

Во-первых, предоставление права налагать штрафы акимам нежелательно по четырем причинам: 1) исторически принятие такого решения в регионах допускалось только для коллегиальных органов (местные исполнительные комитеты, городские советы, административные комиссии); 2) наложение административных взысканий акимами противоречит теории государственного управления, согласно которой «меры административного принуждения применяются к третьим лицам, т. е. к тем, кто не находится в непосредственном подчинении у полномочных исполнительных органов (должностных лиц) [5, с. 110]. Можно предположить, что контроль в отношении субъектов в пределах курируемой территории, осуществляемый акимами, представляет собой не надведомственный, а внутренний (внутриведомственный) контроль. В таком случае акимами должны применяться меры дисциплинарной, а не административной ответственности; 3) штрафы представляют собой умаление имущества субъекта, а согласно ч. 3 ст. 26 Конституции «никто не может быть лишен своего имущества, иначе как по решению суда» [6]; 4) единоначалие в принятии решения по наложению административных взысканий влечет коррупционные риски.

Во-вторых, законодатель наделил правом налагать штрафы все контролирующие органы, более того, по некоторым статьям такое решение принимают несколько органов, в таком случае наблюдается дробление полномочий. Например, по ст. 353 «Нарушение порядка ликвидации и консервации объектов пользования недрами» КоАП РК «правом налагать штрафы обладают должностные лица Министерства экологии, геологии и природных ресурсов РК (в части операции по использованию пространства недр), Министерства индустрии и инфраструктурного развития РК (в части операций по разведке и добыче твердых полезных ископаемых), Министерства энергетики РК (в части операций по разведке и (или) добыче углеводородов, а также в части операций по добыче урана), акимы (в части операций по добыче

общераспространенных полезных ископаемых и старательству). При этом и уран, и углеводороды, и твердые полезные ископаемые, и общераспространенные полезные ископаемые относятся к недрам.

В-третьих, нецелесообразным является передача функции по наложению административных взысканий некоторым государственным органам, уполномоченным проводить производство только по одному виду административных правонарушений. Так, например, Министерству цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности РК предоставлено такое право по 643-1 «Нарушение законодательства Республики Казахстан в области мобилизационной подготовки» КоАП РК. Думается, что такое правонарушение вряд ли будет иметь массовый характер (за 2020-2021 гг. не совершено ни одного правонарушения), и даже на перспективу не было необходимости наделять данное министерство такими полномочиями. Само правонарушение заключается в отсутствии мобилизационных планов в государственных органах, акиматах области и т. д., непроведении мероприятий по подготовке специальных формирований и техники, предназначенных при объявлении мобилизации к поставке в Вооруженные Силы РК, непроведении бронирования военнообязанных и т. п. Проведение разбирательства по такому делу возможно силами суда с привлечением специалистов, экспертов.

Для устранения выявленных проблем необходимо провести ревизию КоАП РК К РКК на предмет установления соразмерности административных взысканий совершенным деяниям, сокращения количества уполномоченных органов, призванных налагать административные взыскания, и ограничения их компетенции в этой сфере.

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.01.2021 г.) // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения 09.02.2021 г.).
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 30 января 2001 г. (утратил силу) // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K010000155_ (дата обращения 08.02.2021 г.).
3. Татарян В. Г., Абеуов Е. Т., Майкенов А. Р. Анализ структуры, основных терминов, понятий Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2 (72). — С. 36–44.
4. Тукиев А. С., Парманкулова Б. А. О перспективах реформирования административного законодательства по итогам обобщения практики применения нового Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. — 2015. — № 5 (41). — С. 17–22.
5. Закон РК «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 28 декабря 2017 г. № 127-VI // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004279 (дата обращения 08.02.2021 г.).
6. Бачило А. Л. Сравнительное административное право: Краткий курс лекций / А. Л. Бачило, Н.Е. Сокол. — Минск: БИП-С, 2003. — 282 с.

Бекішева С. Ж.,

Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты Қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы проблемаларды зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы, доцент, аға әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: 7171181@prokuror.kz)

**Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша
іс жүргізуді құқықтық реттеудің проблемалық мәселелері**

Аннотация. Мақалада әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді құқықтық реттеудің проблемалық мәселелері қаралды. Автор 2014 жылғы 5 шілдедегі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске және 2001 жылғы 30 қаңтардағы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске салыстырмалы-құқықтық талдау жасады. Талдау көрсеткендей, әр кезеңде әкімшілік өндіріс нормалары егжей-тегжейлі, қылмыстық процестің нормалары ретінде мұқият белгіленеді. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізудің негізгі қағидаттары, субъектілері мен мазмұны қаралды. ҚР қолданыстағы ӘҚБТК нормаларын талдау негізінде Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасын жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірленді.

Негізгі сөздер: әкімшілік заңнама, әкімшілік құқық бұзушылықтар, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша іс жүргізу, әкімшілік айыппұл, уәкілетті органдар, лауазымды тұлғалар.

S. Dzh. Bekisheva,

chief researcher of the Center for the study of problems in the field of protection of public interests of Interdepartmental research institute, Doctor of Law, Associate Professor, Senior Justice Adviser
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy, Republic of Kazakhstan, e-mail:7171181@prokuror.kz)

**Problematic issues of legal regulation of proceedings
in cases of administrative offenses**

Annotation. This article discusses problematic issues of legal regulation of proceedings in cases of administrative offenses. The author has made a comparative legal analysis of the Code of Administrative Offences of July 5, 2014 and the Code of Administrative Offences of January 30, 2001. The analysis showed that with each stage, the norms on administrative proceedings become more detailed, carefully prescribed as the norms of the criminal process. The basic principles, subjects and content of proceedings in cases of administrative offenses are considered. Based on the analysis of the norms of the current Administrative Code of the Republic of Kazakhstan, recommendations have been developed to improve the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: administrative legislation, administrative offenses, proceedings on cases of administrative offenses, administrative fine, authorized bodies, officials.

УДК 343.9

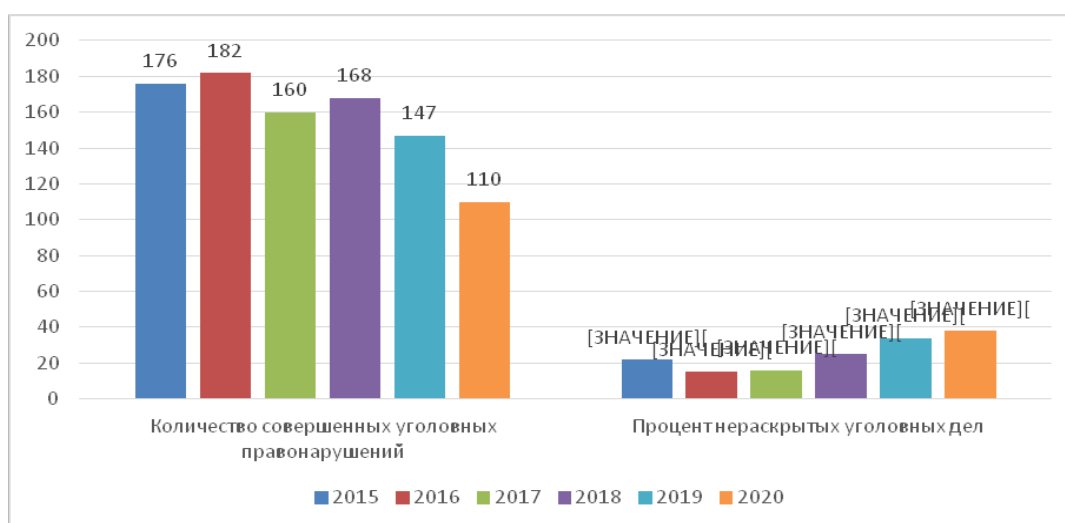
Дарменов А. Д.,
начальник Академии,
кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции;
Жолжаксынов Ж. Б.,
начальник центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики
преступности НИИ, доктор философии (PhD), капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: jandoss@inbox.ru);

**Криминологическая характеристика лиц,
совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи**

Аннотация. На протяжении многих лет учеными-криминологами проводятся многочисленные исследования личности лиц, совершивших уголовно наказуемые деяния, с целью установления особенностей криминального поведения. Повсеместно все более серьезной угрозой для государства и общества становятся лица, совершающие преступления в сфере информатизации и связи — так называемые киберпреступления. В настоящей статье автором исследуется личность киберпреступника в Республике Казахстан на основе данных Комитета по правовой статистике Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Вопрос изучения личности отечественного киберпреступника представляется актуальным и будет таковым еще многие годы, поскольку показатели использования информационных систем и их возможностей лишь набирают обороты в нашей стране.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, киберпреступления, криминология, информационные технологии, компьютерные преступления, статистические данные.

На сегодня для уголовных правонарушений, совершаемых в сфере информатизации и связи, характерным является процентный рост нераскрытых уголовных дел при том, что по сравнению с прошлыми годами в 2020 г. количественный показатель совершения уголовных правонарушений рассматриваемого вида гораздо ниже (Рис. 1).

Рисунок 1. Соотношение количества зарегистрированных уголовных дел с процентом нераскрытых уголовных дел.

Так, в 2020 г. было совершено 110 таких уголовных правонарушений, из них 42 остались нераскрытыми (38 %), в 2019 г. – 147, нераскрытыми остались 51 (34 %), в 2018 г. – 168, не раскрыты – 42 (25 %), в 2017 г. – 160, не раскрыты 27 (16 %), в 2016 г. – 182, не раскрыты – 29 (15 %), в 2015 г. – 176, не раскрыты – 39 (22 %) [1].

Выявленная отрицательная тенденция, несомненно, связана с повсеместным внедрением информатизации практически во все сферы жизнедеятельности человека. Создание новых способов передачи информации влечет аналогичную прогрессию в способах совершения противоправных, уголовно наказуемых деяний в рассматриваемой среде. Зачастую методы раскрытия уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи уступают методам совершения данных деяний.

Поэтому в целях своевременного предупреждения и раскрытия рассматриваемых уголовных правонарушений целесообразным является подробное исследование криминологической характеристики преступника, совершающего киберпреступления, путем анализа информации, содержащейся в официальных статистических отчетах.

Глава 7 Уголовного кодекса Республики Казахстан содержит 9 составов уголовных правонарушений, посягающих на информационную безопасность:

Статья 205. Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций;

Статья 206. Неправомерное уничтожение или модификация информации;

Статья 207. Нарушение работы информационной системы или сетей телекоммуникаций;

Статья 208. Неправомерное завладение информацией;

Статья 209. Принуждение к передаче информации;

Статья 210. Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов;

Статья 211. Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа;

Статья 212. Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели;

Статья 213. Неправомерное изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства [2].

Криминологическая характеристика преступника складывается из определенной совокупности признаков, среди которых, в основном, выделяют пол, возраст, образование, социальное положение, наличие судимости и т. д. На протяжении многих лет ученые-криминологи по всему миру занимаются исследованием личности киберпреступника, выявляя общие характеристики и особенности [3]; [4]; [5].

В данной научной статье мы постараемся установить общие признаки киберпреступников в Республике Казахстан путем анализа статистической информации о лицах, совершающих уголовные правонарушения, предусмотренные Главой 7 УК РК.

Для начала следует установить поло-возрастные характеристики изучаемых лиц.

Таблица 1.

	Всего	Муж.	Жен.	16-17	18-20	21-29	30-39	40-49	50-59
2015	23	23	0	1	3	9	6	2	2
2016	18	15	2	0	1	10	4	0	3
2017	9	8	1	1	0	5	1	2	0
2018	7	5	2	0	1	4	1	0	1
2019	10	7	3	0	0	5	2	1	2
2020	11	10	1	1	1	4	4	1	0

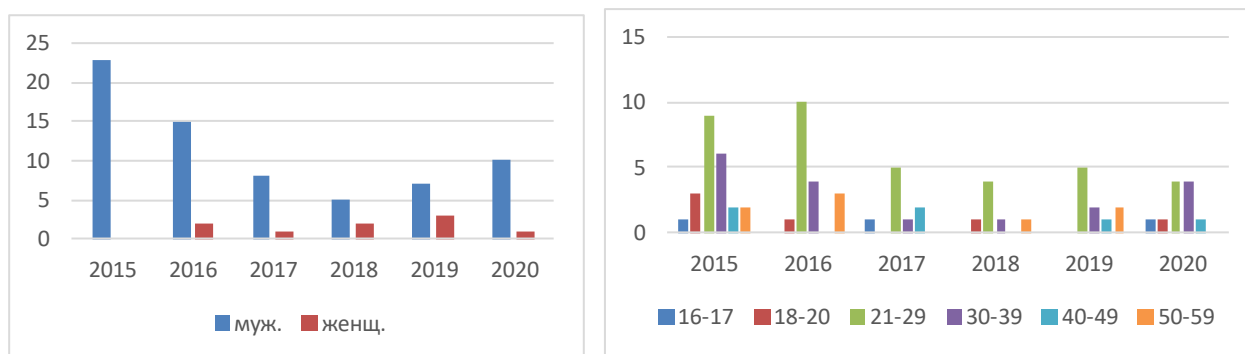

Рисунок 2. Соотношение поло-возрастного состава лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи.

Исходя из данных, приведенных в таблице 1, и произведенных на их основе диаграмм (Рис 2.), следует, что рассматриваемый вид уголовных правонарушений в подавляющем большинстве (88 %) совершается мужчинами, среди которых преобладает возрастная группа от 21 до 39 лет.

Также уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи совершаются в основном гражданами Республики Казахстан (Таблица 2).

Таблица 2.

	Всего	Республика Казахстан	Иностранное гражданство	Гражданство СНГ
2015	23	20	3	0
2016	18	16	0	1
2017	9	9	0	0
2018	7	8	1	0
2019	10	10	0	0
2020	11	10	1	0

Некоторыми авторами отмечается, что рассматриваемые субъекты обладают высоким интеллектом [6]; [7]. Как показывает статистика, в Республике Казахстан уровень образования киберпреступников является достаточно высоким, отдельно хотелось бы обозначить отсутствие среди осужденных лиц, не имеющих образования (Таблица 3).

Таблица 3.

	Всего	Высшее образование	Неоконченное высшее	Средне-специальное образование
2015	23	13		10
2016	18	7	1	10
2017	9			9
2018	7	4		4
2019	10	2		8
2020	11	10		1

Согласно проанализированной информации, большая часть лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи, является безработными (Таблица 4).

Таблица 4.

	Всего	Работники гос.учреждений	Безработные	Разнорабочие	Иные работники
2015	23		8		15
2016	18		13		5
2017	9		7		2
2018	7		6		1
2019	10		6	2	2
2020	11	1	8		1

Анализируя вышеуказанные показатели: возраст, наличие образования, наличие или отсутствие работы, мы пришли к выводу о прочной взаимосвязи выявленных признаков киберпреступника, с мотивацией совершения преступлений. Так, возрастной состав лиц, совершающих рассматриваемые деяния – от 21 до 39 лет, при этом 100 % киберпреступников имеют образование и 62 % являются безработными. Как правило, в среднем высшее и среднее специальное учебные заведения лица оканчивают в 20-22 года. Именно в этом возрасте ввиду отсутствия возможности устроиться на достойно оплачиваемую работу лица, нуждаясь в материальных благах, идут на совершение преступлений. Следует отметить, что с данной проблемой (отсутствие возможности устройства на работу по специальности) сталкивается большинство молодых специалистов различных сфер деятельности, не имеющих опыта работы.

Следующим признаком, характерным для рассматриваемой группы лиц, является малый процент судимости (Таблица 5). За рассматриваемый период (с 2015 по 2020 гг.) лишь 18 % осужденных ранее привлекались к уголовной ответственности (Рис. 3).

Таблица 5.

	Всего	Ранее совершали уголовные правонарушения
2015	23	0
2016	18	2
2017	9	5
2018	7	3
2019	10	3
2020	11	1

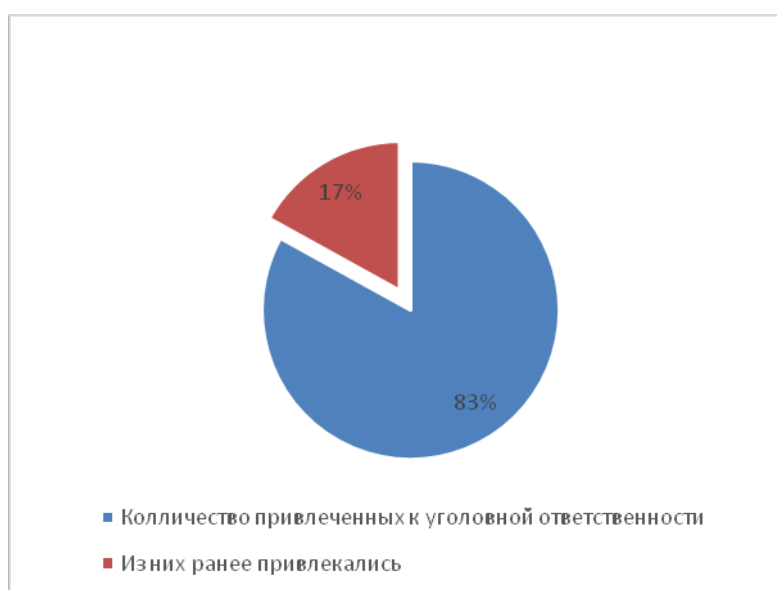

Рисунок 3. Процентное соотношение лиц, ранее привлекавшихся и не привлекавшихся к уголовной ответственности, за период с 2015 по 2020 гг.

Учеными-юристами, исследующими личность киберпреступника, установлено, что большая их часть состоит в различного рода киберсообществах, преследует единые цели и придерживается единых взглядов [4, с. 59], однако, как показывает статистика, для того, чтобы совершить преступление, данные лица редко объединяются в группы (Таблица 6).

Таблица 6.

	Всего	В группе
2015		
2016	18	0
2017	9	0
2018	7	0
2019	10	0
2020	11	0

Так, анализ статистической информации в период с 2015 по 2020 гг. о лицах, совершивших уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи, позволил прийти к следующим выводам:

- рассматриваемый вид уголовных правонарушений совершается единолично, преимущественно мужчинами в возрасте от 21 до 39 лет;
- в 100 % случаев лица, совершающие преступления в сфере информатизации и связи, образованы, при этом 70 % из них имеют высшее образование, 30 % – среднее специальное;
- основным мотивом совершения рассматриваемых преступлений выступает корысть, поскольку, большая часть лиц, совершивших киберпреступления в период с 2015 по 2020 гг., является безработными;
- в 83 % исследованных случаев киберпреступники – лица, ранее не судимые.

Таким образом, на основании анализа статистической информации, криминологический портрет киберпреступника в Республике Казахстан выглядит таковым: образованный мужчина-интеллектуал в возрасте от 21 года до 39 лет, ранее не судимый и официально не имеющий работы (безработный).

Анализ аналогичных работ ученых различных стран [8] показывает, что результаты исследований отличаются: в одних странах аналогичные деяния совершаются в большей части подростками [9], в других — наблюдается рост совершения преступлений женщинами [8, с. 58]. Причина различных результатов аналогичных исследований заключается в том, что к условиям, способствующим развитию преступности, относятся явления социальной жизни (экономические, природные, социальные или технические факторы), обладающие определенными особенностями в каждой стране.

В заключение следует сказать, что формирование криминологического портрета киберпреступников, несомненно, положительно отражается на деятельности по профилактике и раскрытию уголовных правонарушений, поскольку в целом успех деятельности правоохранительных органов по предупреждению преступности зависит от возможности установления специфических признаков личности лица, совершившего запрещенное уголовным законом деяние.

Однако установленные характеристики личности лиц, совершающих киберпреступления, являются своего рода специфическими, характерными исключительно для Республики Казахстан, поскольку основаны на официальных данных Комитета по правовой статистике Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.

Список использованной литературы:

1. Годовые отчёты формы № 1-М «О зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования» за 2015–2020 года // Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учётам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz>
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // «Казахстанская правда» от 09.07.2014 г. № 132 (27753).
3. Токанов Е. Е. Криминологический портрет киберпреступника и методы предотвращения преступления в сфере информатизации и связи // <https://dspace.enu.kz/handle/data/15115>
4. Шапошников А. А. Криминологическая характеристика личности киберпреступника // Вестник юридического факультета Южного федерального университета. — 2018. — № 3–4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminologicheskaya-harakteristika-lichnosti-kiberprestupnika-1> (дата обращения: 10.09.2021).
5. Войскунский А. Е. Информационная безопасность: психологические аспекты // Национальный психологический журнал. — 2010. — № 1. — С. 48–53.
6. Мегрелишвили Г. Т. Криминологический и психологический портрет личности преступников в сфере высоких технологий // Вестник Томского гос. ун-та. — 2007. — № 299.
7. Поляков В. В., Попов Л. А. Особенности личности компьютерных преступников // Известия АлтГУ. Юридические науки. — 2018. № 6 (104). — С. 256–259 (258).

8. Мерзлов Ю. А. Криминологический портрет лиц, совершающих преступления в сфере компьютерной информации // Правопорядок: история, теория, практика. — 2015. — № 4 (7). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminologicheskiiy-portret-lits-sovershayuschih-prestupleniya-v-sfere-kompyuterno-y-informatsii> (дата обращения: 12.09.2021).

9. Дремлюга Р. И. Субкультура хакеров и другие факторы компьютерной преступности // Всероссийский криминологический журнал. — 2008. — № 4. — С. 22–26.

Дарменов А. Д.,
Академия бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры;
Жолжақсынов Ж. Б.,
ҒЗИ Қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу
проблемаларын зерттеу орталығының бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: jandoss@inbox.ru)

**Ақпараттандыру және байланыс саласында
қылмыстық құқық бұзушылықтар жасайтын адамдардың
криминологиялық сипаттамасы**

Аннотация. Көптеген жылдар бойы криминологтар қылмыскерлерді әшкерелеу қызметінде маңызды қылмыстық мінез-құлықтың ерекшеліктерін анықтау үшін қылмыстық жазаланатын әрекеттерді жасаған адамдардың жеке басына көптеген зерттеулер жүргізді. Барлық жерде ақпараттандыру және байланыс саласында қылмыс жасайтын адамдар — киберқылмыскерлер мемлекет пен қоғам үшін барған сайын елеулі қауіп төндіруде. Мақалада автор Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика комитетінің деректері негізінде Қазақстан Республикасындағы киберқылмыскердің жеке басын зерттейді. Отанды киберқылмыскердің жеке басын зерттеу мәселесі өзекті болып көрінеді және көптеген жылдар бойы осындай болады, өйткені ақпараттық жүйелерді пайдалану көрсеткіштері мен олардың мүмкіндіктері біздің елімізде қарқыналуда.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтар, киберқылмыстар, криминология, Ақпараттық технологиялар, компьютерлік қылмыстар, статистикалық деректер.

A. D. Darменов,
Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Major General of Police;
Zh. B. Zholzhaxynov,
Head of the Center for Research of Problems of Criminal Policy and Crime Prevention
of the Research Institute, Doctor of Philosophy (PhD), police captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru)

**Criminological characteristics of persons committing criminal
offenses in the field of informatization and communications**

Annotation. For many years, criminologists have been conducting numerous studies of the identity of persons who have committed criminally punishable acts in order to es-

establish the features of criminal behavior that are important in the activity of exposing criminals. Everywhere, persons who commit crimes in the field of informatization and communications — the so-called cybercrimes—are becoming an increasingly serious threat to the state and society. In this article, the author examines the identity of a cybercriminal in the Republic of Kazakhstan on the basis of data from the Committee on Legal Statistics of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. The issue of studying the identity of a domestic cybercriminal seems relevant and will remain so for many more years, since the indicators of the use of information systems and their capabilities are only gaining momentum in our country.

Keywords: criminal offenses, cybercrimes, criminology, information technologies, computer crimes, statistical data.

UDC 343.8

Zh. B. Zholzhaxynov,

*Head of the Center for Research of Problems of Criminal Policy and Crime Prevention
of the Research Institute, PhD., police captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the
Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru);*

E. B. Zhunussov,

*Chairman of the Karaganda regional branch of the Republican Public Association
«Kazakhstan Union of Lawyers», PhD
(city of Karaganda, Republic of Kazakhstan)*

**On the issue of the application of administrative prejudice
in the composition of beatings and intentional infliction of minor harm to health**

Annotation. This article discusses the issue of returning to the institution of administrative prejudice. The analysis of domestic legislation, as well as some foreign countries, is carried out and relevant proposals are given. The potential of the institute of administrative prejudice has not been fully studied in the Kazakh legal science, since in legal systems with a strict differentiation of the sphere of criminal and administrative jurisdiction, administrative prejudice really contributes to a gradual increase in the punitive component of responsibility. The decision of the legislator of the Republic of Kazakhstan to “transfer” a number of administrative offenses to the category of criminal offenses, as we believe, indicates, at least, a theoretical bias against the institution of administrative prejudice. It is in the context of less serious forms of violent behavior that administrative prejudice seems to be one of the optimal ways to solve the issue.

Keywords: domestic violence, physical violence, beatings, minor harm to health, violent crimes, administrative prejudice, criminalization, decriminalization, criminal liability.

Introduction. Criminalization (decriminalization) should be recognized as the objectification of the will of the legislator, which has become the result of a long process of perception and research of social processes in their negative (positive) way, the final stage of which is the corresponding legislative decision. The study of modern legal literature on the analysis of the processes of criminalization (decriminalization), penalization (depenalization) has demonstrated the fact that many scientists currently see a deviation from the scientifically based criteria of criminalization and decriminalization, which, in their opinion, leads to systemic law-making errors.

Beatings and intentional infliction of minor harm to health have long existed in the text of the criminal law and were considered traditional, as for their decriminalization, there are, in our opinion, no objective grounds here. On the contrary, scientific publications and media information feeds constantly remind citizens of the fact that violent crime is not only not decreasing, but is acquiring new dangerous forms, including in the context of cases of minor types of violent behavior, especially in the field of family and domestic violence.

As the well-known Russian Researcher M. A. Kaufman points out, analyzing similar legislative initiatives of the Russian legislator, «the conclusion suggests itself: the reason for this “point” decriminalization is the significant prevalence of these crimes and, as a result, an increase in the number of cases of conviction for them. Its goals are also transparent: to relieve the judicial system and reduce crime rates. But reducing indicators and reducing crime are far from the same thing... Replacing criminal responsibility with administrative responsibility (which is assumed in this case) means that the legislator considers it possible and necessary to respond to such facts of negative deviant behavior with measures not related to criminal punishment. However, the motivation for such a decision seems very unconvincing» [1, p. 97]. In our opinion, the lack of clear criteria for criminalization (decriminalization) of less dangerous forms of violent assaults also leads to the fact that it is difficult to assess the state and trends of violent crime in the country, since this also affects the state of official statistics, which ceases to be fully reliable [2, p. 198].

Goal. Analysis of domestic and foreign legislation and development of proposals in the context of the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan to improve the effectiveness of preventive action on the relevant segment of crime.

Task. To investigate the modern parameters of the establishment of a criminal law ban in relation to minor types of violent behavior.

Research methods. In the preparation of the article, general scientific and private scientific methods of cognition were used, in particular, analysis and synthesis, legal comparative studies.

Discussion. The process of criminalization (decriminalization) should be not just a formal legal mechanism, but an activity determined by the most significant social factors to determine the range of acts in respect of which citizens of the state receive legally significant information: this particular good is under the protection of the state. As the researchers quite rightly point out, «the establishment of a ban must correspond to the content of the prohibited act, meet the needs of society in criminal law protection. Thus, the society gets a clear idea of the prohibited act, about the reality of the threat to society as a whole and to a person in particular... Ultimately, the value of criminalization and its relevance to society will be determined» [3, p. 16].

Is there any reason to say that the situation with less serious types of violent influence on the individual has now stabilized to the point where the criminal law ban becomes unnecessary? If the answer to this question is negative (and we believe that it is negative), then, accordingly, there were no grounds for decriminalization of this act either during the period of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997, or at the present time.

The original version of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 16, 1997 included Article 105 «Intentional infliction of minor harm to health» and Article 106 «Beatings». For a short period of time, Article 106 «Beatings» was decriminalized and transferred to the category of administrative offenses [4], and subsequently Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997 was decriminalized [5]. In the future, the relevant elements of criminal offenses were reconstructed in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014, respectively in Articles 108, 109 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. On the third anniversary of the adoption of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 2014, these articles were again decriminalized by the Law of the Republic of Kazakhstan No. 84-IV c of July 3, 2017 [6]. Such discrete changes in the criminal law clearly demonstrate that the process of criminalization (decriminalization) has lost its real methodological basis.

The re-criminalization of these acts in the Criminal Code of 2014 was made due to a deep, conceptual change in Kazakhstan's criminal legislation by expanding the scope of criminal law response to encroachments that fall under the signs of the concept of «criminal offense» and almost coincided with the introduction of the principle of «zero tolerance» for offenses, first voiced by the First President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev in the Address «Strategy Kazakhstan — 2050» [7]. The policy of «zero tolerance» was tested in the state of New Jersey in the USA in the 70s-80s of the XX century and was based on the Safe and Clean Neighborhoods Act and the «theory of broken windows» by James K. Wilson and George L. Kelling. Modern Kazakh researchers have already raised the question of the effectiveness of the «zero tolerance» policy [8, p. 284], and about the errors of the concept of «criminal offense» [9, p. 53].

The decriminalization of beatings and minor harm to health that took place in 2017 was accompanied by comments from both specialists in the field of jurisprudence and representatives of civil society, whose activities are related to the prevention of domestic violence and the neutralization of its consequences. Among other things, it was pointed out that the evidentiary procedure for victims was simplified, that there was a higher degree of guarantee that the offender would be temporarily isolated from the victim, etc [10]. In general, it is still not necessary to deny a more significant preventive potential of criminal responsibility, compared with administrative responsibility. In addition, it is also unacceptable to reduce the issues of responding to violent behavior exclusively to the utilitarian goals of the most optimal impact on the offender. In particular, joint studies of lawyers and psychologists as results have claims that the rejection of criminal responsibility for beatings can lead to an increase in impunity and, ultimately, to an undesirable escalation of violence [11, p. 128]. It should be noted, among other things, that, in particular, Russian researchers of domestic violence issues, the inclusion of beatings in the criminal law of the Republic of Kazakhstan in 2014 was considered as a measure aimed at strengthening the protection of victims of domestic violence [12, p. 32].

Confirmation of the fact that the issues of criminalization (decriminalization) of such forms of violent influence as beatings and intentional infliction of minor harm to health are currently one of the most controversial aspects of criminal law theory is the completely heterogeneous legislative practice of neighboring countries. So, in particular, the Criminal Code of the Russian Federation still uses the criminal-legal structure of responsibility for intentional infliction of minor harm to health, while in relation to beatings (Article 116 of the Criminal Code of the Russian Federation), responsibility is established only in relation to qualified types of acts (committed from hooligan motives, as well as on the grounds of political, ideological, racial, national or religious hatred or enmity, or on the grounds of hatred or enmity against any social group). In addition, Article 116-1 «Beatings by a person subjected to an administrative penalty» (a norm with an administrative prejudice) was included in the Criminal Code of the Russian Federation in 2016).

In the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan of 1994, beatings were not included as an independent element of a crime initially, and responsibility for intentional slight bodily injury occurs according to the rules of administrative prejudice. The Criminal Code of the Republic of Belarus provides only for the composition of intentional infliction of minor bodily injury (Article 153). In the current version of the Criminal Code of Ukraine, within the framework of the issue under study, there are as many as three elements of a crime: intentional slight bodily injury (Article 125), beatings and torture (Article 126 – the first part provides for responsibility for beatings, and the second part provides for torture) and domestic violence (Article 126-1), which includes physical or mental suffering, health disorder, disability, emotional dependence or deterioration in the quality of life of the victim. A similar version of the regulation is also available in the Criminal Code of Georgia: criminal liability for intentional infliction of minor harm to health (Article 120), beatings (Article 125), violence (Article 126), which is actually similar to the composition of torture on objective grounds, as well as Article 126 – 1, included in 2012, «domestic violence», which is interpreted as

«violence of one family member against other family members, systematic insults, blackmail, humiliation that caused physical pain or suffering», is singled out separately. In the Criminal Code of Tajikistan, there are both the composition of intentional infliction of minor harm to health, and the composition of beatings, and in the Criminal Code of Armenia, responsibility for beatings (Article 132) was excluded.

As for the regulation of less dangerous forms of violence in foreign countries, first of all, we should take into account the fact that in many of them, despite the fact that there is currently a tendency to more clearly distinguish between criminal and administrative law [13, p. 312], the “line of demarcation” is still traditionally not as obvious and principled as in the countries of the post-Soviet space, where criminal law and administrative jurisdiction have always been clearly delimited. In the United States, for example, beatings are mainly punished administratively. At the same time, there are certain circumstances in which beatings will be regarded as criminal: beatings related to sexual violence inflicted when using weapons; beatings inflicted on officials, law enforcement officers or public services; beatings inflicted on family members, disabled people, etc.; beatings involving the onset of consequences in the form of harm to health of varying severity [14, p. 165]. European countries also mainly demonstrate administrative jurisdiction in relation to beatings, however, there is a general trend of increased responsibility for beatings of children. In particular, the researchers of the issue point out that in France, responsibility for beating children can lead to a sentence of up to 20 years in prison [15, p. 118–119].

It should be noted that violent forms of behavior in society do not exist in the formally defined legal form in which they are defined by the text of the criminal law, but, on the contrary, certain forms of violent behavior based on certain criteria (severity of harm to health, a special socially dangerous form of behavior, the prevalence of the corresponding form of violence, etc.) are reflected in the norms of the criminal law and, taking into account the proportional penalization of the relevant act, the sanction of the criminal law norm is formulated. In fact, we can talk about the fact that the phenomenon of violence immanent in human society (both in relation to other people, and in relation to animals, or even in relation to oneself) is actually transformed into a social concept, a certain part of which is included in the sphere of criminal law regulation. And only if this very complex process is taken into account, criminalization (decriminalization) can be carried out in a scientifically justified and socially appropriate form.

It is obvious that at present there is a lack of some necessary legal link that would allow both conjuncturally, within the existing conditions of law enforcement practice, to protect the victim in each specific case, but also would not exclude the fact of recognizing the public danger of such an act. One of the more or less acceptable solutions, in particular, can be recognized as the decision of the Russian legislator on bringing to criminal responsibility for repeated beatings (Article 116-1 of the Criminal Code of the Russian Federation «Beatings by a person subjected to an administrative penalty»). However, the Kazakh legislator rejected the institution of administrative prejudice in 2014 with the publication of a new Criminal Code. Thus, the norm on administrative prejudice existed for a little more than 3 years (it was included in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 1997 by the Law of the Republic of Kazakhstan No. 393-IV of January 18, 2011). For our part, we believe that the potential of administrative prejudice has not been sufficiently evaluated in Kazakhstan's law enforcement practice. This «prejudicial» construction of criminal liability was provided for in relation to 7 elements of crimes, among which at least half were very rarely used in practice (for example, Article 140 “Evasion from the maintenance of a disabled spouse, Article 150-1 «Obstruction of the legitimate activities of employees' representatives», Article 198 «Deliberately false advertising»).

It should be noted that during the formation of independent criminal legislations of the CIS countries after the collapse of the USSR, opinions were expressed regarding the inexpediency of preserving the institution of administrative prejudice. So, in particular, A. N. Tarbagayev pointed

out the following: «can it be argued that an administrative offense committed repeatedly, after imposing a penalty for the same violation, really becomes a crime? This question, of course, should be answered in the negative. A repeated administrative offense cannot form a new quality, i.e. change the nature and degree of public danger» [16, p. 65]. The opponent of the institute of administrative prejudice at one time was also a well-known figure of Kazakh science I. Sh. Borchashvili, who on the eve of the adoption of a new criminal law proposed to abandon the institute of administrative prejudice, since, in his opinion, no number of administrative offenses can acquire the quality of a criminally punishable act [17].

At the same time, firstly, the legislative practice of the Republic of Kazakhstan has shown that administrative torts can be “directly” transferred to the sphere of criminal jurisdiction (by constructing a significant number of criminal offenses), and secondly, in a significant number of neighboring countries, this institution continued to be used or was reconstructed. So, in particular, at present, administrative prejudice is applied in the Criminal Code of Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Georgia, Belarus, and not only administrative, but also disciplinary prejudice is included in the Criminal Code of the Republic of Belarus. In countries of far abroad, there is no institution of administrative prejudice, with rare special exceptions (for example, Article 314 of the Spanish Criminal Code, which provides for criminal prosecution for discrimination of an employee after the imposition of an administrative sanction), mainly due to the previously noted insufficiently clear distinction between criminal and administrative jurisdiction. The most active use of administrative prejudice in the neighboring countries is demonstrated by the legislator of Uzbekistan (29 offenses) and Belarus (36 offenses), moreover, researchers assess this practice very positively [18, p. 62]. For our part, we believe that the resumption of scientific research on the use of the institute of administrative prejudice (especially in the context of the types of less serious violent assaults under study) would be a well-founded decision. It should be recognized that the potential of administrative and legal impact is still limited. In addition, the arguments that the repeated commission of an administrative tort cannot become the basis for criminal liability, in our opinion, are not sufficiently convincing, since the criminal law itself often connects the parameters of criminal liability with the repetition and even systematic nature of certain actions (for example, as part of torture). Thus, in modern criminal law science, the aspect is emphasized that the degree of public danger in several violent actions is higher than in the commission of one (in the context of beatings) [19, p. 133].

Conclusion. In this regard, it is necessary to abandon exclusively administrative jurisdiction with respect to liability for beatings and intentional infliction of minor harm to health, providing for criminal liability for their repeated commission after the imposition of an administrative penalty.

Accordingly, we substantiate the possibility of returning to the institution of administrative prejudice in relation to these elements of criminal offenses. For what it is necessary to reconstruct the decriminalized compositions of Articles 108 (intentional infliction of minor harm to health), 109 (beatings) of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan with the addition of their sign “committed by a person subjected to an administrative penalty for a similar act”. The main arguments of this proposal are the fact that the commission of the corresponding violent actions often has a systematic nature, in particular, in the sphere of family and household relations, and the measures of administrative responsibility have a limited repressive potential, not sufficient to protect the physical and mental integrity of a person.

List of used literature:

1. M. A. Kaufman. Law-making errors in criminal law // Journal of Russian Law (Правотворческие ошибки в уголовном праве // Журнал российского права). — 2016. — № 9. — P. 92-101.
2. Zh. B. Zholzhaxynov. Questions of studying the trend of violent crime: setting the theoretical and practical problems // International popular science magazine «Science and Life of Kazakhstan» (Вопросы изучения

тенденции насильственной преступности: постановка теоретических и практических проблем // Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана» № 5(49) 2017. — Р. 196–199.

3. A. P. Kuznetsov. Criminalization-decriminalization, penalization-depenalization as the content of criminal policy // Bulletin of the Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of Russia (Криминализация-декриминализация, пенализация — депенализация как содержание уголовной политики // Вестник Краснодарского университета МВД России). — Krasnodar, 2017. — № 1(35). — Р. 16-18.

4. Law of the Republic of Kazakhstan dated December 9, 2004 No. 10-III “On amendments and additions to the Criminal, Criminal Procedure, Criminal Executive Codes of the Republic of Kazakhstan and the Code of the Republic of Kazakhstan on Administrative Offenses simplification of procedures for investigating criminal cases, decriminalization of certain elements of crime and improvement of legislation on administrative offenses” (Закон РК от 9 декабря 2004 г. № 10-III «О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный кодексы Республики Казахстан и Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях по вопросам упрощения процедур расследования уголовных дел, декриминализации некоторых составов преступлений и совершенствования законодательства об административных правонарушениях» // “Kazakhstanskaya Pravda” from 15.12.2004, № 286.

5. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 18, 2011 No. 393-IV “On Amendments and Additions to certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on further humanization of criminal legislation and strengthening of guarantees of legality in criminal proceedings” (Закон РК от 18 января 2011 года № 393-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшей гуманизации уголовного законодательства и усиления гарантий законности в уголовном процессе») // “Kazakhstanskaya Pravda” from 25.01.2011, № 25-26 (26446-26447).

6. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2017 No. 84-IV “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on improving the law enforcement system” (Закон РК от 3 июля 2017 г. № 84-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы») // “Kazakhstanskaya Pravda” from 04.07.2017, № 126 (28505).

7. Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan dated December 14, 2012 “Strategy “Kazakhstan — 2050” — a new political course of the established state” (Послание Президента РК Н. А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года «Стратегия «Казахстан — 2050» — новый политический курс состоявшегося государства») // “Kazakhstanskaya Pravda” from 15.12.2012, № 437-438 (27256-27257).

8. A.M. Amirov. Implementation of the principle of “zero tolerance” for disorder and offenses in the Republic of Kazakhstan (Реализация принципа «нулевой терпимости» к беспорядку и правонарушениям в Республике Казахстан) // Young scientist. — № 21 (155). — Kazan, May, 2017. — p. 282-288.

9. S. M. Apenov. Features of criminal misconduct under the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan (in comparison with foreign legislative practice) (Особенности уголовного проступка по уголовному законодательству Республики Казахстан (в сравнении с зарубежной законодательной практикой) // Bulletin of KazNPU named after Abay. — The series “Jurisprudence”. — Almaty, 2017. — № 4 (50). P. 51-57.

10. Domestic violence has been decriminalized in Kazakhstan. How will tyrant husbands be punished now (В Казахстане декриминализовали бытовое насилие. Как теперь будут наказывать мужей-тиранов) [Electronic resource] // Information Bureau News. 18.07.2017. Access mode: <https://informburo.kz/stati/v-kazahstane-dekriminalizovali-bytovoe-nasilie-kak-teper-budut-nakazyvat-muzhey-tiranov.html> (date of request: 15.08.2021).

11. N.Yu. Zhilina, I.V. Savelyeva, V.I. Tereshchenko. Decriminalization of beatings “for” and “against” (Декриминализация побоев «за» и «против») // Gaps in Russian legislation. — 2017 г. — № 5. — Р. 128-130.

12. V.A. Potetinov, A.V. Lebedev. Responsibility for family beatings in Russian and foreign legislation: historical and legal and comparative analysis (Ответственность за нанесение семейных побоев в российской и зарубежном законодательстве: историко-правовой и сравнительный анализ) // Bulletin of the Belgorod Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2018. — № 2. — P. 30-35.
13. V.V. Veklenko. Criminal law. – М., 2018. – 405 p.
14. S.N.Sabanin, K.G.Kryukov. Decriminalization of beatings: a comparative analysis of the legislation of the Russian Federation and the United States of America (Декриминализация побоев: сравнительный анализ законодательства Российской Федерации Соединенных Штатов Америки) // Legal science and law enforcement practice. — Tyumen, 2016. — № 2 (36). — p. 160-166.
15. N.N.Koshelev. Responsibility for beatings and torture in modern domestic and foreign criminal legislation (Ответственность за побои и истязание в современном отечественном и зарубежном уголовном законодательстве) // Bulletin of the International Institute of Management. – Arkhangelsk, 2016. - № 5-6 (141-142). — p. 12-23.
16. A. N. Tarbagayev. Administrative responsibility in criminal law (Административная ответственность в уголовном праве) // Legal studies. - 1992. - № 2. – p. 62-68.
17. I.Sh. Borchashvili. The identity of the repeated offense (Идентичность повторного проступка) [Electronic resource] // Access mode: http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31098784 (date of request 20.08.10.2021).
18. T. L. Antonova. Administrative prejudice in the criminal legislation of Russia and foreign countries (Административная преюдиция в уголовном законодательстве России и зарубежных стран) // International scientific journal “Symbol of Science”. – Ufa, 2018. - № 3. – p. 60-63.
19. Z. E. Ergasheva. On the issue of decriminalization of beatings (К вопросу о декриминализации и побоев) // Bulletin of the Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. — Kazan, 2016. — № 3 (25). — p. 132-135.

Жолжақсынов Ж. Б.,

*ҒЗИ Қылмыстық саясат және қылмыстың алдын алу
проблемаларын зерттеу орталығының бастығы,*

(PhD) философия докторы, полиция капитаны

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: jandoss@inbox.ru);*

Жүнісов Е. Б.,

*«Қазақстан заңгерлер одағы» Республикалық қоғамдық бірлестігінің
Қарағанды облыстық филиалының төрағасы, (PhD) философия докторы
(Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы)*

**Ұрып-соғу құрамдарында әкімшілік преюдицияны қолдану және
денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру мәселесіне**

Аннотация. Мақалада әкімшілік преюдиция институтына оралу мәселесі қарастырылады. Отандық заңнамаға, сондай-ақ кейбір шетелдерге талдау жүргізіліп, тиісті ұсыныстар берілді. Әкімшілік преюдиция институтының әлеуеті қазақстандық құқық ғылымында толық зерттелмеген, өйткені қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық юрисдикция саласын қатаң ажырататын құқықтық жүйелерде әкімшілік преюдиция жауапкершіліктің жазалаушы құрамдас бөлігінің біртіндеп өсуіне ықпал етеді. Қазақстан Республикасы Заң шығарушысының бірқатар әкімшілік құқық бұзушылықтарды қылмыстық теріс қылықтар санатына «ауыстыру» туралы шешімі, кем дегенде, әкімшілік преюдиция институтына қатысты теориялық жағымсыздықты көрсетеді. Әкімшілік преюдиция зорлық-зомбылық мінез-құлқының онша ауыр емес нысандары тұрғысынан мәселені шешудің оңтайлы тәсілдерінің бірі болып табылады.

Негізгі сөздер: отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық, физикалық зорлық-зомбылық, ұрып-соғу, денсаулыққа жеңіл зиян келтіру, зорлық-зомбылық, әкімшілік преюдиция, криминализация, декриминализация, қылмыстық жауапкершілік.

Жолжаксынов Ж. Б.,

начальник центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики преступности НИИ, доктор философии (PhD), капитан полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: jandoss@inbox.ru);

Жунусов Е. Б.,

председатель Карагандинского областного филиала Республиканского общественного объединения «Казахстанский союз юристов», доктор философии (PhD) (г. Караганда, Республика Казахстан)

**К вопросу применения административной преюдиции
в составах побоев и умышленного причинения легкого вреда здоровью**

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о возвращении к институту административной преюдиции. Проведен анализ отечественного законодательства, а также некоторых зарубежных стран и даны соответствующие предложения. Потенциал института административной преюдиции не был до конца изучен в казахстанской правовой науке, поскольку в правовых системах со строгим разграничением сферы уголовно-правовой и административно-правовой юрисдикции административная преюдиция реально способствует постепенному возрастанию карательной составляющей ответственности. Решение законодателя Республики Казахстан о «переводе» ряда административных правонарушений в категорию уголовных проступков, как мы полагаем, свидетельствует, как минимум, о теоретической предвзятости в адрес института административной преюдиции. Именно в контексте менее тяжелых форм насильственного поведения административная преюдиция представляется одним из оптимальных путей решения вопроса.

Ключевые слова: семейно-бытовое насилие, физическое насилие, побои, легкий вред здоровью, насильственные преступления, административная преюдиция, криминализация, декриминализация, уголовная ответственность.

УДК 343.1

Кусаинов Ш. К.,

профессор кафедры уголовного права и процесса кандидат юридических наук (Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан)

**Актуальные вопросы процесса задержания
подозреваемого в совершении преступления**

Аннотация. В статье отмечается, что Концепция правовой политики Республики Казахстан определила дальнейшее совершенствование уголовно-процессуального законодательства путем последовательной реализации в конкретных уголовно-процессуальных нормах основополагающих принципов уголовного процесса и

дальнейшей гуманизации уголовного судопроизводства. В то же время закон представляет правоохранительным органам для решения стоящих перед ними задач различные правовые средства, которые, несмотря на закрепленное в ст. 16 Конституции Республики Казахстан неотъемлемое право каждого человека на свободу и личную неприкосновенность, устанавливают ряд превентивно-принудительных мер, сопровождающихся соответствующими процессуальными гарантиями соблюдения прав и законных интересов граждан, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства. В этом контексте изучение некоторых вопросов процесса задержания подозреваемого в совершении преступления представляется весьма актуальным.

Ключевые слова: права и свободы человека, задержание, подозреваемый в совершении преступления, процессуальное задержание, фактическое задержание срок доставки в орган расследования.

Задача построения правового государства в Республике Казахстан предполагает усиление гарантий, предусмотренных законом прав, свобод и законных интересов граждан, особенно в сфере уголовного процесса, зачастую сопряженного с вторжением в их личную жизнь, ограничением их свободы и личной неприкосновенности. В этих целях Концепция правовой политики Республики Казахстан определила дальнейшее совершенствование уголовно-процессуального законодательства путем последовательной реализации в конкретных уголовно-процессуальных нормах основополагающих принципов уголовного процесса и дальнейшей гуманизации уголовного судопроизводства, что позволит успешно сочетать деятельность органов уголовного преследования и суда с охраной прав и законных интересов участников уголовного процесса.

В то же время закон представляет правоохранительным органам для решения стоящих перед ними задач различные правовые средства, которые, несмотря на закрепленное в ст. 16 Конституции Республики Казахстан неотъемлемое право каждого человека на свободу и личную неприкосновенность, устанавливают ряд превентивно-принудительных мер, сопровождающихся соответствующими процессуальными гарантиями соблюдения прав и законных интересов граждан, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства. При этом в качестве основного условия их применения должна выступать такая нравственная категория, как справедливость разрешения уголовного дела, которая только и может оправдать применение в отношении граждан нашего государства различных ограничений прав и свобод человека. Среди этих мер важное место занимает задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления, которое рассматривается не только как эффективная мера, создающая необходимые условия для выяснения причастности задержанного к совершенному преступлению и разрешения вопроса о применении к нему меры пресечения «содержание под стражей», но и как мера процессуального принуждения, непосредственно затрагивающая неприкосновенность личности в уголовном процессе. В этой связи интерес к вопросам, связанным с задержанием подозреваемого в совершении преступления, не теряет своей актуальности и остается предметом научных споров среди ученых-процессуалистов различных поколений.

Поэтому при рассмотрении проблем задержания подозреваемого в совершении преступления в качестве отправной точки на пути совершенствования системы процессуальных гарантий лиц, вовлеченных в этом качестве в процесс досудебного расследования, следует считать права и свободы человека, рассматриваемые Конституцией РК в качестве высшей ценности государства.

Срок доставки в орган расследования ограничивается тремя часами, что не всегда возможно, учитывая обширную территорию нашего государства. Бесспорно, что законодатель юридически признал: факт ограничения свободы лица при его доставлении является

важной гарантией соблюдения прав граждан, поскольку, как отмечали И. Л. Петрухин и А. И. Сергеев: «если “захват” и доставление станут составными частями, этапами уголовно-процессуального задержания, то срок его будет исчисляться с момента фактического лишения человека свободы. И это справедливо. Задержанный не должен расплачиваться за то, что его долго доставляли в органы полиции» [1].

Решив одни вопросы, законодатель поставил перед работниками следствия и дознания другие: как за предусмотренные законодательством три часа успеть принять все необходимые меры, если в них (в эти 3 часа) будет включено время доставления лица в ОВД, ведь доставление может занять достаточно длительное время? Каким образом следует поступать сотрудникам полиции, если это время истекло во время доставления? Хотя это звучит и абсурдно, но, согласно нормам УПК РК, его следует тотчас же освободить на пути следования в отделение полиции. В случае же немедленного освобождения доставленного может возникнуть угроза того, что он скроется от дознания и следствия. Таким образом, уголовно-процессуальное задержание перестает выполнять задачи уголовного судопроизводства, возложенные на него изначально.

Кроме того, подобная трактовка ограничивает процессуальные возможности следователя, так как в случае превышения предусмотренного срока доставления ему фактически не остается времени для сбора и закрепления доказательств. Следствием этого станут нарушения норм УПК со стороны следователей. Они будут вынуждены идти на различного рода ухищрения, чтобы успеть предпринять необходимые меры.

Полагаем, что отсчет срока процессуального задержания не должен включать в себя срок доставления и начинаться со времени составления соответствующего протокола, но в этом же протоколе нужно отражать и время фактического задержания (вне зависимости от субъекта, произведшего его), так как оно включается в срок наказания за совершенное преступление. Но такой подход возможен лишь при конструкции института задержания, исходя из его деления на фактическое, административно-процессуальное и процессуальное, при полном разграничении ответственности между органами следствия и лицами, его произведшими. Для этого требуется соответствующая законодательная регламентация.

Поэтому для разрешения возникшей коллизии необходимо изменить редакцию ч. 1 ст. 134 УПК РК: дополнить действующую формулировку после слов «место и время ...» словами «составления протокола и фактического задержания (с указанием часа и минут) ...», изложив норму в следующей редакции: «... в срок не более трех часов после доставления задержанного в орган дознания или в орган предварительного следствия следователь или дознаватель составляет протокол, в котором указываются основания и мотивы, место и время составления протокола и фактического задержания (с указанием часа и минут), результаты личного обыска ...».

Дискуссии возникают и вокруг субъектов, причастных к уголовно-процессуальному задержанию. Когда речь идет об органах уголовного преследования или других правоохранительных структурах, обычно вопросов не возникает: они обязаны произвести задержание и принять меры к безотлагательному началу досудебного расследования. Если задержание производится гражданами, то сразу возникают многочисленные неразрешимые вопросы: какова должна быть процедура и насколько она допустима по уголовно-процессуальному закону; право ли это или обязанность гражданина; каковы последствия произведенного задержания, если в действительности событие преступления отсутствует, и так далее.

Если обратиться к работам некоторых авторов, то, по мнению В. Ю. Мельникова, в ситуациях непосредственного обнаружения общественно опасного деяния задержание производится, когда уголовное дело еще не начато, применительно к отечественному законодательству – не начато досудебное расследование. В этих условиях физический захват и доставление лица может предприниматься работниками правоохранительных органов до фактическо-

го начала досудебного расследования. Поэтому во время выяснения причастности задержанного к совершенному преступлению должны параллельно решаться вопросы о начале досудебного расследования по данному факту и возможном признании подозреваемым в совершении преступления. Поводом для начала досудебного расследования при непосредственном обнаружении признаков преступления будет сообщение о совершенном преступлении, о чем лицо, получившее его, оформляет рапорт. В результате ученый приходит к выводу, что момент фактического задержания лица по подозрению в совершении преступления, его доставление, оформление протокола должны стать составной частью уголовно-процессуального задержания.

Безусловно, предлагаемая точка зрения достаточно убедительна, но в этом вопросе казахстанский законодатель также пошел по другому пути, увеличив число субъектов, имеющих право на задержание подозреваемых (ст. 130 УПК РК). Данная норма предоставляет право на задержание лиц, совершивших преступление, не только органам уголовного преследования, как это предусматривалось ранее, но и гражданам. Часть первая данной статьи прямо предусматривает, что потерпевший, а также любой иной гражданин имеют право задерживать лицо, совершившее преступление, с целью пресечения возможности совершения им иных посягательств.

Однако, несмотря на регламентацию данного вида задержания, законодатель РК вновь не разъясняет, какое значение для дела может иметь такое задержание, и можно ли его рассматривать как повод к началу уголовного преследования задержанного лица?

Необходимость проверки законности и обоснованности этого действия вызвана тем, что граждане не относятся к органам уголовного преследования, поэтому задержание, производимое ими, должно рассматриваться не как процессуальное действие, а как один из видов фактического задержания лица на месте совершения преступления, отметка о котором должна найти отражение в основаниях уголовно-процессуального задержания. В то же время, как нами уже указывалось выше, необходимо поднять статус такого действия, придав ему элемент официальности. Для этого нужно изменить содержание ч. 1 ст. 130 УПК РК и изложить ее в следующей редакции: «Каждый гражданин, являющийся очевидцем совершения тяжкого или особо тяжкого преступления или имеющий любые сведения о лице, его совершившем, вправе задержать это лицо либо принять меры к его задержанию соответствующими компетентными органами. Непринятие соответствующих мер, за исключением лиц, обладающих иммунитетом свидетеля, влечет ответственность, предусмотренную статьей 434 УК РК (недонесение о преступлении)».

Традиционно задержание подозреваемого состоит из трех взаимосвязанных действий, каждое из которых имеет самостоятельную нормативную регламентацию:

- 1) составление протокола задержания (ст. 131 УПК РК);
- 2) проведение личного обыска задержанного (ст. 132 УПК РК);
- 3) направление сообщений о произведенном задержании надзирающему прокурору и родственникам задержанного.

В соответствии с этим каждое из этих действий оформляется в одном процессуальном документе. Безусловно, сосредоточение всех сведений о произведенном задержании в одном протоколе довольно удобно и не противоречит общей теории уголовного процесса.

Сложность рассматриваемой дефиниции состоит в том, что законодатель (ч. 1 ст. 131 УПК РК) различает два вида задержания: фактическое, когда человек реально ограничивается в свободе (поймка, захват, доставление в правоохранительные органы), и процессуальное, в ходе которого в срок не более трех часов с момента фактического задержания составляется соответствующий протокол. При этом законодатель «обходит» ситуации, связанные с объективной невозможностью составления протокола задержания в указанные сроки. Подобная правовая неопределенность вызывает необходимость переосмысления ранее сложившихся

стереотипов и выработки научного обоснования процедуры задержания с последующим внесением изменений и дополнений в действующее законодательство. О необходимости разработки качественно новой конструкции, позволяющей разграничивать фактическое и процессуальное задержание, упоминается также в работе И. А. Пантелеева [2].

По нашему мнению, указанная мера процессуального принуждения должна применяться не только в связи с выяснением причастности подозреваемого к преступлению и необходимости разрешения вопроса о применении к нему меры пресечения, но и при условии проведения обязательной проверки обоснованности возникшего подозрения.

Список использованной литературы:

1. Цит.: по Ахпанов А. Н., Гузенков Ю. Г. Право на защиту в стадии возбуждения уголовного дела // Актуальные проблемы теории и практики применения права в свете Государственной программы первоочередных мер по борьбе с преступностью, укреплению правопорядка в Республике Казахстан на 1993–1995 годы. — Караганда, 1995.

2. Пантелеев И. А. Проблемы совершенствования института подозрения в уголовном процессе России: Дис. ... канд. юрид. наук. — Екатеринбург, 2000. — 160с.

Құсайынов Ш. К.,

*қылмыстық құқық және процесс кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты*

(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы)

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы қылмыстық процестің негізгі қағидаттарын нақты қылмыстық іс жүргізу нормаларында дәйекті іске асыру және қылмыстық сот ісін жүргізуді одан әрі ізгілендіру арқылы қылмыстық іс жүргізу заңнамасын одан әрі жетілдіруді айқындағаны атап өтілген. Сонымен бірге, заң құқық қорғау органдарына олардың алдында тұрған міндеттерді шешу үшін әртүрлі құқықтық құралдарды ұсынады, олар өнерде бекітілгеніне қарамастан. Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабында әрбір адамның бостандыққа және жеке басына қол сұғылмауына ажырамас құқығы қылмыстық сот ісін жүргізу саласына тартылған азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтаудың тиісті процестік кепілдіктерімен сүйемелденетін бірқатар алдын алу-мәжбүрлеу шараларын белгілейді. Бұл тұрғыда қылмыс жасаған күдіктіні ұстау процесінің кейбір мәселелерін зерттеу өте өзекті болып көрінеді.

Негізгі сөздер: адам құқықтары мен бостандықтары, ұстау, қылмыс жасады деген күдікті, процестік ұстау, нақты ұстау тергеу органына жеткізу мерзімі.

Sh. K. Kusainov,

*қылмыстық құқық және процесс кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты*

(Central-Kazakhstan Academy, Karaganda city, Republic of Kazakhstan)

Annotation. The article notes that the Concept of the Legal Policy of the Republic of Kazakhstan has determined the further improvement of criminal procedure legislation through the consistent implementation in specific criminal procedure norms of the fundamental principles of criminal procedure and further humanization of criminal proceedings. At the same time, the law provides law enforcement agencies with various legal means to solve the tasks they face, which, despite the provisions of art. 16 of the

Constitution of the Republic of Kazakhstan, the inalienable right of every person to freedom and personal inviolability, establish a number of preventive and coercive measures, accompanied by appropriate procedural guarantees of respect for the rights and legitimate interests of citizens involved in criminal proceedings. In this context, the study of some issues of the process of detaining a suspect in the commission of a crime seems very relevant.

Keywords: human rights and freedoms, detention, suspected of committing a crime, procedural detention, actual detention, the term of delivery to the investigation body.

ӘОЖ 328(185)

Қаржасова Г. Б.,

*жалпықұқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті,
(PhD) философия докторы
(e-mail: gkb24@mail.ru);*

Балгимбеков Д. Ү.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер" кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты*

(Қазтұтынуодағының Қарағанды университеті,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);

Кенбаев Ж. А.,

*заңсыз көші-қон және адам саудасына қарсы күрес жөніндегі мамандарды даярлау
орталығының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)*

Сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық нормативтік-құқықтық актілерлерді ұлттық құқықтық жүйеге енгізу

Аннотация. Мақалада сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық нормативтік-құқықтық актілер және оларды Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасына имплементациялау яғни ұлттық құқықтық жүйеге енгізу мәселелері зерттеледі.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда халықаралық қылмыстық құқыққа сәйкес қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша жоспарлы жұмыс іске асырылуда. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алу мен жолын кесудің тиімділігі ұлттық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіруді көздейді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын сипаттауда теориялық көзқарастарды қайта қарастырудың маңыздылығы оның құқық қолдану практикасына практикалық бағыттылығымен де күшейтіледі. Қорытындылай келе, авторлар аталған мәселелерді шешудің кейбір тәсілдерін ұсынады

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, құқық бұзушылық, халықаралық нормативтік-құқықтық актілерлер, парақорлық, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, конвенция, имплементация.

Заманауи қоғамдағы ең өзекті мәселе-сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл. Бұл сыбайлас жемқорлық процестері мемлекеттік жүйені бұзады және ыдырайды, экономикалық және саяси саладағы бастамалар мен жетістіктерді қабылдамайды. Осыған байланысты, бұл бағыт Қазақстанның мемлекеттік саясатындағы, әсіресе мемлекеттік қызмет саласындағы басым бағыттардың бірі болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлық» термині алғаш рет отандық заңнамада 1992 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығында қолданылған, алайда ұғымның өзі ол жерде әлі ашылған жоқ [1].

Мақалада ғылыми зерттеудің жалпы және жеке әдістері қолданылған: тарихи, диалектикалық, жүйелі-құрылымдық, салыстырмалы-құқықтық т. б. Аталған әдістер зерттеліп отырған тақырып төңірегінде, кең пайдаланылған объективтілік, көпжақтылық, тарихилық пен нақтылық қағидасы талаптарымен қатар қолданылған.

Сыбайлас жемқорлықтың көптеген әдістері мен ұғымдары сыбайлас жемқорлық практикасынан туындайды, мұнда неғұрлым кең таралған әдіс нарықтық проблемаларды нарықтық емес құралдармен реттеудің үкіметтік саясатының әдісі болып табылады. Бұл сыбайлас жемқорлық схемаларын қолданудың көптеген себептерін қалыптастыруға әкеледі.

Біздің мемлекетіміздің нарықтық экономикаға көшуі, либералдық қайраткерлердің мәлімдемелеріне қарамастан, экономикалық дамуды реттеуші ретінде мемлекеттің функцияларын жоғалтуға ықпал етпеді.

Мемлекеттік биліктің беделі сыбайлас жемқорлық қылмысын биліктің түрлі функцияларын пайдалану арқылы жүзеге асырған жағдайда барынша нұқсан келтіреді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қатысатын мемлекеттік қызметшілер биліктің беделі мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіреді. Олар биліктің өкілеттіктеріне ие, сондықтан мұндай құқық бұзушылықтарды жасауға мүмкіндік бар, оларды жасау, ең алдымен, жеке адамдарға, мысалы, парақорлыққа және т. б. мұндай пікірді ХХ ғасырда мемлекеттік ғалым Н. М. Коркунов айтты [2, 520].

Мемлекеттік қызмет жүйесінде сыбайлас жемқорлықтың тиімді алдын алу мен оған қарсы іс-қимылдың негізгі шарты мемлекеттік қызметшілердің тәуелсіздігі мен бейтараптығы болып табылады.

Бұл сонымен қатар әділ және сау нарықтық бәсекелестікті қамтамасыз етудің қажетті шарты болып табылады. Алайда, зерттеу шеңберінде, ең алдымен, көптеген елдерде, оның ішінде Қазақстанда да сыбайлас жемқорлық феномені мемлекеттік қызметпен, әсіресе оның монополиялық және рұқсат беру функцияларымен байланысты екендігі бірнеше рет атап өтілді. Мұндай тұжырымдарға қарамастан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралы ретінде сыбайлас жемқорлық ортасын қалыптастыратын мемлекеттік функцияларды барынша азайту туралы айтуға болмайды.

Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлықтың себептерінің арасында мемлекеттік басқару жүйесінің толыққанды жұмыс істеуін қамтамасыз ете алмайтын мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдар арасында ресми, заңмен бекітілген қатынастардың болуын атауға болады. Объективті түрде, кез-келген қоғамда мұндай қатынастар бейресми түрде толықтырылады.

Қарым-қатынастың нақты түрлерінің арасында сыбайлас жемқорлық белгілі бір орын алады. Осы мәлімдеме аясында профессор Д. Шэкстон мемлекет қоғамдық өмірді реттеу функцияларын орындағанға дейін сыбайлас жемқорлықтың белгілі бір деңгейімен келісуге тура келетінін атап өтті [3, 25].

Қазіргі кезеңде отандық заңнамада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған қажетті актілер мен нормалар қабылданды, олардың көпшілігі сынақтан өткізілді. Алайда, осы жұмыс барысында заңнаманың кейбір кемшіліктері анықталды. Бүгінде Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасы мен БҰҰ-ның 2003 жылғы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы» (2008 жылғы 4 мамырда ратификацияланған) Конвенциясының арақатынасы өте маңызды, сондай-ақ халықаралық құқық нормаларын қазақстандық заңнамаға имплементациялаудың маңызы зор.

Халықаралық құқық ережелеріне сәйкес «іске асыру» термині нормалардың «іске асыру» ұғымын анықтауда кең таралған [4, 434].

Ағылшын тілінен алынған implementation (жүзеге асыру, орындау), «Имплементация» термині халықаралық-құқықтық тәжірибеде кеңінен дамыды. Бұл тұжырымдама БҰҰ Бас Ассамблеясының және оның органдарының көптеген қарарларында, басқа халықаралық ұйымдардың шешімдерінде жиі кездеседі.

Имплементацияның негізгі субъектілері ретінде сыртқы және ішкі саясатта тең және Тәуелсіз Мемлекеттер әрекет етеді, өйткені олар халықаралық-құқықтық нормаларды жасаушылар ретінде әрекет етеді. Қазіргі кезеңде имплементацияның ұлттық тетігін пайдалану арқылы іске асыру 1949 жылғы Женева конвенцияларында және 1977 жылғы оларға қосымша хаттамаларда көрсетілген халықаралық-құқықтық нормалардың басым көпшілігінде байқалады.

Алайда, қазіргі мемлекеттерде халықаралық құқықтық нормаларды имплементациялау негізгі болса да, оларды жүзеге асырудың жалғыз жолы емес екенін атап өткен жөн. Халықаралық гуманитарлық құқық нормаларының мазмұнына сәйкес халықаралық деңгейде имплементацияны қамтамасыз етуге бағытталған қосымша халықаралық-құқықтық және ұйымдастырушылық құралдар жазылып, айқындалды. Бұл құралдардың жиынтығы Халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын іске асырудың жалпы халықаралық механизмін құрайды.

Кеңес ғылымындағы халықаралық имплементация механизмі мазмұнының теориялық аспектілерін зерттеудің ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жеткіліксіз дамуын атап өтуге болады. Мұндай қажеттіліктің болмауы сол кездегі идеологиялық догмалар мен КСРО-ның сыртқы саясатының ерекшеліктеріне байланысты болды деп болжауға болады.

Сонымен, халықаралық құқықтық нормаларды іске асырудың халықаралық тетігі мемлекеттердің бірлескен күш-жігерінің нәтижесінде құрылған, сондай-ақ халықаралық гуманитарлық құқыққа сәйкес қабылданған міндеттемелерді толық және уақтылы іске асыру мақсаттарына байланысты жеке қолданылатын құқықтық және ұйымдастырушылық құралдардың белгілі бір жүйесінде көрінеді.

ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамасын БҰҰ-ның «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы» Конвенциясымен интеграциялауға ұмтылу маңызды рөл атқарады. Бұл заң үстемдігіне, демократия мен адам құқықтарына төнетін қауіп-қатерге, тиімді мемлекеттік басқаруға, теңдік пен әлеуметтік әділеттілік қағидаттарын бұзуға, сондай-ақ демократиялық институттар мен қоғамның моральдық негіздерінің тұрақтылығына байланысты.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында: «Заңда сыбайлас жемқорлық деп жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтар беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу» [5].

Жалпы алғанда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қазіргі заманғы қазақстандық заңнама Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарға сәйкес келеді. Алайда, сонымен бірге, осы құқықтық салада бірқатар сәйкессіздіктер, кемшіліктер мен олқылықтар бар.

Мәселен, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы Конвенциясы шеңберінде қылмыстың осы түрінің 12 құрамы көзделеді:

- ұлттық жария лауазымды тұлғаларды параға сатып алу;
- шетелдік жария лауазымды тұлғаларды және жария халықаралық ұйымдардың лауазымды тұлғаларын параға сатып алу;

– жария лауазымды адамның мүлікті ұрлауы, құқыққа сыйымсыз иеленуі немесе өзге де мақсатсыз пайдалануы;

– пайдакүнемдік мақсатта әсер етуді теріс пайдалану;

– қызмет бабын теріс пайдалану;

– заңсыз баю;

– жеке сектордағы пара;

– жеке секторда мүлікті ұрлау;

– заңды тұлғалардың жауапкершілігі;

– жасыру;

– сот төрелігін жүзеге асыруға кедергі жасау;

– қылмыстан түскен табысты жылыстату.

Қазақстандық қылмыстық заңнамаға сәйкес, біздің елімізде аталған сыбайлас жемқорлық қылмыстарының кейбірі үшін жауапкершілік қарастырылмаған. Оларды қарастырайық.

А. В. Наумовтың пікірінше, Еуропа елдерінің практикалық құқықтық тәжірибесіне сүйене отырып (мысал ретінде 1992 жылғы Францияның Қылмыстық кодексын келтіруге болады), осы құқықтық санаттағы заңды тұлғалардың жауапкершілігі жеке кінәлі жауапкершілік принципіне қайшы келмейді, керісінше оны толықтырады деп нақты айтуға болады.

Қазіргі кезеңде Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқықтық дамудың жаңа кезеңін атап өткен жөн, бұл осы саладағы негізгі және маңызды халықаралық құқықтық актілердің ратификациялануына байланысты. Сондықтан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы кейбір ережелер шеңберінде оларды ұлттық заңнамаға имплементациялау қажеттілігі туындады. Атап айтқанда, оларды қазақстандық қылмыстық заңнамада, атап айтқанда 2003 жылғы 31 қазандағы БҰҰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының ережелерінде іске асыру маңызды сәт болады. 27 жылғы 1999 қаңтардағы Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы конвенциялары.

Қазіргі заманғы халықаралық байланыстардың қалыптасқан шарттары сыбайлас жемқорлыққа қарсы бірлескен күресті және бұрыннан бар ұйымдар мен жаңадан құрылған ұйымдарға қарсы іс-қимыл бойынша барабар үйлестірілген шаралар әзірлеуді көздейді. Бұл мәселенің жергілікті деңгейде және ішкі жағынан шешілмеуіне байланысты, сонымен қатар басқа елдердің тәжірибесі қажет. Осындай тәжірибенің арқасында басқа елдерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктерін отандық құқықтық ортада пайдалану, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың туындау себептері мен жағдайларына түрлі зерттеулерді пайдалану мүмкін болады.

АҚШ Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың ерекшеліктерін қарастырайық [6, 25].

Американдық заңнама «Лауазымды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық» ұғымына кең анықтама береді. Бұған негізінен заңдар кодексінің 18-бөлімінің төрт тарауында анықталған заңсыз әрекеттер кіреді:

Парақорлық, адал емес кірістер және мемлекеттік лауазымды тұлғалардың өз жағдайын теріс пайдалануы.

Жалдау бойынша қызметкерлер мен қызметкерлер.

– Бопсалау және қорқыту.

– Сайлау және саяси қызмет.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін жауапкершілік пара алғандарға ғана емес, оларды бергендерге де жүктеледі.

АҚШ-тағы мемлекеттік органдардан кету бұрынғы мемлекеттік лауазымды тұлғалардың іскерлік белсенділігін шектеуге әкеледі.

Сондай-ақ, лауазымдық міндеттерді орындау аясында теріс пайдаланудың өзіндік түрін атап өткен жөн-бұл мемлекеттік лауазымға тағайындау кезінде әсерді пайдалану үшін пара беру. Бұл классикалық мағынада пара емес дегенді білдіреді, өйткені сыйақы алу болашақта оның әсерін пайдалануға уәде бергені үшін ғана болады. Жеке тұлғалар, фирмалар және корпорациялар қылмыстың осы түрінің субъектісі бола алады [7, 309].

Германияның мемлекеттік қызметшілерінің міндеттерін бұзудың, орындамаудың немесе тиісінше орындамаудың салдарын егжей-тегжейлі реттеу бар. Федералды тәртіптік құқық жарғысының ережелеріне сүйене отырып, мемлекеттік қызметшінің өзіне жүктелген міндеттерді бұзғаны үшін кінәсі қызметтік құқық бұзушылық болып саналады. Айта кету керек, мемлекеттік қызметшілердің барлық бұзушылықтары жауапкершілікке әкеп соқпайды. Жауапкершілікке тарту тәртібі толық реттелген. Сонымен қатар, басқа негіздер бойынша теріс қылықтар үшін қызметтен босату тәртібі мемлекеттік қызметшілердің құқықтық жағдайы туралы жалпы заңда және федералды қызметкерлер туралы заңда қарастырылған [8, 20].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы шетелдік тәжірибенің ұсынылған талдауы құқық қорғау органдары белгілі бір дәрежеде іске асырған шаралармен белгілі бір ұқсастықтардың бар екенін көрсетті.

Осылайша, мемлекеттік қызмет реформасы мынадай шараларды іске асыруға бағытталды: әкімшілік мемлекеттік қызметшілердің бос лауазымдарына конкурстық іріктеуді енгізу, ресми (жария) ант беру; Ар-намыс кодексін (қызметтік әдеп қағидаларын) қабылдау; мемлекеттік қызметшінің жеке мүдделері мен оның өкілеттіктері арасындағы қайшылық туралы лауазымды тұлғаны (лауазымға тағайындау құқығы бар) хабардар ету міндетін енгізу; бір мемлекеттік органда жақын туыстардың бірлескен қызметін шектеу; кірістер туралы декларацияны ұсыну; мүлікті сенімгерлік басқаруға беру; жекешелендіру процесінің, ұлттық компаниялар мен мемлекеттік кәсіпорындар, сондай-ақ жеке компаниялар қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету; салық саясаты, жер қойнауын пайдалану және жер қатынастары саласында және т. б. арнайы шешімдер қабылдау.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды толығымен немесе көп жағдайда жойған елдер бар. Бірінші кезекте оларға Гонконг пен Сингапур жатады. Сондай-ақ, жемқорлыққа қарсы рейтингі жоғары бірқатар елдерге Дания, Швеция, Финляндия және Жаңа Зеландия кірді.

Аталған елдердің заңнамасында мемлекеттік қызмет жүйесіндегі мүдделер қақтығысын шешу тетіктері егжей-тегжейлі сипатталған және регламенттелген, соның арқасында мемлекеттік қызметшілердің әкімшілік қызметіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері барынша азайтылған.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасайтын елдердің үздік үлгілері тиісті құқықтық құралдарды жасау және жетілдіру жөніндегі көп жылғы жұмысқа негізделгенін атап өткен жөн. Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты іс-қимылдың ерекшелігін атап өту маңызды, ол, әдетте, әртүрлі құқықтық құралдарды, атап айтқанда конституциялық, халықаралық-құқықтық, қылмыстық-құқықтық, ақпараттық және т. б. кешенді қолдануда көрінеді. Бұл тәжірибені Қазақстанда кешенді шаралар жүйесін әзірлеуге де ауыстыруға болады.

Біздің ойымызша, Қазақстанда мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тетіктері жүйесінің негізінде нақ осы әкімшілік-құқықтық құралдар болуға тиіс. Бұл мемлекеттік қызметшілердің қызметін жүзеге асыру тәртібі дәл осы нормалармен реттелетіндігіне байланысты. Сондай-ақ әкімшілік-құқықтық құралдар шеңберінде тұтастай жария басқару режимі, азаматтар мен заңды тұлғаларға жария қызметтер көрсету тәртібі, атқарушылық-өкімдік қызмет саласындағы әртүрлі субъектілердің өзара қарым-қатынас тәртібі регламенттеледі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл процесінде оларды жұмысқа қабылдау да маңызды рөл атқарады. Үміткердің моральдық-психологиялық дайындығын ескеру маңызды. Қызметкерлерді шамамен 5 жыл циклмен ауыстыру қажет. Мемлекеттік қызметшілерді ротациялаудың Қытай жүйесінде белгілі бір уақыт өткеннен кейін басқа жерге немесе басқа лауазымға ауыстыру көзделген. Осыған байланысты Қытайдың мемлекеттік органдары қызметкерлерді басқа жұмыс орындарынан ауыстыру үшін әрдайым белгілі бір бос орындарды қарастырады.

Сондай-ақ, сыбайлас жемқорлықтың себебі және қызметтік міндеттерді іске асырудың төмен тиімділігі салыстырмалы түрде төмен ақшалай қаражат болып табылады. Қазақстанда осы салада белгілі бір шаралар қабылданғанына қарамастан, мемлекеттік қызметшілер мен коммерциялық кәсіпорындар, әсіресе ұлттық кәсіпорындар қызметкерлерінің жалақысын салыстыра отырып, айтарлықтай жақсартулар байқалады, жалақы деңгейі өте төмен деп айтуға болады. Мемлекеттік қызметшілердің еңбекақысын арттырып қана қоймай, еңбек нарығындағы жалақымен салыстырғанда оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету қажет.

Алайда, мемлекеттік қызметшілердің жалақысын көтеру сыбайлас жемқорлыққа қарсы панацея болып табылмайды. Жан-жақты экономикалық, әкімшілік-құқықтық, ақпараттық және әлеуметтік іс-шаралардың тұтас кешені қажет. Бұл жерде сондай-ақ жеке және заңды тұлғаларға мемлекеттік қызмет көрсететін органдарда жұмыс істейтін мемлекеттік қызметшілердің тікелей байланысын болдырмауға ерекше назар аударылуға тиіс.

Қорытындылай келе, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы іс-қимыл жүйесін жетілдіру шеңберінде, бірінші кезекте, мемлекеттік қызметшілердің жұмыс режимін әкімшілік-құқықтық айқындауға қатысты нормативтік бөлікті жетілдіру, сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заңнаманы сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы қазіргі заманғы әкімшілік-құқықтық құралдармен тұрақты талдау және жүйелі түрде толықтыру қажет деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1992 жылғы 17 наурыздағы № 684 Жарлығы (өзг. 08.08.1995).
2. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов [Сост., автор вступ. ст., коммент. А. Н. Медушевский]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010.
3. Shackleton J. Corruption: An essay in economic analysis // Political quart. — L., 1978. — Vol. 49, №1. — P. 25. (дата обращения 23.12.2019).
4. Скаков А. Б. Некоторые предложения по имплементации Конвенции ООН против коррупции (2003) в законодательство Казахстана // Современные проблемы и тенденции развития уголовного права, криминологии и уголовно-исполнительного права Республики Казахстан. — Караганды: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2009. — Т. 1.
5. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ(2021.01.16 № 71-V өзгерістер мен толықтырулар).
6. Сарсембаев М. А. Зарубежные стратегии борьбы с коррупцией и обогащение опыта противодействия коррупции в Казахстане // Актуальные проблемы борьбы с коррупцией в Республике Казахстан на современном этапе: Мат-лы Республ. науч.-практ. конф. (г. Астана, 27 апр. 2012.). — Астана: Издательство «АртРпп! XXI», 2012.
7. Рахметов С. М. Проблемы борьбы с коррупцией: уголовно-правовые, криминологические и криминалистические аспекты: Монография. — Астана, 2011.
8. Арыстанбеков М. А. Предупреждение коррупции в органах внутренних дел // Наука и образование в современном мире: Мат-лы международ. науч.-практ. конф. — Караганды: Болашақ-Баспа, 2013. Т. 1.

Каржасова Г. Б.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
доктор философии (PhD)
(e-mail: gkb24@mail.ru);*

Балгимбеков Д. У.,

*профессор кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук
(Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);*

Кенбаев Ж. А.,

*начальник центра подготовки специалистов по борьбе с нелегальной миграцией
и торговлей людьми, кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика
Казахстан)*

Имплементация в национальную правовую систему международных нормативно-правовых актов о коррупции

Аннотация. В статье исследуются международные нормативно-правовые акты о коррупции и вопросы их имплементации в национальное законодательство Республики Казахстан, то есть включения в национальную правовую систему. На современном этапе в Казахстане осуществляется планомерная работа по совершенствованию уголовного законодательства в соответствии с международным уголовным правом. Эффективность предупреждения и пресечения коррупционных преступлений предусматривает совершенствование национального законодательства и практики его применения. Важность переосмысления теоретических подходов к описанию коррупционных преступлений подкрепляется его практической ориентацией на правоприменительную практику. В заключение авторы предлагают некоторые подходы к решению обозначенных проблем.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, правонарушения, международные нормативно-правовые акты, взяточничество, предотвращение коррупции, конвенция, имплементация.

G. B. Karzhassova,

*docent of the Department of General and special disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD)
(e-mail: gkb24@mail.ru);*

D. U. Balgimbekov,

*Professor of the Department General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: balgimbekovdy@mail.ru);*

Zh. A. Kenbayev,

*Head of the Center for Training Specialists in Combating
Illegal Migration and Human Trafficking, Candidate of Legal sciences
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov)*

Implementation of international legal acts on corruption into the national legal system

Annotation. The article examines international normative legal acts on corruption and issues of their implementation in the national legislation of the Republic of Kazakhstan, that is, inclusion in the national legal system. At the present stage, systematic work is being carried out in Kazakhstan to improve criminal legislation in accordance with international criminal law. The effectiveness of the prevention and suppression of corruption crimes provides for the improvement of national legislation and the practice of its application. The importance of rethinking theoretical approaches to the description of corruption crimes is supported by its practical orientation to law enforcement practice. In conclusion, the authors propose some approaches to solving these problems.

Keywords: Corruption, anti-corruption, offenses, international legal acts, bribery, prevention of corruption, convention, implementation.

УДК 343.1:

Лакбаев К. С.,

профессор кафедры оперативно-розыскной деятельности,

доктор юридических наук, профессор,

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: k.lakbaev@mail.ru);

Айтуарова А. Б.,

начальник Научно-исследовательского центра,

кандидат юридических наук

(e-mail: a_brilliance@mail.ru);

Галиханов М. М.,

докторант факультета послевузовского образования, магистр юридических наук

(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,

г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: galikhanov84@inbox.ru)

Проблемы правового регулирования оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан

Аннотация. Динамичное развитие отечественного законодательства в сфере оперативно-розыскной деятельности и уголовного процесса сопровождается возникновением проблем при переходе от одной из этих стадий к другой. Одним из главных вопросов является отсутствие детальной правовой регламентации самостоятельных этапов осуществления оперативной работы, таких как оперативная проверка и оперативная разработка. Вместе с тем, в процессе их проведения формируется основной объем фактических данных, которые впоследствии могут приобрести статус процессуальных доказательств. Однако действующее законодательство не учитывает важность этих этапов, что влияет на качество получаемой оперативно-розыскной информации, в том числе с позиции соблюдения прав и свобод личности. Для решения указанных вопросов на основе опыта зарубежных стран предлагается дополнить оперативно-розыскной закон соответствующими нормами.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскной процесс, оперативная проверка, оперативная разработка.

Как и другие науки, оперативно-розыскная деятельность (ОРД) имеет свои стадии, этапы осуществления этого процесса. Первыми стадиями являются оперативный поиск и оперативная проверка [1]. Анализ норм Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (Закон об ОРД) показывает, что в ст. 2 эти две стадии охватываются единой задачей выявления преступлений [2].

Оперативный поиск проводится постоянно по отдельным направлениям и линиям ОРД. Его целью является получение первоначальных данных о фактах и признаках противоправной деятельности [1]. Если это сведения, позволяющие говорить лишь о признаках той или иной противоправной деятельности, проводится следующий этап оперативного процесса – оперативная проверка [3]. Она направлена на подтверждение или опровержение полученных в ходе оперативного поиска данных, которые могут свидетельствовать о возможной противоправной деятельности [1]. Это позволяет осуществить правильную оценку оперативно-розыскной информации и определить на ее основе организацию и тактику документирования преступных действий [4].

Если полученная информация не подтверждается, дальнейшая проверка прекращается. Если же первичная оперативная информация подтверждается, то далее проводится комплекс мер по выявлению всех обстоятельств криминальной деятельности и получению достоверных данных о признаках преступления. Отсюда следует, что оперативная проверка является важной самостоятельной стадией ОРД. Однако в Законе об ОРД она никак не отражена, что негативно отражается на теории и практике противодействия преступности.

В то же время, в Законе Кыргызской Республики «Об оперативно-розыскной деятельности» оперативной проверке посвящен целый ряд отдельных норм. Так, в статье 2 «Основные понятия» дается ее законодательное определение: «Оперативная проверка – осуществление комплекса оперативно-розыскных мероприятий, проводимых при наличии обоснованных данных о признаках подготавливаемых или совершенных (совершаемых) преступлений для их пресечения или раскрытия, а также в отношении скрывшихся преступников для их розыска, когда иным путем достичь указанных целей невозможно либо крайне затруднительно». Статья 10 «Производство оперативной проверки» регламентирует процедурно-процессуальные аспекты ее осуществления:

«При наличии оснований, предусмотренных в части первой статьи 8 настоящего Закона, органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, вправе проводить оперативную проверку. Факт ее проведения подлежит обязательной регистрации.

Оперативная проверка проводится с разрешения и под контролем руководителя органа, ее осуществляющего. Результаты оперативно-розыскных мероприятий отражаются в оперативно-служебных документах и систематизируются.

Оперативно-служебные документы должны быть представлены прокурору при осуществлении прокурорского надзора или для получения санкции на проведение оперативно-розыскных мероприятий» [5].

Аналогичные варианты нормативного регулирования оперативной проверки существовали в Белоруссии, России и Молдавии, но в дальнейшем они были исключены из их законодательства. Тем не менее, в России такой подход считается ошибочным, так как эта стадия оперативно-розыскного процесса представляет собой процессуальный правовой институт ОРД и подлежит регламентации на законодательном уровне. При этом, согласно теории ОРД, оперативная проверка имеет сложную структуру и состоит из двух частей: так называемых предварительной и последующей оперативных проверок [1].

Предварительная оперативная проверка включает комплекс оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ) по проверке достоверности первичной оперативной информации [6].

На следующем этапе осуществляется так называемая последующая оперативная проверка, под которой часто подразумевается оперативная разработка [1]. Она считается основным этапом ОРД, когда полученные в ходе предварительной оперативной проверки материалы свидетельствуют о конкретных установленных фактах противоправной деятельности [7].

Оперативная разработка является устоявшимся в теории ОРД институтом, имеющим свои собственные цели, задачи и процессуальные механизмы осуществления. В то же время, кардинальные изменения уголовно-процессуального и оперативно-розыскного законодательства Казахстана, имевшие место в 2014 г., серьезно трансформировали понятие оперативной разработки, вплоть до постановки вопроса о ее существовании в структуре основных институтов теории ОРД. Ведь очевидно, что наличие вышеуказанных материалов предварительной оперативной проверки о конкретных установленных фактах противоправной деятельности представляет собой основание для начала досудебного расследования, а не оперативной разработки.

Именно поэтому в условиях отечественного законодательства возникает острая необходимость в четком нормативном закреплении границ между ОРД (в форме оперативной проверки и оперативной разработки) и уголовного процесса. Учитывая важность обеспечения

оптимального баланса между ними и сохранения основополагающих институтов теории ОРД по получению фактических данных о преступлениях, предлагается комплекс норм по их адаптации к условиям действующего законодательства.

Прежде всего, необходимо регламентировать в нем оперативную проверку и оперативную разработку как самостоятельный правовой институт. С этой целью в Закон об ОРД предлагается внести дополнительную статью 14-2 «Оперативная проверка» в следующей редакции:

«1. При наличии оснований, предусмотренных подпунктами б), в-1), г), д) пункта 1 и пунктом 2 статьи 10 настоящего Закона, органы, осуществляющие оперативно-розыскную деятельность, вправе проводить оперативную проверку. Факт производства оперативной проверки подлежит обязательной регистрации в порядке, определяемом нормативными правовыми актами органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность.

2. Оперативная проверка проводится с письменного разрешения и под контролем руководителя органа, ее осуществляющего. Результаты оперативно-розыскных мероприятий отражаются в оперативно-служебных документах в установленном порядке. Оперативно-служебные документы должны быть представлены прокурору при осуществлении прокурорского надзора или для получения санкции на проведение оперативно-розыскных мероприятий.

3. Оперативная проверка подразделяется на предварительную и последующую.

4. В рамках предварительной оперативной проверки осуществляются оперативно-розыскные мероприятия, перечисленные в пункте 2 статьи 11 настоящего Закона.

5. В рамках последующей оперативной проверки осуществляются оперативно-розыскные мероприятия, перечисленные в пункте 3 статьи 11 настоящего Закона.

6. Оперативная проверка прекращается в случае:

1) неподтверждения информации, послужившей основанием для ее начала;

2) решения конкретных задач оперативно-розыскной деятельности, предусмотренных статьей 2 настоящего Закона;

3) при установлении обстоятельств, свидетельствующих об объективной невозможности решения этих задач».

Данные нормы имеют под собой основание и с точки зрения соблюдения прав и свобод личности. Как известно, действующее законодательство об ОРД не регламентирует критерии достоверности первичной оперативной информации о возможных признаках преступной деятельности, полагаясь на внутреннее убеждение оперативного работника и его руководителя, в том числе при осуществлении специальных ОРМ, затрагивающих наиболее охраняемые из них. Это дает право органам-субъектам ОРД сразу после получения такой информации осуществлять наиболее интрузивные меры, тем самым создавая угрозу необоснованного вторжения в охраняемую сферу в случае последующего неподтверждения первичной оперативной информации.

Предлагаемый подход, напротив, позволяет на начальном этапе оперативной проверки применять менее интрузивные методы, а после подтверждения исходных сведений – осуществлять специальные ОРМ.

Дополнительными гарантиями соблюдения законности на стадии оперативной проверки являются положения, закрепляющие обязанность письменной фиксации ее начала и ответственность руководителей органов — субъектов ОРД.

Таким образом, предлагаемые в Закон об ОРД нормы решают многие проблемы, возникающие в теории и практике ОРД. Во-первых, оперативная проверка как самостоятельный институт ОРД получает полноценное правовое закрепление. Во-вторых, в значительной степени сохраняется институт оперативной разработки, становясь, к тому же, законодательно урегулированным в виде последующей оперативной проверки. В-третьих, устраняются серь-

езные противоречия между теоретическими постулатами теории ОРД и действующей схемой уголовного судопроизводства.

Список использованных источников:

1. Стадии оперативно-розыскного процесса [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://helpiks.org/8-29376.html> (дата обращения 22.05.2021 г.).
2. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности». [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (дата обращения 23.05.2021 г.).
3. Сысалов М. П. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебн. — Алматы: ЮрЛит, 2006. — С. 132.
4. Калашников К. В. Некоторые аспекты оперативно-розыскной характеристики преступлений, совершаемых в кредитно-банковской сфере // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2. — С. 57.
5. Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 г. № 131 «Об оперативно-розыскной деятельности». [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138> (дата обращения 25.05.2021 г.).
6. Оперативная проверка и специальная профилактика [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://helpiks.org/1-60897.html> (дата обращения 26.05.2021 г.).
7. Сысалов М. П. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебн. — Алматы: ЮрЛит, 2006. — С. 132–133.

Лақбаев Қ. С.,

жедел-ізвестіру қызмет кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының докторы, профессор

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: k.lakbaev@mail.ru);*

Айтуарова А. Б.

*Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: a_brilliance@mail.ru);*

Галиханов М. М.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,

заң ғылымдарының магистрі

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: galikhanov84@inbox.ru)*

Қазақстан Республикасындағы жедел-ізвестіру қызметін құқықтық реттеу проблемалары

Аннотация. Жедел-ізвестіру қызметі мен қылмыстық іс жүргізу саласындағы отандық заңнаманың қарқынды дамуы осы кезеңдердің бірінен екіншісіне өту кезінде проблемалардың туындауымен қатар жүреді. Негізгі мәселелердің бірі жедел тексеру және жедел дамыту сияқты жедел жұмыстарды жүзеге асырудағы тәуелсіз кезеңдерді егжей-тегжейлі құқықтық реттеудің болмауы. Сонымен бірге оларды іске асыру процесінде іс жүзіндегі дәлелдемелер мәртебесіне ие бола алатын нақты деректердің негізгі бөлігі қалыптасады. Алайда, қолданыстағы заңнамада алынған жедел-ізвестіру ақпаратының сапасына, соның ішінде жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын сақтау тұрғысынан әсер ететін осы кезеңдердің маңыздылығы ескерілмеген. Осы мәселелерді шешу үшін шет елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, жедел-ізвестіру заңын тиісті нормалармен толықтыру ұсынылады.

Негізгі сөздер: жедел-іздістіру қызметі, жедел-іздеу процесі, жедел тексеру, жедел дамыту.

K. S. Lakbayev,

*Full professor of Department of Operational Investigative Activities,
Doctor of legal sciences, Full professor
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: k.lakbaev@mail.ru);*

A. B. Aituarova,

*Chief of Scientific-Research Centre, Candidate of legal sciences
(e-mail: a_brilliance@mail.ru);*

M. M. Galikhanov,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Studies, Master of Law
(Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabilbayev, e-mail: galikhanov84@inbox.ru)*

**Problems of legal regulation of operational investigative activities
in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The dynamic development of domestic legislation in the field of operational-search activity and criminal procedure is accompanied by the emergence of problems during the transition from one of these stages to another. One of the main issues is the lack of detailed legal regulation of independent stages in the implementation of operational work, such as operational verification and operational development. At the same time, in the process of their implementation, the bulk of factual data is formed, which can subsequently acquire the status of procedural evidence. However, the current legislation does not take into account the importance of these stages, which affects the quality of the received operational-search information, including from the standpoint of observing the rights and freedoms of the individual. To address these issues, based on the experience of foreign countries, it is proposed to supplement the operational-search law with appropriate norms.

Keywords: operational-search activity, operational-search process, operational check, operational development.

УДК 342.726 (574)

Мусилимова К. С.,

*кандидат юридических наук, профессор
(e-mail: karlygash1958@mail.ru);*

Билялова М. И.,

*доктор философии (PhD), ассистент профессора
(Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: marzhan.bilyalova@mail.ru);*

Ладыгина О.А.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: o.ladygina@kra.gov.kz)*

Законность правовых актов исполнительных органов и ее соотношение с административным усмотрением

Аннотация. В настоящей статье на основе анализа научной литературы, действующего законодательства Республики Казахстан рассматриваются актуальные вопросы законности правовых актов исполнительных органов и ее соотношения с административным усмотрением. Анализируется понятие административного усмотрения, закрепленное в Административном процедурно-процессуальном кодексе Республики Казахстан, объективные факторы и предпосылки, обуславливающие наличие исполнительных органов дискреционных полномочий. При рассмотрении соотношения законности и административного усмотрения исследуется проблема допустимости судебного контроля над правовыми актами управления, изданными в рамках предоставленных исполнительному органу свободы действий, сформулированы рекомендации по совершенствованию законодательства и правоприменительной практики.

Ключевые слова: исполнительные органы, административное право, рассмотрение, Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, гражданин.

Согласно статье 4 Конституции Республики Казахстан действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики [1]. Отсюда следует, что все государственные органы, должностные лица, граждане и их объединения обязаны соблюдать Конституцию и законодательство.

Не секрет, что уровень законности в государстве во многом зависит от ее состояния в сфере исполнительной власти. Это предопределяется масштабами деятельности самой многочисленной ветви государственной власти, сложностью и ответственностью возложенных на исполнительные органы функций. Значимость обеспечения законности в сфере государственного управления актуализируется в свете проводимого в Республике Казахстан пятого этапа административной реформы в рамках Концепции совершенствования государственного управления до 2030 года [2].

Сфера государственного управления носит довольно динамичный характер. Кроме того, возникает необходимость принятия оперативных решений, корректировки решений ввиду изменившихся обстоятельств. Поэтому в этом контексте для правильного понимания прин-

ципа законности в сфере государственного управления больше значение имеет вопрос о соотношении законности и административного усмотрения.

В пункте 6 ст. 4 Административного процедурно-процессуального кодекса РК административное усмотрение определяется как полномочие административного органа, должностного лица принимать в установленных законодательством Республики Казахстан целях и пределах одно из возможных решений на основании оценки их законности [3].

Законность актов управления означает, что кроме формального соответствия правового акта управления закону, актам вышестоящих органов, любой акт исполнительной власти должен быть издан в целях, которые имел в виду закон.

Р. Ф. Васильев в этой связи справедливо подчеркивал, что понятия «несоответствие цели закона» и «несоответствие закону» нельзя противопоставлять и вместе с тем — считать абсолютно адекватными [4, с. 91–92]. И в том, и другом случаях речь идет о нарушении закона, но характер нарушений может быть различным. В одном случае нарушается какая-то конкретная статья закона, например, начальник полиции выносит постановление об административном аресте, хотя это отнесено к исключительной компетенции суда. В другом — также нарушается конкретная статья закона, но путем неправильного использования предоставленного органу исполнительной власти полномочий по изданию правового акта. Например, с точки зрения целей и задач законодательства об административной ответственности неправомерным является освобождение несовершеннолетнего, впервые совершившего административное правонарушение, от административной ответственности с применением к нему мер воспитательного воздействия, предусмотренных законодательством, если имеются отягчающие вину обстоятельства и правонарушитель явно не желает встать на путь исправления. Из приведенного примера видно, что уполномоченный орган издал акт, не соответствующий цели закона. Очевидно, что в данном случае к нему должна быть применена одна из предусмотренных законом мер ответственности.

Субъект исполнительной власти, издавая правовые акты, должен руководствоваться той целью, которую имел в виду законодатель (вышестоящий орган), предоставляя ему полномочия принимать решения [5, с. 19]. Нельзя не согласиться с мнением Е. Н. Каменевой, которая отмечает, что «под целью можно понимать как общую направленность конкретного правового акта, так и цель деятельности, поставленную перед органом власти как в законе, так и в иных актах, устанавливающих его правовое положение» [6, с. 43]. Таким образом, издание правового акта органами исполнительной власти в соответствии с той целью, которую имел в виду закон, означает издание наиболее целесообразного, эффективного акта, посредством которого может быть достигнут наилучший результат.

Законодательство как Республики Казахстан, так и других стран, регулирующее деятельность в сфере государственного управления, исходит из того, что исполнительные органы и их должностные лица в процессе своей деятельности основываются на законе, но при этом во многих ситуациях исходят из усмотрения, используя дискреционные полномочия.

Под дискреционными полномочиями принято понимать предоставленную законами уполномоченным лицам возможность принимать или не принимать решение либо выбирать вариант решения его вид и содержание.

В административно-правовой науке не подвергается сомнению необходимость наличия дискреционных полномочий у исполнительных органов. Основная проблема заключается в понимании соотношения законности и административного усмотрения, пределах административного усмотрения, так как выход за пределы дискреционных полномочий может привести к нарушениям законности в процессе издания правовых актов, коррупционным рискам.

Как отмечает известный казахстанский ученый Р.А. Подопригора, «предоставление свободы усмотрения неизбежно, поскольку законодатель не может предусмотреть регулирование для каждого конкретного случая; во многих случаях он может лишь установить рамки для

действий и обеспечить органы управления соответствующими полномочиями, не имея возможности предписывать в каждой ситуации, должны ли органы власти предпринимать какие-либо действия и как именно они должны действовать» [7, с. 76]. Однако, как совершенно справедливо подчеркивает данный автор, даже в рамках свободного усмотрения недопустимы нарушения закона.

Таким образом, законность и целесообразность — это взаимосвязанные стороны, признаки правового акта, обеспечивающие, в конечном итоге его эффективность, достижение воли законодателя. Вместе с тем, каждый из них имеет самостоятельное значение, при этом противопоставление законности целесообразности недопустимо. Законность — точное соответствие норме закона, а целесообразность — это выбор в рамках закона наиболее оптимального варианта поведения правотворческой или правоприменительной деятельности.

При рассмотрении соотношения законности и административного усмотрения возникает проблема допустимости судебного контроля над правовыми актами управления, изданными в рамках предоставленной исполнительному органу свободы действий.

Что касается судебного контроля, то здесь не должно быть никакого противоречия, так как судебному контролю подлежат с позиции законности любые управленческие акты и действия. В соответствии с п. 2 ст. 116 Административного процедурно-процессуального кодекса РК суд обязан в ходе судебного разбирательства проверить, не превышены ли пределы административного усмотрения и их соответствие (соразмерность) целям принятия административного акта, установленным законодательством РК [3]. Отсюда следует, что судебный контроль за законностью действий и актов исполнительных органов осуществляется с позиции законности, при этом суд обязан проверить законность действий органов и должностных лиц при реализации допустимого законом административного усмотрения.

Вместе с тем, как отмечает Р. А. Подопригора, следует иметь в виду: в западных странах сложилась» отточенная доктрина судебного контроля над решениями, принимаемыми по усмотрению органов управления», установлены наиболее типичные виды нарушений законности, допускаемые органами управления, что делает принятые в этих условиях правовые акты недействительными в процессе судебного контроля, в числе которых, например: неиспользование свободы усмотрения; превышение свободы усмотрения; учет правоприменительным органом не всех аспектов, имеющих значение при выборе варианта решения в условиях свободы усмотрения; злоупотребление свободой усмотрения при принятии решения [7, с. 77].

Представляется, что в Административном процедурно-процессуальном кодексе РК следовало бы установить определенные параметры наиболее типичных видов нарушений законности при использовании уполномоченными органами и должностными органами дискреционных полномочий, делающих принятые в этих условиях правовые акты недействительными в процессе судебного контроля.

Административное усмотрение — необходимый и востребованный инструмент в сфере государственного управления. Однако для того, чтобы исключить нарушения законности в процессе деятельности органов исполнительной власти, необходимо не допускать коррупционных факторов, создающих неоправданно широкие пределы административного усмотрения или возможность использования недостаточно определенных юридических дефиниций либо предоставляющих возможность неправомерного применения исключений из общих правил.

В сфере государственного управления, где отношения между субъектами основаны на императивном методе, исполнительный орган (должностное лицо), обладающий властными полномочиями, наделен определенными правами, используя свою компетенцию по формуле «вправе», «может», «возможно», «имеет право» и т. д., порой выходит за рамки усмотрения. Это может происходить в процессе распорядительной деятельности, когда, например, выбо-

рочно изменяются чьи-либо права путем необоснованного установления исключений из общего порядка для физических или юридических лиц по усмотрению руководителей исполнительных органов.

Подводя итоги, мы приходим к выводам о том, что: административное усмотрение, как неотъемлемый элемент государственного управления имеет объективные причины для своего существования; административное усмотрение ни в коей мере не должно вступать в противоречие с принципом законности; административное усмотрение может иметь место только в рамках закона, т. е. когда компетентный государственный орган или должностное лицо могут и обязаны выбрать один из вариантов поведения, предусмотренного правовой нормой; признавая административное усмотрение как юридическое явление, необходимо стремиться к тому, чтобы создать организационно-правовой механизм контроля за ним. В этих целях необходимо совершенствовать законодательство с целью устранения в нем пробелов, неопределенных понятий, сокращения отсылочных и бланкетных норм, улучшать нормотворческие и административные процедуры, компетенцию государственных органов; правовые акты исполнительных органов, принятые в условиях административного усмотрения, подлежат судебному контролю. Представляется, что в Административном процедурно-процессуальном кодексе РК следовало бы установить определенные параметры наиболее типичных видов нарушений законности при использовании уполномоченными органами и должностными лицами дискреционных полномочий.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями от 23 марта 2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
2. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 г. № 522. «Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 г. \\ <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>
3. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 г. № 350-VI. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
4. Васильев Р. Ф. Акты управления. — М.: Изд-во МГУ, 1987. — 140 с.
5. Лазаров К. Некоторые случаи несоответствия административных актов целям закона // Государство и право. — 1992. — №3. — С. 18–22.
6. Каменева Е. Н. Дефектные акты законодательной и исполнительной власти: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2003 — 199 с.
7. Административное право: Учебный курс / Под ред. д.ю.н. Р. А. Подопригоры. — Алматы, 2010. — 366 с.

Мусилимова К.С.,

профессор, заң ғылымдарының кандидаты

(e-mail: karlygash1958@mail.ru);

Билялова М.И.,

профессор ассистенті, философия докторы (PhD)

(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

e-mail: marzhan.bilyalova@mail.ru);

Ладыгина О. А.,

жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz)

**Атқарушы органдардың құқықтық актілерінің заңдылығы
және оның әкімшілік қараумен арақатынасы**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасын талдау негізінде атқарушы органдардың құқықтық актілерінің заңдылығының және оның әкімшілік тұрғыдан арақатынасының өзекті мәселелері қаралады. Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде бекітілген әкімшілік құқықтық ұғымдар, атқарушы органдарда дискрециялық өкілеттіктердің болуына негіз болатын объективті факторлар мен алғышарттар талданады. Заңдылық пен әкімшілік қалаудың арақатынасын қарау кезінде атқарушы органға берілген іс-қимыл бостандығы шеңберінде шығарылған құқықтық басқару актілеріне сот бақылауына жол беру проблемасы зерттеледі. Заңнаманы және құқық қолдану практикасын жетілдіру жөнінде ұсынымдар тұжырымдалды.

Негізгі сөздер: атқарушы органдар, әкімшілік құқық, Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі, азамат.

K. S. Musilimova,

Candidate of Legal Sciences

(e-mail: karlygash1958@mail.ru);

M. I. Bilyalova,

Doctor of Philosophy (PhD), Assistant Professor

(Karaganda State University named after E. A. Buketova, Karaganda, Kazakhstan

e-mail: marzhan.bilyalova@mail.ru);

O. A. Ladygina,

Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,

Master of Law, Lieutenant Colonel of the police

(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz)

**Legality of legal acts of executive bodies
and its correlation with administrative discretion**

Annotation. This article based on the analysis of scientific literature, the current legislation of the Republic of Kazakhstan, topical issues of the legality of legal acts of executive bodies and its relationship with administrative discretion that are considered.

The concept of administrative discretion, enshrined in the Administrative procedural and procedural code of the Republic of Kazakhstan, objective factors and prerequisites that determine the existence of discretionary powers in executive bodies are actually an-

alyzed. When considering the relationship between legality and administrative discretion, the author investigates the problem of the admissibility of judicial control over legal acts of management issued within the framework of the freedom of action provided to the executive body. Recommendations for improving legislation and law enforcement practice are formulated.

Keywords: executive bodies, administrative law, review, Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan, citizen.

УДК 343.34

Мухамадиева Г. Ж.,
*профессор кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

Особенности субъекта вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий

Аннотация. В данной статье особое внимание уделено субъекту вовлечения несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий. Чтобы нести уголовную ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий лицо должно достичь определенного возраста, уровня развития приобрести известный жизненный опыт, дающий ему возможность правильно оценивать свое поведение, отдавать себе отчет в его общественной значимости и правовых последствиях. Актуальность рассматриваемой темы, ее теоретическая значимость для теории уголовного права и практическая необходимость для правоприменительной практики проявляется в обеспечении эффективной борьбы с этим негативным социальным явлением в первую очередь правоохранительными органами, неправительственными организациями и государством в целом. Автором сделаны предложения в уголовное законодательство Республики Казахстан.

Ключевые слова: вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий, уголовное наказание, употребление спиртных напитков, занятие бродяжничеством или попрошайничеством, возрастные характеристики, восемнадцатилетний, вовлекаемый, осознание возраста.

Важное место среди уголовных правонарушений против семьи и несовершеннолетних занимает вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий, предусмотренное ст. 133 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Это деяние характеризуется глубоким цинизмом и жестокостью, что свидетельствует о моральной деградации вовлеченных в антиобщественную деятельность несовершеннолетних лиц.

Положение о субъекте уголовного правонарушения занимает центральное место в учении о составе уголовного правонарушения. Одна из особенностей субъекта уголовного правонарушения — это его способность нести уголовную ответственность за совершенное деяние. Как отмечал Е. И. Каиржанов, «преступление — это всегда человеческий поступок, поэтому объект невозможно отрывать от воздействующего на него субъекта. Об объекте можно говорить лишь при наличии субъекта» [1, с. 39]. Так определяется значимость субъекта уго-

ловного правонарушения и указывается взаимосвязь основных элементов состава уголовного правонарушения.

Субъект уголовного правонарушения рассматривается как один из основных элементов состава уголовного правонарушения, который охватывает своим содержанием часть признаков, характеризующих лицо, совершившее общественно опасное и противоправное деяние.

Согласно ч. 1 ст. 15 УК РК уголовной ответственности подлежит вменяемое физическое лицо, достигшее к моменту совершения уголовного правонарушения шестнадцатилетнего возраста [2, с. 30].

К основным признакам субъекта уголовного правонарушения относятся: а) принадлежность его к физическим лицам; б) достижение определенного возраста; в) вменяемость. Совокупность данных признаков делает человека способным осознавать фактический характер и общественную опасность своего поведения, руководить своими поступками, а значит, и нести ответственность за совершение уголовно наказуемых деяний.

Установление необходимых признаков, выработанных наукой уголовного права, которые характеризуют лицо, совершившее общественно опасное деяние, как субъект уголовного правонарушения, имеет большое значение при его квалификации.

Субъектом уголовного правонарушения могут быть только люди, обладающие способностью осознавать фактический характер своих действий (бездействия) и руководить ими, то есть только вменяемые лица [3, с. 187]. Способность осознавать свои действия и руководить ими возникает у психически здоровых людей не с момента рождения, а по достижении определенного возраста, оптимальной величиной которого является 16 лет. К этому возрасту у человека определяются критерии восприятия окружающего мира, появляется способность осознавать характер своего поведения с точки зрения полезности для окружающих, т.е. накапливается определенный жизненный опыт [4, с. 32].

Верховный Суд Республики Казахстан в своем нормативном постановлении № 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий» от 11 апреля 2002 г. отмечает, что лицо считается достигшим возраста, с которого наступает уголовная ответственность, не в день своего рождения, а по истечении суток, на которые приходится этот день, т.е. с нуля часов следующих суток.

Как правило, возраст устанавливается на основании соответствующих документов – свидетельства о рождении или паспорта. При отсутствии документов, подтверждающих возраст, либо при наличии сомнений в достоверности этих документов необходимо в соответствии с пунктом 3) ч. 1 ст. 271 УПК РК назначать экспертизу. В таких случаях днем рождения считается последний день того года, который назван экспертами. При определении экспертами возраста минимальным и максимальным количеством лет (например, от 14 до 15 лет), следует исходить из предлагаемого экспертизой минимального возраста [5].

По мнению И. Ш. Борчашвили, субъектом вовлечения несовершеннолетнего в антиобщественную деятельность является физическое вменяемое лицо, достигшее восемнадцатилетнего возраста [6, с. 198].

И. И. Рогов, К. Ж. Балтабаев также отмечают, что субъектом рассматриваемого преступления является специальный субъект — лицо, достигшее 18 лет.

Подчеркнем, что ч. 2 ст. 133 УК РК предусматривает повышенную ответственность за подобные действия, если они совершены родителем, педагогом либо иным лицом, на которое законом Республики Казахстан возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего [7, с. 96].

В теории уголовного права специальный субъект уголовного правонарушения — это лицо, которое наряду с общими признаками субъекта (вменяемость и установленный законом возраст) обладает и дополнительными, особыми юридически значимыми признаками.

Специальный субъект уголовного правонарушения обусловлен спецификой отдельных видов уголовного правонарушения, совершение которых возможно только в связи с определенной деятельностью людей, с выполнением возложенных на них законом определенных обязанностей. Поэтому, устанавливая уголовную ответственность за некоторые уголовные правонарушения, законодатель предусматривает в качестве их субъекта, в отличие от всех других преступлений, не любого человека, способного совершить уголовное правонарушение, а лишь человека, наделенного по закону особыми свойствами или признаками.

С. С. Молдабаев и С. М. Рахметов считают, что признаки специального субъекта являются дополнительными признаками состава преступления. Их специфика аналогична специфике факультативных признаков, характеризующих другие элементы состава преступления (объективную и субъективную сторону преступления) [8, с. 37].

В понятие специального субъекта следует включать лишь те существенные признаки, которые характеризуют его в рамках состава уголовного правонарушения и необходимы для правильной квалификации совершенного деяния.

В теории уголовного права признаки специального субъекта уголовного правонарушения традиционно называют «факультативными» [9, с. 37], так как применительно к учению о составе уголовного правонарушения считается, что признаки, которые характерны не для всех составов уголовных правонарушений, а входят лишь в некоторые из них, именуется факультативными.

Другое значение они приобретают в конкретном составе уголовного правонарушения, где они предусмотрены. Наряду с вменяемостью и возрастом уголовной ответственности признаки специального субъекта уголовного правонарушения являются обязательными. При квалификации уголовного правонарушения эти признаки очень часто устанавливаются в первую очередь. Специфика квалификации уголовных правонарушений со специальным субъектом состоит в том, что она, как правило, и начинается с установления признаков специального субъекта, а затем уже исходя из особенностей этого субъекта, находится уголовно-правовая норма, по которой он должен нести ответственность. В таких случаях признаки специального субъекта несут основную нагрузку по сравнению с другими признаками субъекта (вменяемостью и возрастом).

Таким образом, уголовную ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий по ст. 133 УК РК несут:

- физическое вменяемое лицо, достигшее восемнадцатилетнего возраста;
- лица, на которых возложены обязанности по воспитанию несовершеннолетнего, а именно:
  - родители несовершеннолетнего лица (его мать и отец);
  - иные лица, на которых законом возложена правовая обязанность по воспитанию данного несовершеннолетнего, – усыновители, опекуны, попечители;
  - педагог или работник учебного, воспитательного, лечебного учреждения для несовершеннолетних (дошкольный детских учреждений, образовательных школ, профессионально-технических училищ, школ-интернатов и воспитательных учреждений для трудных детей и подростков).

К ответственности за вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий, как установлено в судебной-следственной практике, может быть привлечено только совершеннолетнее лицо. Совершеннолетний должен при этом осознавать, что вовлекает в совершение антиобщественных действий именно несовершеннолетнее лицо.

Анализ уголовного законодательства Республики Казахстан и юридической литературы показывает, что в ст. 133 УК РК «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений» предусмотрен специальный субъект преступления, а в самой диспозиции ст. 133 УК РК субъект преступления не указан, как это сделано, например, в диспозиции

ст. 132 УК РК «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений».

На основании вышеизложенного, предлагаем в диспозицию ст. 133 УК РК «Вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий» внести изменения и дополнения, указав специальный субъект преступления и изложив рассматриваемую норму в следующей редакции:

«1. Вовлечение несовершеннолетнего в употребление одурманивающих веществ либо токсикоманию либо в неоднократное употребление спиртных напитков, либо в занятие бродяжничеством или попрошайничеством лицом, достигшим восемнадцатилетнего возраста».

Список использованной литературы:

1. Каиржанов Е. И. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Киев, 1975. — С. 34.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практ. пос.. — Алматы Норма-К, 2021. — С. 268.
3. Уголовное право РФ. Общая часть: Учеб. / Под ред А. И. Рарога. — М., Юрист, 2002. — С. 187.
4. Орымбаев Р. О. Специальный субъект преступления. — Алма-Ата: Наука, 1977. — С. 155.
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 апреля 2002 г. № 6 «О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/>.
6. Борчашвили И. Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). — Алматы: Жеті жарғы, 2021. — 1152 с.
7. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Учебн. Отв. ред. д.ю.н., проф. И. И. Рогов и д.ю.н., проф. К. Ж. Балтабаев. — Алматы: Жеті жарғы, 2016. — 448 с.
8. Молдабаев С. С., Рахметов С. М. Субъект преступления по уголовному праву Республики Казахстан. — Алматы: Данекер, 2001. — С. 37.
9. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность. — Л., 1968. — С. 137.

Мухамадиева Г. Ж.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:gmuhamadieva@mail.ru)*

Кәмелетке толмағандарды қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тарту субъектісінің ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмаған баланы қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тарту тақырыбына ерекше назар аударылады. Кәмелетке толмаған баланы қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тартқаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін адам белгілі бір жасқа жетуі керек, оның даму деңгейі белгілі бір өмірлік тәжірибеге ие болуы керек, бұл оның мінез-құлқын дұрыс бағалауға, оның әлеуметтік маңыздылығы мен құқықтық салдарын білуге мүмкіндік береді. Қарастырылып отырған тақырыптың өзектілігі, оның қылмыстық құқық теориясы үшін теориялық маңыздылығы және құқық қолдану практикасының практикалық қажеттілігі осы жағымсыз әлеуметтік құбылыспен, ең алдымен, құқық қорғау органдарымен, үкіметтік емес ұйымдармен және тұтастай алғанда мемлекетпен тиімді күресуді қамтамасыз етуде көрінеді. Автор Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына ұсыныстар жасады.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмаған адамды қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға тарту, қылмыстық жаза, спирттік ішімдіктерді пайдалану, қаңғыбастықпен немесе қайыршылықпен айналысу, жас ерекшеліктері, он сегіз жасар, тартылатын, жасын ұғыну.

G. Zh. Mukhamadieva,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,

Candidate of Legal Sciences, Police Colonel

*(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

**Features of the subject of involvement of minors
in the commission of antisocial actions**

Annotation. In this article, special attention is paid to the subject of involving a minor in committing antisocial actions. In order to be criminally responsible for involving a minor in committing antisocial acts, a person must reach a certain age, a level of development, acquire a certain life experience that gives him the opportunity to correctly assess his behavior, be aware of its social significance and legal consequences. The relevance of the topic under consideration, its theoretical significance for the theory of criminal law and the practical necessity for law enforcement practice is manifested in ensuring an effective fight against this negative social phenomenon primarily by law enforcement agencies, non-governmental organizations and the state as a whole. The author made proposals to the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: involvement of a minor in committing antisocial acts, criminal punishment, alcohol consumption, vagrancy or begging, age characteristics, eighteen-year-old, involved, age awareness.

УДК 343.1

Сейтжанов О. Т.,
заместитель начальника академии,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: olzhasseitzhanov@yandex.ru);

Жусипбекова А. М.,
адъюнкт Академии управления МВД России,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Академия управления МВД России, г. Москва, Российская Федерация,
e-mail: kz_a_zh@mail.ru);

Есенгалиева Г. М.,
магистрант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: _esengalieva_92@mail.ru)

Процессуальный статус следователя с учетом внедряемой трехзвенной модели судопроизводства

Аннотация. В статье на основе анализа норм Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан рассмотрен процессуальный статус следователя с учетом внедряемой трехзвенной модели судопроизводства. На основе соотношения выполняемых функций следователем, прокурором и судом обоснована необходимость пересмотра процессуального положения участников досудебного производства в связи с выполняемыми процессуальными функциями и отнесения следователя к органу, осуществляющему досудебное производство, а прокурора — к органу уголовного преследования. Также предложены изменения и дополнения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, которые позволят казахстанскому уголовному процессу представлять собой сбалансированную систему сдержек и противовесов, где следователь, объективно исследовав обстоятельства дела, предоставляет возможность состязаться обвинителю (прокурору) и стороне защиты, а суд принимает беспристрастное решение.

Ключевые слова: процессуальный статус следователя, трехзвенная модель судопроизводства, перераспределение полномочий, орган досудебного производства, уголовное преследование, расследование, обвинение, процессуальные решения.

Совершенствование уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан направлено на его приведение в соответствие с общепризнанными мировыми стандартами правосудия, эффективности защиты конституционных прав и свобод граждан. Главой государства К.-Ж. Токаевым в своем Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» обозначена необходимость внедрения в Казахстане трехзвенной модели правосудия с четким разделением полномочий правоохранительных органов: «Полиция должна выявлять преступления, устанавливать причастных лиц, собирать и закреплять улики. Прокурор обязан давать независимую оценку собранным доказательствам, пресекать нарушения прав граждан, не допускать вовлечения добросовестных граждан в уголовный процесс, поддерживать обвинение в суде. Суд будет рассматривать жалобы на действия органов и выносить окончательный вердикт по делу» [1].

Данная модель судопроизводства используется в развитых странах Организации экономического сотрудничества и развития, занимающих ведущие позиции в рейтинге «Индекс верховенства закона» [2]. Опыт ведущих стран ОЭСР показал, что трехзвенная модель уго-

ловного судопроизводства обеспечивает: 1) баланс общественных интересов и защиты прав человека; 2) действенную систему «сдержек и противовесов» между властными субъектами, в том числе четкое разделение полномочий правоохранительных органов; 3) создание на каждом этапе уголовного процесса эффективных фильтров, препятствующих нарушению законности; 4) стабильное, качественное и своевременное правосудие [3].

В связи с этим, 20 декабря 2020 г. главой государства подписан Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции», согласно которому произошло перераспределение процессуальных полномочий следователя, прокурора и суда. Однако внедрение указанной модели судопроизводства в отечественный уголовный процесс порождает ряд вопросов, касающихся процессуального статуса следователя на стадии досудебного производства.

Процессуальный статус следователя — это совокупность закрепленных в уголовно-процессуальном законодательстве процессуальных полномочий (или прав) следователя в отношении с совокупностью его процессуальных обязанностей. Процессуальный статус следователя — важная процессуальная характеристика, во многом предопределяющая потенциальную эффективность института досудебного расследования.

Согласно ст. 60 УПК РК следователь — должностное лицо, уполномоченное осуществлять досудебное расследование по уголовному делу в пределах своей компетенции. В статье 60 УПК закреплены права и обязанности следователя. При этом все решения при производстве досудебного расследования следователь принимает самостоятельно, за исключением случаев, когда законом предусмотрено получение согласия прокурора, санкции суда или решения суда, и несет полную ответственность за их законное и своевременное исполнение.

Анализ норм УПК показал, что следователь самостоятелен в случаях:

– принятия процессуальных решений: о начале досудебного производства, о соединении уголовных дел, о выделении уголовного дела, возобновления производства по уголовному делу. При принятии данных решений он лишь уведомляет прокурора об их принятии путем направления ему копии решения в течение 24-х часов с момента принятия;

– применения мер процессуального пресечения: подписки о невыезде и надлежащем поведении; личного поручительства; передачи военнослужащего под наблюдение командования воинской части; отдачи несовершеннолетнего под присмотр;

– проведения следственных действий: допроса, очной ставки, осмотра трупа, осмотра места происшествия, освидетельствования, опознания, проверки и уточнения на месте, следственного эксперимента, назначения экспертизы.

В ходе досудебного производства в остальных случаях при принятии ключевых процессуальных решений, а также проведении следственных действий, затрагивающих основные права и свободы человека и гражданина, следователю необходимо их согласование, утверждение с прокурором либо санкционирование судом. При этом, как показывает правоприменительная практика, в случаях согласования и санкционирования своих решений и действий следователь несет полную ответственность за их своевременность.

Диаграмма 1

Принятие ключевых решений

Как показывает анализ норм УПК (диаграмма 1), самостоятельность следователя при принятии ключевых процессуальных решений в рамках досудебного производства ограничена максимально, так как требует согласования либо утверждения прокурором.

Согласно диаграмме 2, из семи мер пресечения, следователь самостоятелен в избрании четырех. В остальных случаях необходима санкция следственного судьи. Вместе с тем, до санкционирования мер пресечения следственным судьей, необходимо согласование решения с прокурором.

Диаграмма 2

Избрание мер пресечения

Проведение следственных действий

При принятии решения о проведении следственных действий, затрагивающих основные права и свободы человека и гражданина, следователю необходимо их санкционирование следственным судьей (диаграмма 3). Вместе с тем при санкционировании следователь направляет копию решения прокурору.

Изложенное позволяет прийти к выводу, что при действующем уголовно-процессуальном законодательстве РК с учетом изменений по переходу на трехзвенную модель судопроизводства процессуальная самостоятельность следователя относится только к сфере планирования расследования, принятия промежуточных решений, а также выбора некоторых видов мер процессуального принуждения и следственных действий, не затрагивающих права и свободы человека и гражданина. Вся процессуальная деятельность сводится лишь к обнаружению, изъятию, фиксации и закреплению следов правонарушения, сбору доказательств как обвинительных, так и оправдательных, организации и планированию досудебного производства, то есть к деятельности по установлению объективной истины, реальной картины произошедшего. На прокуратуру законодателем возложена оценка собранных органами СО доказательств и принятие окончательных решений в рамках досудебного производства, следственный судья лишь осуществляет судебный контроль за законностью досудебного производства, а также функцию защиты прав и законных интересов участников досудебного производства.

Фактически при действующем уголовно-процессуальном законодательстве РК следователь с учетом наделенных прав и обязанностей осуществляет функцию досудебного производства по уголовным делам и фактически не относится к стороне обвинения либо уголовного преследования.

В УПК РК уголовное преследование отождествляется с обвинением: «уголовное преследование (обвинение) — это ...» (п. 22 ст. 7). При этом к стороне обвинения относятся органы уголовного преследования, а также потерпевший (частный обвинитель), гражданский истец, их законные представители и представители (п. 2 ст. 7).

В свою очередь, к органам (должностным лицам) уголовного преследования относятся: прокурор (государственный обвинитель), следователь, орган дознания, дознаватель (п. 23, ст. 7). При таком отождествлении функцию обвинения наравне с прокурором выполняет сле-

дователь, орган дознания, дознаватель. Такое положение недопустимо. Соответственно, функция обвинения для следователя, органа дознания, дознавателя должны быть исключена.

В УПК РК понятие «досудебное расследование» отсутствует и не определены органы, его осуществляющие. Существуют понятия «досудебное производство» (п. 41, ст. 7), «начало досудебного расследования» (ст. 179), «формы досудебного расследования» (ст. 189 УПК РК), «орган досудебного расследования» упоминается по всему Кодексу (ч. 7 ст. 64; ч. 8 ст. 107; ч. 1 ст. 202; ч. 3 ст. 205, ч. 8 ст. 206; ч. 1 ст. 213; ч. 4 ст. 226; ч. 2 ст. 236; ч. 2 ст. 237; ч. 1 ст. 240; ч. 3 ст. 241; ч. 2 ст. 245; ч. 4 ст. 547; ч. 4 ст. 550, ч. 4 ст. 551).

Толкование понятий «преследование» и «расследование» различны по содержанию (см. таблицу 1).

Таблица 1

ПРЕСЛЕДОВАНИЕ	РАССЛЕДОВАНИЕ
Толковый словарь С. И. Ожегова	
<p>преследовать, -дую, -дуешь, -анный, несов. 1. кого-что. Следовать, гнаться за кем-н. с целью поимки, уничтожения. П. врага. П. зверя. 2. перен., кого (что). Неотступно следовать за кем-н. П. незнакомку. 3. перен., кого (что). О мысли, чувстве, воспоминании: не оставлять в покое, мучить. Его преследуют воспоминания. 4. перен, кого (что) чем. Подвергать чему-н. неприятному, донимать чем-н. П. кого-н. насмешками. 5. кого-что. Угнетать, притеснять, подвергать гонениям. П. своих политических противников. 6. что. Стремиться к чему-н. (к тому, что названо существительным) (книжн.). П. свои цели. П. благородные задачи. П сущ. преследование, -я, ср.</p>	<p>РАССЛЕДОВАТЬ, -дую, -дуешь; -дуй; -анный; совер. и несовер., что. 1. Подвергнуть (-гать) всестороннему рассмотрению, изучению. Р. факты, обстоятельства дела. 2. Осуществить (-влять) следствие (спец.). Р. преступление.</p>
Толково-словообразовательный словарь Т. Ф. Ефремовой	
<p>преследовать, преследовать несов. перех. 1) Гнаться за кем-л., чем-л., стремясь настичь, поймать, захватить. 2) а) перен. Подвергать гонениям, притеснять, угнетать кого-л. б) Надоедать, докучать кому-л. чем-л. 3) Привлекать к суду кого-л. 4) а) перен. Беспощадно критиковать, бичевать что-л. б) Пресекать что-л., не допускать чего-л. 5) Неотступно следовать, идти, ходить за кем-л. 6) а) перен. Постоянно сопутствовать кому-л., чему-л., сопровождать кого-л., что-л. б) Постоянно присутствовать в сознании, не давая покоя или причиняя мучения. 7) Добиваться, домогаться чьей-л. близости,</p>	<p>расследовать, расследовать несов. и сов.перех. 1) Подвергать исследованию, изучению. 2) Выяснять, производя следствие.</p>

любви. 8) Стремиться к чему-л., добиваться осуществления чего-л.	
Толковый словарь Ушакова. Д. Н. Ушаков. 1935–1940	
ПРЕСЛЕДОВАНИЕ, преследования, ср. (книжн.). 1. (мн. редк.). Действие по гл. преследовать. Скрыться от преследования. Преследование врага. Возбудить против кого-нибудь судебное преследование. Мания преследования. «Женщины страшались его наглых преследований.» 2. Гонение, притеснение, мучение. Рабочий класс в фашистских странах подвергается жестоким преследованиям.	РАССЛЕДОВАНИЕ, расследования, ср. 1. только ед. Действие по гл. расследовать (книжн.). Тщательное расследование вопроса. 2. Следствие, дознание (офиц. юр.). Вследствие жалоб на злоупотребления назначено расследование.
Antinazi. Энциклопедия социологии, 2009	
ПРЕСЛЕДОВАНИЕ- англ. pursue; нем. Verfolgung. Угнетение, притеснение, гонение к.-л.	Расследование — понятия нет
Академический словарь русского языка	
преследоваться, -дуется; несов. страд. к преследовать.	расследовать, -дую, -дуешь; сов. и несов., перех. 1. Подвергнуть (подвергать) всестороннему рассмотрению, исследованию, изучению. Расследовать вопрос.? Справедливость требует, чтобы раньше, чем судить виноватого, были расследованы мотивы его вины. М. Горький, Несвоевременное. 2. Произвести (производить) следствие. Расследовать дело.

На основании изложенного можно заключить, что прокурор не может являться должностным лицом, осуществляющим досудебное расследование. Деятельность прокурора сводится к уголовному преследованию и имеет четко направленный характер – обвинение. Деятельность же следователя предполагает объективное познание произошедшего события и не должно иметь направленного характера: оправдания или обвинения, только установление истины по делу.

Таким образом, прокуратура является органом уголовного преследования, а следователь, орган дознания, дознаватель — органом досудебного расследования.

Кроме того, по действующему законодательству обвинение возникает лишь при принятии прокурором соответствующего решения после того, как лицо, осуществляющее досудебное расследование, направит ему оконченное производством уголовное дело, поскольку, согласно ст. 65 УПК РК, обвиняемым признается лицо, в отношении которого:

- 1) прокурором утвержден обвинительный акт;
- 2) прокурором утвержден протокол об уголовном проступке и принято решение о направлении уголовного дела в суд по соответствующей статье (статьям) уголовного закона;
- 3) досудебное расследование окончено заключением процессуального соглашения в порядке, предусмотренном ч. 4 ст. 617 УПК РК.

Можно сделать вывод, что обвиняемый как участник уголовного процесса, так и само обвинение возникают на завершающем этапе казахстанского досудебного производства.

Исходя из положений уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, обвинение — это исключительно деятельность прокурора либо частного обвинителя (по делам частного порядка) в суде. Лицо, осуществляющее расследование, не может и не должно придерживаться стороны обвинения, тем более являться таковой, поскольку его главной функцией является именно расследование — поиск доказательственной информации о совершенном событии и причастности либо непричастности к нему конкретного лица (подозреваемого). При этом, в УПК РК для обозначения обвинительной деятельности прокурора имеется понятие «государственное обвинение» (п. 28 ст. 7).

Следует отметить, что применительно к обновленному законодательству Республики Казахстан составление обвинительного акта (или протокола об уголовном правонарушении) не является выполнением функции обвинения, т. к. в данном документе излагаются результаты проведенного расследования, а окончательное решение принимает надзирающий прокурор. Поэтому утверждение о том, что лицо, осуществляющее досудебное расследование, является стороной обвинения, следует признать неверным по следующим причинам:

- во-первых, составление обвинительного акта или протокола об уголовном проступке не гарантирует того, что лицо будет признано виновным и будет подвергнуто наказанию;
- во-вторых, это лишь процессуальная основа того, что лицо, которому инкриминируется совершение уголовного правонарушения, получает официальный статус соответствующего участника процесса для отстаивания своих прав и законных интересов в судебном заседании.

На основании изложенного, следует, что досудебное расследование, в отличие от обвинения и уголовного преследования, осуществляется независимо от того, известно или нет лицо, совершившее уголовное правонарушение, т. к. достаточно лишь достоверно установленного факта совершения именно запрещенного уголовным законом деяния. Поэтому органы и лица, уполномоченные на осуществление досудебного расследования, в первую очередь наделены функцией расследования уголовного дела.

В свою очередь, «обвинение» следует трактовать как процессуальную деятельность стороны обвинения (государственного обвинителя, потерпевшего (частного обвинителя), гражданского истца и их представителей) при рассмотрении уголовного дела судом первой инстанции. Такое определение соответствует установленным принципам состязательности и осуществления правосудия только судом.

На основании изложенного необходимо:

- а) п. 23 ст. 7 УПК РК изложить в следующей редакции:

«23) органы (должностные лица) уголовного преследования (обвинения) – прокурор, государственный обвинитель»;

- б) дополнить п. 3-1 ст. 7 в следующем образом

«23-1) органы досудебного расследования — следователь, орган дознания, дознаватель».

- в) изложить п. 23-2 ст. 7 в следующей редакции:

«23-2) досудебное расследование — это деятельность следователя, органа дознания, дознавателя по установлению наличия или отсутствия деяния, предусмотренного Уголовным кодексом Республики Казахстан, лица, его совершившего, его виновности или невиновности, а также иных обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела».

С учетом данных аргументов казахстанский уголовный процесс должен представлять собой сбалансированную систему сдержек и противовесов, где следователь, объективно исследовав обстоятельства дела, предоставляет возможность состязаться обвинителю (прокурору) и стороне защиты, а суд принимает беспристрастное решение.

Список использованной литературы:

1. Токаев К-Ж. Послание Президента Республики Казахстан «Казахстан в новой реальности: время действий» от 1 сентября 2020 года // Электронный ресурс: www.adilet.zan.kz.
2. Годовой отчет World Justice Project. Доступ из информационного портала «World Justice Project (WJP)». Режим доступа: URL: <https://www.dropbox.com/s/xgnryagsut668rk/WJP-Rule%20of%20Law%20Index-2020-EMBARGOED.pdf?dl=0> свободный. (Дата обращения: 09.03.2021).
3. Дарменов А. Д. Роль Карагандинской академии МВД РК в реализации трехзвенной модели уголовного процесса // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2. — С. 56–60.

Сейтжанов О. Т.,

Академия бастығының орынбасары,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: olzhasseitzhanov@yandex.ru);

Жусипбекова А. М.,

Ресей ИМ Басқару академиясының адъюнкті,

заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі

(Ресей ИМ басқару академиясы, Мәскеу қ., Ресей Федерациясы, e-mail: kz_a_zh@mail.ru);

Есенғалиева Г. М.

Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің магистранты, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: _esengalieva_92@mail.ru)

Сот ісін жүргізудің енгізілген үш буынды моделін ескере отырып, тергеушінің процестік мәртебесі

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің нормаларын талдау негізінде сот ісін жүргізудің үш буынды моделін енгізу ескеріле отырып, тергеушінің іс жүргізу мәртебесі қаралды. Тергеуші, прокурор және сот орындайтын функциялардың арақатынасы негізінде орындалатын процестік функцияларға байланысты сотқа дейінгі іс жүргізуге қатысушылардың процестік жағдайын қайта қарау және тергеушіні сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын органға, ал прокурорды қылмыстық қудалау органына жатқызу қажеттігі негізделген. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне өзгерістер мен толықтырулар ұсынылды, олар қазақстандық қылмыстық процестің тежемелік пен тепе-теңдіктің теңдестірілген жүйесін құруына мүмкіндік береді, онда тергеуші істің мән-жайын объективті зерттеп, айыптаушы (прокурор) мен қорғаушы тарапқа бәсекелесуге мүмкіндік береді, ал сот бейтарап шешім қабылдайды.

Негізгі сөздер: тергеушінің процестік мәртебесі, сот ісін жүргізудің үш буынды моделі, өкілеттіктерді қайта бөлу, сотқа дейінгі іс жүргізу органы, қылмыстық қудалау, тергеу, айыптау, процестік шешімдер.

O. T. Seitzhanov,

*Deputy Head of the Karaganda Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: olzhasseitzhanov@yandex.ru);*

A. M. Zhussipbekova,

*Adjunct of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Moscow, Russian Federation, e-mail: kz_a_zh@mail.ru);*

G. M. Esengalieva,

*Master student of the faculty of postgraduate education, police captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: esengalieva_92@mail.ru)*

**The procedural status of the investigator,
taking into account the implemented three-tier model of legal proceedings**

Annotation. In the article, based on the analysis of the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the procedural status of the investigator is considered, taking into account the introduced three-tier model of legal proceedings. Based on the correlation of the functions performed by the investigator, the prosecutor and the court, the necessity of reviewing the procedural status of participants in pre-trial proceedings in connection with the procedural functions performed and assigning the investigator to the body carrying out pre-trial proceedings, and the prosecutor to the body of criminal prosecution is justified. Amendments and additions to the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan have also been proposed, which will allow the Kazakh criminal process to represent a balanced system of checks and balances, where the investigator, having objectively examined the circumstances of the case, provides an opportunity for the prosecutor (prosecutor) and the defense side to compete, and the court makes an impartial decision.

Keywords: procedural status of the investigator, three-tier model of legal proceedings, reallocation of powers, pre-trial body, criminal prosecution, investigation, prosecution, procedural decisions.

ӘОЖ 343.4

Тоқыбаев З. С.,

*бірінші проректоры, ғылым және стратегиялық даму жөнінде проректор,
заң ғылымдарының докторы, профессор*

*(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е. Е.,

жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,

(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: kainar-1986@mail.ru)*

**Адам құқықтарын қорғау ұйымдарының сотталғандардың
құқықтарын қорғау бағытында қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерімен
өзара байланыстарының өзекті мәселелері**

Аннотация. Мақалада соңғы жылдары Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталғандарды азаптау фактілерінің өсуі, олардың мекеме қызметкерлері тарапынан өз лауазымын асыра пайдалану арқылы сотталған азаматтарды аз аптауға бару себептерін ашуға және мекемеде сотталғандарға қатысты азаптау фактілерін басқа да сотталған азаматтармен жасалатын фактілердің шетте қалып отыру себептерін ашуға бағытталған. Мақаланың маңыздылығы қылмыстық-атқару жүйесін жетілдіруге бағытталған көптеген мемлекеттік тұжырымдамаларда, нормативтік құқықтық актілерде, Үкіметтік жиындардың отырыстарында, Қылмыстық-атқару жүйесі комитетімен ұйымдастырылатын форумдармен халықаралық конференцияларда көтеріліп отыратын негізгі мәселесін көтеріп отыр. Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталған азаматтардың құқықтары ресми көрсеткіштерден қарағанда бірнеше есе көп екендігі, олардың ресми көрсеткіштерден көрінбей қалу себептерін, құқық қорғау ұйымдардың өз қызметін атқару барысында орын алатын кемшіліктерін, қылмыстық-атқару жүйесінің қызметкерлері тарапынан сотталғандарды азаптауға бару себептері мен кемшіліктерін ашуға талпынған.

Негізгі сөздер: қылмыстық-атқару жүйесі, мекемелер, сотталған азаматтар, адам құқықтарын қорғау ұйымдары, азаптау, лауазымдық уәкілеттерін асыра пайдалану, қарым-қатынастар, қылмыстық субмәдениет.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде қылмыстық субмәдениеттің сотталғандарға кері әсерін тигізу мәселесінің маңыздылығы күші жойылған Қазақстан Республикасындағы қылмыстық-атқару саясатын жетілдірудің 2007–2015 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» № 906 Жарлығының негізінде, қылмыстық субмәдениеттің бас бостандығынан айыру орындарында сотталған азаматтардың түзелуіне кері әсерін тигізіп, олардың қылмыс жасауларына түрткі болып жатқаны және осы тұжырымдаманың негізгі мақсаттарының бірін құрайтын бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстық субмәдениетпен күресудің тиімді жолдарын әзірлеуді тапсырған [1]. Демек, аталған мәселенің 2007 жылдан бастап көтерілгенін байқауға болады.

Қылмыстық субмәдениеттің осы уақытқа дейін қылмыстық-атқару мекемелерінде сотталғандарға кері әсерін тигізуші негізгі факторларының бірі ретінде көрсетіп келеді. Субмәдениеттің кері әсерін жоғары деңгейдегі қабылданған құжаттарда, талқыланған семинарлар мен конференцияларда қаралғанымен, олардың нақты құқық бұзушылықтар екені туралы ресми статистикалық мәліметтерде толық көрсетілмей келеді.

Еліміздің қылмыстық-атқару жүйесіндегі шешімін таппай жатқан мәселелер жеткілікті. Оның ішінде сотталғандардың қайта қылмысты жасамау үшін дұрыс жолға бағыттаудың тиімділігін көтеру, оларды мекемеде ақылы еңбекпен қамтамасыз ету мәселесін жетілдіру, сотталғандардың бостандыққа шыққан кезінде сұранысқа ие болатын мамандықтардың түрін ұлғайту және өзге де мәселелерді қылмыстық-атқару жүйесі шешуге тырысып келеді. Осы мәселелерден бөлек қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде сотталғандарды азаптау, олардың ар-намысын таптау, қадір-қасиетіне кір келтіру, ұдайы ұрып-соғу немесе өзге де күш қолдану жолыдарымен тән немесе психикалық зардап шектіру секілді қоғамда резонанс тудыратын жағдайлардың ушығып келетіні байқалады.

Қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде сотталғандарға азаптау, қорлау, ар-намысын таптау, тән немесе психикалық зардап шектіру секілді өзге де күш қолдану секілді әрекеттерді мекеме қызметкерлерімен және басқада сотталғандардың өздерімен жүзеге асырылады. Мұндай жағымсыз мәселенің орын алуына көптеген факторлар әсер етеді, алайда, оның ішінде негізгі фактор ретінде қылмыстық-атқару мекемелерінде қылмыстық субмәдениеттің орын алуы себеп болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің көбісі (кейбір ерекшеліктерді қоспағанда) сотталғандарды түрмелер мен камераларда емес, сотталушыларға арналған жатахана (барактар) секілді казармаларда, жүз және одан да көп адамнан тұратын лагерлерді құрайды.

Негізінде қылмыскерлерді мұндай жағдайларда ұстау субмәдениеттің гүлденуіне, түрлі көріністердегі қылмыстық дәстүрлерге, жұқпалы және басқа аурулардың таралуына, адам құқығының бұзылуына, қызметкерлердің лауазым өкілеттігін асыра пайдаланушылықтың мәжбүрлігіне және ішкі сауданың немесе алып-сатарлықтың барлық түрлерінің дамуына алып келеді. Сондықтан жүйені реформалау барысында адам құқықтарын қорғау ұйымдарымен қарым-қатынастарды жетілдіру мәселесі маңызды болып отыр.

Е. А. Саламатовтың өзі қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталғандарды жатаханалық жағдайда ұстаудың салдары қылмыстық субмәдениеттің таралуына және дамуына ықпал ететіні атап өтеді [2].

Қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде қызметкерлер мен басқа да сотталғандар тарапынан сотталғандардың құқықтарын бұзудың түрлері мен себептері келесідей:

Қызметкерлер тарапынан — мекемелерде сотталғандардың құқықтарының бұзылу түрлерінің ең көп бөлігі бұл ұрып-соғу, өзінің лауазымын асыра пайдалану фактілері болып табылады.

– *себептері* — қылмыстық-атқару жүйесінің мекеме қызметкерлері тарапынан сотталғандарды ұрып-соғу, сотталғандардың ішкі тәртіпке бағынбауы, оның үстіне қызметкерлерді балағаттауы, қызметкерлерге қол көтеруі, басқа да сотталғандарды мекеменің әкімшілігіне және тәртіпке қарсы болуға үндеуі арқылы қызметкерлерді осы іске арандатушылық әрекеттерімен итермелейді.

– *қызметкерлердің заң аясындағы әрекет етпеу себептері* — мекемеде қылмыстық субмәдениеттің орын алуының салдарынан тәртіп бұзған сотталғандарға қатысты қолданылатын жазалау шараларының әсер етпеуі, олардың айыптау оқшаулау орнына жабылуы олардың беделін арнайы контингент арасында көтеруі, басқа да сотталғандардың артынан еліктеп кету себебі болып отыруы мүмкін.

Аталған мәселе бойынша, мекеме қызметкерлерінің заң аясында тиімді тәсілдерді қолдана білмеуі, мекеме басшылығының осы бағытта қызметкерлерге түсіндіру жұмысының төмендігі, сотталғандармен тәрбиелік мағынадағы сұхбаттардың өз деңгейінде жүргізе алмауы себеп болып табылады.

– *Басқа да сотталғандар тарапынан* — сотталғандарды ұрып-соғу, олардан ақша бопсалау, тәртіп пен құқық бұзушылыққа итермелеу, сотталғандарды белгілі бір топтарға

бөле отырып ар-намысын қорлау, азаптау, қорқыту, жала жапқызу секілді көптеген түрлері бар.

– *себентері* — мекемеде қылмыстық субмәдениеттің белгілерінің бөлінуінің салдарынан мекемедегі сотталғандардың белгілі бір топтарға бөлінуіне алып келеді. Яғни, белгілі бір топтарға бөлінген сотталғандардың ішінде қарым-қатынастардың ерекшеліктеріне алып келеді. Қылмыстық субмәдениеттің гүлденуі мекемеде сотталғандардың арасында белгілі бір беделге ие адамдардың пайда болуына және олар сотталғандарға билік ету үшін иерархиялық құрылымды құруға тырысады. Аталған иерархиялық құрылымдардың болуы мекемедегі сотталғандардың ар-намысының қорлануына және құқықтарының бұзылуына тікелей әсер етеді.

Мекемеде сотталғандарға қызметкерлердің өз уәкілеттігін асыра пайдалану арқылы келтіретін зияннан қарағанда, оларға қылмыстық субмәдениеттен тигізетін кері ықпалы өте зор. Олардың тигізетін теріс ықпалдарының көптігі олардың орын алуы қалыпты жағдайға айналып кеткен. Сотталғандардың басқа да сотталғандардан көрген азаптарына шағым жасамайды, себебі мекемедегі субмәдениеттің «тюремная субкультура» талабы рұқсат бермейді.

Қазақстан Республикасының адам құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілдің 2019 жылдың қорытындысы бойынша 249 өтініш келіп түскен, оның ішінде қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде және қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде азаптаудың қолданылғаны туралы 83 шағым және қатыгез қарым-қатынас жасалғаны туралы 166 шағым берілген.

Осы өтініштердің негізінде уәкілетті органдар жүргізген тексерулердің нәтижелері бойынша мынадай шаралар қабылданған:

– 22 өтініштің негізінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталды немесе қайта жаңартылды;

– 7 өтініштің негізінде кінәлі лауазымды адамдарға әкімшілік жазалау шаралары қолданылды;

– 3 шағым бойынша прокурорлық ден қою актісі енгізілді;

– тексеру нәтижесінде 217 шағым бойынша бұзушылық фактілері расталмады.

Егер 2018 жылы Қылмыстық кодекстің 146-бабы (азаптау) бойынша сотталған адамдардың саны 20 болса, 2019 жылы осы бап бойынша 6 адам сотталған [3].

Адам құқықтары жөніндегі уәкілдердің соңғы 5 жылдық есептерін назар аударатын болсақ, қылмыстық-атқару жүйесі мекеме қызметкерлерімен сотталғандарға қатысты азаптау, оларға қатыгездікпен қарау және басқада ар-намыстарын қорлау фактілерінің өсуін көрсетіп келеді. Алайда, дәл осындай фактілердің басқада сотталғандардың өздері жасау бойынша ешқандай көрсеткіштер көрсетілмеген.

Осыған орай, Қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелеріне адам құқықтары жөніндегі мандаты бар тексеру топтарының тек қана мекеме қызметкерлері тарапынан туындайтын қарым-қатынастарға көңіл бөлумен шектеліп келетін болғаны. Бұл мәселе тек адам құқықтары жөніндегі ұйымға ғана емес, басқа да құқық қорғау ұйымдардың кемшіліктері болып табылады. Себебі, қылмыстық-атқару мекемелерінде өздерінің субмәдениеті бар екенін, оның сотталғандарға кері әсерін беретінін мойындағанымен, осы мән-жай бойынша басқа да құқық қорғау ұйымдарда көңіл бөлмей келеді.

Соңғы кездері, құқық қорғау ұйымдарының мәселенің анық-қанығына жетпей отырып қылмыстық-атқару жүйесіне қатысты қоғамда резонанс тудыратын мәліметтерді жария етуге, аталған фактілер бойынша бір жақты тексерістер жүргізіп келеді. Қылмыстық-атқару жүйесі мекеме қызметкерлерінің арнайы контингентпен жұмыс атқаруын және жұмыстарының өмірлеріне қауіп туғызатынын да ескеру қажет.

Қылмыстық-атқару жүйесінің мекеме қызметкерлерінің жұмысының қауіптілігі туралы көптеген ғылыми-зерттеу еңбектерде көрініс тапқан. Мекемелердің көбі кемінде 80-100 сотталғандарды жатаханада «в бараке» орналастыруына байланысты, олардың үлкен аумақтарда топпен жүру мүмкіндіктері, мекемеде әрбір бөлімнен 1 қызметкерден бөлінетін және жалпы шамамен 15 қызметкерді құрайтын кезекшілік тобының 500-1200 сотталған азаматтарды бақылауға тура келетініне және қызметінің қауіпті екеніне қарамастан қызмет атқарып келеді деп көрсетеді [4].

2018 жылдың 18 мамырында Қостанай облысының әкімдігінде өткен «Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару жүйесі: қазіргі түйткілдері мен даму болашағы» атты VII халықаралық ғылыми-практикалық жиын өткен. Жиынға Парламент депутаттары, «Нұр Отан» партиясының жанындағы Құқықтық кеңес мүшелері, Ішкі істер министрлігінің, Бас прокуратураның, Жоғарғы сот және басқа да мүделі мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері, сонымен қатар, Германиядан, Нидерландыдан, Ресейден, Беларусьтан, Орталық Азия елдері мен Қазақстаннан келген ғалымдар қатысты [5].

Аталған жиынға қатысқан «Penal Reform international in Central Asia» үкіметтік емес халықаралық түрме жүйесін реформалау бойынша ұйымның мүшелеріне «Қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде сотталғандарға қатысты азаптау фактілері бойынша тек шағымдар келген жағдайда ғана әрекет етесіздер ме немесе өздеріңіздің тараптарыңыздан зерттеу және анықтау әдістері арқылы жұмыс атқарасыздар ма?» — деген, сұраққа «жок, біз келіп түскен шағымдардан бөлек сотталғандарға қатысты азаптау фактілерінің пайда болу белгілерін анықтау бойынша зерттеулер жүргізіп, анықталған мәліметтер бойынша әдістер қолданамыз» — деп, жауап қайтарған болатын. Осыған байланысты, екінші сұрақты қойған болатынбыз. «... яғни, сіздердің ұйымдарыңызда азаптаудың алдын алу бойынша әдістер қолданатын болсаңыздар, не үшін мекемедегі қылмыстық субмәдениеттің салдарынан сотталғандарға басқа да сотталғандар тарапынан азаптау, қорлау немесе басқада жағымсыз іс-әрекеттердің орын алуы туралы мәліметтер бермейсіздер?» — деген, сұрағымызға мардымды жауап ала алмаған болатынбыз.

Осыған орай, Қазақстан Республикасының адам құқықтары жөніндегі және басқа да үкіметтік емес ұйымдардың өте күрделі болып табылатын адамдарды азаптау мәселесінің, алдын алу бойынша бір жақты жұмыс атқарып келетінін байқауға болады. Оның үстіне, Қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелеріне қатысты бір жақты жұмыстың атқарылуы салдарынан олардың орын алған (шағым түскен) мәселелерді көтерумен шектеліп, негізгі мәселенің алдын алу және түбегейлі жою бағытындағы мақсаттарына жете алмай келеді.

Қылмыстық-атқару жүйесінің тарихына деп қоятын болсақ, бұл бас бостандығынан айырылған азаматтарды қоғамнан оқшаулауды қамтамасыз етумен шектелмейді, демек, мекеменің негізгі мақсаттарының бірі ретінде, қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде сотталғандарды қайта тәрбиелеу, қоғамға толыққанды дұрыс жолға түскен азамат ретінде қайта бейімдеуді жүзеге асыратын жүйе ретінде қалыптасқан.

«Қайта тәрбиелеу» — деген сөздің нормативтік құқықтық актілерден алып тасталынғанымен, «тәрбиелік мағынадағы сұхбаттар, дұрыс жолға бағыттау» — деген негізгі міндеттемелер әлі күнге дейін бар және жалғасын табуда.

Осыған орай, адам құқықтарын қорғау ұйымдарының қылмыстық-атқару жүйесімен азаптау фактілеріне қатысты тығыз қарым-қатынасты орнатуы, мекемедегі қылмыстық субмәдениеттің жағымсыз әсер етуінің салдарынан сотталғандардың белгілі бір топтарға бөлуін тоқтату. Сотталғандардан келіп түскен шағымдарға заң тұрғысында баға бермей тұрып қоғамда резонанс тудыратын жағдайға алып келмеу.

Қазақстан Республикасының адам құқықтары жөніндегі және басқа да адам құқықтарын қорғау ұйымдарының қылмыстық-атқару мекемелерінде орын алып отырған қылмыстық субмәдениеттің салдарынан сотталғандарды белгілі бір топтарға бөлуі, оларды жазылмаған

түрменің түсінігі бойынша азаптау, ар-намысын қорлау және басқа да құқық бұзушылық фактілеріне көңіл бөліп зерттеуге талпыну қажет. Себебі, Қылмыстық-атқару мекемелерінде қылмыстық субмәдениеттің салдарынан орын алған белгілі бір тәртіптерге сәйкес, көптеген сотталған азаматтар мекеме қызметкерлерінің заңды талаптарына қарсы шығуға, оларды азаптау фактілерін қолдануға арандатып отырады.

Қылмыстық субмәдениеттің мекемелерде арнайы контингент арасында таралуын әлсірету үшін, сотталғандарды жатаханалық тәртіптен, камералық тәртіпке ауыстыру қажет. Оның үстіне, бірінші рет сотталған азаматтарды екі немесе оданда көп сотталған азаматтармен отырғызбау мәселесін қарастыру қажет.

Адам құқықтарын қорғау ұйымдарының тек сотталғандарға ғана емес, мекеме қызметкерлерінің де ар-намысының тапталуын, қадір қасиетіне тіл тигізілетініне және басқа да жеке бас құқықтарының бұзылуы бойынша мекеме қызметкерлері де қолдау мен қорғауға мұқтаж екеніне назар аударулары қажет екенін де айта кеткен жөн. Қылмыстық-атқару жүйесінде мекеме қызметкерлері тарапынан немесе сотталғандарға және басқа да сотталғандар тарапынан болуы мүмкін азаптау фактілерінің алдын алу үшін, адам құқықтарын қорғау ұйымдарының қылмыстық-атқару жүйесімен бірлесе отырып қызмет атқарулары қажет деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н. Ә. Назарбаевтің 2006 жылғы 25 қыркүйектегі № 906 «Қазақстан Республикасындағы қылмыстық-атқару саясатын жетілдірудің 2007–2015 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P060000906_ (24.09.2020).
2. Е. А. Саламатов / Предложения к проекту Концепции правовой политики (в раздел уголовно-исполнительная сфера) / <https://www.zakon.kz/5031972-predlozheniya-k-proektu-kontseptsii.html>
3. Қазақстан Республикасының адам құқықтары жөніндегі уәкілінің 2019 жылдың қорытындысы бойынша есебі / <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/59335?lang=kk>
4. Взаимодействие пенитенциарной системы и гражданского общества в РК. Проблемы и перспективы / https://studbooks.net/660465/sotsiologiya/vzaimodeystvie_penitentsiarnoy_sistemy_grazhdanskogo_obschestva_problemy_perspektivy#26
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі: қазіргі түйткілдері мен даму болашағы» атты VII халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы / http://kostacademy.kz/2018_05_22_01/

Токубаев З С.,

*первый проректор, проректор по науке и стратегическому развитию,
доктор юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, e-mail:zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е. Е.,

*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
доктор философия (PhD), подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай,
Республика Казахстан, e-mail:kainar-1986@mail.ru)*

Актуальные вопросы взаимодействия правозащитных организаций с сотрудниками пенитенциарной системы в сфере защиты прав осужденных

Аннотация. В статье акцентируется внимание на росте в последние годы случаев пыток осужденных сотрудниками пенитенциарных учреждений Республики Казахстан, причинах превышения ими служебных полномочий и случаев пыток осужденных из числа других осужденных. Важность статьи раскрывает основные

вопросы, поднятые во многих государственных концепциях, постановлениях, правительственных заседаниях, семинарах и международных конференциях и форумах, организованных Комитетом уголовно-исполнительной системы, направленных на улучшение пенитенциарной системы. Нарушения прав осужденных в пенитенциарных учреждениях в несколько раз превышают официальные данные, автор пытается раскрыть такие причины как невыявление нарушений прав осужденных другими осужденными, недостатки в работе правозащитных организаций в исполнении своих обязанностей, причины пыток осужденных со стороны сотрудников учреждений уголовно-исполнительной системы.

Ключевые слова: Уголовно-исполнительная система, учреждение, осужденные, правозащитные организации, пытки, злоупотребление служебным положением, взаимоотношения, криминальная субкультура.

Z. S. Tokubaev,

*First Vice-Rector, Vice-Rector for Science and Strategic Development,
Doctor of Law, Professor*

(Central Kazakhstan Academy, of the Republic of Kazakhstan, e-mail:zairulla_@mail.ru);

Y. Y. Kainar,

*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), police lieutenant colonel*

*(Kostanay academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, Kostanay, e-mail:kainar-1986@mail.ru)*

**Topical issues of interaction of human rights organizations with employees
of the penitentiary system in the field of protecting the rights of convicts**

Annotation. The article focuses on the growth in recent years of cases of torture of convicts by employees of penitentiary institutions of the Republic of Kazakhstan, the reasons for their abuse of office and cases of torture of convicts from among other convicts. The importance of the article reveals the main issues raised in many state concepts, decrees, government meetings, seminars and international conferences and forums organized by the Penitentiary System Committee aimed at improving the penitentiary system. Violations of the rights of convicts in penitentiary institutions are several times higher than the official data, the author tries to reveal reasons such as failure to identify violations of the rights of convicts by other convicts, shortcomings in the work of human rights organizations in the performance of their duties, the reasons for torture of convicts by employees of the penal enforcement system.

Keywords: Penitentiary system, institution, convicts, human rights organizations, torture, abuse of office, relationships, criminal subculture.

УДК 347.191.5

Усенко М. С.,
преподаватель кафедры правовых дисциплин,
магистр бизнеса и управления
(e-mail:aria_ussenko@mail.ru);

Куставлетов Х. М.,
доцент кафедры правовых дисциплин, кандидат юридических наук
(Западно-Казахстанский университет им. М. Утемисова,
г. Уральск, Республика Казахстан, e-mail:khamidkus@gmail.com)

Некоторые аспекты правовой сущности «Гудвилл» в Республике Казахстан

Аннотация. Современное состояние экономики Казахстана требует постоянного совершенствования и модернизации ее составляющих. Одной из составляющих экономики и важнейшим из направлений является поддержка субъектов предпринимательства. В статье рассматривается понятие «гудвилл» как инструмент повышения престижа и деловой репутации коммерческих структур и его правовая сущность. Освещаются некоторые аспекты истории происхождения гудвилла, его развитие, особое внимание уделено взаимосвязи с понятием «деловая репутация». Определяется правовая и законодательная основа, а также значение данного института в отечественном гражданском праве, его взаимосвязь с имущественными и неимущественными правами и объектами гражданского права. Подчеркивается необходимость использования гудвилла для защиты прав и интересов коммерческих предприятий.

Ключевые слова: экономика, право, законодательство, юридические лица, деловая репутация, имидж, нематериальные блага.

С момента обретения независимости Республикой Казахстан 16 декабря 1991 года страна активно продвигает по пути к рыночной экономике. Одной из стратегических целей, озвученных Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым, стало усиление лидирующей роли в Центральной Азии и укрепление своих позиций в мировой экономике [1]. При этом «...государство всегда должно стремиться достичь такого соотношения действующих в экономике и рыночных и административных сил, при котором национальная экономика в сложившихся условиях развивалась бы достаточно оптимально, поддерживая и стимулируя эффективность рынка, и в то же время воздействовала на него, оказывая положительное влияние на социальные процессы, которые являются равноправными элементами общественного благосостояния» [2].

В данном направлении развития экономики немаловажную роль играет такое понятие, как «гудвилл». Оно появилось в странах англо-саксонской правовой системы еще в конце прошлого века. В казахстанской юридической и экономической литературе зачастую понятия «гудвилл» и «деловая репутация» эквивалентны, но, при этом, дефиниция «гудвилл» в казахстанском законодательстве нигде не раскрывается как отдельная категория.

Гражданский кодекс Республики Казахстан (далее — ГК РК) в ст. 115 определяет виды гражданских прав как имущественные и личные неимущественные блага и права. Деловая репутация как объект личных неимущественных прав отнесена к п. 3 ст. 115 ГК РК [3]. Раскрытие понятия «деловая репутация» дается в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 18 декабря 1992 г. № 6, в нем говорится, что: «Деловая репутация — устойчивая положительная оценка деловых (производственных, профессиональных) достоинств лица общественным мнением» [4].

Экономические словари более тщательно подходят к определению термина «гудвилл»: условная стоимость деловых связей фирмы; денежная оценка нематериальных активов компании; фирменный знак, имидж, наличие устойчивой клиентуры и др. Гудвилл — разность между оценкой компании фондовой биржей и суммой ее материальных активов, зарегистрированных в балансе компании [5].

При сравнении этих двух терминов становится понятно, что «гудвилл» намного шире и включает в себя такое понятие, как «деловая репутация». С точки зрения Европейского суда по правам человека «гудвилл» нужно рассматривать, как объект определенной ценности, который во многих отношениях имеет характер частных прав и, таким образом, представляют собой активы, являющиеся собственностью [6].

С исторически-правовой точки зрения первое упоминание «гудвилла» можно отнести к 1620 г.: законодательством Англии XII века было запрещено продавать предприятия в связи с тем, что активы предприятия искусственно завышались, зачастую происходило их искажение и активы неравномерно списывались. Но, тем не менее, факт закрепления термина «гудвилл» в Английском праве стал очередной вехой в развитии английского права и капиталистического общества. Из этого можно сделать вывод, что в странах англо-американского права использование гудвилла началось намного раньше, чем в Казахстане, основным отличием конечно можно назвать то, что на западе используется система прецедентов, которые опираются на юридические факты.

В современных казахстанских реалиях понятие «гудвилл» остается в основном неизвестным и непонятым, как правовому сообществу, так и экономическому, также отсутствуют механизмы защиты. Для примера можно обратиться к ст. 951 ГК РК, в которой описывается возмещение морального вреда.

В п. 1 ст. 951 ГК РК указано, что «моральный вред — это нарушение, умаление или лишение личных неимущественных благ и прав физических лиц, в том числе нравственные или физические страдания (унижение, раздражение, подавленность, гнев, стыд, отчаяние, физическая боль, ущербность, дискомфортное состояние и т. п.), испытываемые (претерпеваемые, переживаемые) потерпевшим в результате совершенного против него правонарушения, а в случае его смерти в результате такого правонарушения — его близкими родственниками, супругом (супругой)» [7]. Как мы это соотнесем с гудвиллом, если он непосредственно связан в первую очередь с юридическим лицом, во вторую — с его оперативно-хозяйственной деятельностью, в третью — с понятием конкуренции? Ссылку на понятие «деловая репутация» можно увидеть в ч. 3 п. 3 данной статьи, которая гласит: «Моральный вред возмещается, независимо от вины причинителя, в случаях, если вред причинен распространением сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию» [7]. Кроме этого, ГК РК, в п. 6 ст. 143 и Налоговый кодекс РК в пп. 15 п. 1 ст. 610 указывает на то, что иск о взыскании компенсации за ущерб деловой репутации стал оцениваться как имущественное требование об убытках, по искам физических лиц — 3 % от суммы иска, по искам юридических лиц — 5 % от суммы иска [8]. Тем не менее нужно отметить, что, по мнению Н. Н. Парыгиной, физические и нравственные страдания, связанные с моральным вредом, могут испытывать только физические лица, которые обладают сознанием, физическим телом, но предприятия или юридические лица, не обладающие ни тем, ни другим, морального вреда испытать не могут в силу того, что являются искусственными образованиями [9].

При этом ГК РК нам дает расшифровку такого понятия, как «предприятие»: «имущественный комплекс, который используется для осуществления предпринимательской деятельности». Но здесь встает большой вопрос, как быть в случае перехода права собственности, например, заключения договора купли-продажи. Ведь предприниматель продает не только предприятие как имущество, он продает бизнес целиком, в который входит и имущество, как материальная ценность, так и нематериальное имущество в том числе: деловая репутация

и торговая марка, контакты партнеров, как поставщиков, так и покупателей работ и услуг, т. е. гудвилл, который зачастую может стоить намного больше, чем материальное имущество предприятия.

Лучшим примером гудвилла может служить договор купли-продажи между компанией «Форд» и концерном Tata Motors. «Форд» продала свои активы за 1 миллиард 600 тысяч долларов США, из которых 600 тыс. стоил сам завод, остальная сумма — стоимость гудвилла.

По мнению А. А. Ершовой, все существующие противоречия в понятии «гудвилл», так же, как и использование этого института на практике, как раз и относятся к «нематериальной» природе гудвилла. Это настолько разноплановое понятие, что затрагивает налогообложение, бухгалтерский учет, но все это является вторичным, первично правовое восприятие гудвилла [10].

Тем не менее, казахстанское законодательство делает попытки к отчуждению деловой репутации от остального нематериального имущества предприятия, в качестве примера можно привести ст. 896 ГК РК — договор комплексной предпринимательской лицензии или так называемый договор франчайзинга. Согласно этому договору предусматривается использование лицензионного комплекса, деловой репутации и коммерческого опыта лицензиара в определенном объеме, т.е. комплексный лицензиар обязуется предоставить комплексному лицензиату за вознаграждение комплекс исключительных прав (лицензионный комплекс). Возникает законный вопрос, каким образом деловая репутация или гудвилл входят в состав лицензионного комплекса? И каким образом гудвилл может уменьшить или увеличить вознаграждение по договору франчайзинга?

Таким образом, в современном определении гудвилла в казахстанском законодательстве присутствуют определенные проблемы, такие как:

- 1) расплывчатое понятие гудвилла;
- 2) исчерпывающие требования теории собственности;
- 3) существующие проблемы в конкурентной среде.

Можно сказать, что на данном этапе экономических отношений казахстанские юристы представляют результат гудвилла, но не сам гудвилл как юридическую концепцию. При этом отсутствует нормативное содержание. Гудвилл, являясь продуктом деятельности, вложенных усилий и материальных активов предпринимателей, с одной стороны, и общественное уважение, признание, положительная деловая репутация, которую может использовать фирма, для привлечения клиентов — с другой. Здесь гудвилл стоит рассматривать именно как причину, но не как следствие покупательской активности [11].

В настоящее время в Казахстане, как уже говорилось выше, существует множество личных неимущественных благ, и это естественным способом влияет на применение и использование различных приемов защиты. По мнению И. А. Братусь, «...является ли гудвилл самостоятельным охраноспособным благом (состоятельно ли требование о его защите), или является синонимом понятия «деловая репутация», зависят процессуальные расходы (каждое исковое требование облагается государственной пошлиной) и, как следствие, судебная перспектива дела в этой части» [12].

В заключение необходимо отметить, что в 2021 г. отмечается 30-летие Независимости Республики Казахстан, при этом современное развитие в сфере правовых и экономических отношений, несомненно, требует пристального внимания к такому понятию, как гудвилл. Казахстанский рынок находится на пути завоевания новых экономических высот, и, несомненно, требуется юридическая возможность для гражданско-правовой защиты предприятий в случае нарушения их прав. Стоимость компании определяется не только наличием материальных ценностей, но и сформированным гудвиллом, который может быть и должен относиться к неимущественным правам юридических лиц.

По мнению М. А. Рожковой: «Возможность приобретения имущественных прав на гудвилл как ценный корпоративный актив, который учитывается при определении общей стоимости бизнеса, взыскании убытков в случае попыток паразитирования на нем иных субъектов, стимулирует предпринимателей повышать качество реализуемых товаров, услуг, заботиться о своей репутации» [13]. Полагаем, что данное обстоятельство даст толчок развитию казахстанского предпринимательства в целом, а также заставит предпринимателей более качественно относиться к производимым товарам и работам, оказываемым услугам.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жамарта Токаева от 1 сентября 2021 г. // Электронный ресурс: <https://www.akorda.kz/>
2. Елубаев Н. Г., Весельская Н. Р. Некоторые проблемы государственного участия в предпринимательской деятельности // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2017. — № 4. — С. 41–45.
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Общая часть // Электронный ресурс: <https://online.zakon.kz/>
4. Нормативное постановление «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации физических и юридических лиц» от 18 декабря 1992 г. № 6 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әдилет».
5. Финансовый словарь проекта «Финам»: Проект // Электронный ресурс: www.finam.ru
6. ECHR. *Buzescu v. Romania*. Judgment of 24 May 2005. § 80.
7. Гражданский кодекс Республики Казахстан. Особенная часть // Электронный ресурс: <https://online.zakon.kz/>
8. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджете» от 25 декабря 2017 г. № 120-VI // Электронный ресурс: <https://online.zakon.kz/>
9. Парыгина Н. Н. Компенсация нематериального вреда, как способ защиты права юридического лица на деловую репутацию // Вестник Омского университета. Серия «Право». — 2013. — № 4 (37). — С. 104–108.
10. Ершова Е. А. Гудвилл бизнеса. // Статут, 2013.
11. Hunting goodwill: a history of the concept of goodwill in trademark law Robert G. Bone*. // Электронный ресурс: <https://escholarship.org/uc/item/66h0v2tr>
12. Братусь Д. А. Гудвилл как объект интеллектуальной собственности (постановка проблемы) // © Paragraph. 2019 / 5.0.3.68.
13. Рожкова М. А., Ворожеевич А. С. Правовая сущность гудвилл. — «Закон». — № 1. — 2015. // Электронный ресурс: <http://base.garant.ru/57487585/>

Усенко М. С.,

*құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы,
бизнес және менеджмент магистрі
(e-mail: aria_ussenko@mail.ru);*

Куставлетов Х. М.

*құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты
(М. Әтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті,
Орал қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: khamidkus@gmail.com)*

Қазақстан Республикасында «Гудвиллдің» құқықтық табиғатының кейбір аспектілері

Аннотация. Қазақстан экономикасының қазіргі жағдайы оның құрамдас бөліктерін үнемі жетілдіруді және жаңартуды талап етеді. Экономиканың құрамдас бөліктерінің бірі және бағыттарының ең маңыздысы кәсіпкерлік субъектілерін

қолдау болып табылады. Мақалада біз коммерциялық құрылымдардың беделі мен «іскерлік беделін» көтеру құралы және оның құқықтық табиғаты ретінде «ізгілік» түсінігін қарастырамыз. Іскерлік беделдің пайда болу тарихының, оның дамуының кейбір аспектілеріне тоқталып, іскерлік бедел түсінігімен байланысына ерекше назар аударылады. Құқықтық және заңнамалық база, сондай-ақ отандық азаматтық құқықтағы бұл институттың маңызы, оның мүліктік және мүліктік емес құқықтармен және азаматтық құқық объектілерімен байланысы анықталады. Коммерциялық кәсіпорындардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін гудвилдi пайдалану қажеттілігі атап өтіледі.

Негізгі сөздер: экономика, құқық, заңнама, заңды тұлғалар, іскерлік бедел, имидж, материалдық емес игіліктер.

M. S. Usenko,

*Master of Business and Management,
Lecturer at the Department of Legal Disciplines
(e-mail:maria_ussenko@mail.ru);*

Kh. M. Kustavletov,

*Associate Professor of the Department of Legal Disciplines, Candidate of Legal Sciences
(West Kazakhstan University named after M. Utemisov,
Uralsk, Republic of Kazakhstan, e-mail:khamidkus@gmail.com)*

Some aspects of the legal nature of «Goodwill» in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The current state of the economy of Kazakhstan requires constant improvement and modernization of its components. One of the components of the economy and the most important of the directions is the support of business entities. In our article, we consider the concept of «goodwill» as a tool to enhance the prestige and business reputation of commercial structures and its legal nature. Some aspects of the history of the origin of goodwill, its development are highlighted, special attention is paid to the relationship with the concept of «business reputation». The legal and legislative framework is determined, as well as the importance of this institution in domestic civil law, its relationship with property and non-property rights and objects of civil law. The need to use goodwill to protect the rights and interests of commercial enterprises is emphasized.

Keywords: economics, law, legislation, legal entities, business reputation, image, intangible benefits.

УДК 343.1

Шаймуханов А. Д.,
*профессор кафедры оперативно-розыскной деятельности,
доктор юридических наук, профессор
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан)*

Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности и пути его совершенствования

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые положения закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», который претерпел за последнее время существенные изменения и дополнения, в связи с чем автором анализируется: понятийный аппарат; задачи, основания и условия проведения оперативно-розыскных мероприятий, обращается внимание на отсутствие законодательных определений некоторых понятий общих оперативно-розыскных мероприятий и вносятся предложения и рекомендации по совершенствованию правовых норм, содержащихся в этом законе. В результате проведенного анализа автор приходит к выводу, что современное состояние законодательной регламентации отдельных сторон правовых средств ОРД нуждается в дальнейшем совершенствовании.

Ключевые слова: закон, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, правовое регулирование, уголовно-процессуальный кодекс.

Изучение и анализ правового регулирования оперативно-розыскной деятельности (далее — ОРД) требует еще раз обратиться к проблемам ее законодательной регламентации. При этом, не умаляя значимости внесенных за последние годы изменений и дополнений в нормативные правовые акты, регулирующие данную сферу деятельности, нельзя не признать, что вместе с решением насущных задач ОРД ее отдельные правовые нормы нуждаются в уточнении, конкретизации, а также в дополнении.

До настоящего времени остается нерешенной проблема разъяснений понятий некоторых законодательно закрепленных оперативно-розыскных мероприятий. Так, в статье 1 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе» закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» [1] не даны дефиниции отдельных понятий, например: применение модели поведения, имитирующей преступную деятельность; создание конспиративных предприятий и организаций; применение служебно-розыскных собак; поиск устройств незаконного снятия информации; преследование лица, готовящего, совершающего или совершившего преступление, и его задержание; осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, осмотра и изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств; проведение операций по захвату вооруженных преступников. Отсутствие законодательных определений оперативно-розыскных мероприятий расширяет субъективное усмотрение исполнителей, их осуществляющих, и допускает возможность необоснованного ограничения прав граждан.

В уточнении и конкретизации нуждается законодательное понятие «специальное оперативно-розыскное мероприятие», предусмотренное п. 3 ст. 1 закона. «Специальное оперативно-розыскное мероприятие — оперативно-розыскное мероприятие, непосредственно затрагивающее охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, тайну переписки, телефонных переговоров, телеграфных сообщений и почтовых отправлений, а также право на

неприкосновенность жилища». Законом РК от 21 декабря 2017 г. [2] были внесены изменения и дополнения в содержание специальных оперативно-розыскных мероприятий, предусмотренные п. 3 ст. 11 «Оперативно-розыскные мероприятия» Закона об ОРД, в котором они определены как негласные. Следовательно, определение необходимо дополнить: «Специальное оперативно-розыскное — это негласное ОРМ, осуществляемое в соответствии с предусмотренными законом основаниями и условием» и далее по тексту. Предлагаемая поправка дополняет и конкретизирует законодательное понятие с учетом правовых норм, содержащихся в ст. 10 «Основания проведения оперативно-розыскных мероприятий» и ст. 12 «Условия проведения оперативно-розыскных мероприятий» Закона об ОРД. Очевидно, что и остальные понятия специальных оперативно-розыскных мероприятий аналогичным образом могут быть дополнены, чтобы наиболее полно отразить их содержание.

При дальнейшем анализе ст. 1 «Основные понятия, используемые в настоящем Законе» выясняется, что закрепленное в п. 6 этой статьи такое оперативно-розыскное мероприятие, как «оперативный поиск на сетях связи — негласные действия по обнаружению признаков противоправной деятельности в информации, передаваемой по сети связи» в перечне (п. 3 ст. 11 Закона об ОРД) специальных оперативно-розыскных мероприятий не значится. Очевидно, что названное ОРМ могло трансформироваться в содержание других СОПМ. В таком случае, рассматриваемое ОРМ должно быть исключено из ст. 1 Закона об ОРД.

В комментарии законодателя нуждаются такие ОРМ, как «наблюдение», относящееся к общим оперативно-розыскным мероприятиям, на проведение которого не требуется санкции прокурора, и «негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места», относящееся к специальным оперативно-розыскным мероприятиям, на проведение которого требуется санкция прокурора. Несмотря на различия в названиях указанных ОРМ, употребляемые в содержании словосочетания несут одинаковую смысловую нагрузку. Так, п. 5 ст. 1 гласит «наблюдение — визуальное и иное восприятие и фиксация значимых для решения задач оперативно-розыскной деятельности явлений, деяний, событий, процессов». В этой же статье в п. 19 дается понятие «негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места — негласный контроль речевой и иной информации, а также действий лица и (или) событий, происходящих в строго определенном месте, производимый при необходимости путем негласных проникновения и (или) обследования, с использованием видео-, аудиотехники либо иных специальных научно-технических средств с одновременной фиксацией их содержания на материальном носителе». Конструкция содержательной стороны данного понятия слишком широко сформулирована и новой познавательной нагрузки не несет. В юридической литературе достаточно подробно изложена сущность указанных оперативно-розыскных мероприятий, которые могли бы составить основу для их ясной и четкой законодательной формулировки. Например, в учебнике под редакцией профессора К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова дается такое понятие наблюдения — это ОРМ, направленное на получение оперативно-розыскной или иной юридически значимой информации путем непосредственного или опосредованного, с помощью технических средств, визуального и (или) слухового контроля за физическими лицами либо другими объектами независимо от места его проведения при условии законного нахождения наблюдающих в указанном месте. Наблюдение предполагает визуальное, электронное или комплексное слежение, контроль и (или) фиксацию действий, событий, фактов, обстановки в целях получения информации о признаках преступной деятельности, связях наблюдаемого, маршрутах передвижения, месте хранения похищенного и другой информации, необходимой для решения задач ОРД [3, с. 337]. Аналогичное суждение высказано авторами монографии С. И. Захарцевым, Ю. Ю. Игнащенко, В. П. Сальниковым, определившими наблюдение как оперативно-розыскное мероприятие, заключающееся в непосредственном или опосредованном (с помощью технических средств) слежении за лицом или иным объектом оперативной заинтересованности [4, с. 198].

А. Н. Гушин, Н. А. Громов, Н. П. Царева понимают под наблюдением оперативно-розыскное мероприятие, состоящее в целенаправленном, систематическом непосредственном (визуальном) или опосредованном (с использованием оперативно-технических средств) восприятии и фиксации значимой оперативно-розыскной информации для решения задач борьбы с преступностью [5, с. 25]. С учетом изложенного можно утверждать, что реальной необходимости в разработке такого понятия ОРМ, как «негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места» и закрепление его в законе не было. По существу, его содержание заимствовано из ОРМ «негласное прослушивание и запись разговоров — негласный контроль речевой информации проверяемого лица, подозреваемого, обвиняемого, с использованием видео-аудиотехники или иных специальных технических средств и одновременная фиксация ее содержания на материальном носителе», которое было предусмотрено п. 19 ст. 1 предыдущей редакции Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности» от 17 июля 2009 г. № 187-IV ЗРК. По справедливому замечанию профессора В. И. Елинского, «замена существующего термина (терминов) новым вполне оправдана только в том случае, если новый термин обозначает новое определение понятия, содержание которого изменилось или существенно уточнено» [6, с. 145]. При этом «для большей понятности» в содержание определения анализируемого ОРМ «негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места» безосновательно включено название специального оперативно-розыскного мероприятия «негласные проникновение и (или) обследование места», что не придает ему новизны. В тексте употребляется термин «специальные научно-технические средства», вместо «специальные технические средства», закрепленного в п. 4 ст. 1 Закона об ОРД, а понятие «научно-технические средства» содержится в п. 10 ст. 7 УПК Республики Казахстан. Поэтому, определяя существенность и необходимость того или иного понятия ОРМ, целесообразно включать в его содержание соответствующие целям и назначению словосочетания, несущие смысловую и правовую нагрузку. В этой связи необходимо изменить название специального ОРМ «негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места» на прежнее — «прослушивание телефонных и иных переговоров», которое прочно укрепилось в теории и практике ОРД и в большей степени соответствует требованиям п. п. 1 п. 4 и п. п. 6 ст. 12 «Условия проведения оперативно-розыскных мероприятий» Закона об ОРД.

В дополнении и уточнении нуждается одна из задач оперативно-розыскной деятельности, предусмотренная п. 4 ст. 2 Закона об ОРД, сформулированная как осуществление мер по розыску лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовной ответственности, отбывания наказания или пробационного контроля, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законом, а также идентификация обнаруженных неопознанных трупов. Остается невыясненным, кого законодатель относит «иным лицам». Возможно, к ним относятся граждане, не имеющие документов, удостоверяющих личность, или лица, которые по состоянию здоровья или возрасту не могут сообщить о себе какие-то сведения. Представляется, что в задачу ОРД по розыску следовало бы включить лиц, совершивших побег из мест лишения свободы, из под ареста или из-под стражи, ответственность за которые предусматривает ст. 426 УК РК. Также в категории разыскиваемых должны быть лица, уклоняющиеся от отбывания наказания в виде лишения свободы, ответственность за это предусмотрена ст. 427 УК РК. Именно эта категория лиц может представлять повышенную общественную опасность, оставив места изоляции.

На фоне рассматриваемых законодательных положений весьма спорным выглядит обязанность органов, осуществляющих ОРД, исполнять судебный акт о розыске ответчика по гражданскому делу и должника по исполнительному производству, предусмотренная п. б-2. ст. 7 Закона об ОРД, одновременно являющаяся основанием для проведения оперативно-розыскных мероприятий в отношении них (п. в-2) ст. 10 Закона об ОРД). Такое расширитель-

ное толкование предназначения ОРД и применение оперативно-розыскных мероприятий в розыске названных лиц вызывает обоснованное сомнение включения подобных предписаний в рассматриваемый закон.

Характер ОРД заставляет обратить внимание, прежде всего, на ее понятие: деятельность осуществляется в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств (п. 15. ст. 1 закона об ОРД). Исходя из законодательной формулировки, ОРД осуществляется в отношении деяний, которые квалифицируются как преступления. Аналогичная позиция существует в юридической литературе: не может составлять цели оперативно-розыскной деятельности защита объектов, не указанных в уголовном кодексе, а также получение информации о признаках деяний, составляющих административные правонарушения, дисциплинарные проступки, гражданско-правовые деликты. Если такие цели достигаются в ходе ОРД, то они имеют второстепенный характер [7, с. 12]. С такой точкой зрения вполне можно согласиться, исходя из анализа сущности и задач оперативно-розыскной деятельности. Закон прямо указывает на то, что не допускается осуществление ОРД для достижения целей и задач, не предусмотренных этим законом (ч. 1 ст. 5). Из сказанного следует, что социальные предпосылки оперативно-розыскной деятельности имеют уголовно-правовую основу, поскольку нормами уголовного права очерчена сфера применения оперативно-розыскных мероприятий, определен тот круг преступлений, в борьбе с которыми используются средства и методы ОРД.

В числе задач ОРД, обозначенных в ст. 2 закона розыск ответчика по гражданскому делу и должника по исполнительному производству не упоминается. Осуществление ОРД по розыску этой категории лиц — не самый короткий путь в достижении цели, и очевидно, что данному правовому предписанию соответствовали бы предлагаемые в качестве задач ОРД обеспечение возмещение ущерба, причиненного преступлением, а также установление имущества, подлежащего конфискации. В оперативно-розыском законодательстве России и в некоторых аналогичных законах стран ближнего зарубежья эти задачи предусмотрены [8]. Но в казахстанском оперативно-розыском законе они не закреплены. С учетом изложенного, в перспективе может быть необходимым принять закон, регулирующий розыскную работу, которая в полном объеме отражала задачи этого направления деятельности правоохранительных органов. Такой нормативный правовой акт позволил бы: систематизировать законодательную базу в данной сфере; устранить противоречия между нормативными актами в этой области правоотношений; исключить ведомственное регулирование отношений, затрагивающих права и свободы граждан; разграничить функции и обеспечить координацию и взаимодействие различных министерств и ведомств, которые в большей или в меньшей степени связаны с организацией розыскной работы [9, с. 133]. При этом, безусловно, нужна всесторонняя оценка предписаний, содержащихся в других законодательных актах, чтобы в дальнейшем при разработке его проекта избежать недостаточно продуманных «новелл», а также бесконечных дополнений и изменений в принятый закон.

Конечно, надо сказать здесь и том, что правовая процедура розыска упомянутой категории лиц предусмотрена другими нормативными правовыми актами Республики Казахстан. Так, например, ч. 2. ст. 45 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» гласит, что розыск должника осуществляется по определению суда органами внутренних дел, антикоррупционной службой, службой экономических расследований в установленном законодательством Республики Казахстан порядке. Кроме того, ст. 26 «Взаимодействие судебных исполнителей с органами внутренних дел» устанавливает, что органы внутренних дел в пределах предоставленных им законом полномочий оказывают содействие судебным исполнителям в ходе исполнительного производства при возникновении угрозы жизни или здоровью судебного исполнителя, а также привлекаются для

обеспечения правопорядка на месте совершения исполнительных действий. Указанные положения относятся к мерам административно-правового характера и не требуют действий оперативно-розыскных органов. В связи с этим особо отметим, что осуществление ОРД и проведение законодательно установленных оперативно-розыскных мероприятий возможно только тогда, когда «объективно затруднено или невозможно достижение поставленной цели посредством применения иных законных средств», что подчеркивает исключительный, вынужденный характер этой деятельности [10, с. 6]. Ее результативность во многом определяется уровнем законодательного регулирования. Поэтому конструкции правовых норм, их содержание и стиль изложения должны быть предельно краткими, четкими по содержанию и подлежать различному толкованию. Такие требования вытекают из Закона Республики Казахстан от 06 апреля 2016 года № 480-V-ЗРК «О правовых актах». Они в полной мере относятся и к другим положениям, которые содержатся в Законе Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

В этой связи, интерес представляет Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. № 292 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности», которым статья 2 «Задачи оперативно-розыскной деятельности» Закона об ОРД дополнена новым подпунктом 3-1) «Выявление лиц, совершивших уголовное правонарушение, а также предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела». Буквальное толкование данной нормы дает возможность говорить о том, что органы, осуществляющие ОРД, могут самостоятельно, без поручений следователя осуществлять раскрытие преступлений и устанавливать лиц, их совершивших, в том числе выявлять латентные уголовные правонарушения. Однако действующий порядок проведения оперативно-розыскных мероприятий не позволяет в полной мере решать обозначенные законодателем задачи. Так, нормы, регламентирующие основания осуществления ОРМ и предусмотренные ст. 10 «Основания проведения оперативно-розыскных мероприятий» Закона об ОРД, содержат положения, исключающие инициативное применение ОРМ для решения такой задачи ОРД, как выявление лиц, совершивших уголовное правонарушение, а также предметов и документов, имеющих значение для уголовного дела.

Предписание п. п. б) п. 1 ст. 10 Закона, предусматривает, что одним из оснований для проведения ОРМ является поступившая в органы, осуществляющие ОРД, информация о подготавливаемом, совершаемом или совершенном правонарушении. Исходя из этого, вероятно, внесенное в качестве новой задачи ОРД дополнение в большей мере соотносится с содержанием п. п. в) п. 1 ст. 10 «Основания проведения оперативно-розыскных мероприятий» Закона об ОРД, который устанавливает в качестве основания для проведения оперативно-розыскных мероприятий письменные поручения следователя по расследуемым уголовным делам. Одновременно рассматриваемая новая задача созвучна с формулировкой п. 9 ст. 8 «Права органов, осуществляющих ОРД», в котором указано: «регистрировать и (или) передавать по подследственности в порядке и сроки, установленные уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, сведения о выявленных в ходе оперативно-розыскных мероприятий уголовных правонарушениях с приложением подтверждающих материалов». Эту правовую норму можно понимать и как обязанность органов, осуществляющих ОРД, представлять сведения, выявленные в ходе проведения ОРМ следователю, однако не связанные с его поручением, но относящиеся к расследуемому им уголовному делу. Изложенное может свидетельствовать о том, что законодатель все-таки допускает возможность осуществления оперативно-розыскным органом оперативно-аналитического поиска лиц и фактов, являющихся объектами оперативно-розыскной деятельности. Как отмечается в литературе, оперативный поиск сочетается с аналитическим: первичные данные, собранные в ходе оперативного поиска, систематизируются, дополняются уже имеющимися оперативными материалами, сопоставля-

ются с ними, обобщаются и могут затем реализовываться, например, при подготовке и проведении оперативно-розыскных и иных мер в целях обнаружения и изучения лиц и их сообществ, реально или потенциально опасных для общества, а также последующего пресечения их криминальной активност [11, с. 469]. Вполне адекватно этому может соответствовать, например, оперативно-розыскное мероприятие, предусмотренное п. п. 12 п. 2 ст. 11 «Оперативно-розыскные мероприятия» Закона об ОРД, — поиск и отождествление личности по приметам. В обозначенных целях органы, уполномоченные осуществлять ОРД, вправе использовать оперативные учеты и информационные системы, обеспечивающие решение установленных законом задач (п. 2. ст. 8 Закона об ОРД).

С учетом изложенного, наиболее подходящим термином, который мог быть применим в качестве основания инициативного проведения оперативно-розыскных мероприятий, обозначенных в п. п. б) п. 1 ст. 10 Закона об ОРД, является наличие информации у органов, осуществляющих ОРД.

Указанные суждения рассматриваются в порядке постановки проблемы и могут быть в дальнейшем предметом самостоятельного исследования. Здесь необходимо подчеркнуть, что вопросы, связанные с основанием проведения ОРМ, впервые были рассмотрены в опубликованной профессором В. Г. Бобровым статье, подготовленной им на основе законодательства об оперативно-розыскной деятельности России [12]. Проблемы правового регулирования оснований проведения ОРМ, в особенности ограничивающих конституционные права граждан, являются весьма актуальными, так как некоторые ОРМ могут существенно нарушать эти права, поэтому требуется соблюдение определенных условий их проведения. Под условиями проведения оперативно-розыскных мероприятий понимается установленные оперативно-розыскным законодательством специальные правила, неукоснительное выполнение которых способствует эффективности осуществления конкретного ОРМ и гарантирует соблюдение принципов ОРД [13, с. 116]. Ограничение конституционных прав граждан должно быть таким, чтобы оно не препятствовало ОРМ в борьбе с преступностью и в то же время не допускало незаконного или необоснованного ограничения их прав. Поэтому п. 4 ст. 12 «Условия проведения оперативно-розыскных мероприятий» закона об ОРД содержит положение, которое допускает проведение специальных оперативно-розыскных мероприятий исключительно с санкции прокурора в целях выявления, предупреждения и пресечения тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений средней тяжести, предусмотренных статьями (которые в тексте перечисляются) УК РК, и преступлений, совершенных преступной группой, в отношении проверяемого лица либо третьего лица, если есть сведения, что проверяемое лицо использует телефон или иное переговорное устройство третьего лица, или есть сведения, что третье лицо получает информацию для проверяемого лица либо от проверяемого лица для передачи другим лицам с использованием телефона и других переговорных устройств и фиксации ее содержания на материальном носителе.

Сформулированное положение, во-первых, существенно отличается от предыдущей редакции текста этой статьи закона тем, что подозреваемые и обвиняемые, в отношении которых могут быть проведены специальные оперативно-розыскные мероприятия, не упоминаются. Во-вторых, возникает вопрос, имеют ли отношение «проверяемое лицо», «третье лицо» к подготовке или совершению тяжких, особо тяжких преступлений, а также к преступлениям средней тяжести либо к преступной группе. Предыдущий текст аналогичного пункта ст. 12 Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оперативно-розыскной деятельности» № 187-IV ЗРК от 17 июля 2009 г. был изложен в следующей редакции: «Специальные оперативно-розыскные мероприятия проводятся исключительно с санкции прокурора: «1) По уголовным делам о преступлениях, указанных в части первой статьи 237 Уголовно-процессуального Кодекса Республики Казахстан в отношении подозреваемого, обвиняемого,

либо третьего лица, если есть сведения, что подозреваемый, обвиняемый использует телефон или иное переговорное устройство третьего лица, или есть сведения, что третье лицо получает информацию для подозреваемого, обвиняемого, либо от подозреваемого, обвиняемого для передачи другим лицам».

Второй абзац п. п. 2 содержал указание, что в целях выявления, предупреждения, пресечения и раскрытия тяжких и особо тяжких преступлений, а также преступлений, подготавливаемых и совершаемых организованными группами, преступными сообществами (преступными организациями), специальные оперативно-розыскные мероприятия проводятся с санкции прокурора в отношении проверяемых лиц, причастных к преступлениям указанной категории. В действующей редакции рассматриваемого правового условия закон умалчивает о том, должно ли лицо, в отношении которого проводится специальное ОРМ, подозреваться или обвиняться в подготовке или совершении тяжкого или особо тяжкого преступления, а также преступлений средней тяжести. Не упоминается категория проверяемых лиц, возможно причастных к обозначенным преступлениям. Вероятно, есть необходимость в категорию проверяемых включить лиц, которые могут располагать сведениями о подготавливаемом, совершаемом, совершенном преступлении указанной категории тяжести, а также в отношении преступной группы.

Для того, чтобы избежать неоднозначного понимания положения, содержащихся в данной статье закона, необходимо четко и ясно указать названных выше лиц, в отношении которых могут быть проведены специальные оперативно-розыскные мероприятия, предусмотренные п. 3 ст. 11 Закона об ОРД. При этом должны быть соблюдены требования к содержанию и стилю изложения текста нормативного правового акта. Так, Закон Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г. № 480 в п. 3 ст. 24 предписывает, что не допускается употребление многозначных слов и выражений, а текст нормативного правового акта не должен содержать положений декларативного характера, не несущих смысловой и правовой нагрузки.

Учитывая, что в действующей редакции закона условия проведения оперативно-розыскных мероприятий, предусмотренных п. 4 ст. 12, распространяются только на специальные ОРМ, которые ограничивают конституционные права человека и гражданина, возникает необходимость конкретно сформулировать содержание обозначенной выше правовой нормы, устранив сложночитаемое правило. Таким образом, современное состояние законодательной регламентации отдельных сторон правовых средств ОРД нуждается в дальнейшем совершенствовании.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27 декабря 2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158
2. Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» // Казахстанская правда. 2017. 22 дек. № 245.
3. Оперативно-розыскная деятельность: Учебн. / Под ред. проф. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. — М., ИНФРА-М., 2004.
4. Захарцев С. И., Игнащенко Ю. Ю., Сальников В. П. Оперативно-розыскная деятельность в XXI веке. — М., Норма, 2017.
5. Гуцин А. Н., Громов Н. А., Царева Н. П. Оперативно-розыскная деятельность: совершенствование форм вхождения ее результатов в уголовный процесс: Учеб.-практ. пос. — М., 2004.
6. Елинский В. И. Основы методологии теории оперативно-розыскной деятельности. — М., 2001.

7. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебн. — М.: НОРМА. — 2011.
8. Федеральный закон РФ от 12 августа 1995 г. № 144-ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности» (текст с изменениями на 2017 г.). — М.: Эксмо, 2017.
9. Буряков Е. В. Проблемы правового регулирования розыскной деятельности органов внутренних дел // Сб. мат-лов Всероссийской научно-практической конференции, — Омск: Омский юридический институт, 2010.
10. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. — М.: ИНФРА-М., 2004.
11. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебн. для юридических вузов. — СПб.: Лань, 2002.
12. Бобров В. Г. Законодательство Российской Федерации об основаниях проведения оперативно-розыскных мероприятий // Проблемы теории и практики ОРД в современных условиях: Межвуз. сб. науч. тр. — М., 1993. — С. 39–42.
13. Дубоносов Е. С. Основы оперативно-розыскной деятельности. — Курс лекций. — М., Книжный мир, 2002.

Шаймуханов А. Д.,

*жедел-ізвестіру кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)*

Жедел-ізвестіру қызметін заңнамалық реттеу және оны жетілдіру жолдары

Аннотация. Мақалада соңғы уақытта елеулі өзгерістер мен толықтыруларға ұшыраған «Қазақстан Республикасы жедел-ізвестіру қызметі туралы» заңының кейбір ережелері қарастырылады, осыған байланысты автор: ұғымдық аппаратты; жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізудің міндеттерін, негіздері мен шарттарын талдайды, жалпы жедел-ізвестіру шараларының кейбір ұғымдарының заңнамалық анықтамаларының жоқтығына назар аударатын және осы заңда қамтылған құқықтық нормаларды жетілдіру жөнінде ұсыныстар мен ұсынымдарды енгізеді. Талдау нәтижесінде автор ОРД құқықтық құралдарының жекелеген тараптарын заңнамалық реттеудің қазіргі жағдайы одан әрі жетілдіруді қажет етеді деген қорытындыға келеді.

Негізгі сөздер: заң, жедел-ізвестіру қызметі, жедел-ізвестіру шаралары, құқықтық реттеу, қылмыстық-процессуалдық кодекс.

A. D. Shaimukhanov,

*Professor of the Department of Operational Investigative Activities,
Doctor of Law, Professor*

*(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov)*

Legislative regulation of operational investigative activities and ways to improve it

Annotation. The article discusses some provisions of the Law of the Republic of Kazakhstan «On operational investigative activities», which has undergone significant changes and additions recently, in connection with which the author analyzes: conceptual apparatus; tasks, grounds and conditions for conducting operational investigative measures, draws attention to the lack of legislative definitions of some concepts of general operational investigative measures and makes suggestions and recommendations for improving the legal norms contained in this law. As a result of the

analysis, the author comes to the conclusion that the current state of the legislative regulation of certain aspects of the legal means of the ORD needs further improvement.

Keywords: law, operational investigative activities, operational investigative measures, legal regulation, criminal procedure Code.

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

ӘОЖ 14.07.03

Абугалиев Қ. Н.,

*Ғылыми-зерттеу институты ІІО тарихын зерттеу орталығының бастығы,
филология ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: kanat_an@mail.ru.)*

**Курсанттардың адамгершілік ұстанымын қалыптастыруда
кәсіби білімнің маңыздылығы**

Аннотация. «Кәсібилік», «адамгершілік», «мораль», «руханият», «адамгершілік құндылықтар», «эстетикалық құндылықтар», «адамгершілік қарым-қатынас», «эстетикалық мінез-құлық» және т. б. ғылыми санаттары тарих, тилософия, әлеуметтану, саясаттану, психология, педагогика және басқа ғылымдардың зерттеу объектісі болып табылатын белгілі. Сонымен қатар бұл санаттар жеке тұлға мен қоғамның аксиологиялық және рухани саласын құрайды. Қазіргі заманғы әскери білім классикалық идеалдармен (абырой, ар-намыс, ар-ождан, міндет, жауапкершілік) қатар офицерлерге тән құндылықтар (шығармашылық, толеранттылық, әділеттілік, ынтымақтастық) пайда болған жағдайда дамиды. Курсанттар арасында офицерлік мамандыққа деген моральдық-эстетикалық көзқарасты қалыптастыру оларды Қазақстан Республикасы Конституциясын, әскери антты, жалпы әскери жарғылар мен құқық қорғау органдарына қатысты заңнамаларды сақтаудан және әскери ұжымда сенім мен серіктестік ортасын құрудан бастау алады. Мақалада осы тақырыпқа қатысты өзекті мәселелер қарастырылған.

Негізгі сөздер: жоғары кәсіпті білім беру, құқықтық нормалар, жедел-қызметтік іс-қимыл, ұйымдастыру-басқару қызметі, мүдделі тұлғалар.

Қазіргі қоғамдағы ізгілендіру, оның адамға, адамның құқықтары мен мүдделеріне деген көзқарасы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің іс-әрекетінің сипатына әсер ете алмады. Ішкі істер органдары (ІІО) қызметкерінің заманауи бейнесі құқықтық тәртіпті қорғау мен қылмысқа қарсы күресті ғана емес, сондай-ақ жауапкершілікті, проблемалық жағдайларда кәсіби міндеттерді орындау қабілетін дүниетаным мен кәсіби-адамгершілік ұстанымға сүйене отырып, қоғаммен диалогтік өзара іс-қимыл құруды көздейді.

Сонымен бірге, ішкі істер органдары қызметкерлерінің практикалық қызметі көбінесе жұртшылықтың үмітіне қайшы келіп жатады, нәтижесінде Ішкі істер министрлігі (ІІМ) жоғары оқу орындарының жекелеген түлектерінде теріс пікірлердің туындауына себеп болады. Олардың жедел-қызметтік қызметіне мүдделері мен құқықтары қорғалатын азаматтардың сынап-мінеп жататыны да аз емес.

Отандық кәсіби білім беруді дамыту негізінен Ішкі істер министрлігінің жоғары оқу орындарында курсанттардың кәсіби дайындығын модернизациялауды талап етеді, бұл кәсіби білім беру стандарттарын құруда және жетілдіруде, курсанттарды даярлауды ізгілендіруге әкелетін кәсіби білім берудің әртүрлі мемлекеттік-қоғамдық модельдерін жасаудан көрініс табады. Мұның бәрі Қазақстан ІІМ ЖОО курсантының педагогтер (бірінші кезекте-оқытушылар мен педагог-тәлімгер) қызметіндегі педагогикалық мақсат қоюдың негізі ретінде кәсіби-адамгершілік ұстанымын қалыптастырудың мазмұнын, құрылымын, функциялары мен логикасын анықтау, білім беру нәтижесі сияқты ұстанымды айқындау бойынша жаңа зерттеу бағыттарын талап етеді. Бұндай білім курсанттарды тәрбиелеу мен кәсіптік білім берудің нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік береді. Қазақстан ІІМ ЖОО-да оқу-тәрбие (білім беру) процесінің педагогикалық әлеуеті курсантта кәсіби-адамгершілік ұстанымды қалыптастыруда, сондай-ақ курсанттың жеке-кәсіби қалыптасуына мониторинг (диагностика және түзету) жүргізу, оның ішкі істер органдарында қызмет өткеруге, азаматтық қоғамға және мемлекетке қызмет етуге дайындығын дамыту үшін олардың күш-жігерін үйлестіруші ретінде оқытушылар мен педагог-тәлімгердің қызметін технологияландыруға негіз бола алады.

Қазақстанның ІІМ жүйесін реформалау және соңғы онжылдықтарда Қазақстандағы жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде болған түбегейлі өзгерістер ведомстволық жоғары оқу орындарының курсанттарын кәсіби даярлау жүйесіне айтарлықтай әсер етті.

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары (бұдан әрі — ішкі істер органдары) адамның және азаматтың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін құқыққа қарсы қолсұғушылықтан қорғауға, қоғамдық тәртіпті сақтауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге арналған құқық қорғау органы болып табылады [1].

Қазіргі заманғы полиция қызметкері — бұл кәсіпқой, құқық қорғау қызметі саласындағы жоғары білікті маман, ол кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейіне ғана емес, сонымен қатар моральдық-адамгершілік құндылықтар мен сенімдерге, кәсіби ұстанымға ие.

Зерттеушілер С. В. Асямов пен Ю. С. Пулатов атап өткендей, құқық қорғау органдары қызметкерінің қызметі төмендегідей ерекшеліктермен сипатталады:

– «қызметті заңнамалық және құқықтық реттеу — полиция қызметкерінің қызметі құқықтық нормаларымен қатаң реттеледі (Қазақстан Республикасының заңнамалық актілері, ведомстволық нормативтік құжаттар және т. б.);

– биліктің болуы — полиция қызметкерлеріне кәсіби мәселелерді шешуде заңды түрде азаматтардың үйіне кіруге, істің мүддесі үшін олардың жеке өміріне араласуға, қажет болған жағдайда жеке азаматтардың бостандығын шектеуге және т. б. құқық берілген;

– мүдделі тұлғалардың қарсыласуы мен қарама-қарсылығы — қылмыстарды тергеп-тексеруге және ашуға байланысты полиция қызметкерінің кәсіби қызметі күрес пен қарама-қайшылықтың айқын сипатына ие, көбінесе өмірге қауіпті формаларды қабылдайды;

– іс-әрекеттің айқын танымдық сипаты — кәсіби қызмет полиция қызметкерінен қылмыстарды тергеу аясында әртүрлі психикалық мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шеше білуді талап етеді;

– уақыт тапшылығы және шамадан тыс жүктемелердің болуы — құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметінің жоғары экстремалдылығы, нормаланбаған жұмыс күні, айқын даулы жағдайларда әрекет ету қажеттілігі, қызметтің теріс эмоционалды бояуының болуы (полиция қызметкері көбінесе адамның қайғы-қасіретінің көріністеріне тап болады) және басқа да күйзеліс факторларының әсері қызметкердің үлкен психикалық және физикалық жүктемелерімен байланысты, бұл оның денсаулығына теріс әсер етеді» [2, 5–8].

Осы бағыттағы өзінің еңбегінде Н. В. Ерошенков құқық қорғау қызметінің ерекшелігін сипаттай отырып, былай дейді:

а) құқықтық нормалар халықтың тарихы мен өмірінде бекітілген және олар мақұлдаған, соның салдарынан заң дәрежесіне көтерілген маңызды моральдық-адамгершілік нормалар болып табылады;

б) құқық қорғау міндеттерін шешу әділеттілікті қорғауға, жақсылықты растауға, зұлымдық пен әділетсіздікке қарсы күреске байланысты;

в) әділеттілік пен моральды қорғау кезінде ПО-ның әрбір қызметкері өзінің іс-әрекетімен, мінез-құлқымен және жеке өмірімен моральдық үлгі көрсетуге тиіс» [3, 7].

Полиция қызметкерінің құқық қорғау қызметінің ерекшелігі нормативтік құжаттарда да көрсетілген.

Заманауи білім беруді ізгілендіру полиция қызметкерлерін мақсатты кәсіптік даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындарында курсанттың кәсіби-адамгершілік ұстанымын қалыптастыруды көздейді.

Осы сипаттамаларды бөлуде бірізділікті көрсету үшін тиісті құжаттардың кейбір аспектілерін салыстырайық:

– «құқық шығармашылығы қызметі саласында — нормативтік актілерді дайындау; өз қызметінің бейініне сәйкес нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуге қатысу;

– құқық қолдану қызметі — лауазымдық міндеттер шегінде шешімдерді негіздеу және қабылдау, сондай-ақ құқықтық нормаларды іске асыруға байланысты іс-әрекеттер жасау; заң құжаттарын жасау;

– сараптамалық-консультациялық қызмет — заң көмегін көрсету, құқық мәселелері бойынша консультация беру; нормативтік актілердің құқықтық сараптамасын жүзеге асыру;

– жедел-қызметтік іс-қимыл — заңдылықты, құқықтық тәртіпті, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету; азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау, қоғамдық тәртіпті сақтау; қылмыстық қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың профилактикасы, алдын алу, анықтау, жолын кесу; қылмыстарды ашу; қылмыстық істер бойынша анықтау жүргізу; әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу; құқықты қолдану актілерін іске асыруды қамтамасыз ету; жазаның орындалуын қамтамасыз ету; жеке, мемлекеттік, муниципалдық және өзге де меншік нысандарын қорғау; жеке және заңды тұлғаларға олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға көмек көрсету; құқық қорғау қызметі саласындағы құқықтық нормаларды іске асыру үшін маңызы бар ақпаратты жинау, талдау және бағалау;

– ұйымдастыру-басқару қызметі — нақты кәсіби міндеттерді шешу процесінде шағын ұжымдар мен орындаушылар топтарының жұмысын ұйымдастыру;

– ғылыми-зерттеу қызметі — өзінің кәсіби қызметінің бейініне сәйкес қолданбалы ғылыми зерттеулер жүргізу;

– педагогикалық қызмет — жалпы білім беретін мекемелерде, бастауыш кәсіптік, орта кәсіптік, жоғары кәсіптік және қосымша білім беретін білім беру мекемелерінде заң пәндерін оқыту; құқықтық ақпараттандыру мен тәрбиелеуді жүзеге асыру».

Болашақ ПО қызметкерлерінің кәсіби білімі кәсіби міндеттерді шешуге байланысты моральдық-адамгершілік ерекшелікке ие. Демек, құқық қорғау саласындағы мамандарды кәсіби даярлау нәтижесінде «кәсібилік» ұғымын қарастыру қажет деген қорытындыға келдік.

Кәсібилік мәселесін зерттейтін зерттеушілер оның «нәтиженің мәні», «кәсіби қызметтің сыртқы және ішкі ерекшеліктері», «кәсіби қатынастар» сияқты белгілерін анықтайды.

В. А. Цвыктың пікірінше, заманауи кәсіпқойлықты ғылыми талдаудан оның үш аспектіде ұсынылуын көреміз, яғни:

1. Кәсібилік — жеке тұлғаның табиғи қабілеттерін дамытудың белгілі бір деңгейі, жеке қасиеттер жиынтығы, жеке тұлғаның шығармашылық және шығармашылық кәсіби жұмысқа дайындығының психологиялық сипаттамасы ретінде.

2. Кәсібилік — әлеуметтік құбылыс, қоғамның әлеуметтік-мәдени динамикасының факторы және әлеуметтік стратификация өлшемі ретінде; кәсібилендіру барысында қалыптасатын және дамитын жеке тұлғаның әлеуметтік сапасы.

3. Кәсібилік — адамгершілік сана мен адамның адамгершілік мәдениетін дамытудың белгілі бір деңгейін болжайтын моральдық құбылыс [4, 321–322].

Кәсіби білім кәсіби дайындық процесінде курсанттардың мінез-құлқының, қарым-қатынасының және қызметінің ішкі реттеулерін қалыптастыруға ықпал етеді. Курсанттың білім беру процесінің субъектілерімен қарым-қатынас және іс-әрекет процесінде туындайтын қатынастар өмірлік және кәсіби перспективаларды кеңейтеді, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі танытуға ықпал етеді.

Кәсіби білім курсанттың бойында кәсіби-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға ықпал етеді.

Маманның кәсіби дайындығының нәтижесі «құндылық бағдарларынан, өмірлік жағдайларды моральдық құндылықтар тұрғысынан талдай білуден, қарым-қатынасты тиімді және жанжалсыз жүргізуден, тұлғааралық қызметтік және қызметтен тыс қатынастарды дұрыс құрудан» көрініс береді.

Зерттеушілердің жеке тұлғаның позициясы, кәсіби ұстанымы туралы идеяларын қорытындылай келе, курсанттың кәсіби-адамгершілік ұстанымының маңызды сипаттамаларын төмендегідей айқындауға болады:

– «өмірлік» позицияның бөлігі ретінде ол курсанттың өмірінің барлық салаларына (өзімен, қоршаған ортамен және басқа адамдармен қарым-қатынаста) әсер етеді;

– курсанттың жеке басының дамуына ықпал етеді: өзін-өзі жетілдіру процесін, өзінің біліміне белсенді, саналы көзқарасты ынталандырады;

– кәсіби қызметте өзін-өзі танытуға, өзін-өзі жүзеге асыруға, кәсіпқойлыққа кәсіби бағыттылықты қалыптастырады.

Түйіндей келгенде, курсанттың кәсіби-адамгершілік ұстанымының кәсіби-адамгершілік мағына, кәсіби-адамгершілік қатынас, кәсіби-адамгершілік іс-әрекет сияқты басым мазмұндық сипаттамаларын айқындауға болады. Әрине, жоғарыда айтылғандардың бәрі білікті ұстаздардың еңбегінің арқасында жүйеге асатыны айтпаса да түсінікті. Сондықтан да қызметкерлердің кәсіби деңгейін арттыру — бүгінгі таңда ПМ жоғары оқу орындарының негізгі міндеттерінің бірі болып отыр. Ол үшін оқыту әдістерін модернизациялаумен қатар, оқытудың инновациялық әдістерін де енгізу мақсатқа лайық болмақ [5, 56].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ.
2. Асямов С. В. Профессионально-психологический тренинг сотрудников органов внутренних дел / С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов. — Ташкент, 2002.
3. Ерошенко Н. В. Профессионально-нравственная подготовка курсантов в образовательной среде вуза МВД России: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Н. В. Ерошенко. — Белгород, 2014. — 26 б.
4. Цвык В. А. Профессионализм: социально-философский анализ : дис. д-ра филос. наук: 09.00.11 / В.А. Цвык. — Москва, 2004. — 347 б.
5. Кондратьев И. В. «Повышение уровня подготовки в вузах системы МВД (в свете плана нации «100 шагов по реализации пяти институциональных реформ» Н. Назарбаева). Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — Қарағанды, 2016. — № 3. — 56-б.

Абугалиев К. Н.,
начальник центра по исследованию истории органов внутренних дел
Научно-исследовательского института,
кандидат филологических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: kanat_an@mail.ru)

**Важность профессиональных знаний
в формировании нравственной позиции курсантов**

Аннотация. Научные категории как «профессионализм», «нравственность», «мораль», «духовность», «нравственные ценности», «эстетические ценности», «нравственные отношения», «этическое поведение», известны тем, что являются объектом изучения истории, философии, социологии, политологии, психологии, педагогики и других наук. При этом данные категории составляют аксиологическую и духовную сферу личности и общества. Современное военное образование имеет развитие в тех случаях, когда наряду с классическими идеалами (достоинство, честь, совесть, долг, ответственность) возникают ценности, присущие офицерам (творчество, толерантность, справедливость, солидарность). Формирование у курсантов морально-этического отношения к офицерской профессии начинается с соблюдения Конституции Республики Казахстан, военной присяги, общевоинских уставов и законодательства в сфере деятельности органов внутренних дел, а также создания в коллективе атмосферы доверия и партнерства. В статье рассмотрены актуальные вопросы, касающиеся данной темы.

K. N. Abugaliev,
*Head of the Center for the Study of the History of Internal Affairs of the Research Institute,
candidate of Philology, lieutenant colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov e-mail: kanat_an@mail.ru)*

**The importance of professional knowledge
in the formation of the moral position of cadets**

Annotation. Scientific categories such as «professionalism», «morality», «spirituality», «moral values», «aesthetic values», «moral relations», «aesthetic behavior», etc. they are known for being the object of study of history, philosophy, sociology, political science, psychology, pedagogy and other sciences. At the same time, these categories constitute the axiological and spiritual sphere of the individual and society. Modern military education develops in cases when, along with classical ideals (dignity, honor, conscience, duty, responsibility), values inherent in officers (creativity, tolerance, justice, solidarity) arise. The formation of the cadets' moral and aesthetic attitude to the officer profession begins with compliance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the military oath, general military regulations and legislation regarding law enforcement agencies and the creation of an atmosphere of trust and partnership in the team. The article deals with topical issues related to this topic.

Keywords: higher professional education, legal norms, operational and service activities, organizational and managerial activities, interested persons.

УДК 340.14

Бейсеев А. А.,
*доцент кафедры общеправовых дисциплин,
кандидат филологических наук, магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: aidar2030@mail.ru)*

**К вопросу об изучении истории
государственно-правовых взаимоотношений Казахстана и России
в XIX — начале XX века**

Аннотация. В статье рассматривается исторический опыт государственно-правовых взаимоотношений Казахстана и России в период XIX – начала XX века. Дается научный анализ особенностей присоединения Казахстана в формат имперского доминирования царской России в указанный период. На примере административно-правовых реформ, инициированных российской властью в Казахской степи, автор анализирует особенности социально-экономических, государственно-правовых преобразований и процессов трансформации казахского общества. Отдельное внимание уделяется исследованиям, посвященным истории изучения государства и права в период XIX – начала XX века. Обосновывается мысль о том, что инкорпорация казахского общества в правовое поле Российской империи способствовала восприятию ряда гражданско-правовых институтов, предопределивших дальнейшее развитие Казахстана в рамках современного независимого государства.

Ключевые слова: государственно-правовые отношения, Россия, Казахстан, империя, интеграция, административные реформы, историографические исследования, политическая независимость.

Изучение исторического опыта становления и развития российско-казахстанских отношений приобретает особую значимость и актуальность в контексте многовековой дружбы между странами и народами, реализации внешнеполитического курса современной России и Казахстана на дальнейшее укрепление интеграционных процессов в Евразийском пространстве. Государственно-правовые отношения России и Казахстана имеют богатую историю. Интеграционные процессы стали нарастать особенно интенсивно, начиная с XVIII века. Эти процессы существенным образом повлияли на государство и право Казахстана и в определенной степени способствовали обновлению и усложнению конструкций института государства и права. Исторически процесс вовлечения казахских жузов в состав Российского государства и проникновения России в социальное пространство Казахстана складывался из понимания правящими кругами казахского общества приоритетности торгово-экономических и военно-политических связей с северным соседом.

Политические отношения между Российской империей и Казахстаном постепенно претерпевали эволюцию. С тридцатых годов XVIII в. и до тридцатых годов XIX в., до ликвидации ханской власти в казахских жузах казахское общество сохраняло относительную внутреннюю политическую самостоятельность, так как органы имперской власти, в силу ряда объективных причин, не смогли в тот период создать эффективный административно-колониальный аппарат по управлению казахскими землями. Предпринимаются усилия по созданию единого хозяйственного комплекса и ломке традиционных устоев казахского общества под влиянием политики Российского государства. Одновременно с ростом товарно-денежных отношений и изменением хозяйственного быта продолжается сближение русского и казахского народов.

В процессе интеграции Казахстана в состав Российской империи возникла необходимость распространения на степные окраины определенной системы управления. Первоначально это была система, сочетавшая черты протектората и вассалитета. По мере интеграции казахских жузов в имперское пространство России их автономия постепенно была сведена к минимуму.

Говоря о российско-казахстанских взаимоотношениях в первой половине XIX века, С. З. Зиманов отмечает: «Серьезные изменения происходят и в политической жизни казахского общества: окончательно ликвидируется ханская власть, местная власть срачивается с колониальными органами, завершается процесс присоединения Казахстана к России, изменяется положение отдельных социальных групп» [1, с. 6].

В 20-40 годы XIX в. определенное влияние на Казахскую степь оказало национально-освободительное движение под руководством последнего казахского хана Кенесары Касымова, которое последовательно охватило все три казахских жуза. Как справедливо отмечал Е. Бекмаханов: «Восстание это особенно интересно потому, что в процессе его была сделана последняя попытка образования единого казахского государства с целью отстоять его политическую независимость» [2, с. 7].

Различия в социально-экономическом и политическом устройстве российского и казахского обществ не могло не привести к ряду проблем, обнажившихся при включении в состав России кочевого казахского населения. «В середине XVIII в., — пишет российский исследователь Д. В. Васильев, — перед Российской империей встала новая чрезвычайно сложная задача удержания присоединенных владений в повиновении. Не создавая особых органов для вновь приобретенных территорий, Россия избрала три способа решения этой задачи: использование внутриказахских противоречий во избежание концентрации власти в степи в одних руках, последовательное превращение ханов в ставленников правительства и приведение казахов к повиновению посредством периодических карательных экспедиций в степь» [3, с. 28–29].

Начиная с 1760-х гг., усилилось влияние оренбургской и сибирской администрации на казахское кочевое население, начал осуществляться сбор налогов, выработаны определенные проекты, направленные на изменение российскими властями системы управления в Казахской степи. Опираясь на противоречия внутри казахских элитарных групп и межэтнические противоречия между «инородцами», губернские власти сумели добиться ослабления позиций правящих кругов Казахской степи. Со времен реформ О. А. Игельстрема российские власти приступают к постепенному введению территориального принципа в систему управления Степью вместо существовавшего прежде родо-племенного управления. В 1801 г. с образованием Букеевской орды впервые на практике была введена система управления, основанная на административно-территориальных принципах с включением казахов в чиновничий аппарат российской администрации. Здесь же нашла применение дистанционная система управления с последующим распространением на все казахское население оренбургского ведомства.

В поисках оптимального варианта административного устройства в сибирском и оренбургском ведомствах российским властями в 1820-х гг. была введена окружная система управления казахами, которая устанавливала достаточно логичную бюрократическую систему административно-территориального управления с введением системы ответственности по должности для чиновников из числа казахской знати.

В связи с реформами 1860-х гг. в рамках Временных положений об управлении Степным и Туркестанским краем усилена административная правовая ответственность представителей наследственной казахской знати (чингизидов), которые потеряли все легальные привилегии, предусмотренные потестарным казахским обществом. Существенным образом ограничивались права и полномочия суда биев, казиев, старшин. На низшем и среднем уровне административного аппарата устанавливалась выборная система получения должностей в системе

областного, волостного и аульного управления. Земли, населенные казахами, стали государственной собственностью Российской империи. Был запущен процесс крестьянской колонизации степных областей в ходе переселения из России в Казахстан. Дальнейшая унификация системы управления в Казахской степи продолжилась в контексте реформ 1880-х – 1890-х гг.

Включение традиционных институтов в имперскую иерархию, расшатывание родового строя не могли не привести как к активным формам протеста казахского населения, так и к попыткам саботирования этих процессов посредством введения внутренних запретов на использование имперских административных и судебных институтов для решения тех или иных проблем кочевого социума.

В конце XIX — начале XX в. знакомство новых элитарных групп (в лице казахской интеллигенции) с европейскими либеральными идеями, формирование нового мировоззрения по политическому и экономическому обустройству Казахской степи способствовали развитию национальной печати, общественно-политических объединений и возникновению национальных отделений общероссийских политических партий. Идет интенсивный процесс осмысления существовавших ранее реалий общественного быта, постепенно уходящих в безвозвратное прошлое под натиском новых экономических и общественных отношений [4, с. 80]. Именно в этот период был заложен новый фундамент для дальнейшего общественного мировоззрения, выработано кредо демократических основ и принят тот сценарий и ход истории, который сегодня стал возможным в современном и независимом Казахстане.

Изменения в общественной жизни Степного края, политические и экономические мероприятия российской администрации, события Первой мировой войны усилили реформаторский дух национальной интеллигенции и привели к перестройке основ кочевой жизни, традиционного быта: «Для народов, находившихся в составе Российской империи, Первая мировая война 1914–18 гг. оказалось губительной не только ввиду разрушительной природы войн и социальных катаклизмов, но и в силу ряда латентных факторов последствий войны: изменения мировоззрения казахского социума, модерации новых регламентов политического, социального и отчасти поведенческого стереотипа в традиционном сознании» [5, с. 22].

Таким образом, социально-экономические преобразования и процессы трансформации казахского кочевого общества были объективны и неизбежны, а их характер, темпы и формы во многом стимулировались политикой России.

В результате активизации российского интереса к Казахской степи был накоплен богатый эмпирический материал о казахском обществе, который можно разделить на три части: работы исследовательского характера; отчеты чиновников и описания путешественников; различные сборники государственных актов и норм обычного права казахов [6, с. 8].

«Отдаленность и периферийность казахского кочевого общества от центров азиатской и европейской цивилизации, — пишет академик С. З. Зиманов, — его завуалированность и «кочевая отсталость» служили причиной позднего внимания к нему со стороны евроазиатской образованной элиты. Первые зарубежные, а особенно русские исследователи, именно исследователи, пришли в Казахскую степь только в начале XIX века» [7, с. 30].

К работам исследовательского характера, содержащим не только ценные факты из истории Казахстана, но и научные обобщения, в первую очередь, относятся труды П. Рычкова, А. Левшина, И. Г. Георги, П. С. Палласа, Г. Броневского, Бларамберга, Сильвергельма, М. Красовского, В. Григорьева, Н. Гродекова, А. Добрамыслова, Ч. Валиханова, И. Алтынсарина и др.

Среди авторов работ, имеющих характер мемуарных документов, путевых заметок, описаний чиновников и других лиц, следует особо отметить Бланкеннагеля, Д. Гладышева, Ф. Назарова, М. Поспелова и Т. Бурнашева, Е. Кайдалова, А. Грена, Н. Лыкошина, Г. Арандаренко и др.

К сборникам документальных материалов относят сборник материалов по истории завоевания Туркестанского края, «Русский Туркестан», сборники по обычному праву казахов.

В советский период проблемы реформ, осуществлявшихся в Казахской степи в рассматриваемый период, нашли отражение в трудах М. Тынышпаева, М. П. Вяткина, С. Л. Фукса, Н. Г. Аполловой, С. З. Зиманова, Т. Ж. Шоинбаева, В. Я. Басина и Б. С. Сулейменова, Е. Б. Бекмаханова, Н. Э. Масанова и др. Отметим, что особое внимание было уделено проблеме присоединения Казахстана к Российской империи в работах Н. Г. Аполловой, Е. Бекмаханова, С. Ибрагимова, Б. Ахмедова, В. Юдина.

Советский период изучения истории государства и права стал временем систематического исследования такого многогранного и сложного процесса, как эволюция государственно-правовых систем.

После распада СССР интерес к проблемам пребывания Казахской степи в составе Российской империи не ослабевал как в России, так и в Казахстане. При этом стоит подчеркнуть, что степень научной разработанности тематики и введение в оборот новых источников позволили исследователям наряду с общими вопросами подробно исследовать и отдельные аспекты объективных процессов, происходивших в различных областях жизни казахского народа.

В целом, учеными-правоведами и историками была проделана большая работа по изучению истории развития взаимоотношений Казахстана и России, ее эволюции в XIX – начале XX столетий. В обобщающих исследованиях историографического характера достаточно полно освещены вопросы процесса интеграции Казахской степи в состав Российской империи, административно-территориального управления, инкорпорации сословий и этнических групп в социальное пространство империи, история формирования и развития стабильных связей и межнационального общения между русским и казахским народами.

Список использованной литературы:

1. Зиманов С. З. Общественный строй казахов первой половины XIX века и Букеевское ханство. — Алматы: Арыс, 2009. — 495 с.
2. Бекмаханов Е. Казхстан в 20-40-е годы XIX века: Учебн. — Алма-Ата: Қазақ университеті, 1992. — 400 с.
3. Васильев Д. В. Организация административного управления в Казахской степи: государственная политика и региональные практики (XVIII – первая половина XIX в.): Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. — М., 2017. — 54 с.
4. Бейсеев А. А. Судебный прецедент по обычному праву казахов в поэме «Калкман-Мамыр» Ш. Кудайбердиева // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1. — С. 80–85.
5. Алимгазинов К. Ш., Жугенбаева Г. С. Казахские депутаты I и II Государственной Думы в период событий 1916 г. в Туркестане // Первая мировая война и Государственная Дума: Мат-лы международ. науч. конф. Казань, 17-18 октября 2014 г. — М.: Издание Государственной Думы, 2015. — С. 20–28.
6. Зиманов С. З. Общественный строй казахов первой половины XIX века и Букеевское ханство. — Алматы: Арыс, 2009. — 495 с.
7. Зиманов С. З. Казахский суд биев сохранился и утвердился в памяти поколений как независимое, профессиональное и мудрое правосудие // Древний мир права казахов. Материалы, документы и исследования: В 10 т. / Под ред. С. З. Зиманова. Т. 8. — Алматы: Жеті жарғы, 2006. — С. 28–38.

Бейсеев А. А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, заң ғылымдарының магистрі, полиция
полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: aidar2030@mail.ru)*

**XIX–XX ғасырдың басындағы Қазақстан мен Ресейдің мемлекеттік-құқықтық
өзара қарым-қатынастарының тарихын зерделеу мәселесіне**

Аннотация. Мақалада XIX–XX ғасырдың басындағы Қазақстан мен Ресейдің мемлекеттік-құқықтық өзара қарым-қатынастарының тарихи тәжірибесі қарастырылады. Қазақстанның аталған кезеңде патшалық Ресейдің империялық үстемдік форматына қосылу ерекшеліктеріне ғылыми талдау беріледі. Мақала авторы қазақ даласында Ресей билігі бастамашылық еткен әкімшілік-құқықтық реформалар мысалында әлеуметтік-экономикалық, Мемлекеттік-құқықтық қайта құрулар мен қазақ қоғамының трансформация процестерінің ерекшеліктерін талдайды. XIX–XX ғасырдың басындағы мемлекет пен құқықты зерттеу тарихына арналған зерттеулерге ерекше назар аударылады. Қазақ қоғамының Ресей империясының құқықтық өрісінде инкорпорациясы қазіргі заманғы тәуелсіз мемлекет шеңберінде Қазақстанның одан әрі дамуын алдын ала айқындаған бірқатар азаматтық-құқықтық институттардың қабылдауына ықпал етті деген ой негізделеді.

Негізгі сөздер: мемлекеттік-құқықтық қатынастар, Ресей, Қазақстан, империя, интеграция, әкімшілік реформалар, тарихнамалық зерттеулер, саяси тәуелсіздік.

A. A. Beiseev,

*Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines,
Candidate of Philological Sciences, Master of Law, police colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: aidar2030@mail.ru)*

**On the issue of studying the history of state-legal relations between
Kazakhstan and Russia in the XIX-early XX century**

Annotation. The article examines the historical experience of state-legal relations between Kazakhstan and Russia in the period of the XIX – early XX century. A scientific analysis of the features of Kazakhstan's accession to the format of imperial domination of tsarist Russia in this period is given. The author of the article uses the example of administrative and legal reforms initiated by the Russian government in the Kazakh steppe to analyze the features of socio-economic, state-legal transformations and the processes of transformation of the Kazakh society. Special attention is paid to the research devoted to the history of the study of state and law in the period of the XIX-early XX century. The article substantiates the idea that the incorporation of the Kazakh society into the legal field of the Russian Empire contributed to the perception of a number of civil law institutions that predetermined the further development of Kazakhstan within the framework of a modern independent state.

Keywords: state and legal relations, Russia, Kazakhstan, empire, integration, administrative reforms, historiographical studies, political independence.

Төлеген М. Ә.,

*ректор, профессор, заң ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD),
ҚР Педагогика ғылымдары академиясының академигі
(Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан Республикасы)*

Төбе би Абайдың заңгерлігі және «Қарамола ережесі»

Аннотация. Абай Құнанбайұлының заңгер әрі әділ би болғаны және «Қарамола ережесін» жазу тарихы мақалада кеңінен сөз болады. Абайдың заманды, қоғамды, адамды түземек мақсатында заңгерлік ғылымына аса терең үңіліп, оны шығармаларында айтып қана қоймай, қазақтың бұрынғы билік жүйесіне көп өзгерістер енгізіп, өз алдына заң жазып, оны іс жүзінде орындап, әділ би «Төбе би» болғаны дәлелденеді. 1885 жылы мамыр айында Шар өзенінің бойындағы Қарамола деген жерде Семей генерал-губернаторы Цеклинскийдің басқаруымен Семей губернаторына қарайтын 5 уездің 100-ден астам би-болыстары бас қосқан төтенше съезі өткізіледі. Осы съезде төбе би болып сайланған Абайға «Семей қазақтары үшін қылмыстық істерге қарсы заң ережесін» әзірлеу тапсырылады. Абай бастаған комиссия барлығы 93-баптан тұратын ережені 3 күн, 3 түнде әзір етеді. Бұл қазақ қауымындағы әдет заңдарына да, патша өкіметінің халықты қанаушылыққа, зорлық-зомбылыққа негізделген заңына да ұқсамайтын, езгеше құжат екені айтылады. Қарамола ережесінде қазақтың әдет-ғұрып құқығының құн дауы, жесір дауы, мал дауы, бұларды шешу жолдары мақалада қарастырылады.

Негізгі сөздер: «Қарамола ережесі», бап, төбе би, заңгер, құқықтық құжат, съезд, билер соты.

Абай Құнанбайұлының тұлғасы осы уақытқа дейін ақын, ойшыл, композитор, аудармашы, қазақ әдеби тілінің негізін салушы ретінде жан-жақты зерттеліп жатыр. Бүгінгі ұрпақтың түсінігінде Абай — ұлы ақын, ойшыл, композитор, шебер аудармашы болса, Абай өзі өмір сүрген ортасы мен замандастары үшін әділ би, заңгер, шешен, қоғам қайраткері болған.

Бұл туралы Мұхтар Әуезов: «Соның барлығымен қатар Абайдың ел ішінің ең үлкен, ең іргелі биі болғанын да еске алу керек». «Билікке келгенде Абайдай әділ, таза, дұрыстығы күшті биді Тобықты іші бұрынғы заманда да көрген жоқ деп айта аламын», — дейді замандастарының бірі.

Абайдың өз заманының іргелі би болғанын Салық Зиманов, Шыңғыс Андабеков, Сәкен Өзбекұлы, Сұлтан Сартаев, Нұролла Өсерұлы және басқа да отандық бірқатар заңгер ғалымдар зерттеулер жазды.

«Абай — тұтас тұлға. Оның би атануы, биліктері — тұтас тұлғаның күрделі болмысының бір қыры. Ол «Ұлы дала» заңын үлкен қоғамдық күш деп санады», — дейді заң ғылымдарының докторы, академик Салық Зиманов [1]. Белгілі ғалым Абай Құнанбайұлының қызметі, билік-шешімдері мен заңгерлігін зерттеп ғылыми айналымға енгізеді. Абайдың заң шешімдері, Абайдың билігі туралы әңгімелерін кезінде Шыңғыстаудағы Абай ұрпақтарының бір топ ақсақалдарына арнайы жинатып, барлығын жаздыртып алады.

Қаныш Сәтпаевтың «Қазақстандағы заң ғылымының негізін салушы» деп атаған ғалым Салық Зимановтың айтуынша, Абайдың ақындығын билік, шешендік өнерімен бірлікте қарау керек. Сонда ғана ұлы адамның ұлылығы биігінен көрінбек. Абайдың өмірбаянын, тарихтағы орнын оның би болып атқарған қызметінен бөліп қарау біржақтылық екендігі айқын. Солай

бола тұрса да, бүгінге шейін Абайдың биліктері ол туралы зерттеулерден сырт қалып келгендігіне өкініш білдіреді.

Абайдың заманды, қоғамды, адамды түземек мақсатында заңгерлік ғылымына аса терең үңіліп, оны шығармаларында айтып қана қоймай, қазақтың бұрынғы билік жүйесіне көп өзгерістер енгізіп, өз алдына заң жазып, оны іс жүзінде орындап, қара қылды қақ жарған әділ би «Төбе би» атанғаны тарихтан белгілі. Абайдың он үш жасынан билікке араласып, ел ішіндегі дауды шешуге қатысқаны, кейін сол аймақта «Төбе би» атанғаны ақиқат. Өзінің 37-ші қарасөзінде: «Мен егер закон қуаты қолымда бар кісі болсам, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім», — деп айтатыны соның дәлелі. Ол өмірінің кейінгі жылдары көне жарғы, заңдарды оқып, өзі де заман талабына сай олардың жобасын жазды. Абай Құнанбайұлының заңшығарушылық тәжірибесі қазақ даласы үшін маңызы өте үлкен.

Абайдың жазған заңы қазақ топырағында сол кездегі Семей, Өскемен өңіріне, беріде Жетісуға, Қытай жеріне дейін тараған. Бұл ережелер — Шар бойында жасалғандықтан «Шар ережесі» немесе «Қарамола ережесі» деп аталады. 1885 жылы Семейден шамамен 70 шақырым жерде, Шар өзенінің бойында өткен құрылтайға генерал-губернатор Цеклинский қатысқан. Цеклинский Абайға жолыққанда, Абай жалпы қазақ даласын орыс заңдарымен ғана басқаруға болмайтынын, бұл елдің өз ерекшеліктерінің бар екенін, атадан балаға ғасырлар бойы мирас болып келе жатқан әдет-ғұрып негізінде жасалған заңдар қажет екенін көрсеткен.

Жалпы қазақ даласында Қарамола ережесі сияқты 40-50-ге жуық ереже қолданылған. Бірақ ішіндегі ең көлемдісі, ең мазмұндысы Қарамола ережесі болған.

«Қарамола» немесе «Шар» деген атпен тарихта қалған «Ереже» 1885 жылы мамыр айында Абайдың ұсынысымен Семей өңіріндегі Қарамола дейтін жерде бес дуан елінің билері мен құрметті адамдары шақырылған съезінде тасқа басылған күйінде кеңінен таратылып, үлестіріп берілген. Ереже осы съезде қабылданып бекітілген. Қазақтың құқық тарихында тұңғыш рет тасқа басылып шыққан «Қарамола ережесі» XIX ғасырдың аяқ кезінде қазақ даласындағы айтулы оқиғаның бірі болғандығы анық. Абайдың түйіндеуінше, заң-әділдікке жеткізетін, бейбітшілік пен тыныштықты сақтайтын тәртіптер мен нормалар жиынтығы. «Ережеде» осы қағидалар берік ұсталынған. Ол 74 баптан тұрады.

Абай Құнанбайұлының құқықтанушы әрі әділ би болғанын М. Әуезовтің 1944 жылы жазған «Абай өмірбаянының үшінші нұсқасы» атты еңбегіндегі деректен анық аңғаруға болады. «Абаймен бірге Қарамолада болған Мүсірәлі ақсақалдың куәлігі бойынша, бұл жолы Абай тізген ереже бабы жүзден аса еді дейді. Сол Мүсірәлінің есінде қалған екі бабы анық Абайдың өзі қолданған, өзі қостырған тың жаңа жолға ұқсайды. Сол күннің жағдайында шамасы келгенінше әр жанға әділет іздеген Абай ұрлық, қылмыс пен әйел мәселесіне арнап екі жаңа ереже айтады», — дейді [2, 312–313].

Асылы, бұл баптан тұратын, 1886 жылы қазанда жарық көрген «Ереже» болса керек. Ереженің түпнұсқасы 1886 жылы Семей әскери губернаторының бұйрығы бойынша Императорлық Қазан университетінің баспаханасында араб жазуымен басып шығарылған.

«Қарамола ережесімен» бүгінгі көпшілік қауым Республикалық «Абай» журналының 1992 жылы № 3 санында жарияланған Сапар Байжановтың нұсқасымен таныс.

Ереже Қазақстан Орталық архивінің қызметкерлері Б. Байғалиев пен Ж. Ахмадиевтің күшімен қазіргі қазақ әрпі мен әдеби тіліне икемдей көшіріліп, 1992 жылы Абай журналының № 3 санында тұңғыш жарияланған. Ереженің орыс тіліндегі мәтіні 74 баптан, ал қазақ тіліндегі мәтіні 73 баптан тұрады. Осы екі мәтінді салыстыру арқылы ереженің қазақ тіліндегі мәтінінде 15-бап аударылмай түсіп қалғандығын көреміз, соның салдарынан кейінгі баптар автоматты түрде көтеріліп қазақ мәтінінде 73 бапты құрайды.

XIX ғасырдың екінші жартысында қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрі негізінде дайындалған қазақ даласында тұңғыш жарық көрген Абайдың «Қарамола Ережесі» әлі де тарқатып зерттеуді талап ететін үлкен құқықтық құжат.

1885 жылы мамыр айында Шар өзенінің бойындағы Қарамола деген жерде Семей генерал-губернаторы Цеклинскийдің басқаруымен Семей губернаторына қарайтын 5 уездің 100-ден астам би-болыстары бас қосқан төтенше съезі өткізіледі. Осы съезде төбе би болып сайланған Абайға «Семей қазақтары үшін қылмыстық істерге қарсы заң ережесін» әзірлеу тапсырылады. Абай бастаған комиссия барлығы 93-баптан тұратын ережені 3 күн, 3 түнде әзір етеді. Бұл қазақ қауымындағы әдет заңдарына да, патша өкіметінің халықты қанаушылыққа, зорлық-зомбылыққа негізделген заңына да ұқсамайтын, езгеше құжат еді. Оның, әсіресе, ұрлық, қылмыс пен әйел мәселелеріне арналған баптары ерекше құнды. Ол қазақтың бұрынғы заңдарын, әдет-ғұрыпты, сонымен қоса орыс заңдарын үйлестіре отырып, сол кездегі қазақ қоғамына қажетті заңдар жинағын жазып шығарған. Осы қабылданған заңдар жинағы жарты ғасырға дейін қолданып келген.

Қарамола ережесі әкімшілік, азаматтық және қылмыстық құқық қағидалары көрініс тапқан 74 баптан тұратын. Қарамола ережесі дала заңдары мен Ресей империясының заңдарын біріктіріп ортақ ережені құрды. Абай шығарған Қарамола ережесі, сөзсіз, қазақ даласына тараған, қағаз бетіне басып шығарылған алғаш заңдардың бірі еді.

«Ереже процессуалдық және материалдық нормалардан құралған. Процессуалдық нормалар ретінде билердің құрамы (1, 2-бап); сырттай билік шығару (3-бап), шағым беру (7-бап), істі қараусыз қалдыру, шығын төлеу (4-бап), бас тарту (6, 20 баптар), бидің өздігінен бас тартуы (5-бап); мерзімдерге арналған баптарды (16, 23 баптар) т.б. көрсетуге болады», — дейді Гүлдана Шарапатовна Нұр-Сұлтан қаласы Сарыарқа аудандық сотының судьясы [3, 3]. Осы жерде көрсетілген институттар бүгінгі күнгі өзіміз басшылыққа алып жүрген азаматтық процестік заңнаманың негізгі институттары ретінде белгіленді. Олардың ішінде қылмыстық құқық, отбасы құқығы, мұрагерлік құқық нормаларын материалдық нормалар ретінде айтуға болады.

Абай Құнанбайұлының Ережеде ұсынған кейбір жаңалықтары қазіргі заманға да сәйкес келеді. Мысалы, Абай барымташыларға ірі қара малмен айыппұл салуды ұсынған. Егер барымташы біреудің малын ұрлап кетсе, ол жәбірленушіге ұрланған малдың үстінен, айыппұл ретінде ірі қара мал қосып беру міндеттелген.

Абай ең алғашқы болып, сот өндірісінде тараптардың сотқа құрмет көрсетпегені үшін жаза қолдануды ұсынды. Сот тәртібін бұзған адамға айыппұл қарастырылған. Сонымен қатар, 1885 жылы жазылған Ережеде алғаш рет сотта жалған жауап бергені үшін жауаптылығы ескертілген сотқа ант беру қолданылған. Антты, жауап беретін тұлға, күндіз имамның қатысуымен, Құранды ұстап беретіні айтылған.

Қарамола ережесінде қазақтың әдет-ғұрып құқығының құн дауы, жесір дауы, мал дауы, бұларды шешу жолдары, сондай-ақ сот жүргізу сияқты және басқа да маңызды мәселелер қамтылған.

«Ереженің» басты міндеті — ел ішіндегі дау-шарды азайту, сайламалы билерге бірыңғай жоба сызып беріп, олардың ісін жеңілдету, тізгіннің бір ұшын ұлыққа қаратып, билер ісіне бақылау жүргізу болуға тиіс. Ал Абай үшін оның халықтық мәні болған.

Абай Құнанбайұлы қазақ даласында алғашқы болып азаматтардың әлеуметтік жауапкершілігі ұғымын енгізді. Ережеде жауапкердің сотқа келе алмай қалуын реттейтін құқықтық нормалар бар. Мәселен, жауапкер себепті жағдаймен келе алмай қалса, билер сотының билігі кейінге қалдырылады, ал әдейі келмесе, сырттай билік айтылады деп көрсеткен. Сол сияқты кімдердің куәгерлер бола алатындарына да үлкен мән берілген. Мысалы Ереженің 3-ші бабында: «Жауапкердің шақыру бойынша келмегендіктерін старшын мен болыстар куәланды-

рып, келмегендігінің мақұл яки емесін билер тексереді. Егерде келмеген себебі тексеру бойынша сыйымды болса, сыртынан билік шығарылады», — делінген [4, 71].

Абай ережесінің көптеген тарауы қылмыстық құқық пен жазаға арналады. Оның ішінде ұрыс-төбелес, ұрлық, ұрлықты қайта жасау, денесіне зақым келтіру әрекеттері қатты жазаланады. Әсіресе, төбелесті ұйымдастырушылар айыбы басқаларға қарағанда көбірек болды. Абай ережесінде құн, жесір, мал, мүлік, әмеңгерлік, мұрагерлік даулары мен оларды шешу, үкім шығару және сот жүргізу тәртібі көрсетілді.

Ережеде ұрыс, төбелес, жанжал шығарушы, бұзықтық жасағандар жайлы айтылып, оның жазасы да нақты кесіледі. Мәселен, 32-ші бапта ұрыс, төбелес шығарғандар билердің билігі бойынша ат, шапаннан үш тоғызға дейін сұраушының пайдасына айып төлейді. Бірақ, ұрыс, төбелестің басшысы өзге жолдастарынан гөрі айыпты артығырақ төлейді. Бұзықтық шығарған адамдар болыстың приговоры мен яки ереже бойынша билердің билігіне ақшамен яки каталашкамен абақтымен жазаланады делінген. Ұрыс, төбелес шығарушы айып төлейтіні, төбелесті бастаушы одан артық айып төлейтінін, жанжалды шығарған адам абақтыда жазаланатынын көрсетеді.

Ережеде осысияқты ел ішінде кеңінен тараған ұрлық, барымта, құн дауы, жесір дауы, әмеңгерлік, жиендік жоралғылар тәрізді адамдармен қауым тірлігіне қатысты басқа да қыруар жайлар туралы ұйғарым, кесімдер қамтылады.

Абай қазақ қоғамында бірнеше рет қайталанып істелген қаніпезерлік қылмысты қоғамға қауіпті қимыл-әрекет деп біледі. Ереженің 60-шы бабында былай делінген: «Уа, һәм билерге міндетті билік айтқан уақытта ұрыға жапат қылған бай адамдарға дүре мен абақты бұйырмаққа: үш мәртебе ұрлығы мойнына қойылып, тыйылмағандарды жұрт үкім жасап, өз арасынан мүлде айдатса керек. Егер үкім бермеймін деген адам болса, сол ұры үшін міндетті», — деп шарт қойылған [4, 75].

Ереженің нормалары кісі өлтіру, зинақорлық, ойластырып мүлік ұрлау, төбелес сияқты қылмыс түрлерін де анықтайды. Сол сияқты құқықбұзушылықтың: жеке тұлғаға тіл тигізу (ережеде биге тіл тигізу нақтыланған), көмек бермеу (суға кетіп бара жатқанға, өртке шалдыққанға және т. б.), ауыл старшынының тілін алмау, лауазым иесіне жала жабу, малдың қырылуының алдын алу үшін шара жасамау, арықтарды, құдықтарды бүлдіру сияқты және тағы басқа түрлерін ережеде көреміз.

Ертеден қазақ қоғамында келе жатқан «құн», «тоғыз» және «айып» сияқты айып пен жазаның түрлері болған-ды. Сонымен қатар, дүре соғу немесе масқаралайтын – қауымнан қуу, дене мүшесінің бір жерлеріне белгі түсіру, айыптыны қарсы жаққа беру сияқты да жазаның түрлері болған. Бұлардың ғасырлардан ғасырларға жеткенін академик Салық Зиманов та айтқан [5, 35].

Міне, байқап қарасақ, Абайдың реформаторлық идеялары өз заманының шеңберімен шектелмей, біздің дәуірімізбен де үндесіп, сот тәжірибесінде қолданылып келеді. Сондықтан да, Абайдың «Қарамола ережесін» қазақ заң жүйесін дамытуға қосылған өлшеусіз үлес деп тануымыз керек.

Абайдың басшылығымен қабылданған «Қарамола ережесі» — қазақ халқының ежелгі дәуірлерден бері келе жатқан әдет-ғұрып құқығында ерекше орын алатын тарихи-құқықтық ескерткіш. Оның бұрын-соңды болған заңнамалардан басымдылығының негізінде қазақ даласындағы экономикалық, әлеуметтік, саяси және идеологиялық өзгерістердің тікелей ықпалымен қалыптасқан қоғамның сұраныстарына мүмкіндігінше жауап беру жатты. «Қарамола ережесі» деп аталған осы тарихи құжаттың кезіндегі қоғамдық қатынастарды реттеудегі атқарған қызметі далалықтар өркениетінің тамаша көрінісі ретінде өз маңызын еш уақытта жоғалтпақ емес.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зиманов С. Абай — ұлы билердің соңғысы және оның бітім-биліктері туралы // <http://abai.kaznu.kz>
2. Әуезов М. Абайды білмек парыз ойлы жасқа. — Алматы: Санат, 1997. — 416 б.
3. Шараптова Г. Хакім Абай — әрі би, әрі заңгер // «Астана Ақшамы» 26 қыркүйек, 2020.
4. Байжанов С. Қарамолада жазылған ереже // Абай журналы, 1992. — № 3. — Б. 70–77.
5. Зиманов С. Древний мир права казахов и его истоки / Древний мир права казахов. Материалы, документы и исследования в 10 томах. Т. 1. — Алматы: Жеті жарғы, 2001. — Б. 35.

Төлеген М. А.,

*ректор, профессор, кандидат юридических наук, доктор философии (PhD),
Академик Академии педагогических наук РК
(Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова,
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан)*

Правоведение Тобе би Абая и «Правила Карамолы»

Аннотация. В статье рассказывается об истории Абая Кунанбаева как юриста и справедливого би, а также об истории написания «Правила Карамолы». Доказано, что Абай был справедливым «тобе би», который не только глубоко углубился в законодательную науку, чтобы исправить времена, общество и людей, изложил ее в своих произведениях, но и внес много изменений в прежнюю систему власти казахов, написал закон и реализовал его. В мае 1885 года в районе Карамола у реки Шар при Семипалатинском генерал-губернаторе Цеклинском был проведен чрезвычайный съезд, на котором собрались более 100 би-большевиков из 5 уездов, обращенных к Семипалатинскому губернатору. На этом съезде избранному Тобе би Абаю поручается разработать «Законодательное положение против уголовных дел для казахов Семей».

Комиссия во главе с Абаем готовит правило из 93 статей за 3 дня и 3 ночи. Говорится, что это уникальный документ, в отличие от обычного права казахской общины, а также закона царского правительства, основанного на эксплуатации и насилии народа. В правилах Карамолы рассматриваются стоимостные споры обычаев казахов, вдовый спор, скотный спор, пути их решения.

Ключевые слова: «Правила Карамолы», статья, Тобе би, юрист, правовой документ, съезд, суд биев.

M. A. Tolegen,

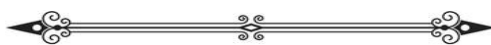
*Rector of the VKU named after S.Amanzholov, Professor,
Candidate of Legal Sciences, Doctor of Philosophy (PhD),
Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan
(Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk city, Republic of
Kazakhstan)*

The jurisprudence of Tobe bi Abay and the «Rules of Karamola»

Annotation. The article tells about the history of Abai Kunanbaevich as a lawyer and a fair bi, as well as about the history of writing the «Rules of Karamola». It is proved that Abai was a fair «tobe bi» who not only delved deeply into legislative science in order to correct times, society and people, set it out in his works, but also made many

changes to the former system of power of the Kazakhs, wrote a law and implemented it. In May 1885, an extraordinary congress was held in the Karamol area near the Shar River under the Semipalatinsk Governor-General Tseklinsky, at which more than 100 bi-Bolsheviks from 5 counties gathered, addressed to the Semipalatinsk governor. At this congress, the elected Tobe bi Abai is instructed to develop a «Legislative provision against criminal cases for the Kazakhs of the Semey». The commission headed by Abai prepares a rule of 93 articles in 3 days and 3 nights. It is said that this is a unique document, unlike the usual law of the Kazakh community, as well as the law of the tsarist government, based on the exploitation and violence of the people. The rules of Karamola consider the cost disputes of the customs of the Kazakhs, the widow's dispute, the animal dispute, and the ways of their solution.

Keywords: «Rules of Karamola», article, Tobe bi, lawyer, legal document, congress, court of biys.

УДК 378.147

Шекарбеков С. А.,

*командующий войсками регионального Командования «Орталық», полковник
(Карагандинская область, г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: kaptagai17@mail.ru)*

**Особенности профессиональной направленности курсантов
военного института Национальной гвардии Республики Казахстан**

Аннотация. В статье отмечается, что одним из значимых факторов, детерминирующих стремление курсантов к профессионально-личностному саморазвитию в процессе получения профессии военного, выступает профессиональная направленность. Для определения особенностей профессиональной направленности курсантов Военного института Национальной гвардии Республики Казахстан автором проведено соответствующее исследование. Анализ результатов профессиональных предпочтений курсантов, свидетельствующий, в том числе и об их профессиональной направленности, дает основание утверждать, что существуют значительные несовпадения между ожидаемыми планами, целями, намерениями курсантов и реальными результатами обучения в ходе освоения профессии. Это особенно относится к ожиданиям, касающимся развития и саморазвития, а также романтики военного обучения и военной службы.

Ключевые слова: профессиональная направленность, курсант военного суза, профессия военного, познавательная активность, развитие и саморазвитие, выбор профессии.

Изучение особенностей профессиональной направленности курсантов военного института Национальной гвардии Республики Казахстан осуществлялось на основании опросных методов, в которых приняли участие курсанты первого и четвертого годов обучения. Для диагностики профессиональной направленности была использована модифицированная методика Р. В. Овчаровой [1]. В ходе проведенного исследования были получены результаты, представленные в таблице № 1.

В результатах исследования просматривается динамика профессиональных предпочтений курсантов. К четвертому году обучения большинство из них особое место уделяет финансовой стороне (от 37,9 % до 66,7 %). Вместе с тем, значительное место занимают предпочтения, связанные с престижностью военной профессии, 44,2 % и 68,2 % соответственно, званием офицера – 55,6 % и 68,2 %. Полученные данные свидетельствуют, что многие юноши, выбирая профессию военного, надеялись, что в ходе её освоения они получают большие

возможности в своем развитии и саморазвитии (59,7 %). Однако, как показывает практика организации образовательного процесса в вузе, к четвертому курсу доля курсантов, положительно оценивающих этот показатель, снизилась до 20,7 %.

Таблица № 1. Профессиональный выбор курсантов первого и четвертого годов обучения

№ п/п	Основания выбора	Предпочтения курсантов	Предпочтения курсантов
		Первый год обучения, %	Четвертый год обучения, %
1	Финансовая сторона	37,9	66,7
2	Звание офицера	55,6	68,2
3	Династия	32,2	28,3
4	Два образования, одно из них высшее	29	26,6
5	Патриотизм	30,6	31,7
6	Романтика	33,1	10
7	Связи в вузе	9,7	1,6
8	Развитие, саморазвитие	59,7	20,7
9	Глупость, наивность	4	26,6
10	Государственное обеспечение	8,9	8,3
11	Перспектива, престиж	44,2	68,2
12	Желание родителей	11,3	11,7

Анализ результатов профессиональных предпочтений курсантов, свидетельствующий, в том числе и об их профессиональной направленности, дает основание утверждать, что существуют значительные несовпадения между ожидаемыми планами, целями, намерениями курсантов и реальными результатами обучения в ходе освоения профессии. Это особенно относится к ожиданиям, касающимся развития и саморазвития, а также романтики военного обучения и военной службы.

Поскольку профессиональная направленность выступает одним из значимых факторов, детерминирующих стремление курсантов к профессионально-личностному саморазвитию в процессе получения профессии военного, то мы считали необходимым выявить характеристики разного уровня такой направленности с тем, чтобы более четко представлять ориентиры реализации педагогических условий в развитии искомого качества.

Анализ анкет, бесед с курсантами, военными преподавателями, командирами подразделений военного института и результаты наблюдений позволили сформировать общее представление об уровнях профессиональной направленности курсантов. Характеристику этих уровней мы приводим ниже.

Низкий уровень профессиональной направленности курсанта

Слабо выраженная познавательная активность в освоении профессии военного. Нечеткое понимание престижности профессии офицера. Недостаточная выраженность гражданских и патриотических качеств. Слабая нацеленность на развитие и саморазвитие в процессе приобретения военной специальности. Мотивация профессиональной направленности больше связана с финансовой стороной профессии. Недостаточная выраженность целей овладения профессией военного, личного мнения, личностной позиции в социальной и образовательной деятельности.

Средний уровень профессиональной направленности курсанта

Проявление познавательной активности в реальном образовательном процессе ситуативное: зависит от настроения или непосредственного интереса к изучаемому содержанию. Гражданские и патриотические чувства проявляются в зависимости от ситуации. Нацеленность на приобретение глубоких и полных военно-профессиональных знаний проявляется, но чаще под внешним влиянием со стороны преподавателей и командования военного вуза. Стремление к личностному и профессиональному развитию проявляется только в условиях наличия положительной мотивации. Престижность профессии военного, звание офицера в целом превалирует при выработке отношений к образовательной деятельности или военной службе.

Высокий уровень профессиональной направленности курсанта

Ярко выраженное проявление познавательной активности в приобретении военно-профессиональных знаний. Нацеленность на профессиональное и личностное развитие и саморазвитие в образовательной деятельности. Мотивы приобретения профессии часто связаны с желаниями быть полезными Родине. Высокая оценка профессии военного и звания офицера. Стремление к приобретению навыков самостоятельности и самоутверждения в реальных условиях жизни курсанта.

Используя метод «поперечных срезов», применяемый при изучении различных педагогических явлений, объектами которых являются люди разного возраста, опыта и положения, мы изучали выраженность профессиональной направленности курсантов военного вуза в стремлении к развитию и саморазвитию в процессе овладения военной профессией и желании работать в дальнейшем по этой профессии. Результат сравнения по уровням профессиональной направленности курсантов первого и четвертого годов обучения представлен на рисунке 1.

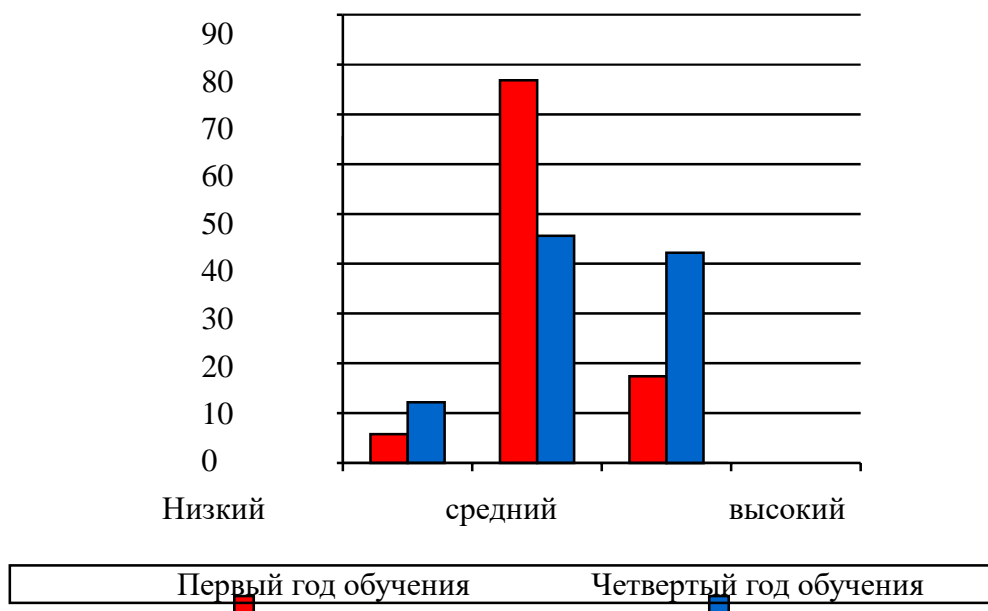

Рис. 1. Профессиональная направленность курсантов 1 и 4 курсов

Результаты исследования, представленные на рисунке 1, показывают, что абсолютное большинство курсантов первого курса (76,8 %) встраиваются в образовательный процесс со средним уровнем профессиональной направленности. Очевидно, что задача развития мотивации курсантов к саморазвитию не стала ведущей задачей образовательного процесса вуза, поскольку у курсантов четвертого курса профессиональная направленность проявляется зна-

чительно меньше – 45,6 %. С высоким уровнем профессиональной направленности на первом курсе были отмечены 17,4 % юношей. В то же время, обучение в вузе, воинская служба для многих курсантов (42,2 %) стала хорошей школой формирования профессиональной направленности. В представленных данных было зафиксировано, что часть курсантов первого курса имела низкий уровень профессиональной направленности (5,8 %). Это в основном были курсанты, которые подчинились желанию родителей видеть своих детей офицерами. К старшему курсу количество таких курсантов увеличилось вдвое и составило 12,2 %.

Таким образом, изучение профессиональной направленности курсантов военного вуза и тенденций её изменения свидетельствуют о том, что ценностно-мотивационный компонент, отражающий потребность в профессионально-личностном саморазвитии курсантов в существующих образовательных процессах, должен обязательно учитываться в образовательном процессе военного вуза. Результаты данного анализа станут основой для дальнейших научных изысканий и будут применены для формирования предложений по повышению эффективности подготовки будущих офицеров в военных учебных заведениях.

Список использованной литературы:

1. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Р. В. Овчарова. — 4-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2008. — 448 с.

Шекарбеков С. А.,

*«Орталық» өңірлік қолбасшылығы әскерлерінің қолбасшысы, полковник
(Қарағанды облысы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail:kaptagai17@mail.ru)*

Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты курсанттарының кәсіби бағыттылығының ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада курсанттардың әскери мамандық алу процесінде кәсіби және жеке өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын анықтайтын маңызды факторлардың бірі кәсіби бағыт болып табылады. Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы Әскери институты курсанттарының кәсіби бағыттылығының ерекшеліктерін анықтау үшін автор тиісті зерттеу жүргізді. Курсанттардың кәсіби қалауының нәтижелерін, оның ішінде олардың кәсіби бағыттылығын куәландыратын талдау курсанттардың күтілетін жоспарлары, мақсаттары, ниеттері және мамандықты игеру барысында оқытудың нақты нәтижелері арасында айтарлықтай сәйкессіздіктер бар деп айтуға негіз береді. Бұл әсіресе даму мен өзін-өзі дамытуға, сондай-ақ әскери дайындық пен әскери қызметтің романтикасына қатысты үміттерге қатысты.

Негізгі сөздер: кәсіби бағдар, әскери ӘОО курсанты, әскери мамандық, танымдық белсенділік, даму және өзін-өзі дамыту, мамандық таңдау.

S. A. Shekarbekov,

*Commander of the troops of the regional Command «Ortalyk», Colonel
(Karaganda region, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail:kaptagai17@mail.ru)*

Features of professional orientation of cadets of the Military Institute of the National Guard of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article notes that one of the significant factors determining the desire of cadets for professional and personal self-development in the process of obtaining a

military profession is professional orientation. To determine the features of the professional orientation of cadets of the Military Institute of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, the author conducted a corresponding study. The analysis of the results of the cadets' professional preferences, which indicates, among other things, their professional orientation, gives grounds to assert that there are significant discrepancies between the expected plans, goals, intentions of the cadets and the real learning outcomes during the development of the profession. This is especially true of expectations regarding development and self-development, as well as the romance of military training and military service.

Keywords: professional orientation, military college cadet, military profession, cognitive activity, development and self-development, choice of profession.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

UDC 343.8

B. A. Kulmukhanbetova,

*Senior Researcher at the Interdepartmental Research Institute,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Law,
Master of Arts, University of Warwick, England,
(e-mail:7171594@prokuror.kz);*

A. T. Akhmetov,

*Researcher at the Interdepartmental Research Institute, Master of Legal Sciences
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-
mail:7171110@prokuror.kz)*

The conceptual framework of the criminal legal impact institute

Annotation. The article considers the institute of the criminal legal impact, studied in the framework of the scientific study "Punishment Institute in the system of measures for the prevention of criminal offences" at the Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the conceptual apparatus of the criminal legal impact institute and its system is carried out based on the current criminal legislation and a review of the scientific literature in the criminal law field devoted to this topic. The criminal legal impact definition is proposed, its constituent features and measures included in its system are identified, and the necessity of its goals consolidation in the Criminal Code is raised.

Keywords: criminal law, Criminal Code, criminal offence, crime, punishment, measures of influence, criminal law impact, goals of criminal law impact.

With the entry into force of the Criminal Code on January 1, 2015, a new stage in the development of the criminal law policy of Kazakhstan began.

In the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (after this — CC), the classification of criminal offences has undergone a significant change. Accordingly, this has affected the system of measures of criminal law, including the institution of punishment.

The main punishments imposed depend on which criminal offence the person is found guilty of — a criminal misdemeanour or a crime (parts 1 and 2 of Art. 40 of CC). In contrast to the differentiation of the main punishments depending on the type of criminal offence, additional punishments do not have such a gradation; that is, they can be applied both for criminal misdemeanour and for crimes (part 3 of Art. 40 of CC)

At the same time, although the CC was adopted relatively recently, the process of its improvement, including the criminal legal influence institution, continues. Thus, the Law of the Republic of Kazakhstan "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the Further Improvement of the Public Administration System" dated November 7, 2014, No. 248-V ZRK, the CC was amended before it was put into effect.

It should be noted that in the CC of 1997, the need to make the first changes arose only two years later (Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to Certain Legisla-

tive Acts of the Republic of Kazakhstan on State Regulation of the Production and Turnover of Ethyl Alcohol and Alcoholic Products» dated July 16, 1999 year No. 430-I).

Laws amending the current CC were adopted on average every one and a half to two months. However, sometimes two Laws were adopted in one day and made changes. For example, in 2015, 2018 and 2019, two Laws were adopted on one day, amending CC (Law of the Republic of Kazakhstan dated November 24, 2015, No. 419-V ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated November 24, 2015, No. 422-V ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 2018, No. 168-VI ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 2018, No. 170-VI ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated December 28, 2018, No. 208-VI; Law of the Republic of Kazakhstan dated December 28, 2018, No. 211-VI ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019, No. 290-VI ZRK; Law of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019, No. 292-VI ZRK).

Specific provisions of the CC have been amended two or more times (part 3 of Art. 44, paragraphs 1, 2 and 3 of part 5 of Art. 46, paragraph 5, part 2 of Art. 48, part 2 of Art. 50, h. 2, Art. 51, Art. 72, etc.).

At the same time, the content analysis of the norms of the CC carried out within the framework of the study «The Institute of Punishment in the System of Measures for the Prevention of Criminal Offenses» at the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, indicates the need for its further improvement. In particular, the normative consolidation of the concept and types of criminal legal impact measures is still relevant, which seems to be reflected in the coherence of the criminal law norms presentation and, in turn, on its perception by the law enforcement officer. To clarify, the correct interpretation and application of the criminal legislation norms are essential since «it is associated with the restoration of violated rights on the one hand, and with the restriction of rights on the other hand» [1, p. 66].

The legislator uses the phrase «criminal legal impact measures» only in part 2 of Art. 2 and in the second sentence of the title of section 7 of the CC. Based on the content of these norms, the application of the criminal legal impact measures is envisaged for the commission of the criminal offence. The reader should determine what is meant and what specific measures relate to them independently, excluding the punishment and measures specified in Section 7 of the CC.

It is possible that the cause of this imperfection is insufficient development of the considered issue among Kazakh criminal law scholars. For example, a search at the monographic level from open sources found only the works of A. T. Baiseitova, devoted to the systematisation of the criminal legal impact measures under the legislation of the Republic of Kazakhstan [2].

In the literature of the Soviet and post-Soviet period, devoted to the topic under consideration, along with the term «criminal law impact measures», is also used «measures of a criminal law nature». S. Yu. Skobelin quite reasonably considers them to be identical. However, he thinks it is more acceptable to use the phrase «measures of criminal law impact» [3, p. 157].

There is also no consensus in the conceptual apparatus of the term «criminal legal impact». According to V. K. Duyunov, it is a purposeful punitive-educational-preventive influence on persons who have committed a crime and a preventive effect on the so-called «unstable» citizens to establish social justice, strengthen law and order, prevent crimes, as well as educate citizens in the spirit of unswerving observance of the Constitution and other laws and are expressed both in the form of bringing the perpetrator to criminal responsibility and in the form of releasing him from such [4].

A. T. Baiseitova defines the criminal legal impact as «the state's reaction to a socially dangerous act provided for by the criminal law, to ensure personal, public and state security, as well as resocialisation of persons sentenced to imprisonment» [2, p. 21], subsequently adheres to the exact definition, but without the phrase "as well as resocialisation of persons sentenced to imprisonment [5, p. 7].

Undoubtedly, the criminal legal impact is the state reaction to a socially dangerous act prohibited by the CC. However, in our opinion, this definition does not reveal the essence of the impact itself. In explanatory dictionaries, the meaning of the word «impact» is explained as an action according to the meaning of the verb to influence; any action (system of activities) directed at an object to affect it, cause a change; the action rendered by someone, something on someone, something; influence; a measure aimed at someone, something to achieve, to achieve a particular result [6], that is, it involves activities to accomplish a specific outcome.

In this regard, the point of view of A. P. Firsova seems to be more acceptable. This is because she understands under criminal legal impact as «purposeful, active activity of the state, which consists in coercive influence based on criminal law by depriving or restricting the rights and freedoms of a person who has committed a socially dangerous act» [7, p. 165].

Nevertheless, given that only the state in the face of the court has the power to deprive or restrict the rights and freedoms of a person who has committed a socially dangerous act, it seems inappropriate to indicate the impact subject. Accordingly, under the criminal legal impact, it should understand the activity, which is based on Criminal Law; influence a person who has committed a socially dangerous act by depriving or restricting his rights and freedoms.

Signs of the criminal legal impact are:

1) the criminal legal impact is a legal consequence of a socially dangerous act. That is, it is applied only for its commission. Meanwhile, in one case, in a committed socially hazardous action, there may be all the signs of the composition of a criminal offence; in the other, there may be no sign of any element of the composition, for example, the commission of such an act by an insane person;

2) the criminal legal impact consists in deprivation or restriction of the rights and freedoms of a committed a socially dangerous act person provided for by the CC;

3) the criminal legal impact is applied only by the court verdict (decision); any other body cannot use this measure. For instance, if the authority carrying out criminal prosecution as the court has the power to release from criminal liability, which also entails certain consequences, then only the court applies the criminal legal impact;

4) only measures provided for by the CC are referred to the criminal legal impact. By the current CC, the system of the criminal legal impact measures is composed of punishments, various types of exemption from criminal punishment and other measures (conditional conviction; parole from the sentence; replacing the unserved part of the sentence with a milder type of punishment, or reducing the term of the assigned punishment; postponement of the punishment for pregnant women and women with young children, men raising young children alone; postponement of the punishment due to illness; postponement of the punishment due to a combination of difficult circumstances; compulsory educational measures; compulsory medical measures; compulsory payment);

5) the criminal legal impact is a state coercion measure, that is, a court verdict (decision) that has entered into legal force is binding on everyone on the territory of the Republic of Kazakhstan (Article 472, Part 1 of the CPC, Article 6 of the PEC);

6) the criminal legal impact measures aim to ensure the safety of the individual, society, and the state and prevent the commission of new socially dangerous acts, both by convicts and other persons. These goals can be determined from the general tasks facing the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan (Article 2 of the CC). It would be advisable to fix the criminal legal impact goals at the legislative level according to the experience of the CC of the Republic of Belarus [8, p. 185].

Legislative consolidation of the criminal legal impact goals in the CC is essential, firstly for the law enforcement of the court. Since the use of the criminal legal impact for the sake of deprivation or restriction of rights and freedoms can lead to the appointment of an illegal, unjustified, unjust punishment and the issuance of an unfair decision (sentence).

Determining the criminal legal impact goals is also necessary for research on their application effectiveness. For example, an increase or decrease in the total number of criminal offences committed can indicate the degree of achievement of the general prevention aim. A similar indicator for special prevention and the correction of the culprit will be the rate of recidivism.

In philosophy, the goal is usually understood as anticipation in thinking of the activity result and its implementation ways with the particular means help [9, p. 731]. Thus, each state coercion measure has its own mission, specific goals. In turn, the particular branch of the law has purposes and objects of influence are specified in terms of the goals and objects of its main institutions. The goals and objectives of the institutions are a means to achieve common goals and objectives facing the entire industry, and vice versa; the branch's objectives will be successfully solved if the aims of its main institutions are achieved [10, p. 34]. Regarding the criminal legal impact measures, it seems possible that their ultimate goal is to prevent criminal offences. Since the essence of the criminal legal impact measures is the deprivation or restriction of rights and freedoms, they will, in this respect, be a means of achieving the above-named final goal.

It is impossible to prevent criminal offences by criminal law alone. As E. I. Kairzhanov noticed, «social, organisational, economic, cultural and educational measures are of decisive importance in the prevention of crime» [11, p. 185]. However, even among special measures of influence on crime, preventive and educational work is of primary importance. The criminal legal impact measures, in particular punishment, cannot and should not occupy a decisive place in countering criminal offences.

Thus, the criminal legal impact «can be considered as a complex system of the state legal response, including several measures of a criminal-legal nature. At the same time, each criminal legal impact measure is a relatively independent means of state coercion, possessing its own individuality, characterised only by its inherent set of restrictions on the rights and freedoms of the individual» [2, p. 21].

In conclusion, the criminal legal impact institution needs further development to increase the preventive potential of criminal legislation in general and the effectiveness of criminal legal impact measures in particular.

List of used literature:

1. Сейтжанова Н. К. Совершенствование нормативного закрепления оценочных категорий в уголовном законодательстве Республики Казахстан в контексте современной уголовной политики // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1(71). — С. 66–70.

2. Байсеитова А. Т. Проблемы систематизации мер уголовно-правового воздействия по законодательству Республики Казахстан: монография. — Алматы: «Нур-Принт», 2013. — 220 с.

3. Скобелин С. Ю. Понятие и виды мер уголовно-правового характера // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями: мат-лы третьей междунаро. науч.-практ. конф. — Барнаул: БЮИ МВД России, 2005. — 157 с.

4. Дуюнов В. К. Уголовно-правовое воздействие: теория и практика. — Москва: Научная книга, 2003. — 520 с.

5. Байсеитова А. Т. Проблемы систематизации мер уголовно-правового воздействия по законодательству Республики Казахстан: автореферат диссертации доктора юрид. наук. — Бишкек, 2014. — 45 с.

6. Значение слова «воздействии» // Режим доступа: <https://kartaslov.ru/%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0/%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5> (дата посещения: 12.08.2021).

7. Фирсова А. П. Уголовно-правовое воздействие: сущность и содержание // Актуальные проблемы российского права. — 2008. — № 2. — С. 158–165.
8. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-З // Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414984 (дата посещения: 12.08.2021).
9. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв и др. 2-е изд. — Москва: Сов.энциклопедия, 1989. — 815 с.
10. Эффективность правовых норм / (Кудрявцев В.Н., Никитинский В.И., Самощенко И.С., Глазырин В.В.). — Москва: Юрид.лит., 1980. — 280 с.
11. Каиржанов Е. И. Уголовное право Республики Казахстан (Общая часть) / Изд. 3-е, доп. — Алматы: Компьютерно-издательский центр «ДОИВА-Братство», 2003. — 254 с.

Құлмұханбетова Б. А.,

*Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының кандидаты, құқықтану доценті,
гуманитарлық ғылымдарының магистрі Уорик университеті, Англия
(e-mail: 7171594@prokuror.kz);*

Ахметов А. Т.,

*Ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі
(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қазақстан Республикасы, Қосшы ауылы, e-mail: 7171110@prokuror.kz)*

Қылмыстық-құқықтық ықпал ету институтының ұғымдық-категориялық аппараты

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясында «Қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары жүйесіндегі жазалау институты» ғылыми зерттеу шеңберінде зерделен генқылмыстық-құқықтық ықпал ету институты қаралады. Қылмыстық-құқықтық ықпал ету институтының ұғымдық аппаратына және оның жүйесіне қолданыстағы қылмыстық заңнама негізінде және осы тақырыпқа арналған қылмыстық құқық саласындағы ғылыми әдебиеттер арқылы талдау жасалған. Қылмыстық-құқықтық ықпал етудің дефинициясы ұсынылды, оның құрамдас белгілері олардың мазмұнын аша отырып және қылмыстық-құқықтық ықпал ету шаралары жүйесіне кіретін шаралар айқындалды, сондай-ақ осы институттың мақсаттарын қылмыстық заңда бекіту қажеттілігі туралы мәселе қойылды.

Негізгі сөздер: қылмыстық құқық, Қылмыстық кодексе, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, жаза, ықпал ету шаралары, қылмыстық-құқықтық ықпал ету, қылмыстық-құқықтық ықпал ету мақсаттары.

Кулмуханбетова Б.А.,

*ведущий научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института, кандидат юридических наук, доцент правоведения, магистр гуманитарных наук, Университет Уорика, Англия
(e-mail: 7171594@prokuror.kz);*

Ахметов А. Т.,

*научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института, магистр юридических наук
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, с. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: 7171110@prokuror.kz)*

Понятийно-категориальный аппарат института уголовно-правового воздействия

Аннотация. В статье рассматривается институт уголовно-правового воздействия, изученный в рамках научного исследования «Институт наказания в системе мер предупреждения уголовных правонарушений» в Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. Осуществлен анализ понятийного аппарата института уголовно-правового воздействия и его системы на основе действующего уголовного законодательства и обзора научной литературы в области уголовного права, посвященной данной тематике. Предложена дефиниция уголовно-правового воздействия, определены составляющие его признаки с раскрытием их содержания и меры, входящие в систему мер уголовно-правового воздействия, а также ставится вопрос о необходимости уголовно-правового закрепления целей данного института.

Ключевые слова: уголовное право, Уголовный кодекс, уголовное правонарушение, преступление, наказание, меры воздействия, уголовно-правовое воздействие, цели уголовно-правового воздействия.

UDC 342.7

O. A. Ladygina,

*Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Master of Law, Lieutenant Colonel of the police
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov e-mail: o.ladygina@kpa.gov.kz);*

E. K. Kubeev,

*Professor of the Department of Public Law,
Doctor of Law, Professor
(Central-Kazakhstan Academy, Karaganda city, Republic of Kazakhstan)*

Human rights protection: international and national aspects

Annotation. This article reveals the activities of state and non-state bodies for the protection of human and civil rights and freedoms in the Republic of Kazakhstan. The essence and types of the human rights mechanism, both at the international and national levels, are explained, Kazakhstan's participation in the international human rights mechanism. The analysis of statistical data on offenses committed against the constitutional and other human and civil rights and freedoms, appeals to the Commissioner for Human

Rights of the Republic of Kazakhstan is carried out. Quantitative data and examples of decisions on appeals to the UN treaty bodies in relation to Kazakhstan are considered.

Keywords: rights, freedoms, person, citizen, international treaty, death penalty, treaty bodies, UN, torture, preventive mechanism.

The highest value in a state governed by the rule of law is the rights and freedoms of man and citizen. The more developed the civil society in the state, the higher the importance of rights.

Over the centuries, one state replaced another; various empires were created and disappeared into oblivion, the center of world politics shifted from one continent to another. However, the central component has always been a person who fought and defended his rights and freedoms.

The idea of natural human rights, given to him from birth, gradually formed into a clear concept, which today is a universal principle of international law and emphasizes its importance for the entire world community.

The historical documents that have come down to us show that at various stages of development, special attention was paid to human rights. The rights were enshrined both in international agreements and in national law.

After gaining independence, the Republic of Kazakhstan became a full member of the international community, but this does not mean that the idea of human rights and freedoms at the international level was automatically transferred to the legal system of Kazakhstan. The state had its own prerequisites for the development of the concept of human rights and freedoms.

To date, Kazakhstan has ratified the entire International Bill of Human Rights.

International norms are reflected in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, so according to article 1: «The Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are a person, his life, rights and freedoms» [1]. The policy of modern Kazakhstan as a whole is aimed at the implementation of this norm. There are some problems with the Republic's accession to international treaties, including in the field of human rights protection, since the legal system of the state includes only ratified international treaties. Before they are ratified, the Constitutional Council gives an opinion on their compliance with the Constitution. In this regard, the Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aimed at the abolition of the death penalty by Kazakhstan, was ratified only on January 2, 2021 with the reservation: «The Republic of Kazakhstan, in accordance with article 2 of the Second Optional Protocol, reserves the right to apply the death penalty in wartime after being found guilty of committing particularly serious crimes of a military nature committed during wartime» [2]. This is a great achievement for the country. To date, Kazakhstan has ratified about 90 treaties aimed at protecting human rights.

In addition to international standards for the observance of human rights and freedoms, the state also has a mechanism for their protection.

All protection mechanisms are divided into international and national. International ones include: universal and regional.

Kazakhstan has recognized the jurisdiction of four UN treaty committees out of eight related to universal protection mechanisms. These are: the Committee against Torture (CAT), the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW), the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD) and the Human Rights Committee (HR Committee). Currently, work is underway to recognize the jurisdiction of two more committees. The legal consequences of the recognition of the above-mentioned committees are the opportunity for citizens of Kazakhstan to apply to these committees with individual complaints about violations of their rights against their state.

In the period from 2010 to 2020, the UN committees adopted 43 decisions on appeals for the protection of rights in relation to Kazakhstan [3].

The Human Rights Committee (HR Committee) – 32 appeals, of which: the adoption of opinions – 25, the decision on inadmissibility-5, the decision on the termination of the proceedings-2.

The Committee against Torture (CAT) – 10 appeals, of which: the adoption of opinions – 8, the decision on admissibility-2.

The Committee on the Elimination of Discrimination against Women – CEDAW) – 1 appeal, including: acceptance of opinions – 1.

For example: The appeal of a resident of Kostanay, Alexander Gerasimov, to the UN Committee against Torture in 2010, his interests were represented by the Kazakhstan International Bureau for Human Rights. On suspecting of committing the murder of an elderly woman, he was tortured by the police.

The UN Committee against Torture recognized that Alexander Gerasimov was tortured and obliged Kazakhstan to conduct a proper, impartial investigation, identify those responsible for such treatment of a person, and take measures to ensure the protection of the applicant and his family from threats and intimidation. Provide the applicant with full compensation for the suffering caused. To prevent such violations in the future [3].

The court of Astana city paid to Gerasimov compensation for moral damage for torture in the amount of 2 million tenge.

In Kazakhstan, there is a problem of implementing the decisions of the UN treaty bodies, especially on compensation for moral and material damage to the victim. In the period from 2010 to 2020, the state paid only two compensations: in the case of A. Gerasimov in the amount of 2 million tenge and in the case of R. Bayramov in the amount of 100 thousand tenge.

In other cases, the court does not find proper defendants or grounds for implementing the decisions of the UN committees, since these decisions are advisory in nature for Kazakhstan.

The national institutions for the protection of human rights in the Republic of Kazakhstan include:

1. The judicial system;
2. State institutions of non-judicial protection;
3. Non-state associations.

The State institutions of non-judicial protection in the Republic of Kazakhstan are: the Prosecutor's Office, the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan, the Commissioner for Human Rights (Ombudsman).

The Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan operates on the basis of the Regulation «On the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan», approved by the Decree of the President of the Republic of March 19, 2003.

In accordance with article 1 of the Regulations, the Commission is a consultative and advisory body that promotes the implementation by the Head of State of his constitutional powers as a guarantor of human and civil rights and freedoms recognized and guaranteed in accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan. It is appointed by the President for a term of 5 years [4].

On September 19, 2002, by Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 947, the position of the Commissioner for Human Rights (UPR) was established, which carries out its activities in accordance with the Regulations. In connection with the introduction of amendments and additions to the Constitution of the Republic of Kazakhstan on March 19, 2017, the Commissioner is elected at the plenary session of the Senate of the Parliament on the proposal of the President of the Republic of Kazakhstan, previously appointed by the President.

The Ombudsman builds all his activities in accordance with the ratified international treaties, using the experience of such foreign institutions. He carries out close cooperation with the mass media, international and non-governmental organizations. And he participates in the national pre-

ventive mechanism, building its work on the principles of transparency, openness, impartiality and objectivity.

In addition, there is an executive body under the Commissioner for Human Rights – the National Center for Human Rights.

Every year, the Commissioner for Human Rights provides the President of the country with a report on the work done, with its publication in open sources.

After analyzing the appeals received by the CHR, it can be noted that the following categories traditionally occupy the leading positions:

- 1) Complaints about the violation of the rights of convicted persons – 33 %;
- 2) Complaints of torture and ill-treatment – 12 %;
- 3) Complaints against law enforcement agencies – 10 %;
- 4) Disagreement with the court's decision – 6 % [5].

With regard to complaints against law enforcement agencies, the number of complaints of this type decreased by 72% compared to the figures of the previous year (409 complaints). In our opinion, the decrease was due to a decrease in the total number of registered criminal offenses in 2020, since most of the complaints related to illegal actions of law enforcement officers at the pre-trial investigation stage.

As for the content of complaints, we can distinguish the following actions of law enforcement agencies, which citizens complained about in most cases:

- abuse of their powers by officials,
- exerting pressure and forcing confessions,
- unjustified delay in the investigation of a criminal case,
- improper prosecutor's supervision during the investigation.

In addition, non-governmental organizations also participate in the protection of human rights.

A striking example is the activity of the KIBHR — the Kazakhstan International Bureau for Human Rights and Rule of Law.

This is a non-governmental and non-profit organization in the organizational and legal form of a public association, whose mission is aimed at promoting:

- observance of political rights and civil liberties in Kazakhstan and other states.
- the development of democracy and the rule of law and civil society through education, monitoring (collection, analysis and dissemination of information), conducting advocacy, analyzing legislation and bringing it to international standards) [5].

Despite the fact that the Republic of Kazakhstan has joined many international treaties, implementing their norms into national legislation, has achieved certain results in ensuring human rights and freedoms, there are still a number of serious problems. These problems lie in their guarantee in the social sphere, the protection of human rights from criminal encroachments, from arbitrariness and violations by state structures, including law enforcement agencies.

To solve these problems, it is necessary:

1. Adopt a law on the implementation by the Republic of Kazakhstan of decisions of UN Committees with the establishment of a responsible state body and procedure (by analogy with other foreign states, the Department for International Human Rights Bodies under the Ministry of Justice).

2. Determine the body and budget items from which compensation for moral and material damage to the victim will be paid according to the decisions of the UN treaty bodies.

3. Introduce into national legislation the procedure according to which a victim of torture and other human rights violations would receive fair financial compensation, regardless of the presence or absence of a criminal case against the perpetrators of the violation and the presence or absence of a sentence against the perpetrators that has entered into legal force.

4. Bring national legislation into line with international human rights treaties.

5. To conduct training and advanced training of law enforcement officers and government officials.

List of used literature:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 03/23/2019) Electronic resource. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029#pos=13;-55 (accessed 10.09.2021)
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 2, 2021 No. 404-VI "On ratification of the Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights aimed at the abolition of the death penalty". Electronic resource. URL: http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=34469292 (accessed 10.09.2021)
3. United Nations, human rights, jurisprudence. Electronic resource. URL: <https://juris.ohchr.org/search/results> (accessed 10.09.2021)
4. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated March 19, 2003 No. 1042. «On the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan». Electronic resource. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U030001042_ (accessed 10.09.2021)
5. The report of the Commissioner for Human Rights in the Republic of Kazakhstan for 2020. Electronic resource. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ombudsman/documents/details/166034?lang=ru> (accessed 10.09.2021)

Ладыгина О. А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан e-mail: o.ladygina @kra.gov.kz);*

Кубеев Е. Қ.,

*қоғамдық құқық кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы)*

Адам құқықтарын қорғау: халықаралық және ұлттық аспектілер

Аннотация. Мақалада мемлекеттік және мемлекеттік емес органдардың Қазақстан Республикасындағы адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі қызметі ашылады. Халықаралық және ұлттық деңгейлерде құқық қорғау тетігінің мәні мен түрлері түсіндіріледі. Қазақстанның халықаралық құқық қорғау тетігіне қатысуы. Адамның және азаматтың конституциялық және өзге де құқықтары мен бостандықтарына қарсы жасалған құқық бұзушылықтар, Қазақстан Республикасының Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің атына жазылған өтініштер бойынша статистикалық деректерге талдау жүргізіледі. БҰҰ шарттық органдарына Қазақстанға қатысты өтініштер бойынша шешімдердің сандық деректері мен мысалдары қарастырылады.

Негізгі сөздер: құқықтар, бостандықтар, адам, азамат, халықаралық шарт, өлім жазасы, шарттық органдар, БҰҰ, азаптаулар, алдын алу тетігі.

Ладыгина О. А.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: o.ladygina @kra.gov.kz);*

Кубеев Е. К.,

*профессор кафедры публичного права,
доктор юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Республика Казахстан)*

Защита прав человека: международный и национальный аспекты

Аннотация. В данной статье раскрывается деятельность государственных и негосударственных органов по защите прав и свобод человека и гражданина в Республике Казахстан. Разъясняется сущность и виды правозащитного механизма, как на международном, так и на национальном уровнях. Участие Казахстана в международном правозащитном механизме. Проводится анализ статистических данных по правонарушениям, совершенным против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина, обращений в адрес Уполномоченного по правам человека Республики Казахстан. Рассматриваются количественные данные и примеры решений по обращениям в договорные органы ООН в отношении Казахстана.

Ключевые слова: права, свободы, человек, гражданин, международный договор, смертная казнь, договорные органы, ООН, пытки, превентивный механизм.

УДК 351.74

Лысенко Е. С.,

*начальник кафедры управления в органах внутренних дел,
кандидат юридических наук, доцент
(Уфимский юридический институт МВД Российской Федерации,
г. Уфа, e-mail: gheka @inbox.ru)*

Совершенствование работы органов внутренних дел в условиях развития информационного общества

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования работы органов внутренних дел в условиях развития информационного общества. Преимущества использования цифровой экономики дают возможность уменьшить разрыв между развитыми и развивающимися странами, повысить производительность труда, диверсифицировать экономику в целом и позволяют участвовать в глобальных экономических процессах с меньшими издержками. В настоящее время распространенность и общее количество киберпреступлений увеличивается прямо пропорционально вовлеченности граждан в сферу информационных и телекоммуникационных технологий. В связи с этим необходимо постоянно развивать и совершенствовать взаимодействие правоохранительных органов иностранных государств в рамках борьбы с киберпреступностью.

Ключевые слова: совершенствование работы органов внутренних дел, развитие информационного общества, киберпереступность, цифровизация, информационные технологии.

На заседании Коллегии МВД России, состоявшейся 26 февраля 2020 г., президент Российской Федерации В. В. Путин подчеркнул, что Министерство внутренних дел традиционно занимает ключевое место в правоохранительной системе России, несёт прямую ответственность за обеспечение общественного порядка, находится на передовой борьбы с преступностью [1].

Отнесение органов внутренних дел к ключевым органам по борьбе с преступностью не случайно. Согласно статистическим данным, в 2020 г зарегистрировано 2044,2 тыс. преступлений. При этом в общей массе выявленных в стране преступлений органами внутренних дел выявлено 93,9 %. Из всего массива предварительно расследованных преступлений в 2020 году сотрудниками органов внутренних дел расследовано 838,4 тыс. преступлений, что составляет 81,2 % от общего количества по стране [2].

В связи с переходом общества к «постиндустриальному», «информационному» этапу развития все общественные процессы подвержены изменениям, главным из которых является максимальная цифровизация многих элементов общественной жизни. Прежде всего изменения касаются развития экономических процессов и перехода экономики от «индустриальной» к «цифровой». Очевидно, что в настоящее время цифровизация становится ключевым драйвером развития экономики. Преимущества использования цифровой экономики дают возможность уменьшить разрыв между развитыми и развивающимися странами, повысить производительность труда, диверсифицировать экономику в целом и позволяют участвовать в глобальных экономических процессах с меньшими издержками [2].

Вместе с тем, наряду с несомненными преимуществами развития информационного общества следует отметить и такой негативный фактор, как существенное изменение картины преступности, которая так же, как и все остальные общественные процессы, изменяется под воздействием цифровизации.

Здесь, прежде всего, необходимо обратить внимание на постоянный рост преступлений, совершаемых при помощи информационно-коммуникационных технологий или в сфере компьютерной информации, который поражает своими темпами. Так, в январе – декабре 2020 г. зарегистрировано 510,4 тыс. преступлений, совершенных с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, что на 73,4 % больше, чем прошлым годом. В общем числе зарегистрированных преступлений их удельный вес увеличился с 14,5 % до 25,0 % [2].

В 2021 г. темпы роста преступлений, совершенных с использованием информационно-телекоммуникационных технологий или в сфере компьютерной информации, еще более увеличились. Так, в январе – марте 2021 года зарегистрировано 135,8 тыс. таких преступлений, что на 33,7 % (34 243) больше, чем за аналогичный период прошлого года. В общем числе зарегистрированных преступлений их удельный вес увеличился до 27,1 % (в январе – марте 2020 года было – 19,9 %) [2].

Актуальные сведения о состоянии преступности в их динамике объективно свидетельствуют о том, что для совершения преступлений преступники все чаще выбирают информационно-телекоммуникационные технологии. Без какого-либо преувеличения можно констатировать уход преступности в так называемое «киберпространство».

Показательно, что практически все такие преступления (98,3 %) выявляются органами внутренних дел. При этом процент их раскрываемости очень низок и составил: в 2020 г. – 20 % от общего числа выявленных преступлений (при общей раскрываемости – 51,7 из числа преступлений, дела и материалы о которых находились в производстве в отчетном периоде); в январе – марте 2021 г. – 29,1 % (при 27,8 в аналогичном периоде прошлого года).

Следует иметь в виду, что хотя общий процент раскрываемости по рассматриваемым преступлениям по сравнению с аналогичным периодом прошлого года в процентном соотношении незначительно вырос, однако в количественном выражении (в шт.) число нераскрытых преступлений оказалось значительно больше и составило 77 431, что на 21 968 преступлений больше, чем в аналогичном периоде прошлого года.

Таким образом, статистика указывает на то, что доля преступлений, совершаемых с применением информационно-телекоммуникационных технологий или в сфере компьютерной информации, постоянно растет, а раскрываемость таких преступлений остается на достаточно низком уровне.

На высокий рост преступлений, совершаемых с использованием информационно-коммуникационных технологий (более чем в 10 раз за последние 6 лет), указывал и президент Российской Федерации В. В. Путин в рамках своего выступления на заседании Коллегии МВД России 3 марта 2021 г., подчеркнув в связи с этим необходимость повышения профессиональной подготовки и технического оснащения органов внутренних дел [3].

Для преступлений такого рода в настоящее время, как правило, применяется термин «киберпреступления», оперируя которым, отдельные авторы предлагают относить к ним те, которые совершаются в киберпространстве, опираясь при этом на «модельный закон» о киберпреступности Международного Союза Электросвязи (2009 г.). Согласно указанному закону киберпространство рассматривается как «физическое и нефизическое пространство, созданное и (или) сформированное с использованием компьютеров, компьютерных систем, сетей, компьютерных программ, компьютерных данных, данных контента, движения данных» [4].

Конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, объясняя сущность термина «киберпреступность», указал, что это любое преступление, которое может совершаться с помощью компьютерной системы или сети, в рамках компьютерной системы или сети или против компьютерной системы или сети.

То есть под киберпреступлениями можно понимать всякие преступления, совершаемые посредством (или с использованием) информационных и телекоммуникационных технологий, понятия «киберпреступления» и «преступления, совершенные с использованием информационно-телекоммуникационных технологий или в сфере компьютерной информации» можно считать синонимичными.

Изложенное выше позволяет сделать вывод, что в настоящее время распространенность и общее количество киберпреступлений увеличивается прямо пропорционально вовлеченности граждан в сферу информационных и телекоммуникационных технологий. Связано это, прежде всего, с тем, что сегодня множество общественных отношений из сферы реального взаимодействия переходят к взаимодействию посредством киберпространства, соответственно, сфера совершения преступлений перемещается туда же.

Так, например, современное развитие экономики позволило перенести экономические отношения в виртуальную среду, предоставляя сторонам возможность заключать любые сделки, взаимодействуя через информационные и телекоммуникационные технологии (используя прежде всего, сеть Internet) [5]. При этом отмечается высокий рост преступлений в финансово-кредитной сфере, когда преступники приобретают возможность похищать денежные средства со счетов физических и юридических лиц дистанционным способом.

Одним только хищением денежных средств киберпреступность не ограничивается. Сегодня посредством информационно-коммуникационных технологий планируются, организуются и координируются несанкционированные акции, массовые беспорядки и пр. (например, посредством социальных сетей, мессенджеров и т. д.); осуществляется незаконный оборот товаров запрещенных или ограниченных в гражданском обороте (оружие, наркотические и психотропные вещества и их прекурсоры); происходит вовлечение несовершеннолетних в

различные группировки и объединения деструктивной или преступной направленности (например: группы суицидальной направленности; группы, пропагандирующие следование криминальным традициям и устоям; религиозные секты и прочее); пропагандируются идеи экстремизма, разжигания межрасовых и религиозных конфликтов и т. д.

Здесь следует согласиться с тем, что происходящие в стране и обществе процессы цифровизации, существенным образом преобразующие весь комплекс исторически сложившихся общественных отношений и механизмов социального взаимодействия субъектов этих отношений, а также рост мобильности социальных связей предъявляют новые высокие требования к эффективности работы правоохранительной системы. Объективной причиной сложившегося положения является тот факт, что современные тенденции развития информационного общества привели к значительному росту деструктивного влияния возрастающих масштабов противоправной деятельности, а также непрерывно появляющихся новых и все более изощренных методов совершения преступлений в виртуальной среде (или в реальном мире, но с ее использованием в качестве инструмента совершения преступлений) на состояние национальной безопасности. Фактически новая реальность требует комплексного и тщательного анализа целей, задач, полномочий и методов работы всей системы правоохранительных органов, включая как силовую составляющую, так и обеспечительный блок [6]; [7].

Другими словами, сегодня трудно назвать сферы общественной жизни, в которые бы не проникли информационные-телекоммуникационные технологии и в которых не совершались преступления с использованием таких технологий.

При этом следует понимать, что в отличие от всей остальной массы преступлений, киберпреступления обладают рядом существенных признаков и отличий, затрудняющих эффективную борьбу с ними: скрытность, нестандартность, технологичность, высокий профессиональный уровень преступников, постоянно изменяющиеся способы и методы совершения преступлений, трансграничность, дистанционный характер и т. д.

Обозначенные особенности киберпреступлений обуславливают необходимость разработки особых, специфичных методов и подходов к организации борьбы с ними, что в свою очередь обуславливает необходимость перестройки всей правоохранительной системы в целом и органов внутренних дел, в частности.

Исходя из темпов роста киберпреступности, а также с учетом позиции президента, озвученной в рамках Коллегии МВД России 3 марта 2021 г., ключевыми задачами для руководства органов внутренних дел становятся задачи по устранению причин и условий, мешающих эффективному противодействию преступлениям, совершаемым с применением информационных-телекоммуникационных технологий, и выработке конкретных мер, позволяющих эффективно бороться с такими преступлениями.

Научные исследования в обозначенной сфере и опыт практической работы с киберпреступностью позволяют прийти к выводу, что основным фактором, препятствующим эффективному раскрытию и расследованию киберпреступлений, является отсутствие специальных знаний в сфере информационных технологий прежде всего, у дознавателей и следователей [8]. То есть органы внутренних дел сегодня заинтересованы в специалистах, обладающих специальными знаниями в области информационно-телекоммуникационных технологий. При этом очевидно, что эффективнее научить раскрывать преступления не технических специалистов, а уже подготовленных сотрудников органов внутренних дел обучать навыкам работы с современными информационно-коммуникационными технологиями, необходимыми для эффективного противоборства киберпреступности.

Следователи, дознаватели, сотрудники оперативных подразделений — это, в основном лица, имеющие юридическое образование. Число сотрудников подразделений по расследованию преступлений, имеющих наряду с юридическим, еще и образование в сфере информационных технологий, ничтожно мало и измеряется долями процентов. Вместе с тем очевид-

но, что при расследовании преступлений, совершенных в сфере информационных технологий и (или) с их применением, им необходимы специальные знания в обозначенной сфере.

Таким образом, наиболее эффективным направлением является организация дополнительного профессионального образования действующих сотрудников органов внутренних дел в области информационно-телекоммуникационных технологий.

С учетом того, что образовательные организации МВД России, в основном, ориентированы на подготовку специалистов юридического профиля и укомплектованы соответствующим штатом научно-педагогических работников, необходимо активно прорабатывать вопрос о привлечении к учебному процессу педагогических работников, обладающих специальными знаниями в области информационно-коммуникационных технологий, из образовательных организаций, не входящих в систему МВД России.

Существенно важна в вопросах борьбы с киберпреступлениями и техническая оснащенность подразделений ОВД, непосредственно вовлеченных в процесс их раскрытия и расследования. На сегодня оснащенность отдельных (прежде всего, территориальных) подразделений, задействованных в раскрытии и расследовании киберпреступлений, оставляет желать лучшего, что негативным образом сказывается на конечном результате – проценте раскрываемости киберпреступлений. В связи с этим в целях совершенствования борьбы с киберпреступлениями необходимо на плановой основе осуществлять своевременную техническую и информационную поддержку органов внутренних дел, включая регулярное обновление программного обеспечения, компьютерной техники и информационных технологий.

Высокая степень трансграничности киберпреступлений обуславливает необходимость координации деятельности правоохранительных органов нескольких государств по организации раскрытия и расследований таких преступлений. Очень часто киберпреступления совершаются гражданами одного государства против граждан другого государства. Для преступников цель подобного поведения очевидна – дистанцирование от объекта преступного посягательства существенно повышает сложность противодействия таким преступлениям со стороны правоохранительных органов. В связи с этим необходимо постоянно развивать и совершенствовать взаимодействие правоохранительных органов иностранных государств в рамках борьбы с киберпреступностью.

Список использованной литературы:

1. Стенограмма заседания коллегии МВД России 26 февраля 2020 г. // [URL:<http://www.kremlin.ru/catalog/persons/310/events/65090>].
2. «Состояние преступности в России за январь – декабрь 2020 года» Сборник статистических данных ГИАЦ МВД России // URL: [<https://мвд.рф/reports/item/22678184/>] (доступ — апрель 2021 года).
3. Стенограмма заседания коллегии МВД России 3 марта 2021 г. // [URL: <http://www.kremlin.ru/catalog/persons/310/events/65090>].
4. Немов М. В. Киберпреступность как новая криминальная угроза // Эпоха науки. Социально-экономические и общественные науки. — 2017. — № 9.
5. Суходолов А. П., Колпакова Л. А., Спасенников Б. А. Проблемы противодействия преступности в сфере цифровой экономики // Всероссийский криминологический журнал. — 2017. — Т. 11. — № 2. — С. 258–267.
6. Прохорова Е. Н. Развитие правоохранительной системы Российской Федерации в современных условиях // Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2018. — № 4 (54). — С. 77–81. 24.
7. Степанов О. А., Прохорова Е. Н. О «силовой» составляющей правоохранительной системы, обеспечивающей безопасное осуществление государственного строительства в России // Вестник

Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. — 2014. — № 6 (44). — С. 11–15. // php?id=30588

8. Шульц В. Л., Бочкарев С. А., Кульба В. В., Шелков А. Б., Чернов И. В., Тимошенко А. А. Сценарный анализ проблем трансформации правоохранительной системы в условиях цифровизации // Вопросы безопасности. — 2019. — № 4. — С. 36–65.

E. S. Lysenko,

Head of the Department of Management in the Internal Affairs Bodies,

Candidate of Law, Associate Professor

(Ufa Law Institute of the MIA of the Russian Federation, e-mail: gheka @inbox.ru)

**Improving the work of internal affairs bodies
in the context of the development of the information society**

Annotation. The issues of improving the work of internal affairs bodies in the conditions of the development of the information society are considered. The advantages of using the digital economy make it possible to reduce the gap between developed and developing countries, increase labor productivity, diversify the economy as a whole and allow you to participate in global economic processes with lower costs. Currently, the prevalence and total number of cybercrimes is increasing in direct proportion to the involvement of citizens in the field of information and telecommunications technologies.

Keywords: Improvement of the work of internal affairs bodies, development of the information society, cybercrime, digitalization, information technologies. In this regard, it is necessary to constantly develop and improve the interaction of law enforcement agencies of foreign states in the fight against cybercrime.

УДК 343.102

Шкаплеров Ю. П.,

первый заместитель начальника института,

кандидат юридических наук, доцент, полковник милиции

(Могилевский институт МВД Республики Беларусь,

г. Могилев, Республика Беларусь, e-mail: shkaplerov @tut.by)

**Нормативная регламентация обыска и выемки при расследовании уголовных дел
в своде законов Российской империи и уставе уголовного судопроизводства**

Аннотация. В статье рассматривается правовая регламентация, а также отдельные аспекты практики проведения обыска и выемки в досудебном производстве согласно положениям свода законов Российской империи 1833 г. и Устава уголовного судопроизводства 1864 г. При этом анализируются мнения различных авторов, озвученные во второй половине XIX – начале XX вв., проводятся аналогии с современным белорусским и казахстанским уголовно-процессуальным законодательством. Автором акцентируется внимание на том, что в сравнении с сегодняшним днем концептуально процедура как обыска, так и выемки, впервые наиболее подробно закреплённая ещё в своде законов Российской империи, кардинально не изменилась, в том числе – в аспекте защиты законных интересов участников уголовно-процессуальной деятельности.

Ключевые слова: история права, уголовный процесс, досудебное производство, обыск, выемка, Свод законов Российской империи, Устав уголовного судопроизводства.

Особую актуальность исследование генезиса институтов уголовно-процессуального права в общем и процессуальных действий, в частности, приобретает в случаях, когда последние существенно затрагивают либо ограничивают законные права и свободы граждан. В то же время, изучение истории зарождения и развития данных процессуальных институтов и действий позволяет понять причины, по которым законодатель сформулировал те или иные правовые нормы в том виде, в котором мы их знаем. Обыск и выемка относятся к числу одних из наиболее распространенных следственных действий, существенно ограничивающих конституционные права граждан на неприкосновенность жилища, личной жизни, тайну корреспонденции и т. п. Бесспорно, история обыска и выемки, имеющих сегодня схожее нормативное регулирование, берет свое начало еще с первых законодательных актов древних государств. Однако первая подробная их регламентация на землях, входящих сегодня в состав как Казахстана, так и Беларуси, зафиксирована в XIX ст. в Своде законов Российской империи (далее — Свод законов), а затем и в Уставе уголовного судопроизводства (далее — УУС). Оба названных нормативных акта имеют огромное значение не только для исследования истории следственных действий, но и всего уголовного процесса государств на постсоветском пространстве. В этой связи для казахстанских и белорусских юристов представляет научный интерес анализ нормативного регулирования обыска и выемки в Своде законов и УУС.

Том XV Свода законов, вступившего в юридическую силу 1 января 1835 г., состоял из двух книг: книга 1 «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных» представляла собой уголовный кодекс в современном понимании данного термина, а книга 2 «Законы о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках» — уголовно-процессуальный.

Согласно терминологии Свода законов «выемка и обыск в доме» являлось наименованием единого процессуального действия (хотя в некоторых нормах и применялся только термин «обыск»), поэтому современного юриста такое словосочетание не должно вводить в заблуждение об имевшемся якобы отличии обыска от выемки. Названный нормативный акт уже четко называл и разграничивал фактическое и юридическое основания для проведения обыска и выемки. Фактическим основанием являлись «основательное подозрение» или «ясные доказательства, что в чьем-либо доме скрываются преступники, беглые люди или поличное» (ст. 93 Книги 2 тома XV Свода законов). В качестве юридического основания закон называл письменный приказ (в современном понимании — постановление). Кроме того, интерес представляет законодательное требование о проведении обысков и выемок в «квартирах и домах иностранных Министров» по предварительному согласованию с Министерством иностранных дел (ст. 93 Книги 2 тома XV Свода законов), очень похожее по содержанию на ч. 17 ст. 220 УПК Республики Казахстан и ч. 10 ст. 204 УПК Республики Беларусь. В то же время, названная статья Свода законов сохранила и такое архаичное положение, как правило о проведении обыска уполномоченным должностным лицом в присутствии доносителя.

Согласно ст. 93 Книги 2 тома XV Свода обыск и выемка проводились с обязательным участием понятых, однако их количество нормативно не определялось. На практике полицейские следователи приглашали от двух до двенадцати понятых, исходя из того, что двое понятых — это минимальное их количество «для силы показания», но недостаточное в случае заявления отвода одному из них со стороны отсутствовавшего хозяина дома, в котором проводился обыск [1, с. 78].

Участниками рассматриваемого процессуального действия являлись также депутаты. В качестве последних выступали представители той сословной части общества, к которой принадлежало лицо, подозреваемое или обвиняемое в совершении преступления. Однако в слу-

чаях, не терпящих отлагательства, следователь имел право провести обыск и выемку без названных участников уголовно-процессуальной деятельности (ст. 96 Книги 2 тома XV Свода законов). Вместе с тем, после явки депутат мог требовать «сведения о произведенном исследовании», и если им устанавливались «или недостаток, или наклонность к отягощению судьбы обвиняемого», то он принимал меры «о доставлении обвиняемому законной защиты» (ст. 153 Книги 2 тома XV Свода законов).

В ходе обыска и выемки разрешалось открывать запертые помещения, в том числе против воли хозяина. Однако «выемщики никому не должны [были] чинить убытков, обид и озлобления, и не нарушать общей тишины и спокойствия» (ст. 94, 96 Книги 2 тома XV Свода законов).

Интересны положения Свода законов, предусматривающие ответственность доносителя и «присутственного места» за необнаружение «поличного» или проведение обыска и выемки «без основательного подозрения» согласно ст. 391 Уложения о наказаниях, а также за «последовавшие от того убытки и бесчестье на основании правил, означенных в законах гражданских» (ст. 94, 96 Книги 2 тома XV Свода законов).

Других значимых положений, регламентирующих производство обыска и выемки, Свод законов не содержал. Вместе с тем, практические сотрудники при расследовании уголовных дел придерживались следующих правил, в том числе закрепленных сегодня в уголовно-процессуальных законах Беларуси и Казахстана: 1) данное процессуальное действие могло проводиться как днем, так и ночью; 2) в ходе обыска изымалось лишь то, что имело отношение к делу; 3) понятые в будущем давали показания «о правильности выемки и обыска»; 4) понятым и лицу, в чьем доме проводился обыск, разъяснялось, «что отыскивается и по какому поводу» [1, с. 78]; 5) при отказе хозяина от присутствия при обыске в его доме данное следственное действие проводилось без него, но с обязательным участием понятых; 6) хозяевам дома запрещалось покидать его до окончания обыска. Для этих целей следователь мог оцепить строение [2, с. 79–80].

УУС, утвержденный в 1864 г. и отменивший Свод законов, сохранил терминологию и общие правила проведения данного следственного действия. В частности, логика применения законодателем терминов «обыск» и «выемка» не позволяла точно разграничить эти понятия, в связи с чем на практике происходило их смешение [3, с. 267]. Вместе с тем, в уголовно-процессуальной доктрине данный вопрос разрешался указанием на то, что обыск — это «разыскание в каком-либо месте определенного лица или предмета, могущего служить доказательством» [3, с. 267], в то время как выемкой называлось «такое следственное действие, при котором судебный орган или сам берет в определенном месте известный ему определенный предмет, или ему отдает его добровольно другое лицо» [3, с. 271]. То есть в науке во времена действия УУС уже вполне определенно обыск и выемка рассматривались как разные следственные действия.

Приступая к рассмотрению порядка проведения обыска и выемки, следует отметить, что ст. 357 УУС, называющая основания его проведения, во многом по своему содержанию походила на ст. 93 Книги 2 тома XV Свода законов. Согласно ст. 357 обыски и выемки «в домах и других жилых помещениях» производились «лишь в случае основательного подозрения, что в этих местах скрыты: обвиняемый или предмет преступления, или вещественные доказательства, необходимые для объяснения дела». Однако, как видно из приведенного текста, в УУС законодатель основанием для проведения обыска и выемки, в отличие от Свода законов, считал наличие только «основательного подозрения», исключив из названной нормативной конструкции понятие «ясные доказательства», которое ранее также включалось в содержание анализируемого основания.

Как отмечалось в литературе того времени, в данной статье говорилось только об обыске и выемке в домах и других жилых помещениях, хотя, конечно, существовала необходимость

обысков и выемок в нежилых помещениях, например, указанных в ст. 361 УУС церквях, крепостях и т. п. В этой связи предлагалось (что и происходило на практике) основания обыска и выемки распространять на все случаи их проведения на всех объектах и помещениях [4, с. 350].

Статьи 357-362 УУС по сравнению со Сводом законов значительно расширяли перечень участников рассматриваемого следственного действия. Так, помимо понятых, при обыске в доме или помещении должны были присутствовать их хозяин, а в его отсутствие – супруга или «старший из домашних лиц». По мнению П. В. Макалинского, отказ названных лиц от участия в следственном действии не мог являться для следователя препятствием в его проведении [4, с. 351]. В ходе обыска «в домах архиерейских или монастырских, в зданиях, занимаемых присутственными местами, учебными обществами, учебными и богоугодными заведениями, а также в крепостях или казармах» приглашалось «ближайшее начальство того управления, в ведомстве которого состоит обыскиваемое помещение» (ст. 361 УУС). Согласно ст. 1242 УУС приведенное правило обыска и выемки распространялось не только на крепости и казармы, но и на все места, находящиеся в «исключительном ведении военного начальства». Похожее правило о приглашении к участию в обыске отдельных категорий лиц распространялось и на проведение этого следственного действия во дворцах, не занятых «высочайшими особами» (ст. 362 УУС). Вообще же стоит отметить, что в соответствии со ст. 359 УУС при обыске или выемке могли «присутствовать все участвующие в деле лица». Однако здесь же законодатель делал оговорку о том, что посторонние лица не могли допускаться в жилище без согласия собственника. Необходимо особо обратить внимание на то, что приведенная статья УУС является первым нормативным уголовно-процессуальным запретом на вход в жилище против воли собственника.

Положения УУС, регламентирующие проведение анализируемого следственного действия, не содержали указания на возможность участия в нем полицейских чинов. Исключением составляла лишь ст. 365, в которой речь шла об оцеплении при необходимости обыскиваемого помещения как полицейскими, так и гражданами («частными лицами»). Данное обстоятельство, видимо, можно объяснить желанием законодателя максимально отстранить полицию от производства по уголовному делу, что определялось наличием негативной практики ее деятельности до Судебной реформы 1864 г.

В УУС также увеличивался перечень случаев, в которых необходимо было получать согласие на проведение обыска. В частности, помимо Министерства иностранных дел при обыске в помещениях, занимаемых «иностранными министрами», производство обыска во дворце, «в коем пребывают государь император и члены императорского дома», должно было согласовываться с придворным начальством (ст. 360, 362 УУС).

Статья 363 УУС содержала правило о проведении рассматриваемого следственного действия только в дневное время. Но при необходимости обыск можно было провести и ночью, «однако, как с объяснением в протоколе причин, побудивших следователя с прибегнуть к этой чрезвычайной мере».

Перед началом следственного действия следователь должен был объявить «как понятым, так и хозяину обыскиваемого дома или помещения... по какому делу предпринимается обыск и с какой именно целью» (ст. 364 УУС).

В ходе обыска судебный следователь мог, как и в наши дни, вскрывать запертые помещения, если владелец отказывался добровольно их открыть. При этом необходимо было избегать напрасного повреждения обыскиваемых помещений (ст. 366 УУС).

В практической деятельности допускалось также проведение личного обыска лиц, находящихся в обыскиваемом помещении. При этом женщины должны были обыскиваться «посторонними замужними женщинами» [4, с. 352]. Интересно, что названный вид обыска в изучаемом периоде уже имел то же наименование, что и сегодня – личный обыск.

Особое отношение составителей УУС к обеспечению прав и свобод граждан, в т. ч. защиты тайны личной жизни, прослеживается и в содержании ст. 367, согласно которой «обыск в бумагах подозреваемого лица» должен был быть произведен «с крайней осторожностью, без оглашения обстоятельств, не относящихся к следствию». При этом подлежали приобщению к делу «только бумаги необходимые», которые предъявлялись понятым и другим участникам следственного действия. В аналогичном русле сформулирована ст. 370 УУС, содержащая правило о получении судебным следователем бумаг, переданных клиентом присяжному поверенному [5]. Обязательным условием такой передачи являлось сохранение в тайне содержания этих бумаг, а также их осмотр следователем в присутствии присяжного поверенного.

В соответствии со ст. 368 УУС никто не мог отказать судебному следователю в выдаче необходимых ему письменных документов или вещественных доказательств. А маклеры и нотариусы нормативно обязывались по требованию следователя предъявлять ему для ознакомления свои книги (ст. 369 УУС). При этом получения разрешения на проведение такого действия судебным следователем у суда и т.п. не предусматривалось [4, с. 366–367].

Законность проведения обыска обеспечивалась, в том числе, уголовной ответственностью, предусмотренной ст. 349 Уложения о наказаниях, согласно которой наказуемыми являлись проведение обыска без законных и уважительных причин, либо с нарушением установленных правил. Вместе с тем, мера ответственности за указанные действия была довольно мягкой: выговор, вычет из срока службы до 6 месяцев и увольнение со службы в качестве самого сурового наказания [3, с. 270].

В 1878 г. УУС был дополнен новой ст. 3681, впервые регламентировавшей проведение такого действия, как осмотр и выемка почтовой и телеграфной корреспонденции. Помещение данной нормы в разделе УУС, посвященном обыску и выемке, говорит о том, что законодатель рассматривал «осмотр и выемку почтовой и телеграфной корреспонденции» как разновидность обыска и выемки, а не осмотра.

К почтовой корреспонденции относили письма «и все прочие предметы, вверяемые почтовым учреждениям для доставки или пересылки по адресам, т.е. все существующие виды почтовых отправок: бандерольные пакеты, посылки» [4, с. 362]. В свою очередь, под телеграфной корреспонденцией понимались «телеграммы, подаваемые на телеграфных станциях отправителями, и бумажные ленты, составляемые на означенных станциях при приеме телеграмм» [4, с. 363].

В соответствии со ст. ст. 3681 УУС в случае необходимости задержания почтовой и телеграфной корреспонденции, отправленной лицом, в отношении которого возбуждено уголовное дело, судебный следователь сообщал об этом руководству соответствующего почтово-телеграфного учреждения, после чего обращался в окружной суд с представлением о разрешении ему осмотра и выемки такой корреспонденции. Названное представление рассматривалось в первоочередном порядке, а по результатам рассмотрения суд выносил постановление о разрешении осмотра и выемки, о чем уведомлялся судебный следователь и руководитель почтово-телеграфного учреждения. Получив разрешение суда, следователь либо затребовал задержанную корреспонденцию, либо сам отправлялся в почтово-телеграфное учреждение для его осмотра «и других следственных действий». Прибыв в данное учреждение, судебный следователь предъявлял его руководству названное выше разрешение суда, после чего в присутствии уполномоченного «должностного лица телеграфного ведомства» приступал к осмотру и выемке почтовой и телеграфной корреспонденции. При этом письма, посылки и телеграммы, не подлежащие задержанию, безотлагательно отправлялись по назначению. Если же судебному следователю нужны были лишь сведения о корреспонденции, полученной или отправленной лицом, в отношении которого было возбуждено уголовное дело, он мог их

запросить в почтово-телеграфных учреждениях, не получая на это разрешения суда [4, с. 356–357].

Требование приведенной нормы о задержании корреспонденции только у лица, «против которого возбуждено уголовное преследование», вызывало у практических работников нарекания, т. к. не позволяло производить данное процессуальное действие в отношении почтовой и телеграфной корреспонденции его близких и знакомых [4, с. 364].

Все сказанное позволяет сделать следующие выводы. Несмотря на то, что впервые детальный порядок проведения обыска и выемки был закреплен в законе около 200 лет назад, он уже во многом походил на современную регламентацию рассматриваемых следственных действий в УПК Беларуси и Казахстана. Дальнейшее развитие процессуального порядка обыска и выемки в досудебном производстве как в УУС, так и последующих уголовно-процессуальных законах вплоть до сегодняшнего дня проходило в эволюционном порядке. Однако концептуально процедура как обыска, так и выемки кардинально не изменилась, что свидетельствует в том числе о том, что законодатель стремился обеспечить защиту законных интересов лиц, вовлеченных в уголовно-процессуальную деятельность, далеко не только в наши дни, но и в первой половине XIX в. И данное стремление, прошедшее сквозь различные исторические эпохи и формы социального устройства, заслуживает отдельного научного осмысления, в том числе – вне уголовно-процессуальной науки.

1. Стояновский Н. Практическое руководство к русскому уголовному судопроизводству. — СПб.: Тип. Карла Краля, 1852. — 311 с.

2. Оболенский И. И. Практическое руководство к производству уголовных следствий, составленное по Своду законов. Ч. 1. Предварительное следствие, или, другими словами, знание: В 2 ч. — М.: Тип. Александра Семена, 1855. — 139 [IV] с.

3. Духовский М. В. Русский уголовный процесс. — М.: Университетская типография, 1902. — 492 с.

4. Макалинский П. В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах: В 2-х ч. 7-е изд. (посмертное). — Петроград: Тип. М. Меркушева, 1915. — Ч. 2. — 842 с.

5. Присяжный поверенный — адвокат при окружном суде или судебной палате в Российской империи в 1864–1917 г.

Шкаплеров Ю. П.,
институт бастығының бірінші орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, милиция полковнигі
(Беларусь Республикасы ІІМ Могилев институты,
Могилев қ., Беларусь Республикасы, e-mail:shkaplerov@tut.by)

Ресей империясының заңдары мен қылмыстық сот ісін жүргізу жарғысында қылмыстық істерді тергеу кезінде тінту мен алуды нормативтік реттеу

Аннотация. Мақалада құқықтық реттеу, сондай-ақ Ресей империясының 1833 жылғы заңдар кодексінің және 1864 жылғы қылмыстық сот ісін жүргізу Жарғысының ережелеріне сәйкес сотқа дейінгі іс жүргізуде тінту мен алу практикасының кейбір аспектілері қарастырылады. Сонымен бірге XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында айтылған әртүрлі авторлардың пікірлері, қазіргі заманғы Беларусь және Қазақстан Қылмыстық іс жүргізу заңнамаларына ұқсастықтар жасалады. Автор бүгінгі күнмен салыстырғанда, Ресей империясының заңдар жиынтығында алғаш рет егжей-тегжейлі бекітілген іздеу және алу процедурасы түбегейлі өзгермегеніне, оның ішінде қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың заңды мүдделерін қорғау тұрғысынан да назар аударады.

Негізгі сөздер: құқық тарихы, қылмыстық процесс, сотқа дейінгі іс жүргізу, тінту, алу, Ресей империясы заңдарының жинағы, қылмыстық сот өндірісінің Жарғысы.

Y. P. Shkaplerov,

first Deputy Head of the Institute,

Candidate of Legal Sciences, Associate professor, colonel of police

(Mogilev institute of the MIA of the Republic of Belarus, Mogilev, e-mail: shkaplerov@tut.by)

**Normative regulation of search and seizure during the investigation
of criminal cases in the code of laws of the Russian empire and the criminal proceedings**

Annotation. The legal regulation and certain aspects of the practice of conducting a search and seizure in pre-trial proceedings in accordance with the provisions of the Code of Laws of the Russian Empire of 1833 and the Criminal Procedure Charter of 1864 are considered in the article. At the same time, the opinions of various authors are analyzed, voiced in the second half of the XIX – early XX centuries, the analogies are drawn with modern Belarusian and Kazakh criminal procedure legislation. The author focuses on the fact that conceptually the procedure of both a search and seizure, for the first time detailed in the Code of Laws of the Russian Empire, has not fundamentally changed in comparison with today, including in the aspect of protecting the legitimate interests of participants in criminal procedural activities.

Keywords: history of law, criminal procedure, pre-trial proceedings, search, seizure, the Code of laws of the Russian Empire, the Criminal proceedings Charter.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

УДК 343.541

Ажибекова С. К.,
докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: salta105105@mail.ru)

Причины и условия, способствующие совершению преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних.

Аннотация. Статья посвящена определению основных причин и условий, способствующих совершению преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних. Правильное определение детерминантов совершения данных видов преступлений поможет разработать и организовать мероприятия по предупреждению указанных преступлений. Автором были изучены мнения основоположников биологической и социологической теорий, которые рассматривали основные причины преступности в целом. Криминологи неоднократно пытались решить проблемы причин и условий данных видов преступлений. Автором предпринята попытка сгруппировать и суммировать некоторые высказывания криминологов и лиц, чья деятельность связана с решением вопросов о преступлениях сексуального характера в отношении несовершеннолетних.

Ключевые слова: преступления сексуального характера, половые преступления, несовершеннолетний, предупреждение преступлений, профилактика, половая неприкосновенность.

Постепенное развитие общества требует особого отношения именно к детям из-за их неспособности защитить себя самостоятельно, понимания обществом их интересов, потребностей, запросов, проблем, психоэмоциональных и других факторов [1]. Поэтому преступления, совершенные в отношении детей, требуют исключительного внимания всего общества.

Преступления против половой свободы и половой неприкосновенности несовершеннолетних являются одной из самых острых проблем нашего общества, поскольку деформация физического и психического развития несовершеннолетних и малолетних угрожает здоровью нации.

Исследование вопроса о причинах преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних, безусловно, относится к числу наиболее сложных и важных. Стоит отметить, что при определении детерминантов совершения данных видов преступлений можно будет правильно разработать и организовать мероприятия по предупреждению и пресечению преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних.

В философии причинность определяется объективно существующим отношением между явлениями, при которых одно (или несколько) взаимодействующих явлений (причина) порождает другое явление (следствие) [2, с. 370]. Основываясь на философском понятии причинности, криминологи выделяют несколько традиционных теорий, которые раскрывают причины преступности в целом.

Первые попытки определения причин совершения преступлений были предприняты основоположником биологической теории причин преступности Ч. Ломброзо. Представители данной теории считали, что причины преступности носят природный врожденный характер. В частности, Ч. Ломброзо пришел к заключению, что некоторые люди рождаются с преступными наклонностями. По его мнению, преступные типы могут быть определены по форме черепа. Ч. Ломброзо не отрицал влияние общества на развитие криминального поведения, однако полагал, что большинство преступников биологически дегенеративно. Впоследствии идеи биологической предрасположенности к преступлениям были подвергнуты резкой критике и признаны несостоятельными [3, с. 236].

Представитель социологической теории Адольф Кетле в своей книге «Опыт социальной физики» указал, что преступность, как и другие социальные процессы, подчиняется определенным закономерностям, поэтому поддается объективному научному изучению и прогнозированию.

Преступность, согласно этой теории, больше являлась явлением социальным, а не биологическим, и основное направление борьбы ней виделось в изменении условий человеческого существования. Приверженцы социологической школы подчеркивали, что причины преступности имеют множественный характер. На основе этого сформировалась теория факторов преступности. Если итальянец Э. Ферри в 1896 г. относил к числу таких факторов только три группы: антропологические, физические и социальные, то постепенно их количество стало неуклонно расти: экономические, политические, нравственные, правовые, климатические, расовые, космические, социальные и т. д. [4, с. 33]

Как мы видим, попытки объяснить причины преступного поведения и преступности в целом предпринимались давно. Тем не менее, ни одна из теорий не может дать полное объяснение причинам совершения конкретного преступления.

В криминологии давно разработана теория причинности преступности [5], но при этом существуют множество причин и условий преступности и преступлений. М. Д. Шаргородский утверждал, что «причинами преступности в широком смысле слова можно считать все те обстоятельства, без которых она не могла возникнуть и не могла существовать. Но все эти обстоятельства не играют одинаковой роли. Одни из них создают лишь реальную возможность преступных мотивов, а другие превращают эту возможность в действительность» [6, с. 230]. Причины и условия преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних обуславливаются особым характером сферы половых отношений, в которых как ни в каких других отношениях, возникающих между различными индивидами, проявляется особенности свойств личности.

Н. Ф. Кузнецова отмечает, что причины и условия преступности представляют собой систему социально негативных явлений и процессов, детерминирующих преступность как свое следствие [7, с. 44]. И. И. Карпец считал, что причины преступности — это социальные явления и процессы, которые вызывают, то есть порождают или обуславливают, совершение преступных деяний [8, с. 124].

Также немаловажную роль играют семейно-бытовые условия жизни и воспитания лица, совершившего такие деяния. Как показывают многие истории жизни «известных» маньяков и педофилов, эти люди воспитывались крайне жесткими и агрессивными методами, не единожды становились жертвами сексуальных надругательств со стороны родителей, усыновителей, родственников. В криминологии такое явление называется «цикл насилия» [9, с. 97–100]. Здесь было бы уместным привести пример известного своими жестокими деяниями в отношении детей маньяка Чикатило. Трудное детство, жесткое обращение со стороны близких наносят серьезный вред психическому здоровью ребенка, что впоследствии проявляется во взрослой жизни путем такого же агрессивного и жестокого обращения в отношении детей.

Кроме того, сексуальную агрессивность и жестокость усиливают алкоголь и наркотические средства. Большинство сексуальных преступлений совершается именно в состоянии алкогольного или наркотического опьянения как преступника, так и самой жертвы. В большинстве случаев такое может происходить на вечеринках, которые проходят без контроля взрослых.

На основе вышеизложенного можно сказать, что причинами и условиями сексуальных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних, являются негативные социальные явления и процессы, которые порождают такие преступления и способствуют их совершению. Поэтому мы солидарны с мнением Н. Паршина, который предлагает разделить причины и условия сексуальных преступлений на три группы: общего характера, порождающие преступность в целом и сексуальные преступления, в частности; специфические, характерные именно для сексуальных посягательств в отношении несовершеннолетних; причины и условия индивидуального характера, связанные с личностными недостатками и особенностями конкретных преступников, совершающих названные преступления.

Различные негативные социальные явления и процессы экономического, политического, духовно-нравственного, правового характера порождают как преступность в целом, так и отдельные преступления, в том числе сексуального характера. Здесь хотелось бы выделить явления и процессы духовно-нравственного характера, поскольку часто встречались случаи, когда преступления совершались в религиозных объединениях (церкви, мечети, воскресные школы и т. д.) и ребенок в силу своей наивности воспринимал все происходящее как должное.

Говоря о причинах и условиях второй группы, на наш взгляд, следует остановиться на недостатках правового характера. Как отмечает В. Е. Эминов, причины и условия правового характера представляют собой недостатки, пробелы и изъяны в стратегической линии государства, определяющей основные направления, методы, средства правового воздействия на преступность, в частности, путем разработки и совершенствования законодательства, практики его применения, а также выработки и реализации мер антикриминального воздействия, прежде всего путем криминализации, пенализации, декриминализации деяний [10, с. 89].

Общеизвестно, что сексуальные преступления, в отношении детей, вызывают сильный общественный резонанс, общество требует сурового наказания преступников. Общество ожидает со стороны правоохранительных органов эффективных профилактических мер, а также адекватных наказаний, таких, чтобы подобные преступления не повторялись.

В силу того, что такие деяния являются общественно опасными, были ужесточены нормы УК РК, предусматривающие ответственность за половые преступления. Однако, как показывает правоприменительная практика, только применением суровых мер за данные преступления проблему не решить, требуется разработка комплекса мер с предварительным тщательным обзором реальной картины, с привлечением достижений психиатрии, сексологии, социологии, медицины и психологии.

Так, Ю. М. Антонян, изучая причины половых преступлений, отметил необходимость использования психологических методик, которые могут помочь в определении психопатологических факторов, порождающих поведение преступника [11, с. 5].

К третьей группе причин и условий сексуальных преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних, относятся личностные недостатки самих преступников. Как отмечают ученые, это низкий образовательный уровень преступника, его алкогольная или наркотическая зависимость, наличие психических отклонений, предшествующий криминальный опыт [12, с. 97]. Большинство педофилов повторяют преступление в течение года после освобождения [13], это говорит о том, что в стенах исправительных учреждений преступник не исправляется, что лицам, отбывшим наказание, требуется психиатрическое, медикаментозное лечение. Следует учесть, что это лечение необходимо не только после освобождения,

но и во время нахождения в местах лишения свободы. Но у нас такие подходы отсутствуют, все ограничивается химической кастрацией и только после заключения ВВК.

Также к числу условий, способствующих совершению сексуальных посягательств в отношении детей, следует отнести детскую беспризорность и безнадзорность. Дети, которые испытывают дефицит внимания со стороны родителей, пытаются искать его на стороне, и чаще всего становятся жертвами рассматриваемых. Преступнику не составляет труда увести такого ребенка даже из многолюдных мест — с детских площадок, дворов и т. д. Если для решения вопроса о безнадзорности и беспризорности детей органам опеки, правоохранительным органам необходимо проводить профилактические беседы и другие мероприятия с родителями, опекунами, то в целях устранения условий для совершения преступлений в отношении детей, основываясь на опыте США, можно было бы установить таблички на детских площадках, которые запрещали бы нахождение в этих местах лицам без детей. По нашему мнению, данная мера смогла бы ограничить общение лица, склонного к сексуальным преступлениям, с несовершеннолетним, что предотвратило бы само преступление.

Перечисленные причины совершения преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних, не являются исчерпывающими. В литературе имеется большое количество методик по изучению явлений и процессов, которые определяют преступность. Данное многообразие говорит о том, что нет никаких точных причин для совершения преступлений в отношении несовершеннолетних.

В заключение хотелось бы отметить, что изучение причин и условий совершения сексуальных посягательств в отношении несовершеннолетних является необходимой предпосылкой разработки мер борьбы с этими преступлениями. Знание факторов, способствующих совершению таких преступлений, важно для эффективности их предупреждения. Следует не только изучить систему факторов, порождающих преступления сексуального характера в отношении несовершеннолетних, но и раскрыть механизм их воздействия на развитие сексуального преступного посягательства. Необходимы конкретные меры для устранения причин и условий сексуальных преступлений в отношении детей, а также рецидивов данных преступлений.

Список использованной литературы:

1. Юшкевич Е. Г. Понятие «ребенок» в законодательстве Украины и Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1. — С. 101.
2. Философская энциклопедия: В 5 т. / Под ред. Ф. В. Константинова. — М., 1967. Т. 4. — С. 370.
3. Криминология: Учебн. / Под ред В. Н. Кудрявцева, В. Н. Эминова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — С. 236.
4. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. — М., 1997. — С. 63.
5. См., напр.: Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. — М., 1984; Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (о структуре индивидуального преступного поведения): Монография. — М., 2007; Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Причины преступности в России: криминологический анализ. — М., 2006 и др.
6. Криминология: Учебн. для вузов / Под общ. ред. д.ю.н. проф. А. И. Долговой. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Норма, 2005. — С. 230.
7. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. — М., 1984. — С. 44.
8. Криминология: Учебн. — М., 1976. — С. 124.
9. Старович З. Судебная сексология // Пер. с польск. — М.: Юрид. лит., 1991. — 336 с.
10. Кудрявцев В. Н. Причины преступности в России. Криминологический анализ: Учеб. пос. [Текст] / В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов. — М., 2006. — 110 с.

11. Антонян Ю. М., Голубев В. П., Кудряков Ю. Н. Изнасилования: причины и предупреждение: Пос. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. — 192 с.

12. Варыгин А. Н. Преступления против жизни, совершаемые женщинами: криминологическая характеристика, особенности мотивации и предупреждения / А. Н. Варыгин, Д. Ю. Яковлев. — М., 2017. — 160 с.

13. В Казахстане разработана система контроля педофилов, отбывших наказание // [Электронный ресурс] <https://mk-kz.kz/social/2021/06/23/v-kazakhstane-razrabotana-sistema-kontrolya-pedofilov-otbyvshikh-nakazanie.html> / (дата обращения 20.09.2021г.).

Ажибекова С. К.,

*Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:salta105105@mail.ru)*

**Кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы
қылмыстарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар**

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстарды жасауға ықпал ететін негізгі себептер мен жағдайларды анықтауға арналған. Қылмыстың осы түрлерін жасаудың детерминанттарын дұрыс анықтау осы қылмыстардың алдын-алу шараларын әзірлеуге және ұйымдастыруға көмектеседі. Автор биологиялық және социологиялық теориялардың негізін қалаушылардың пікірлерін зерттеді, олар жалпы қылмыстың негізгі себептерін қарастырды. Криминологтар бірнеше рет қылмыстың осы түрлерінің себептері мен жағдайларын шешуге тырысты. Автор криминологтар мен кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстар туралы мәселелерді шешумен байланысты адамдардың кейбір мәлімдемелерін топтастыруға және қорытындылауға әрекет жасады

Негізгі сөздер: жыныстық сипаттағы қылмыстар, жыныстық қылмыстар, кәмелетке толмағандар, қылмыстың алдын-алу, профилактика, жыныстық қол сұғылмаушылық.

S. K. Azhibekova,

*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Candidate of Law, police major
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail:salta105105@mail.ru)*

**Causes and conditions that contribute
to the commission of sexual crimes against minors**

Annotation. The article is devoted to the definition of the main causes and conditions that contribute to the commission of sexual crimes against minors. The correct definition of the determinants of the commission of these types of crimes will help to develop and organize measures to prevent these crimes. The author studied the opinions of the founders of biological and sociological theories, who considered the main causes of crime in general. Criminologists have repeatedly tried to solve the problems of the causes and conditions of these types of crimes. The author attempts to group and sum-

marize some statements of criminologists and persons whose activities are related to solving issues of sexual crimes against minors.

Keywords: sexual crimes, sexual crimes, minor, crime prevention, prevention, sexual integrity.

УДК 343.1

Ғаббасәлі Б. Ғ.,

*докторант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gabota12@mail.ru)*

**Обстоятельства, подлежащие доказыванию,
как структурный компонент криминалистической методики расследования
уголовных дел, связанных с созданием финансовой пирамиды и ее руководством**

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению особенностей предмета доказывания по уголовным делам о преступлениях, связанных с созданием финансовой пирамиды и ее руководством. Автором отмечается, что, несмотря на то, что обстоятельства, подлежащие доказыванию, закреплены законом, для каждого отдельного уголовного правонарушения существуют особенности в доказывании тех или иных обстоятельств, в зависимости от вида совершенного преступления, возникающих сложностей в расследовании и сложившейся следственной ситуации. Наряду с производством типичных следственных действий одним из основных способов установления факта создания, а равно руководства финансовой пирамидой является сбор и анализ соответствующей документации, которая позволяет сформировать следственные версии о виновных лицах и размере причиненного ими вреда. Обращено внимание на то, что рассматриваемый вид преступления, зачастую связан с деятельностью организованных преступных групп, что также представляет сложность в доказывании.

Ключевые слова: финансовая пирамида, мошенничество, досудебное производство, предварительное расследование, организованная преступная группа, преступление, предмет доказывания, криминалистическая характеристика, состав преступления, уголовное дело.

В процессе развития криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений как самостоятельного раздела криминалистики происходил научный поиск наиболее оптимальных вариантов внутренней организации частных методик [1, с. 228]. Следует сказать, что обстоятельства, подлежащие установлению (доказыванию), всегда занимали особое место среди компонентов криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений, что подтверждается трудами учёных-криминалистов [2]; [3, с. 270]; [4, с. 33]. Именно данные обстоятельства составляют предмет доказывания. Однако после 70-х г. XX в., вместо категории «предмет доказывания» в качестве компонента криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений выступает криминалистическая характеристика [5, с. 201–202].

Многие учёные-криминалисты отмечают, что криминалистическая характеристика есть ни что иное, как обстоятельства, подлежащие установлению (доказыванию), т. е. предмет доказывания [6, с. 217]; [7, с. 60–61], и в категории «криминалистическая характеристика пре-

ступлений» нет ничего того, чего бы не было в составе предмета доказывания [1, с. 230]. Однако есть и противники теории о едином содержании названных понятий [8].

Следует отметить, что в Республике Казахстан обстоятельства, подлежащие доказыванию, в отличие от криминалистической характеристики, прямо регламентированы законом и закреплены в ст. 113 УПК РК. Так, по уголовному делу подлежат доказыванию:

- 1) событие и предусмотренные уголовным законом признаки состава уголовного правонарушения (время, место, способ и другие обстоятельства его совершения);
- 2) кто совершил запрещенное уголовным законом деяние;
- 3) виновность лица в совершении запрещенного уголовным законом деяния, форма его вины, мотивы совершенного деяния, юридическая и фактическая ошибки;
- 4) обстоятельства, влияющие на степень и характер ответственности подозреваемого, обвиняемого;
- 5) обстоятельства, характеризующие личность подозреваемого, обвиняемого;
- 6) последствия совершенного уголовного правонарушения;
- 7) характер и размер вреда, причиненного уголовным правонарушением;
- 8) обстоятельства, исключающие уголовную противоправность деяния;
- 9) обстоятельства, влекущие освобождение от уголовной ответственности и наказания [9].

Как показывает практика, наличие сложностей в установлении обстоятельств, подлежащих доказыванию, не является редкостью для уголовных дел, досудебное производство по которым начато по факту мошенничества [10]. На сегодня, среди названных уголовных правонарушений наибольшие трудности возникают при расследовании мошенничеств, совершенных по принципу финансовых пирамид.

Следует отметить, что до принятия Закона Республики Казахстан от 17 января 2014 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам противодействия деятельности финансовых (инвестиционных) пирамид» рассматриваемые деяния признавались мошенничеством (ст. 190 УК РК). В настоящее время Уголовный кодекс Республики Казахстан содержит отдельную норму, предусматривающую ответственность за действия, направленные на создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой (ст. 217 УК РК) [11].

Рассмотрим подробнее особенности предмета доказывания характерны при расследовании уголовных дел, связанных с созданием и руководством финансовой пирамиды.

Пункт 1 ст. 113 УПК РК указывает, что сначала необходимо установить событие и предусмотренные уголовным законом признаки состава уголовного правонарушения. Анализ отечественной и зарубежной литературы по исследуемой проблематике показывает, что основными признаками финансовой пирамиды являются:

- привлечение денежных средств как физических, так и юридических лиц;
- обещание большой прибыли и иной имущественной выгоды;
- выплаты и предоставление иного имущества вкладчикам из денежных средств, полученных за счет взносов вновь прибывших вкладчиков,
- активная реклама деятельности финансовой компании в СМИ и через иные источники [5, с. 202]; [6, с. 481]; [12]; [13]; [14].

Состав рассматриваемого преступления формальный, так как для начала досудебного расследования достаточно установления факта создания финансовой пирамиды или руководства ею.

Несомненно, такие следственные действия, как осмотр, допросы, очные ставки, являются незаменимыми при сборе доказательственной информации, однако одним из основных способов установления факта создания, а равно руководства финансовой пирамидой является сбор и последующий анализ соответствующей документации. Документацию по уголовным

делам, связанным с деятельностью финансовой пирамиды, в теории криминалистики признают к качеству основного доказательства [4]. Весьма важно не только получить информацию о местонахождении данных документов, но и запросить их из банковских организаций, а также своевременно произвести их изъятие. Лицу, осуществляющему расследование, необходимо собрать документы, в которых будут отражены следующие сведения: место и дата регистрации организации, фактический и юридический адреса; анкетные данные учредителей (руководителей), бухгалтеров и других сотрудников; бухгалтерская и налоговая отчетность; банковские счета и т. д. [15, с. 80]. Имея точную информацию, орган уголовного преследования сможет направить более конкретизированные запросы в банковские организации для сбора информации о произведённых банковских операциях, а также о времени открытия и закрытия счетов, (с целью установления времени создания и прекращения деятельности финансовой пирамиды). К тому же, полный анализ сведений, содержащихся в выписках из лицевых счетов, даёт данные о суммах денежных средств, привлечённых от населения денежных средств и выплаченных участникам процентов, а также о размерах выведенных из организации. Эта информация позволяет сформировать следственные версии о виновных лицах и размере причиненного ими вреда [16, с. 35].

На сегодня, в мире существует более десятка разновидностей финансовых пирамид [17, с. 149]. Не следует забывать, что рассматриваемое уголовно наказуемое деяние признаётся разновидностью мошенничества, поэтому основным способом совершения рассматриваемых преступлений является обман или злоупотребление доверием. Как правило, действия мошенников, направленные на реализацию преступного замысла, носят информационный характер и могут состоять как в активном, так и в пассивном обмане или злоупотреблении доверием потерпевших с целью завладения предметом преступного посягательства [18]. К особенностям совершения рассматриваемых преступлений справедливо отнести то, что преступники формально действуют в рамках закона. Организация, созданная для привлечения средств, зачастую работает открыто, ведёт широкую рекламную кампанию [19, с. 101].

Пункт 2 статьи 113 УПК РК указывает, что после установления события и состава совершённого уголовного правонарушения следует выяснить, кто его совершил. Особенностью уголовных дел, расследуемых по факту создания и руководства финансовой пирамидой, является то, что они, как правило, совершаются не одним человеком. Зарубежные исследователи отмечают, что уголовные дела рассматриваемой категории всегда связаны с организованными преступными группами [10, с. 13]; [20, с. 279], это не является редкостью и для Казахстана [21]. Поэтому перед лицом, осуществляющим расследование, стоит задача не только установления всех участников преступной группы, но и определения их ролей. Количественный состав преступных групп, совершающих хищение денежных средств по принципу «финансовой пирамиды», также является особенностью преступлений данного вида. По результатам исследований российских учёных, 63 % преступных групп состоит из двух преступников, 21 % – из трёх, 9 % – из четырёх, 7 % – из пяти и более [22, с. 59].

Пункт 3 ст. 113 УПК РК указывает на необходимость установления признаков субъективной стороны совершённого уголовного правонарушения. Лица, осуществляющие преступную деятельность, связанную с созданием и руководством финансовой пирамидой всегда действуют с прямым умыслом. Виновный осознаёт, что он с целью наживы, незаконно завладевает чужими денежными средствами путем обмана или злоупотребления доверием и, предвидя наступление общественно опасных последствий в виде причинения материального ущерба потерпевшим, совершает запрещённые уголовным законом действия, осознавая невозможность исполнения взятых на себя обязательств и причинения тем самым вреда потерпевшим [23].

Пункт 4 ст. 113 УПК РК содержит положение о необходимости выяснения обстоятельств, влияющих на степень и характер ответственности лица, совершившего запрещённое уголов-

ным законом деяние. Данные обстоятельства регламентированы ст. ст. 53 (обстоятельства, смягчающие уголовную ответственность и наказание) и 54 (обстоятельства, отягчающие уголовную ответственность и наказание) УК РК. Относительно уголовных дел, расследуемых по фактам создания финансовых пирамид и руководства ими, деятельность по установлению указанных обстоятельств не имеет каких-то определенных особенностей, поэтому процесс доказывания осуществляется в общем порядке, в соответствии с положениями Уголовного кодекса и с учётом того, что перечень обстоятельств, отягчающих уголовную ответственность лица, является исчерпывающим, в отличие от перечня обстоятельств, смягчающих уголовную ответственность и наказание.

При определении обстоятельств, указанных в п. 5 ст. 113 УПК РК, лицо, осуществляющее расследование, должно учитывать, что на сегодня, по исследуемому виду мошенничества не проявляется какой-либо профессионально-преступной квалификации лица, его совершившего [14, с. 36]. Создать финансовую пирамиду и руководить ею может любой гражданин, как имеющий определённые специальные знания в области экономики и финансов, так и не обладающий таковыми. Также известны случаи совершения рассматриваемых деяний безработными гражданами и лицами, занимающими руководящие должности как в государственных, так и в коммерческих структурах [12, с. 278].

На наш взгляд, обстоятельства, указанные в п. п. 6 (последствия совершенного уголовного правонарушения) и 7 (характер и размер вреда, причиненного уголовным правонарушением) ст. 113 УПК РК, являются не менее важными, однако по уголовным делам, расследуемым по факту создания финансовой пирамиды и руководства ею, их справедливо назвать «второстепенными» обстоятельствами, подлежащими установлению. Отстаивая авторскую позицию, укажем, что состав рассматриваемых деяний является формальным, в связи с чем установление суммы причинного ущерба не является обязательным условием для начала досудебного расследования. Кроме того, по рассматриваемой категории уголовных правонарушений требуется тщательное исследование финансовой стороны совершённых деяний для установления точной суммы причинённого ущерба, что требует от лица, осуществляющего расследование, немало времени, сил и средств.

Пункты 8 и 9 ст. 113 УПК РК указывают на обстоятельства, исключающие уголовную противоправность деяния, и обстоятельства, влекущие освобождение от уголовной ответственности и наказания. По аналогии с п. 4 ст. 113 УПК РК названные обстоятельства установлены уголовным законом, а деятельность по их установлению не имеет каких-то особенностей, связанных с рассматриваемым видом уголовных правонарушений и осуществляется в общем порядке.

Подводя итоги, полагаем справедливым указать на то, что по уголовным делам о преступлениях, связанных с созданием финансовой пирамиды и руководством ею, в целях целесообразной и целенаправленной организации работы необходимо планировать процесс расследования с учётом особенностей предмета доказывания. Так, считаем необходимым, в первую очередь, осуществлять мероприятия по установлению обстоятельств, указанных в п. п. 1-2 ст. 113 УПК РК, направив на это основные силы, учитывая названные в данной научной статье особенности. Малейшее упущение тех или иных сведений, указанных в названных пунктах, может существенно затруднить дальнейший ход расследования уголовного дела и создать сложности по установлению последующих обстоятельств, указанных в п. п. 3-9 ст. 113 УПК РК. Следует отметить, что представленные в данной статье суждения не являются исключительными, поскольку нельзя забывать о возможных следственных ситуациях, возникающих в ходе расследования, которые также могут оказывать влияние на вектор направленности деятельности по установлению обстоятельств, подлежащих доказыванию.

Список использованной литературы:

1. Павлин Д. С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию, в структуре частных криминалистических методик // Вестник СГЮА. — 2012. — № 3 (86). // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obstoyatelstva-podlezhaschie-dokazyvaniyu-v-strukture-chastnyh-kriminalisticheskikh-metodik> (дата обращения: 17.05.2021).
2. Жакулин А. Б. Расследование экономической контрабанды: Учеб. пос. — Караганда: КЮИ МВД РК, 2004. — 112 с.
3. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: Учебн. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. — М., 2000.
4. Арыстанбеков М. А. Некоторые аспекты расследования преступлений в сфере налогообложения в Республике Казахстан // Глаголь ПРАВОСУДИЯ — Актуальные проблемы экономики и права. 2013. — № 1 (5). — С. 31–34.
5. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. — Минск: Высш. школа. 1983. — 215 с.
6. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика: Учебн. 3-е изд., испр., доп. и перераб. — М.: Контракт, ИНФРА-М, 2010. — 784 с.
7. Шульга Л. В. Криминалистика: Учеб. пос. — М., 2003. — 75 с.
8. Сысенко А. Р., Герасименко Н. И. Элементы криминалистической характеристики в частной методике расследования преступлений // Закон и право. — 2016. — № 12. — С. 124–125.
9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 г. // Казахстанская правда. 10 июля 2014.
10. Число дел о мошенничестве рекордно выросло в Казахстане (09.03.2021) // Информационный портал «TengriNews» https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chislo-del-o-moshennichestve-rekordno-vyroslo-v-kazahstane-431102 (дата обращения: 11.05.2021).
11. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г. // Казахстанская правда. 2014. 9 июля.
12. Белицкий В. Ю. Формирование понятия мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид» // Известия Алтайского государственного университета. — 2010. — № 2. Т. 1. — С. 73–76.
13. Debra A. Valentine. Pyramid Schemes. Access mode // <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes> (Access Data: 15.05.2019).
14. Алибекова А. М. Некоторые вопросы квалификации создания и руководства финансовой (инвестиционной) пирамидой // Вестник академии правоохранительных органов. — 2019. — № 2 (12). — С. 34–38.
15. Семенов Е. А., Шайдуллина Э. Д. Уголовно-процессуальный анализ проблем в доказывании современных мошенничеств, совершаемых по принципу «финансовых пирамид» // Научный вестник Орловского юридического института МВД России имени В. В. Лукьянова. — 2019. — № 2 (79). С. 78–81.
16. Улейчик В. В., Яковлева Л. В., Майорова Е. И., Рязанцев В. А. Расследование преступлений, связанных с организацией деятельности по привлечению денежных средств и (или) иного имущества: Метод. рек. — М., 2018. — 63 с.
17. Белицкий В. Ю. Обстоятельства, подлежащие установлению на этапе предварительной проверки по делам о мошенничествах, совершенных по принципу «финансовых пирамид» // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. — 2016. — № 16-1. — С. 148–150.
18. Яковлева Л. В., Яковлев В. В. Способы совершения и особенности расследования мошенничества, совершенных по принципу финансовых пирамид // Вестник КРУ МВД России. — 2019. — № 4 (46). — С. 54–59.
19. Яковлев А. В. О криминалистической характеристике мошенничеств, совершаемых по принципу финансовых пирамид // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. 2014. № 4. С. 98–102.

20. Белицкий В. Ю. Криминалистическая характеристика личности преступника, совершившего мошенничество по принципу «финансовой пирамиды» // Бизнес в законе. — 2007. — № 3. — С. 277–280.
21. Казахстанцев призывают не верить финансовым пирамидам // Центр деловой информации «Капитал» // <https://kapital.kz/finance/61689/kazakhstanstsev-prizyvayut-ne-verit-finansovym-piramidam.html> (дата обращения: 14.06.2021).
22. Антонов И. О. Расследование мошенничества: Дис. ... канд. юрид. наук. — Казань, 1999. — 268 с.
23. Яни П. С. Экономические и служебные преступления. — М., 1997. С. 75–78.

Ғаббасәлі Б. Ғ.,

*Жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: gabota12@mail.ru)*

Қаржы пирамидасын құруға және басқаруға байланысты қылмыстық істерді тергеудің криминалистикалық әдістемесінің құрылымдық компоненті ретінде дәлелденуге жататын мән-жайлар

Аннотация. Мақала қаржы пирамидасын құру және басқарумен байланысты қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша дәлелдеу пәнінің ерекшеліктерін қарастыруға арналған. Автор дәлелдеуге жататын мән-жайлар заңмен бекітілгеніне қарамастан, әрбір жеке қылмыстық құқық бұзушылық үшін жасалған қылмыстың түріне, тергеудегі қиындықтарға және қазіргі тергеу жағдайына байланысты белгілі бір жағдайларды дәлелдеудің ерекшеліктері бар екенін айтады. Типтік тергеу іс-әрекеттерін жүргізумен қатар, қаржы пирамидасын құру фактісін анықтаудың, сондай-ақ басқарудың негізгі әдістерінің бірі кінәлі адамдар және олар келтірген залалдың мөлшері туралы тергеу нұсқаларын қалыптастыруға мүмкіндік беретін тиісті құжаттаманы жинау және талдау болып табылады. Қарастырылып отырған қылмыс түрі көбінесе ұйымдасқан қылмыстық топтардың қызметімен байланысты екендігіне назар аударылды, бұл дәлелдеуде қиындықтар туғызады.

Негізгі сөздер: қаржы пирамидасы, алаяқтық, сотқа дейінгі іс жүргізу, алдын ала тергеу, ұйымдасқан қылмыстық топ, қылмыс, дәлелдеу нысанасы, криминалистикалық сипаттама, қылмыс құрамы, қылмыстық іс.

B. G. Gabbasali,

*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, Police Major
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gabota12@mail.ru)*

**Circumstances to be proved as a structural component
of the forensic methodology
of investigating criminal cases related to the creation
of a financial pyramid and its management**

Annotation. The article is devoted to the consideration of the features of the subject of proof in criminal cases of crimes related to the creation of a financial pyramid and its management. The author notes that, despite the fact that the circumstances to be proved are fixed by law, for each individual criminal offense there are peculiarities in proving certain circumstances, depending on the type of crime committed, the difficulties en-

countered in the investigation and the current investigative situation. Along with the production of typical investigative actions, one of the main ways to establish the fact of the creation, as well as the management of a financial pyramid, is the collection and analysis of relevant documentation, which allows you to form investigative versions about the perpetrators and the amount of harm caused by them. Attention is drawn to the fact that the type of crime under consideration is often associated with the activities of organized criminal groups, which also presents difficulties in proving.

Keywords: pyramid scheme, fraud, pre-trial proceedings, preliminary investigation, organized criminal group, crime, subject of evidence, forensic characteristics, corpus delicti, criminal case.

ӘОЖ 34.343.01

Жалмаханов Ж. Ш.,

*Жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:zh.zhalmakhanov@qpa.gov.kz)*

Кибербуллинг қорқытудың бір түрі ретінде: ұғымдар, түрлер, көрініс ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада соңғы жылдары ТМД және Қазақстан Республикасында интернет желісі арқылы белең алып келетін қылмыстың бір түрі буллинг пен кибербуллингтың ұғымдары, түрлері және көрініс ерекшеліктері туралы сипатталған. Яғни өмірдегі қорлау мен адамды психикалық және дене жарақаттарына дейін жеткізетін буллингке жеке тоқтала кетіп интернет желісі арқылы адамның ар-намысы, әлеуметтік желілердегі (желі ішіндегі «өмірі») жеке ақпаратты тарату сипатына келетін кибербуллинг мәселелеріне тоқталған. Бұл проблема өзектілігі Қазақстан Республикасында буллинг ұғымының енуі және кибербуллинг құбылысы белен алып келе жатқаны, аз зерттелуі, интернет желісі ішінде қарқында түрде белен алып келе жатқан сипаттар мен түрлерін анықтап келеді.

Негізгі сөздер: буллинг, кибербуллинг, буллинг ұғымы, кибербуллинг ұғымы, кибербуллинг түрлері, кибербуллинг ерекшелігі, буллинг туралы шетел ғалымдарының пікірі.

2020 жылдың 1 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан халқына жолдауында «Бүкіл әлемдегі сияқты Қазақстанның азаматтары да интернеттегі ғайбаттаулардан қорғана алмай отыр. Бұдан ең алдымен балалар зардап шегуде. Олар интернет арқылы тараған қоқан-лоқының әсерінен қатты қиналады. Өкінішке қарай, соның салдарынан қайғылы жағдайға да ұшырап жатады. Азаматтарды, әсіресе балаларды кибербуллингтен қорғау жөніндегі заңнамалық шараларды қабылдайтын кез келді» [1] деп атап өтті.

Пандемия уақытында бұл мәселенің өзектілігі арта түсіп, азаматтар мен балаларды интернет желісі ішіндегі кибербуллингтен қорғау, алдын алу сұрақтары жаңа деңгейге көшті.

Кибербуллинг — бұл мемлекетімізде де, шетелде де таралу жағынан салыстырмалы түрде жаңа құбылыс. Оны қарастыру әлдеқайда ертерек пайда болған «буллинг» ұғымын зерттеуден басталуы керек.

Д. Олвеус буллингке «Жәбірленушіге зиян келтіру, оны қорқыту және (немесе) стресске ұшырату мақсатында физикалық, ауызша немесе психологиялық агрессия (шабуыл)» деген анықтама [2, 391] берсе Д. Фаррингтон қорқытудың маңызды көрсеткіштері агрессор мен жәбірленушінің мәртебесіндегі теңгерімсіздік, сондай-ақ уақыт өте келе агрессивті әрекеттердің жүйелілігі болып табылады [3, 384] деген ой тастайды. Шетелдік авторлардың анықтамалары агрессор күштерінің артықшылығы, оның жәбірленушіге қатысты әрекеттерінің агрессивтілігі және олардың ұзақтығы (созылмалы сипат) сияқты қорқыту белгілеріне негізделген. Яғни буллинг әсер ететін ортамен тығыз байланысты, көбінесе мектеп және мектеп ұжымы жағдайында кездеседі.

Ресейде буллингті алғаш рет И. С. Кон өзекті мәселе ретінде атап өтті. Ол 2006 жылы буллинг құбылысына төмендегідей анықтама берді. «Буллинг» ағылшын сөзі, (буллинг. bully — қорқақ, мылжың, дөрекі) қорқытуды, физикалық немесе психологиялық террорды білдіреді. Ол басқада қорқыныш тудыруға және сол арқылы оны өзіне бағындыруға бағытталған. Бұрын бұл жай ғана күнделікті тұжырымдама болатын, бірақ соңғы 20 жылда ол әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық проблемалардың тұтас жиынтығы болатын халықаралық әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық терминге айналды [4, 15]. Шынында да, бұған дейін қудалау құбылысы агрессивтік мінез-құлыққа қатысты болған, бірақ мұндай мінез-құлық нақты иерархиясы бар қоғам орталары мен топтарда анықталып, жәбірленуші өз тарапынан үшінші тұлғадан көмек сұрауға мүмкіндігі шектеліп қалды [5, 22].

АҚШ мектеп қызметкерлерінің ұлттық қауымдастығы буллингке келесі: «бұл бір немесе бірнеше оқушының басқа оқушыға белсенді және қайталанбалы түрде ауызша және (немесе) вербалды емес мінез-құлық әрекеттерін жасай отырумен қатар нақты немесе айқын күш басымдылық елесін туындата отырып, модельдік және әдейі зиян келтіруге ұмтылу [6, 5] деген анықтама берді. Бұл анықтамада буллинг белгілерін тізімдеуге негізделген, яғни агрессордың сандық критерийі көрініс табумен қоса, қудалаудың топтық немесе жеке сипаты, сондай-ақ күштердің артықшылығы жалғанға айналуы мүмкіндігі анықталған. Қазақстан және ТМД елдерінде бұл буллинг құбылысы көп жағдайда тек топтық сипатқа ие болып таралған.

Буллинг тақырыбындағы проблемалық дереккөздерді теориялық талдау бірқатар нақты сипаттамаларды анықтауға мүмкіндік берді. Біріншіден, буллинг асимметриялы: бір жағынан физикалық және (немесе) психологиялық күші жағынан күшке ие құқық бұзушы, екінші жағынан зардап шеккен, мұндай күшке ие емес және үшінші тұлғалардың қолдауы мен көмегіне мұқтаж жәбірленуші болып келеді. Екіншіден, буллинг әдейі жүзеге асырылады және басқа адамға физикалық және психикалық азап шегуге бағытталады. Үшіншіден, буллинг жәбірленушінің өзіне деген сенімін және денсаулығын төмендетеді, өзін-өзі бағалауын және адамның қадір-қасиетіне зиян келтіреді. Төртіншіден, буллинг — бұл құқық бұзушы мен жәбірленушіге ғана емес, сонымен бірге зорлық-зомбылық куәлеріне, ол орын алатын бүкіл топқа әсер ететін топтық процесс. Бесіншіден, буллинг ешқашан өздігінен тоқтамайды: зардап шеккендерге, буллингті бастаушыларға (құқық бұзушыларға) және куәгерлерге әрқашан қорғаныс пен көмек қажет [7, 268]. Осы ерекшеліктерді ескере отырып, буллингті алдын алудың қолайлы жолдарының бірі ретінде буллинг процесін сырттай танып, оған араласу болып табылады. Жәбірленуші бұл жағдайды өз бетінше жеңе алмайды, ал агрессор сырттан араласу болмайынша тоқтамайды. Нәтижесінде бұнын салдарлары көп және жағымсыз болуы мүмкін, яғни мектепке барудан бас тарту мен өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттеріне алып келеді.

Буллинг агрессия түрлерінің бір көрінісі болуы мүмкін, бірақ көп жағдайда ол тікелей формаға қарағанда жанама болады.

Ғылыми әдебиеттерде агрессияның нақты анықтамасы жоқ. Оның табиғаты туралы көрініс қатысушылардың агрессивті мінез-құлықтарының рөлдік факторларының көбею негізінде дамыды. Көп жағдайда зерттеушілер буллингті адамның әртүрлі, физикалық және психологиялық тұрғыдан, стресті, күйзелісті және жағымсыз жағдайларды тудыратын өмірлік жағдайларға қайта оралуының бір түрі ретінде қарастырады [8, 49]. Кейбір авторлардың айтуынша, агрессивті мінез деструктивті мінез-құлық буллинг ұғымына өте қарама-қайшы боп табылса, екінші жағынан агрессивті мінез-құлық деструктивті мінез-құлықтан басқа адамға зиян келтіруге себеп болуымен ерекшеленеді.

Атақты ғалым Лоренцтің пікірінше, агрессия, ең алдымен, адамдарда басқа тіршілік иелері сияқты өмір сүру үшін күрестің туа біткен инстинктінен басталады. Лоренц агрессиялық энергия (оның көзі күрес инстинкті бар) организмде өздігінен, үздіксіз, тұрақты қарқынмен пайда болып, уақыт өте келе үнемі жиналады [9, 257]деп сенді. Агрессияны өмір сүру үшін күрес ретінде түсіну контекстінде оны жүзеге асыру буллинг немесе кибербуллингтен айырмашылығы ашық, тікелей түрде жүреді деп айтуға болады, мұнда қудалау жабық әлеуметтік топта жүреді және оған араласу мүмкін емес.

Сондықтанда ол ұзақ уақыт бойы агрессия зерттеушілерінің назарынан тыс қалды, өйткені тікелей агрессия бәріне көрінеді, әлеуметтік тұрғыдан айыпталады және тиісті органдар кәметке толмағандардың істері жөніндегі инспекциядан бастап жазаны орындау жүйесіне дейін оның алдыналумен айналысады. Жанама агрессияның нәтижелерін әрдайым дәлелдеуге болады-агрессорлар оны жоққа шығара алады, басқа да себептер үшін деп түсіндіре алады немесе оған қатыстылығын жасырады. Буллинг жәбірленушінің жеке осал жерлеріне бағытталған, сондықтан келтірілген залалдың ауырлығын бөтен адамдарға түсіндіру қиын. Мысалы, егер агрессор қажетті ақпаратқа ие болса, жәбірленушілерге арзан бағалы затты бүлдіретін болса, онда бұл жағдайды басқалар үшін шамалы ұсақ-түйек ретінде бағалайды, бірақ жәбірленуші үшін бұл нәрсе белгілі бір жағдайларға байланысты үлкен мәнге ие болады. Сонымен қоса ойлап табылып қойылған лақап ат (лақап есім) агрессорге сонша бір елеусіз болғанмен, нақты құрбанға өте ауыр болады. Мұндай жағдайда жәбірленуші үлкендерге жүгіне алмайды, өйткені ол тиісті түрде қабылданбайды немесе басқа адамға қажетті ақпаратты ашуға мәжбүр болады, бұл өз кезегінде оны қауіп-қатерге душар етеді.

Буллингтің ерекше белгілері: агрессияның басқа көріністерінен айырмашылығы, қақтығыстың айқын себептерінің болмауы, оның жүйелі қудалау түрі бойынша ұзартылуы, пайдаланылатын құралдардың көптігі, агрессордың немесе жағдайға әсер ете алатын қоғамнан туындайтын топтың жасыруы. Осы ерекшеліктерге сүйене отырып, буллинг процесінде жәбірленуші физикалық және психологиялық қысымға өте қатты ұшырайды деп айта аламыз. Сырттан келген адамдар араласа алмауы бұл процестің латенттік сипатқа ие, ал агрессордың нақты мақсаты да, себептері де жоқ, сонымен қоса тараптар бір-бірін түсінбегендіктен, жанжал аяқталуышегіне қашан жететіні туралы уақыт өте келе белгісіз болып табылады. Егер кәдімгі қақтығыстың бірнеше себептері болса, қақтығыс белгілі бір шекке жеткенде аяқталады. Бұл жағдайға келетін болсақ, агрессор жәбірленушімен ешқандай себепсіз қақтығысады, яғни оның тарапынан белгілі бір жағдайларға жету үшін қудалау аяқталмайды. Демек өз кезегінде жәбірленушіні үмітсіз жағдайға душар еткізеді.

Нәтижесіндетүлғаның эмоционалды тұрақсыздануы және деморализациясы пайда болады. Жәбірленушіні негізгі қызметтен (оқу, жұмыс, қарым-қатынас құру) алаңдататын мінез-құлықтың қорғаныс механизмдері бірінші орынға шығады. Созылмалы стресс нақты немесе ықтимал бәсекелесі ретінде, яғни жәбірленушінің физикалық жоюға дейін әлсіреуіне әкеледі (ауру, суицид немесе топтан кету арқылы). Жәбірленуші буллингті бастан ауыр кешіруі ауыр жағдайға әкеп соқтырады, өйткені бұл процесс топты немесе қоршаған ортаны

белсенді немесе пассивті түрде агрессорды қолдайды. Бұл қудалау объектісін «аластатылған» күйінде қалдырады.

А. Н. Дахин атап өткендей, буллингтың бірнеше себептер бойынша бөлуге болады:

- белсенділік дәрежесі бойынша: агрессивті және пассивті буллинг;
- ықтимал салдарлар бойынша: компенсаторлық және виктимдік;
- уақыт ішіндегі шектер бойынша: ситуациялық және тұрақты;
- тарату саласы бойынша: аудиториялық, ақпараттық-коммуникативтік(немесе кибербуллинг), бос уақытта;
- бағыт бойынша әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардан шыққан балаларға, мүмкіндіктері мен қабілеттері шектеулі балаларға, дарынды балаларға және сырттан келгендерге (жаңа келгендерге) бағытталған буллинг.

Заман талабына сай интернеткеңістік пайда болғалы бері, буллинг құбылысын жәбірленушіге жақындамай, қудалауды жүзеге асырғысы келетіндер белсенді түрде ғаламторды кеңінен игере бастады. Нәтижесінде, бұл қорқытудың тағы бір түрін — кибербуллингті, яғни ақпараттық-коммуникациялық арналар мен құралдар арқылы ақпараттық кеңістікте қудалауды жүзеге асыруға ықпал етті.

Кибербуллинг (cyberbullying), электрондық қудалау (electronic bullying), интернеттегі әлеуметтік қатыгездік (online social cruelty) — бұл белгілі бір уақыт ішінде топтың немесе жеке тұлғалардың өзара әрекеттесуінің электрондық формаларын қолдана отырып, жүйелі түрде жүзеге асыратын және өзін оңай қорғай алмайтын жәбірленушіге қарсы бағытталған қасақана агрессивті әрекеттер ретінде анықталған қудалаудың жеке бағыты. Кибербуллинг өзара әрекеттесудің электрондық нысандарын пайдалана отырып, жәбірленушіге қарсы бағытталған әрекеттерді қамтиды. Кибербуллинг электрондық поштаны, лездік хабарламаларды, web-парақтарды, блогтарды, форумдар мен чаттарды, MMS және sms-хабарламаларды, онлайн-ойындарды және коммуникацияның басқа да ақпараттық технологияларын пайдалануды қамтиды. Бұл бағыттың айрықша ерекшелігі белгісіздік сипатының болуы, өйткені виртуалды кеңістіктегі агрессор аноним ретінде әрекет етеді. Тиісінше жәбірленуші өзінің құқық бұзушысының бейнесін білмейді, оған қорқыныш, үрей тудырады. Сондай-ақ анықтамадан көрініп тұрғандай кибербуллингте ерекшеліктің бірі ретінде агрессордың өзінің анонимділігін түсінуі оған жазасыздық пен іс-әрекеттерінің еркіндік сезімін тудырады, кибербуллингтегі агрессорлар жеке тұлға ретінде әрекет ете алады. Бұл — дәстүрлі буллингтен тағы бір айырмашылық.

И. С. Конның пікірінше, кибербуллинг — виртуалды қарым-қатынас ерекшеліктерімен бірге жүретін дәстүрлі буллингтің электронды түрі: анонимділік, эмпатияның болмауы, бақыланбайтын және травматикалық ақпаратты ұзақ уақыт сақтау. Кибербуллинг-бұл электрондық технологиялар арқылы адамға қасақана, бірнеше рет қайталану арқылы әсер ету, зардап шеккен адамға қатысты қорлау және қорқыту сипатындағы хабарламаны, желіде орынсыз қорлайтын ақпаратты немесе тікелей қатысуымен фото және бейне тарату [5, 15]. Жоғарыда келтірілген анықтама кибербуллинг ұғымын, оның өзіне тән белгілерін тізімдеу арқылы ашады, мысалы: агрессордың анонимділігі, эмоционалды кері байланыстың болмауы, жүйелік, сондай-ақ құбылыстың тұрақты сипаты. Тағы бір ескеретін нәрсе, қудалау тұрақты режимде жүзеге асырылуы мүмкін, яғни егер әдеттегі буллинг белгілі бір уақыт кезеңінде (мектепке барған кезде) орын алса, ал ақпараттық кеңістіктегі буллинг кез келген уақытта жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің 115 бабында (Қорқыту) «Өлтірумен немесе денсаулыққа ауыр зиян келтірумен, сол сияқты қорқытудың іске асатынына қауіптенудің жеткілікті негіздері болған кезде адамның жеке басына өзгедей ауыр күш қолданумен не мүлікті өртеп жоюмен, жарылыс жасаумен немесе өзге жалпы қауіпті тәсілмен қорқыту» [6] деп көрсетілген.

Қорқыту — адамға психикалық түрде әсер ету. Қорқытуды білдіру тәсілдері әр түрлі болуы мүмкін: ауызша немесе жазбаша, жәбірленушігетікелей, үшінші тұлғалар немесе оның жақындары арқылы; ұялы телефонға SMS, электронды почта, әлеуметтік желілермен жіберілетін хабарламаларды пайдалана отырып.

Аталған қылмыстың тікелей объектісі — адамдардың өмірі мен денсаулығы, өйткені дәл осы құндылықтарға, оларға осы қылмыстық шабуылда зиян келтіру қаупі төнеді. Жәбірленушінің мүлкі қосымша объектісі ретінде әрекет етеді [7, 275]. Кибербуллинг қылмыстық іс-әрекет деп алатын болсақ адамның денсаулығымен құндылықтарына яғни, арнамысына сөз тигізу, қоғам, топ ортасындағы мәртебесіне, жасөспірімнің психикасына (жалпы дамуы, өз-өзіне сенімділіктің жоғалуы, тұйықталуы) жағынан әсер етуі мүмкін.

Қылмыс объективтік жағынан өлтіремін немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіремін деп, сол сияқты адамның жеке басына өзге ауыр күш көрсетемін не мүлікті өртеп құртамын деп жарылыс жасау немесе өзге жалпы қауіпті тәсілмен қорқыту, бұл қорқытудың іске асатындығына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар екендігі арқылы сипатталады [7, 276]. Бұл әрекеттер адамның жеке парақшасына келген хаттар, пікірлерді жазу барысында тікелей өмірде денсаулыққа зиян келтірумен ұштасады.

Занда қорқытудың нақты түрлері — (өлтіру, денсаулыққа ауыр зиян келтіру, адамның жеке басына күш көрсету, мүлікті өртеу, жарылыс жасау, жалпыға қауіпті тәсілді қолдану) нақты көрсетілген.

Қылмыстық жауаптылықтың негізгі шарты — жоғарыда көрсетілген қорқыту тәсілдерінің іске асатындығына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар екендігі болып табылады. Мұндай негіздер әр түрлі факторларды есепке ала отырып нақты жағдайларға байланысты шешіледі: кінәлінің қорқыту әрекеттерін жасау тәсілдері, оның қару-жарағының болуы; жеке тұлғасының ерекшеліктері (бұрын сотталғандығы, эмоциялық жай-күйі, т. с. с.). Қылмыс формальдық құрамға жатады және ондай қорқытулар жәбірленушіге мәлім болған уақыттан бастап аяқталған деп танылады. Егер өлтіремін деген қорқыту қару-жарак сатып алумен ұштасса, онда кінәлінің әрекеті кісі өлтіруге даярланғандық болып табылады. Субъективтік жағынан қылмыс тікелей қасақаналықпен істеледі. Қылмыстық ниет әр түрлі болуы мүмкін, ол жаза тағайындалғанда есепке алынады.

Қылмыстың субъектісі – 16-ға толған адам. Біздің елімізде кибербуллинг мәселесі әлі күнге дейін зерттеле қойған жоқ. Дүниежүзі денсаулық сақтау ұйымының ақпаратына сәйкес 11-15 жастағы жасөспірімдердің 12 %-ы кем дегенде бір рет немесе одан да көп рет кибербуллингке ұшырағаны белгілі болды. жасөспірімдердің 11 %-ы кем дегенде бір рет басқа адамдарды кибербуллинг құрбаны етуге қатысқан [8]. Салыстыру үшін: Германияда бұл көрсеткіш төрт есе төмен (4 %), Франция жылғы травли Желісінде зардап шегеді балалардың 3 %-ы, Швецияда – барлығы 2 % [8]. Статистикалық ақпаратқа сүйене отырып, қылмыстық кодекстің 115 бабында кибербуллинг қылмысы үшін субъекті жасын төменду мәселесі өзекті болып тұр.

Кибербуллинг — қорқытудың бір түрі ретінде жақында пайда болған құбылыс. Дәл осыған байланысты нақты тұжырымдамалық аппарат нақты емес. Авторлар бұл тұжырымдаманы әртүрлі жолмен анықтайды, дегенмен кибербуллингтің жалпы белгілері көпшілігінде байқалады. Дәл осындай себептен бір ғана түрді сипаттағанмен, олардың әрқайсысының өз атауы бар. Сондықтан олардың түрлері мен саралану сандарының көп болуының себебі осымен шарттас.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

2. Olweus D. A useful evaluation design, and effects of the Olweus
3. Bullying Prevention Program / D. A. Olweus // Psychology, Crime & Law. — 2005. — № 11(4). P. 389–402.
4. Farrington D. P. Understanding and preventing bullying / D. P. Farrington // Crime and justice. — 1993. — № 2. — P. 381–458.
5. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? / И. С. Кон // Семья и школа. — 2006. — № 11. — С. 15–18.
6. Жолжаксынов Ж., Жунусов Е. Особенности разграничения составов кражи и мошенничества совершенных с использованием персональных данных третьих лиц в сфере информационных систем. «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им.Б.Бейсенова. — 2021. — № 3(73). — С. 22–30.
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
8. Ағыбаев А. Н. Қазақстан Респубшликасының қылмыстық кодексіне түсіндірме / Алматы «Жеті жарғы» 2015.
9. Дүниежүзілік денсаулық сақтай ұйымы // https://gateway.euro.who.int/ru/indicators/hbsc_32-cyber-bullying/

Жалмаханов Ж. Ш.,
докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail:zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz)

Кибербуллинг как вид угрозы: понятия, виды, особенности проявления

Аннотация. В статье рассказывается о понятиях, видах и особенностях проявления буллинга и кибербуллинга, одного из видов преступлений, совершаемых в последние годы через сеть интернет в СНГ и Республике Казахстан. Т. е. отдельно остановился на проблемах кибербуллинга, которые касаются характера распространения личной информации в социальных сетях («жизни» внутри сети), чести человека через сеть интернет и буллинга, который приводит человека к травмам душевным и телесным. Актуальность данной проблемы обусловлена тем, что проникновение понятия буллинг и феномен кибербуллинга в Республике Казахстан носит малоизученный, быстро распространяемый характер, интенсивно протекающий внутри сети интернет.

Ключевые слова: буллинг, кибербуллинг, понятие буллинга, понятие кибербуллинга, виды кибербуллинга, особенности кибербуллинга, мнения зарубежным ученых о буллинге.

Zh. Sh. Zhalmakhanov,
doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law Police Captain
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail:zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz)

Cyberbullying as a type of threat: concepts, types, features of manifestation

Annotation. The article describes the concepts, types and features of the manifestation of bullying and cyberbullying, one of the types of crimes committed in recent years via the Internet in the CIS and the Republic of Kazakhstan. That is, separately focused on the problems of cyberbullying, which relate to the nature of the

dissemination of personal information in social networks («life» within the network), human honor through the Internet and bullying, which leads a person to mental and bodily injuries. The relevance of this problem is due to the fact that the penetration of the concept of bullying and the phenomenon of cyberbullying in the Republic of Kazakhstan is poorly studied, rapidly spreading, intensively occurring within the Internet.

Keywords: bullying, cyberbullying, the concept of bullying, the concept of cyberbullying, types of cyberbullying, features of cyberbullying, opinions of foreign scientists about bullying.

УДК 343.985:У84

Завотпаева А. Т.,
доцент кафедры общеправовых дисциплин;
Шинекенева З. К.,
докторант

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-
mail:shinekeneva_z@mail.ru)*

Льготы и гарантии, предоставляемые людям с ограниченными возможностями в Республике Казахстан

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются вопросы, касающиеся льготного обеспечения людей с ограниченными возможностями в Республике Казахстан, преимущества, которыми обладает данная категория граждан в зависимости от ограничений их жизнедеятельности, права и обязанности, от которых освобождены люди с особыми потребностями. Описана система и виды льгот, предусмотренных государством для инвалидов, в зависимости от предмета регулирования, которые делятся на жилищные, социальные трудовые, налоговые, образовательные и другие виды. Изучены особенности обеспечения льготами граждан с особыми потребностями в Казахстане, меры, принимаемые государством для повышения уровня социализации инвалидов в обществе и условия для преодоления ограничений их жизнедеятельности. Отмечены виды ответственности, предусмотренной за нарушение законодательства о защите прав инвалидов для физических и юридических лиц.

Ключевые слова: государство, инвалид, права, труд, социальное обеспечение, защита, льготы, гарантии, особенности.

Защита конституционных прав граждан — это одна из основных функций нашего государства. Особое внимание уделяется гражданам с ограниченными возможностями.

Статьей 28 Конституции Республики Казахстан гражданину гарантируется социальное обеспечение по инвалидности. Казахстаном в 2015 г. ратифицирована Конвенция о защите прав инвалидов (далее — Конвенция). Ратификация Конвенции явилась важным шагом на пути к изменению общественных взглядов и подходов к поддержке инвалидов. В результате ратификации Конвенции проявлена большая политическая воля к изменению статуса граждан с ограниченными возможностями и дальнейшему прогрессу в области прав инвалидов.

Целью настоящей статьи является анализ проблемных вопросов реализации прав и законных интересов людей с ограниченными возможностями в Республике Казахстан. В соответствии с целью поставлены следующие задачи:

– рассмотреть основные права людей с ограниченными возможностями в Республике Казахстан;

– изучить проблемные вопросы в реализации прав инвалидов и пути их решения.

В рамках статьи проведен анализ реализации отдельных законодательных актов Республики Казахстан, касающихся защиты прав людей с ограниченными возможностями.

По сведениям Министерства труда и социальной защиты населения, «в стране проживает более 690 тысяч лиц с особыми потребностями, из них 61,5 % – трудоспособные граждане, 25,7 % – пенсионеры, 12,8% – несовершеннолетние». С 2010 г. по 2020 г. число людей с ограниченными возможностями увеличилось с 563 086 до 686307 (+18 %), в том числе детей-инвалидов – с 61 196 до 90091 человек (+32%) [1].

Каждый человек придает инвалидности уникальное значение в зависимости от характера нарушения его жизнедеятельности и возникших по этой причине жизненных потребностей.

Согласно Конвенции «инвалидность — это эволюционирующее понятие и инвалидность является результатом взаимодействия, которое происходит между имеющими нарушения здоровья людьми и отношенческими средовыми барьерами, и которое мешает их полному и эффективному участию в жизни общества наравне с другими» [2, с. 32].

В понимании С. И. Новикова «инвалидность — отличия в состоянии здоровья от нормы, установленной законодательством, связанные со стойкими нарушениями функций и систем организма, приводящие к ограничению жизнедеятельности лица, снижению его приспособляемости взаимодействия с социально-окружающей средой и необходимости его социальной защиты» [3, с. 23].

По нашему мнению, инвалидность — это психологические и физические недостатки человека, которые мешают полному и эффективному осуществлению его жизнедеятельности.

В целях улучшения качества жизни людей с ограниченными возможностями государством разработана система социальной защиты людей с особенностями. Социальная защита может содействовать социальной интеграции и участию в жизни общества человека с инвалидностью, обеспечивая реальный доступ к питанию, здравоохранению, образованию и услугам поддержки. Поэтому детально разработанные и продуманные программы социальной защиты могут напрямую укреплять возможности лиц с ограниченными возможностями для реализации своих прав.

К сожалению, традиционные подходы к социальному обеспечению инвалидов содействовали укоренению и распространению прямо противоположной точки зрения, основанной на медицинских и благотворительных показателях, принятых в системах социального обеспечения [4].

В систему социального обеспечения входит система льгот и преимуществ, которыми обладают люди с ограниченными возможностями. «В праве социального обеспечения льготы необходимо рассматривать в узком (специальном) смысле, поскольку они сводятся, как правило, к полному или частичному освобождению нуждающихся граждан от исполнения определенных обязанностей в различных сферах их жизнедеятельности (бесплатный проезд, снижение оплаты за различные услуги и т.п.)» [5, с. 21]. Льготы, в понимании Ж. А. Хамзиной, — «преимущество или предпочтение, представляемые особо нуждающимся в социальной защите гражданам, позволяющие уменьшить неблагоприятные последствия и обстоятельства, в силу которых возникла необходимость особой социальной защиты этих граждан» [6, с. 58].

Согласно части 1 ст. 12 Конституции Республики Казахстан «права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, определяют содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов» [7].

В соответствии с законодательством Республики Казахстан в области культуры, инвалиды первой и второй групп и дети-инвалиды до восемнадцати лет вправе за счет бюджетных средств посещать концерты, театры, библиотеки, музеи, цирк. Инвалиды третьей группы оплачивают 50 процентов от стоимости указанных услуг.

Также создаются условия для обеспечения инвалидов жильем. Указанным гражданам оно предоставляется за доступную плату из государственных жилищных фондов в соответствии с установленными законом нормами [8].

Конвенция призывает государства — члены гарантировать получение лицами с ограниченными возможностями равноправного доступа к основным программам и услугам социального обеспечения, а также к специальным программам и услугам, направленным на удовлетворение нужд и покрытие расходов, связанных с инвалидностью, таким как услуги поддержки.

Льготы для граждан с ограниченными возможностями в Республике Казахстан можно классифицировать в зависимости от предмета регулирования на социальные, образовательные, трудовые, жилищные и налоговые и др.

Инвалиды получают государственные социальные пособия. Пособия для граждан с ограниченными возможностями сохраняются до тех пор, пока человек остается инвалидом. Это пособие помогает людям с тяжелыми формами инвалидности удовлетворять основные потребности и дает многим возможность жить самостоятельно, а не в ограничительных учреждениях.

Социальная часть реабилитации инвалидов создает условия для преодоления ограничений жизнедеятельности, восстановление социального статуса, их социально-бытовой и среды адаптации.

Для повышения уровня социализации граждане с инвалидностью обеспечиваются техническими вспомогательными средствами (протезно-ортопедическая помощь, сурдо-тифло-средства, специальные средства передвижения, санаторно-курортное лечение и др.) [9].

Одновременно с этим, имеются проблемные вопросы относительно использования данной возможности. Безусловно, государство обеспечивает каждого гражданина с инвалидностью вспомогательными средствами, но не всегда предоставляемые средства соответствуют техническим характеристикам, необходимым инвалиду, так как их использование носит индивидуальный характер.

По этой причине есть необходимость в пересмотре порядка предоставления данного вида услуг и акцентировании внимания на индивидуализации.

Согласно Трудовому кодексу Республики Казахстан, инвалиды, получившие увечье в результате исполнения трудовых обязанностей, получают социальную помощь от работодателя, путем обеспечения специальными техническими средствами, предусмотренными индивидуальной программой реабилитации и законодательством Республики Казахстан [10].

Реализация указанного права зачастую является неисполнимой. Причинами этого является недобросовестность отдельных работодателей которые уклоняются от заключения трудовых договоров с работниками, а при наступлении несчастного случая на производстве всячески пытаются скрыть факт производственного травматизма, в результате чего работник не имеет возможности получить предусмотренные законами льготы и преимущества.

Необходимо отметить, что за несоблюдение требований законодательства о социальной защите инвалидов предусмотрена административная ответственность в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» [11].

Учитывая, что люди с ограниченными возможностями имеют гораздо более низкий уровень занятости, чем люди без инвалидности, государство позаботилось о том, чтобы работодатели не допускали необоснованных отказов в заключении договора с инвалидами. В целях обеспечения занятости трудоспособных инвалидов местные исполнительные органы создают специальную квоту рабочих мест, за исключением работ, связанных с вредными и тяжелыми условиями труда. Перечень предприятий утверждается постановлением местного исполнительного органа.

Данный инструмент, по нашему мнению, является достаточно действенным, однако реализация программы осложнена тем, что граждане с инвалидностью не всегда соглашаются работать с предложенными работодателями по разным причинам: низкий уровень заработной платы, неподходящие условия труда для людей с ограниченными возможностями и др.

Инвалидность чрезвычайно разнообразна. Однако все люди с ограниченными возможностями имеют те же общие потребности в здравоохранении, что и все остальные, и поэтому нуждаются в доступе к основным медицинским услугам [12].

Статья 25 Конвенции укрепляет право инвалидов на достижение наивысшего уровня здоровья без какой-либо дискриминации. Однако реальность такова, что не каждая медицинская организация может предоставить качественные услуги людям с ограниченными возможностями, особенно это касается сельских и отдаленных районов. Невысокое качество медицинских услуг начинается в первую очередь с отсутствия доступа к зданию больницы или поликлиники, и это касается не только медицинских учреждений, но и других организаций, обслуживающих людей с ограниченными возможностями.

Медицинские организации, как правило, не имеют соответствующего оборудования, технических средств и лекарственных препаратов, в отдельных случаях медицинские работники не в состоянии оказать медицинскую помощь человеку с инвалидностью.

Одним из видов поддержки инвалидов со стороны государства являются льготы, установленные Кодексом «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» и выраженные в полном или частичном освобождении инвалидов от отдельных видов налогов и сборов [13]. Граждане с ограниченными возможностями в Казахстане освобождены от уплаты налога на земельные участки, используемые инвалидом для удовлетворения своих нужд (на котором построен дом и хозяйственные постройки к нему), для ведения личного домашнего хозяйства, садоводства и занятых под гаражи. Не платят налог на имущество физических лиц. Граждане с инвалидностью освобождены от уплаты налога на транспорт и на имущество.

Также они не являются плательщиками отдельных государственных пошлин (государственной пошлины в судах, при совершении нотариальных действий, регистрации актов гражданского состояния, выдаче паспортов и удостоверений личности граждан Республики Казахстан, а также видов на жительство, выдаче государственного регистрационного номерного знака на автомобиль, на мототранспорт, при государственной регистрации залога, движимого имущества).

Льготы в сфере налогообложения — это очень хорошая поддержка для людей с ограниченными возможностями, но не каждый инвалид использует данные льготы по причине того, что просто не знает о них.

Одновременно имеют место факты незаконного присвоения статуса человека с ограниченными возможностями гражданами для получения ежемесячного пособия. «Нередки случаи получения взяток за установление инвалидности, за выдачу листков нетрудоспособности» [14, с. 27].

Учитывая изложенное, мы видим, что государство стремится создать условия для комфортного пребывания людей с ограниченными возможностями в обществе. Проблемными являются вопросы реализации прав лиц с инвалидностью относительно обеспечения вспомо-

гательными средствами, а также связанные с занятостью и повышением правовой культуры лиц с инвалидностью.

Решение указанных вопросов мы видим в следующем. Необходимо исключить бюрократический и формальный подходы к исполнению законодательных актов Республики Казахстан.

Что касается обеспечения техническими вспомогательными средствами, полагаем необходимым к каждому случаю подходить индивидуально, обеспечить государственной поддержкой организации, оказывающие услуги по изготовлению вспомогательных средств для лиц с инвалидностью.

Программы по обеспечению занятости граждан с ограниченными возможностями работают в каждом регионе страны, но нет заинтересованности со стороны лиц с инвалидностью. По нашему мнению, проблема заключается в том, что лица с инвалидностью не желают по определенным причинам вливаться в общественную жизнь. И задача государства и общества в целом заключается в том, чтобы дать инвалидам цель для ведения активной социальной жизни.

В связи с этим, возникает необходимость повышения правовой культуры людей с инвалидностью, которую необходимо, по нашему мнению, проводить через общественные объединения инвалидов, деятельность которых состоит в поддержке людей с ограниченными возможностями.

Список использованной литературы:

1. Официальный сайт Комитета труда, социальной защиты и миграции Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан // <https://www.gov.kz/memleket/entities/lspm?lang=ru>
2. Конвенция о правах инвалидов (принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13 декабря 2006 года). Одобрена распоряжением Правительства КР от 16 сентября 2011 года № 422-р. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288>.
3. Новикова С. И. Определение понятий, связанных с инвалидностью, на современном этапе развития законодательства Республики Беларусь // Журнал Белорусского государственного университета. Право. — 2017. — № 3. — С. 23–31.
4. Thomas P., Dirth and Nyla R. Branscombe. The Social Identity Approach to Disability: Bridging Disability Studies and Psychological Science // Psychological Bulletin. — 2018. — № 12. — P. 1300–1324.
5. Пашкова Г. Г. Льготы в праве социального обеспечения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Томск — 2004.
6. Хамзина Ж. А. Право социального обеспечения Республики Казахстан: Учебн. — Алматы: Жеті Жарғы, 2014. — 352 с.
7. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029&pos=117;-36#pos=117;-36
8. О жилищных отношениях. Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 г. № 94 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007658.
9. О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 г. № 39. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000039_
10. Трудовой кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. № 414-V ЗРК // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832.
11. Об административных правонарушениях. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 235-V ЗРК // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399
12. Изаак С.И., Баксанова С.А.. О безбарьерной среде для лиц с ограниченными возможностями здоровья // Закон и право. — М., 2012. — С. 19-21.
13. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс): Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>

14. Еспергенова Е.В. К вопросу социально-экономических причинах преступности в сфере медицины // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК. — 2018. — № 3. — С. 26–28.

Завотпаева А. Т.,
жалпы құқықтық пәндер кафедрасының доценті;
Шинекенева З. К.,
докторант
(Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-
mail:shinekeneva_z@mail.ru)

**Қазақстан Республикасында мүмкіндігі шектеулі
адамдарға берілетін жеңілдіктер мен кепілдіктер**

Аннотация. Автор мақалада Қазақстан Республикасында мүмкіндіктері шектеулі адамдарды жеңілдік пен қамтамасыз етуге қатысты мәселелер қаралады, азаматтардың осы санаты олардың тыныс-тіршілігінің шектеулеріне, құқықтары мен міндеттеріне байланысты ерекше қажеттіліктері бар адамдар босатылады. Мүгедектер үшін мемлекет ұсынатын жеңілдіктер жүйесімен түрлері тұрғын үй, әлеуметтік еңбек, салық, білім беру және басқа түрлерге бөлінетін реттеу тақырыбына байланысты сипатталған. Қазақстанда ерекше қажеттіліктері бар азаматтарды жеңілдіктер мен қамтамасыз ету ерекшеліктері. Мүгедектердің қоғамда әлеуметтену деңгейін арттыру үшін мемлекет қабылдайтын шаралар және олардың тіршілік әрекетінің шектеулерінің серу үшін жағдайлар. Жеке және заңды тұлғалар үшін мүгедектердің құқықтарын қорғау туралы заңнаманы бұзғаны үшін көзделген жауапкершілік түрлері атап өтілді.

Негізгі сөздер: мемлекет, мүгедек, құқықтар, Еңбек, әлеуметтік қамсыздандыру, қорғау, жеңілдіктер, кепілдіктер, ерекшеліктер.

A. T. Zavotpaeva,
Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines
Z. K. Shinekeneva,
Doctoral student,
(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, the city of Nur-Sultan,
Republic of Kazakhstan, e-mail:shinekeneva_z@mail.ru)

**Benefits and guarantees provided to people with disabilities
in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. This article discusses issues related to the preferential provision of people with disabilities in the Republic of Kazakhstan, the advantages that this category of citizens has, depending on the restrictions of their life, the rights and obligations that people with special needs are exempt from. The article describes the system and types of benefits provided by the state for the disabled, depending on the subject of regulation, which are divided into housing, social labor, tax, educational and other types. Features of providing benefits to citizens with special needs in Kazakhstan. Measures taken by the state to increase the level of socialization of disabled people in society and conditions for overcoming the limitations of their life. The types of liability provided for vio-

lation of the legislation on the protection of the rights of persons with disabilities for individuals and legal entities are noted.

Keyword: State, disabled person, rights, labor, social security, protection, benefits, guarantees, features.

УДК 342.951

Кусаинова А. К.,
докторант,

магистр юридических наук, младший советник юстиции

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail: aygul.kus@bk.ru)*

**Меры административных взысканий,
применяемые за административные правонарушения в области налогообложения**

Аннотация. Данная статья посвящена актуальным вопросам применения мер административных взысканий за административные правонарушения в области налогообложения. В статье предложена точка зрения о включении в перечень мер административной ответственности административного взыскания в виде «взыскания стоимости», а также ранее использованного административного взыскания в виде «контроля за предпринимательской деятельностью», а также о расширении составов, предусматривающих административный штраф и имеющих квалифицирующий признак «повторность правонарушения». Предложена позиция об исключении предупреждения из мер административного взыскания с применением его в качестве меры профилактического воздействия при освобождении от административной ответственности. В статье поднимаются актуальные проблемы применения административного взыскания в виде конфискации предметов совершения правонарушения и дохода, полученного вследствие совершения административного правонарушения.

Ключевые слова: административная ответственность, административное взыскание, административная ответственность в области налогообложения, административный штраф, конфискация, лишение разрешения, приостановление действий разрешения, предупреждение, санкция.

Санкция является обязательным элементом нормы — правила поведения, закрепляющего вид и меру государственно-правового воздействия в отношении субъекта, нарушившего или выполнившего диспозицию правовой нормы [1, с. 16]. Обеспечение охраны общественного порядка как одна из функций государства в той или иной степени должна сопровождаться, по мнению Асабаевой А. А., обязательным ограничением прав и свобод человека и гражданина [2, с. 10].

Следует отметить, что изучение различных аспектов проблем применения административных взысканий становились предметами исследования в работах таких российских ученых как: Футо С. Р., Каплиевой Е. В., Алиевой Л. И., Шорохова А. Ю., Коробовой Т. Л., Васкевич К. Н., а также казахстанских ученых: Джекебаева Ч. У, Жумагулова М. И., Даубекова Т. Д., Жетписбаева Б. А. и других.

Действующим КоАП РК предусмотрены следующие виды административных взысканий, применяемые за совершение правонарушений в области налогообложения: 1) предупреждение; 2) административный штраф; 3) лишение разрешения либо приостановление его дей-

ствия; 4) конфискация предмета, явившегося орудием или предметом совершения административного правонарушения, а равно имущества, полученного вследствие совершения административного правонарушения [3]. При этом предупреждение и административный штраф могут применяться только как основные виды административных взысканий. В тоже время, предупреждение назначается без дополнительных административных взысканий. Конфискация применяется только в качестве дополнительного вида административного взыскания, тогда, как лишение разрешения либо приостановление его действий или отдельных его видов могут применяться в качестве, как основного, так и дополнительного вида взыскания, применяемого с административным штрафом.

Согласно ч. 6 ст. 55 КоАП РК за одно административное правонарушение может быть наложено одно основное и дополнительное административные взыскания [3]. В силу пункта 10 нормативного постановления Верховного Суда РК «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части КоАП РК» от 6 октября 2017 г. № 7 указано, что общими нормами запрещается применения более одного дополнительного взыскания [4], тогда как составы ч. 5, 6 ст. 281 КоАП РК, ч. 5, 6 ст. 283-1 КоАП РК, а также ч. 1 ст. 463 КоАП РК регламентирует также возможность применения нескольких дополнительных взысканий. В этой связи, в целях устранения указанных противоречий полагаем необходимым дополнить нормы ч. 6 ст. 55 КоАП РК в части возможности применения нескольких дополнительных видов взысканий.

Необходимо отметить, что предупреждение, как мера административного взыскания применяется в обязательном порядке при отсутствии обстоятельств, отягчающих административную ответственность. Изучение норм, показало наличие деяний с квалифицирующим признаком, как повторность деяния в течение года после привлечения, в котором предупреждение, как мера взыскания предусмотрена лишь при первичном совершении правонарушения.

Разделяя точку зрения Дуабекова Т. Д. о расширении административных составов, предусматривающих квалифицирующий признак, как повторность административного деяния [5, с. 17], полагаем, что оно послужит индивидуализации ответственности и применения строгих видов административных взысканий при совершении аналогичных деяний.

К примеру, в Республике Беларусь предупреждение является профилактической мерой воздействия и в силу ст. 8.3. КоАП РБ применяется при освобождении от административной ответственности [6], тогда как в КоАП РК предупреждение является мерой административного взыскания.

По нашему мнению, административная ответственность за совершение административных правонарушений в области налогообложения требует преимущественного применения штрафа с исключением такой меры административного взыскания как предупреждение. На наш взгляд, предупреждение как мера правового воздействия не должна применяться при умышленных формах совершения правонарушения, а также при материальных составах правонарушений.

Приемлемое разделение административных взысканий содержится в подходах Жумагулова М. И., который делит их на относительно-определенные, абсолютно-определенные, альтернативные и кумулятивные взыскания [7, с. 123]. Мусаткина А. А. в своих работах также обширно раскрывает тему разновидностей санкций [1, с. 18].

Вместе с тем, к административным правонарушениям в области налогообложения применяются следующие административные взыскания: 1) к относительно-определенным административным взысканиям отнесены санкции ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270, ч. 2 ст. 271, ч. 2, 5 ст. 272, ст. 273, ч. 1, 2 ст. 275, ч. 2, 4 ст. 276, ч. 1, 2 ст. 278, ст. 279, ст. 280, ч. 2, 4 ст. 280-1, ч. 1, 2, 2-1, 2-2, 7, 8, 9, 10 ст. 281, ч. 1, 2, 2-1, 2-2 ст. 282, ч. 1, 2, 3, 4 ст. 283-1, ч. 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18 ст. 284, ст. 287 КоАП РК. Так, к примеру, ч. 2 ст. 269 КоАП РК предусматривает преде-

лы наложения административного взысканий в зависимости от субъектности. То есть с помощью общих критериев, таких как разделение предприятий на группы (крупные, средние, мелкие и микропредприятия) и принципа соразмерности по мнению Йенс Демпе предотвращается нарушение принципа равного отношения [8, с. 81]. Вышеуказанное позволяет говорить о необходимости дифференциации административной ответственности в силу имущественного положения, а именно о необходимости разграничения размеров налагаемых административных штрафов за административные правонарушения в области налогообложения в отношении субъектов микропредпринимательства отдельно от субъектов малого предпринимательства, а также определение размеров административных штрафов для самозанятых лиц с включением их в субъекты административной ответственности; 2) к абсолютно определенным административным взысканиям отнесены санкции ч. 1, 3 ст. 269, ч. 1, 3, 4 ст. 270, ч. 1 ст. 271, ч. 1, 2-1, 2-2, 3 ст. 272, ч. 3, 4, 5 ст. 275, ч. 1, 3 ст. 276, ст. 277, ч. 3 ст. 278, ч. 1, 3, 5, 6 ст. 280-1, ч. 12, 13 ст. 282, ч. 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 20 ст. 284, ст. 285, ст. 285-1, ст. 286, ст. 288 КоАП РК, которые предусматривают санкции в виде одного взыскания; 3) к кумулятивным административным взысканиям отнесены санкции ч. 3, 4, 5, 6 ст. 281, ч. 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11 ст. 282, ст. 283, ч. 5, 6 ст. 283-1 КоАП РК, которые предполагают применение к правонарушителю двух видов административных взысканий; 4) альтернативный вид административного взыскания применяется только при выборе дополнительного вида взыскания и регламентируется в ч. 5, 6 ст. 281, ч. 5, 6 ст. 283-1 КоАП РК; 5) административные взыскания за правонарушения в области налогообложения являются безальтернативными в части применения основных видов административных взысканий.

Кроме вышеуказанных видов разделения административных взысканий, полагаем необходимым дополнить их следующими классификациями: предоставляющие и исключающие возможность применения индивидуализации административной ответственности. К последней группе необходимо, по нашему мнению, отнести безальтернативные административные взыскания, в целях снижения коррупционных рисков.

Вместе с тем, нельзя не согласиться с мнением Барашян Л. Р. о том, что альтернативные и относительно-определенные санкции приводят к индивидуализации ответственности [9, с. 15].

За последние десять лет согласно данным правовой статистики (КПСиСУ ГП РК), произошло увеличение количества постановлений о наложении административных взысканий за административные правонарушения в области налогообложения на 117 %. Из статистических сведений (без учета 2020 г.) следует ежегодный рост количества деяний, связанных с реализацией либо хранением с нарушением законодательства РК подакцизных товаров, которое привело к их конфискации.

Согласно ч. 3 ст. 777 КоАП РК суд или орган (должностное лицо) в производстве которых находится дело об административном правонарушении обязан принять необходимые меры к обеспечению сохранности вещественных доказательств до разрешения дела по существу [3]. Из смысла нормы ст. 795 КоАП РК следует, что органы государственных доходов должны иметь соответствующие места для хранения и обеспечения сохранности указанных вещей (товаров). Вместе с тем, на практике имущество, подлежащее конфискации находится у собственника под сохранной распиской, что может впоследствии привести к возможному вторичному обороту подакцизной продукции, реализуемой с нарушением законодательства РК.

На практике также возникают трудности в определении дохода, полученного вследствие совершения административного правонарушения по составам ч. 5, 6 ст. 281 КоАП РК, ч. 5, 6 ст. 283-1 КоАП РК, а также ч. 1 ст. 463 КоАП РК. Органами государственных доходов зачастую составляются протокола об административном правонарушении в отношении хранения

алкогольной продукции по ч. 1 ст. 463 КоАП РК, поскольку факт реализации алкогольной продукции установить проблематично, в связи с отсутствием функции контрольной закупки.

В этой связи, применение дополнительного взыскания в виде конфискации дохода, полученного вследствие совершения административного правонарушения, на практике не применяется, так как суд не вправе выходить за рамки протокола об административном правонарушении (без установления факта реализации). Вследствие чего считаем, что данный вопрос остается на сегодняшний день неурегулированным.

Вместе с тем, согласно КоАП РК при осуществлении предпринимательской деятельности без регистрации (разрешения) и по иным правонарушениям в области налогообложения, предусмотрено применение административного взыскания в виде конфискации дохода, полученного вследствие административного правонарушения, указанная мера административного взыскания применяется государством в целях исключения получения дохода от теневого оборота.

По нашему мнению, актуальным является вопрос расширения перечня мер административных взысканий с включением в него «взыскание стоимости», применяемой при конфискации предмета административного правонарушения. Данное административное взыскание в КоАП РК отсутствует, в связи с чем необходимо его определить как принудительное изъятие и обращение в собственность государственных средств, соответствующих стоимости орудия и предметов совершения административного правонарушения, когда орудие и предметы совершения правонарушения отсутствуют либо их реализация невозможна либо экономически невыгодна (нецелесообразна) либо собственником является иное лицо. Данная мера административного взыскания будет способствовать неотвратимости административной ответственности в области налогообложения и даст возможность правовой регламентации в правоприменительной практике по тем исполнительным производствам, по которым имеются проблемы невозможности исполнения.

Лишение лицензии и приостановление ее действия является как основным видом административного взыскания, так и дополнительным его видом, применяемым с административным штрафом. В соответствии со ст. 47 КоАП РК лишение разрешения либо приостановление его действия применяется при административном правонарушении, совершенное при осуществлении такой деятельности либо совершении определенных действий (операций), предусмотренных этим разрешением [3]. При этом если деятельность, при осуществлении которой совершено административное правонарушение, является подвидом лицензируемого вида деятельности, в таком случае лишение либо приостановление разрешения применяется к этому лишь конкретному подвиду лицензируемого вида деятельности. Приостановление действия лицензии (разрешения) не может быть менее 1 месяца и более 6 месяцев [3].

В пункте 8 нормативного постановления ВС РК «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части КоАП РК» от 22.12.2016 г. № 12 разъясняется порядок применения административного взыскания в виде лишения разрешения [10]. Данная норма нормативного постановления ВС РК позволяет применять вид административного взыскания в виде «запрещения деятельности» на срок, указанный в санкции статьи Особенной части КоАП РК, в случае, когда осуществляется деятельность требующая разрешения без его наличия, тогда как содержание санкции статьи, предполагающей применение лишения лицензии либо приостановление ее действия никак не может одновременно регламентировать и содержать взыскания в виде «запрещения деятельности».

К перечню дополнительных видов административных взысканий предлагаем добавить меру взыскания в виде «контроля за предпринимательской деятельностью» со сроком до 1 года, которое выражалось бы в предоставлении ежемесячных отчетов (контроля). Кроме того, полагаем санкции составов ч. 12 и ч. 13 ст. 282 КоАП дополнить административным штрафом.

Многие ученые высказывают свое мнение о включении в перечень мер административной ответственности административного наказания (взыскания) в виде принудительной ликвидации юридического лица [11, с. 13; 12, с. 19–20].

Полагаем, что такие подобные выводы не вполне убедительны, так административная ответственность по частоте более распространенная ответственность в отличие от других видов ответственности и применение таких кардинальных мер в отношении юридических лиц привет к увеличению количества предприятий, прекративших свою деятельность со всеми вытекающими от этого последствиями, которые в том числе негативно отразятся на доходной части бюджета. Более того, считаем, что предлагаемые меры административных взысканий не ориентированы на долгосрочную перспективу развития общественных и государственных интересов, а также не направлены на профилактику правонарушений лицу, совершившему административные правонарушения. Вышеуказанное позволяет говорить о необходимости придерживаться позиции в большей степени применения административного взыскания в виде административного штрафа, так как в данном случае юридическое лицо останется действующим налогоплательщиком с дальнейшей возможностью расширения его в субъектности предпринимательства (среднего либо крупного) с обеспечением населению рабочих мест.

Следует отметить позицию Жумагулова М. И., который предложил введение такого вида наказания как дисквалификация, применение возмездного изъятия не только за умышленные правонарушения, но и за правонарушения, совершенные по неосторожности, им с точки зрения справедливости и экономической целесообразности поднимался вопрос об обоснованности размеров административных штрафов, о сокращении составов, предусматривающих штраф, об ограничении перечня объектов административной конфискации до круга орудий правонарушений и его непосредственных предметов и об исключении из мер ответственности запрещение деятельности ИП или юридического лица [13, с. 10–11]. Конечно, многие поднимаемые им вопросы связаны со смягчением административной ответственности. Однако, на наш взгляд, на сегодняшний день считаем, необходимым наоборот поднять вопрос о целесообразности увеличения составов, предусматривающих применение штрафа, указанное позволит увеличить число составов, рассматриваемых административными органами (уполномоченными органами (должностными лицами) и увеличит пополнение государственного бюджета, так как данная мера административного взыскания является основной и в международной практике, ее применение в большей степени, полагаем, повлияет на профилактику и снижение повторного совершения административных деяний в области налогообложения.

Следует отметить, что в Казахстане административное взыскание является единственной мерой административной ответственности за административные правонарушения в области налогообложения в РК, в связи с этим вопрос развития административной ответственности в области налогообложения требует постоянной актуализации.

Список использованной литературы:

1. Мусаткина А. А. Финансовая ответственность в системе юридической ответственности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.:12.00.01. — Казань, 2004. — 22 с.
2. Асабаева А. А. Некоторые конституционно-правовые аспекты становления и развития законодательства об административных правонарушениях в Республики Казахстан в период суверенитета // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. — 2021. — №1. — С. 8–14.
3. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014 г. №235-V- Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения: 21.07.2021).

4. Нормативного постановления Верховного Суда РК «О некоторых вопросах применения судами норм Особенной части КоАП РК» от 06.10. 2017 г. № 7 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S> (дата обращения: 27.07.2021).

5. Даубеков Т. Д. Административные взыскания: совершенствование правового механизма их индивидуализации в ходе правовой реформы в Республике Казахстан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02. — Алматы, 1996. — 24 с.

6. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях от 06.01.2021 г. № 91-3 (Принят Палатой представителей 18.12.2020 г., одобрен Советом Республики 18.12.2020 г., введен в действие с 01.03.2021 г. Законом РБ от 06.01.2021 г. № 93-3). — Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь «Эталон online» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://etalonline.by/document/?regnum=hk2100091&q_id=2953567 (дата обращения: 23.07.2021).

7. Жумагулов М. И. Административное взыскание в содержании законодательства Казахстана и России, как мера административной ответственности // Құқық және мемлекет. — 2010. — № 1 (46). — С. 115–124.

8. Йенс Демпе. Производство по уголовным делам и делам об административных правонарушениях в Германии // Правовые аспекты совершенствования административного судопроизводства (теория и практика): Материалы учебного семинара. — Алматы: Верховный Суд Республики Казахстан, Институт правосудия при Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Немецкое общество по техническому сотрудничеству (GTZ), 2006. — С. 77–83.

9. Барашян Л. Р. Институт налоговой ответственности: вопросы теории и практики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.14. — Ростов-на-Дону, 2007. — 28 с.

10. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части КоАП РК» от 22.12.2016 г. № 12 — Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P160000012S> (дата обращения: 23.07.2021).

11. Максимов И. В. Административные наказания в системе мер административного принуждения (концептуальные проблемы): Автореф. дисс. ... доктора юрид. наук.: 12.00.14. — Саратов, 2004. — 54 с.

12. Назаренко Н. А. Проблемы правовой ответственности юридических лиц: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. — Ставрополь, 2005. — 23 с.

13. Жумагулов М. И. Административно-правовое принуждение в Республике Казахстан и Российской Федерации (теоретико-правовые вопросы): Автореф. дис ... доктора юрид. наук.: 12.00.02. — Алматы, 2010. — 49 с.

Құсайынова А. Қ.,

докторант,

заң ғылымдарының магистрі, кіші әділет кеңесшісі

(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aygul.kus@bk.ru)

Салық салу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған үшін қолданылатын әкімшілік жазалау шаралары

Аннотация. Мақалада салық салу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған үшін әкімшілік жаза шараларын қолданудың өзекті мәселелеріне арналған. Мақалада «құнды өндіріп алу» түріндегі әкімшілік жазаны және бұрын қолданылған «кәсіпкерлік қызметті бақылау» түріндегі әкімшілік жазаны әкімшілік жаза шараларының тізбесіне кеңейту туралы, сондай-ақ әкімшілік айыппұл салуды көздейтін және «құқық бұзушылықтың қайталануы» деген саралау белгісі бар құрамдарды кеңейту туралы ұсыныстар ұсынылды. Ескерту жасау қолдануын әкімшілік жауаптылықтан босату кезінде профилактикалық ықпал ету

шарасы ретінде қолдана отырып, әкімшілік жазалау шараларынан алып тастау туралы көзқарас ұсынылды. Бапта әкімшілік құқық бұзушылық жасау нысанасын және әкімшілік құқық бұзушылық жасау салдарынан алынған кірісті тәркілеу түріндегі әкімшілік жазаларды қолданудың өзекті проблемалары көтеріледі.

Негізгі сөздер: әкімшілік жауапкершілік, әкімшілік жаза, салық салу саласындағы әкімшілік жауапкершілік, әкімшілік айыппұл, тәркілеу, рұқсаттан айыру, рұқсаттың қолданылуын тоқтата тұру, ескерту жасау, санкция.

A. K. Kussainova,

doctoral student,

Master of Law, Junior Adviser of Justice

(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic

of Kazakhstan, the city of Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail:aygul.kus@bk.ru)

**Measures of administrative sanctions applied
for commission of administrative infractions in the field of tax assessment**

Annotation. This article is devoted to topical issues of the application of administrative sanctions for administrative infractions in the field of tax assessment. The article offers a point of view on the inclusion in the list of measures of administrative liability of an administrative sanction in the form of «cost recovery», as well as the previously used administrative sanctions in the form of «control over entrepreneurial activity», as well as on the expansion of the compositions providing for an administrative fine and having the qualifying attribute «repetition of the infractions». The position on the exclusion of a notification from the measures of administrative sanctions with its use as a preventive measure when released from administrative liability is proposed. The article raises the actual problems of the application of administrative sanctions in the form of confiscation of a subject being a tool or subject of committing administrative infraction and the income received due to commission of the administrative infraction.

Keywords: administrative liability, administrative liability in the field of tax assessment, administrative sanctions, administrative fine, confiscation, deprivation of permission, suspension of permission validity, notification, the sanction.

ӘОЖ 343.985 (574)

Кобландин К.,
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция полковнигі;
Кусаинов С. А.,
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция майоры;
Уакасов Д. А., ғалым хатшысы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция
подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:udosa @inbox.ru)

**Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары жүйесіндегі
кадр әлеуетін сапалы қалыптастыру туралы**

Аннотация. Мақалада автор ӘҚЖ жүйесіндегі кадрлық әлеуетті жетілдіру мәселелерін қарастырады. Кадрларды қалыптастыру, білім беру әлеуетін күшейту, ведомстволық жоғары оқу орындарында өзекті пәндерді енгізу, жеке құрамның біліктілігін арттыру бойынша кешенді шаралар талданады. Бұл ретте автор қызметкерлерді магистратура мен докторантурада оқыту арқылы ішкі істер органдарының кадрлық әлеуетін қалыптастырудың перспективалық бағытына назар аударады. Осы заманғы мемлекеттік қызмет ашық, бәсекеге қабілетті және беделді, мемлекеттік билік органдарының өкілеттіктерін іске асыруды қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қызметшілердің тиімді жұмысына бағдарланған болуға тиіс екені ескеріліп, кадр саясатын жетілдіру, полиция қызметкерлерін әлеуметтік қорғауды күшейту, полиция қызметіндегі заңдылық пен тәртіпті нығайту, жеке құрамның кәсіптілігін арттыру бойынша кешенді шаралар талдаудан өтті.

Негізгі сөздер: кадрлық әлеует, ішкі істер органдары, кадрларды қалыптастыру, жоғары кәсіптік білім, құқық қорғау органдары.

Қоғамдық өмірдің барлық салаларына, жұмыспен қамту саласындағы саясаттың өзгеруіне әсер ететін инновациялық процестер әртүрлі әлеуметтік ұйымдардың кадрлық әлеуетін өнімді қалыптастыру мәселелерін өзекті етті. 2021 жылғы 20 сәуірде республикалық бюджеттен қаржыландырылатын білім беру ұйымдарында жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімі бар мамандарды даярлауға тапсырыс қалыптастыру үшін Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 253 қаулысы бекітілді [1].

Аталмыш қаулы іс жүзінде еңбек ресурстарындағы тапшылықты және мемлекеттік органдардың республикалық бюджет қаражаты есебінен жоғары, арнаулы орта және кәсіптік-техникалық білім беретін мемлекеттік мекемелерде мамандар, жұмысшылар, қызметшілер даярлауға тапсырыс қалыптастыруын көрсетеді. Ереже оған сәйкес еңбек нарығындағы өзгерістерді ескере отырып, білім министрлігі жыл сайын білім беру мекемелеріне қабылдаудың бақылау нөмірлерін түзету керектігі негізделді. Кадрлық проблеманы шешу кезінде бүгінгі таңда ұйымдар, әдетте, еңбек нарығынан қажетті кадрларды тартуға, жоғары оқу орындарында тиісті кадрларды даярлауға немесе оларды жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде қайта даярлауға, кадрлық әлеуетті қалыптастыруға бағытталған. Егер біз «кадрлық әлеует» ұғымының анықтамасына жүгінетін болсақ, онда басқару теориясы мен практикасы саласындағы зерттеушілер оның сандық және сапалық сипаттамаларына назар аударатынын байқаймыз. Сандық бағалау тұрғысынан кадрлық әлеует белгілі бір кәсіби функцияларды

орындайтын ұйым қызметкерлерінің жиынтығы болып табылады. Бұл тұрғыда біз ұйымның кадрлары мен кадрлық ресурстары туралы айтып отырмыз. Сапалық көрсеткіш ұйымның кадрлық әлеуетін тиімді кәсіби қызмет процесінде алға қойылған мақсаттарға жету үшін пайдаланылатын адамның, топтың, ұйымның әлеуметтік-кәсіби қажетті және маңызды білімі, дағдылары, қабілеттері, қасиеттері тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді.

Демек, сандық және сапалық көрсеткіштерді ескере отырып, ұйымның кадрлық әлеуетін ұйымның тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін кадрлардың қабілеттері мен мүмкіндіктерінің жиынтығы ретінде анықтауға болады. Қабілеттер мен мүмкіндіктер тізбесіне қызметкерлердің кәсіби білімі, іскерліктері мен дағдылары, құзыреттілігі, кәсіби ұтқырлығы, инновациялық және кәсіби бағдарлануы және т. б. кіреді.

Кадрлық әлеуетті қалыптастыру дегеніміз — өздеріне жүктелген кәсіби міндеттерді тиімді шешуге қабілетті қызметкерлердің қажетті мамандықтар мен біліктілік деңгейін ұйымдастыруды уақытылы және толық қамтамасыз етуге бағытталған өзара байланысты іс-шаралар кешені. Сонымен қатар кадрларды дұрыс таңдау және тиімді бөлу маңызды рөл атқарады, бұл олардың біліктілігін неғұрлым толық қолдануға және оны одан әрі жетілдіруге алғышарттар жасайды. Кадрлық әлеуетті қалыптастыру процесіне кадрларға тапсырыс берушілер, оқу мекемелері, сондай-ақ қызметкерлерді іріктеуге жауапты кадр қызметтері қатысады. ПО үшін кадрлардың негізгі тапсырыс берушісі Қазақстан Республикасының ПМ болады, ол тапсырысты қалыптастырып қана қоймай, сондай-ақ стандарттарды, қызметкерлердің құзыреттеріне қойылатын талаптарды келісу процесіне де қатысады. Қазақстан Республикасындағы ПО ұйымдастыру жүйесі ПО жүктелген міндеттерді орындауды қамтамасыз ету үшін құрылған ПМ, аумақтық ПО, білім беру және денсаулық сақтау мекемелері болып табылады.

Қазақстан Республикасы ПО кадрларын даярлау мазмұны білім беру саласындағы мемлекеттік стандарттармен, оқу жоспарлары, бағдарламалары және басқа да нормативтік құжаттармен айқындалады. Оқыту азаматтардың әр түрлі санаттарымен әрекеттесу кезінде өз бетінше, шығармашылық ойлауға, шешім қабылдауға, қиын криминогендік жағдайда, көбінесе төтенше, жанжал жағдайларында жұмыс істеуге қабілетті мамандарды даярлауға бағытталған.

«Құқық қорғау қызметі» мамандығы бойынша техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімнің мамандықтары мен біліктіліктерінің сыныптауышына сәйкес құзыреттер жиынтығына академиялық құзыреттер (оқытылатын пәндер бойынша білім мен іскерлікті, оқу қабілеті мен іскерлігін қамтитын); әлеуметтік-жеке құзыреттер (мәдени құндылық бағдарларын, қоғам мен мемлекеттің идеологиялық, адамгершілік құндылықтарын білуді және оларды ұстануға қабілеттілікті қамтитын); кәсіби құзыреттер (проблемаларды тұжырымдау, міндеттерді шешу, жоспарлар әзірлеу және олардың кәсіби қызметтің таңдалған саласында орындалуын қамтамасыз ету білімі мен іскерлігін қамтитын) кіреді [2].

Белгіленген құзыреттердің әр тобы үшін арнайы талаптарды жүзеге асыру, біріншіден, оқу процесінің мәселелерін шешудің әдістерін нақты тұжырымдауға мүмкіндік береді. Екіншіден, қызметкерлердің жеке қасиеттерін, олардың зияткерлік және адамгершілік имиджін қалыптастыру әдістерін бөліп көрсетуге, ал үшіншіден, ұйымдастырушылық және басқарушылық дағдыларды игеруге көмектеседі.

ПО үшін кадрлар даярлау — бұл әр түрлі типтегі және түрдегі ведомстволық білім беру және ғылыми-зерттеу мекемелерінде, сондай-ақ тікелей қызмет орындарында жүзеге асырылатын азаматтар мен жұмыс істеп жүрген қызметкерлерді үздіксіз оқытудың мемлекеттің қажеттілігіне негізделген көп деңгейлі жүйесі. ПО қызметтегі кадрларды кәсіптік даярлау кәсіптік білім беруді және қызметтік даярлықты қамтиды.

Бұл ретте қызметкерлерді даярлау, қайта даярлау, біліктілігін арттыру бағытына тоқталатын болсақ, олардың кәсіби шеберлігін арттырып отыру жан-жақты ғылыми әзірлеуді талап ететін негізгі ұйымдастырушылық мәселелердің бірі болып табылады [3].

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V «Ішкі істер органдары туралы» Заңына сәйкес ІІО үшін мамандықтар бойынша кадрлар даярлау кезінде жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыру Алматы, Қарағанды, Қостанай, Ақтөбе және Шымкент оқу орталықтарында жүзеге асырылады [4].

Бұл ретте ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясында ғана тергеу-криминалистикалық мамандық бойынша бакалавриат қалып, қалған ЖОО полиция академияларының бағдарламасы бойынша үш айдан алты айға дейін алғашқы білім беруге көшті.

Ведомстволық білім беру мекемелерінде кеңінен қолданылатын оқу үдерісінің элементі ретінде практикалық қызметтің маңыздылығына назар аудару керек. Қазақстан Республикасының ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясында ғылыми-зерттеу институтында жыл сайын жүргізілетін мониторингтік зерттеулер көрсеткендей, практикалық құрамдас бөлікті күшейту түлектердің дайындығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының ІІО жаңғырту жөніндегі 2019–2021 жылдарға арналған Жол картасының «Кадрларды іріктеу және даярлау. Ведомстволық білім беруді жаңғырту» тармақтарының бірі арнайы бастапқы даярлаудың сапасын арттыру, арнайы бастапқы даярлықтан өту мерзімін 6 айға дейін ұлғайту болып табылады [5].

Сондай-ақ отандық заңгерлік білім беру жүйесін жетілдіру жолында, біздің ойымызша, заңгерлерді даярлаудың өзіндік тұжырымдамаларын жасаған және оларды ұзақ уақыт бойы сәтті жүзеге асырып келе жатқан шет мемлекеттердің тәжірибесіне жүгіну маңызды. Қазақстанның Еуропалық жоғары білім кеңістігіне қосылуы, Болон процесінің негізгі бағыттарын енгізу білім беру құрылымын өзгертті. Еуропалық модельге сәйкес жоғары білім берудің екі деңгейлі жүйесі (бакалавриат-магистратура) қабылданды. Бүгінгі таңда магистратура мен докторантурада оқу арқылы басқарушы кадрлардың кәсіби деңгейін арттыру ІІО кадрлық әлеуетін қалыптастырудың перспективті бағыты болып танылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы тапсырыс беруші кадрларға және білім беру қызметтерінің әлеуетті тұтынушыларына практика қажеттіліктеріне жауап беретін жаңа қызығушылық тудыратын арнайы курстарды ұсынады.

Осылайша, жақын арада сәтті шешілуі мүмкін ІІО кадрлық әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың міндеттері мыналардан көрінеді:

– жаңа буынға білім беру стандарттарын жүзеге асыру барысында қоғамның өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне икемді ден қоя отырып, нарықтық экономика жағдайын, төтенше жағдайларды, басқа да стандартты емес жағдайларды ескеріп, ІІО қызметкерлерінің жұмысқа тиімді бағдарлануына мүмкіндік беретін қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған оқу-бағдарламалық құжаттаманы әзірлеу;

– білім беру қызметтеріне тапсырыс берушінің талаптары мен қажеттіліктерін ескере отырып, кәсіптік білім беру бағдарламаларына өзгертулер мен толықтырулар енгізу және оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру;

– магистратура мен докторантурада оқыту шеңберін кеңейту: ғылыми зерттеу жобаларына қатыстыру, басқа елдердің озық тәжірибесін зерделеуді талап ету, кәсіби білім алу және әлемдік тәжірибе тұрғысынан дағдыларын дамыту;

– тек кадрлық жұмыстың ғана емес, сонымен қатар осы сөздің кең мағынасында кадрлармен жұмыс істеудің кәсіби маманы болуы қажет кадрлар бөлімі қызметкерлерінің білім беру бағдарламаларын, біліктілігін арттыру курстарын әзірлеу және оларды жүйелі түрде іске асыру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 20 сәуірдегі № 253 «Республикалық бюджеттен қаржыландырылатын білім беру ұйымдарында (Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері, басқа да әскерлер мен әскери құралымдар, сондай-ақ арнаулы мемлекеттік органдар үшін мамандар даярлауды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарын қоспағанда) жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімі бар мамандар даярлауға 2021–2022, 2022–2023, 2023–2024 оқу жылдарына арналған мемлекеттік білім беру тапсырысын бекіту туралы» Қаулысы // [Электрондық ресурс]. — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000253>. — Кіру күні: 10.06.2021.

2. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің 2019 жылғы 11 желтоқсандағы № 19720 «Техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімнің мамандықтары мен біліктіліктерінің сыныптауышын бекіту туралы» Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 27 қыркүйектегі № 500 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 10 желтоқсандағы № 530 бұйрығы // [Электрондық ресурс] — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1900019720> — Кіру күні: 12.06.2021.

3. Уакасов Д.А., Дурнев А.А., Туяков Е.Е. Некоторые аспекты профилактики краж и угонов автотранспортных средств // ҚР ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының Хабаршысы: Қарағанды, 2019. — № 4. — Б. 37-40.

4. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» Заңы // [Электрондық ресурс]. — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000199> — Кіру күні: 11.06.2021.

5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған жол картасын бекіту туралы» Қаулысы // [Электрондық ресурс]. — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1800000897> — Кіру күні: 12.06.2021.

Қобландин Қ.,

докторант факультета послевузовского образования, полковник полиции;

Кусаинов С. А.,

докторант факультета послевузовского образования, майор полиции;

Уакасов Д. А.,

ученый секретарь,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: udosa @inbox.ru)

О качественном формировании кадрового потенциала в системе органов внутренних дел Республики Казахстан

Аннотация. В статье автор рассматривает вопросы о совершенствовании системы кадрового потенциала в системе ОВД. Проанализированы комплексные меры по формированию кадров, усилению образовательного потенциала, внедрению актуальных дисциплин в ведомственных вузах, повышению квалификации личного состава. При этом автор акцентирует внимание на перспективном направлении формирования кадрового потенциала органов внутренних дел через обучение сотрудников в магистратуре и докторантуре. Учитывая, что современная государственная служба должна быть открытой, конкурентоспособной и авторитетной, ориентированной на эффективную работу государственных служащих для обеспечения реализации полномочий органов государственной власти, проанализированы комплексные меры по совершенствованию кадровой политики, усилению со-

циальной защиты сотрудников полиции, укреплению законности и дисциплины в деятельности полиции, повышению профессионализма личного состава.

Ключевые слова: кадровый потенциал, органы внутренних дел, формирование кадров, высшее профессиональное образование, правоохранительные органы.

K. Koblandyn

doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, police colonel;

S. A. Kusainov,

doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, police major;

D. A. Uakasov,

Academic secretary,

Candidate of Law, associate professor, lieutenant colonel of police

(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail:udosa@inbox.ru)

On the qualitative formation of human resources in the system of internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan

Annotation. In this article the author considers the issues of improving the system of human resources in the IAB system. The author analyses complex measures for the formation of personnel, strengthening of educational potential, introduction of relevant disciplines in departmental higher educational establishments and advanced training of personnel. Thus the author focuses attention on a perspective direction of formation of personnel potential of internal affairs bodies through training of employees in a magistracy and doctoral studies. Taking into account that the modern civil service should be open, competitive and authoritative, focused on the effective work of civil servants to ensure the implementation of the powers of state authorities, comprehensive measures to improve personnel policy, strengthen the social protection of police officers, strengthen the rule of law and discipline in police activities, increase the professionalism of personnel are analyzed.

Keywords: personnel potential, internal affairs bodies, personnel formation, higher professional education, law enforcement bodies.

УДК 343.1

Нуркеева Д. Р.,

докторант, магистр юридических наук, юрист 1-го класса

(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре

Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан,

e-mail:Din_uriste@mail.ru)

Законность и ее место в системе принципов уголовного процесса

Аннотация. Статья посвящена принципу законности как фундаментальной категории теории и практики юриспруденции. В теории права законность традиционно рассматривается как комплексное политико-правовое явление или самостоятельный принцип Конституции, а также принцип конкретных отраслей права, включая уголовно-процессуальное право. автором использованы исторический, формально-юридический и сравнительно-правовой методы исследования феномена принципа законности. Принцип законности раскрывается применительно к его

пониманию в теории права и государства, нормах Конституции, отдельных отраслей права и уголовного процесса, то есть в узком и широком смыслах. Одновременно анализируются гарантии действия данного принципа и вносятся предложения по кругу субъектов его соблюдения. Предлагается авторское определение принципа законности в уголовном процессе Казахстана.

Ключевые слова: уголовный процесс, законность, принципы права, конституционный принцип законности, принцип законности в уголовном процессе, правовая система, действующее право Казахстана, правопорядок, гарантии принципа законности.

Изучению принципа законности — одного из ключевых постулатов юридической науки и практики, отводится большое место в правовой системе Казахстана. Интерес к данному принципу не случаен, поскольку он является общеправовым и определяет содержание соответствующей отрасли права и реализуемой с его помощью практической деятельности. В разные годы в науке сложились различные определения данного принципа и обеспечивающих его действие методов и механизмов.

Здесь законность рассматривается как фундаментальная категория всей юридической науки и практики, а ее уровень и состояние остаются главными критериями оценки правовой жизни общества, его граждан, а также эффективности права. Право для того и создается в любом обществе, чтобы его предписания неукоснительно исполнялись [1, с. 104].

Законность — комплексная категория, охватывающая все стороны жизни права, его ответственность, урегулированность общественной жизни в целом. Законность есть комплексное политико-правовое явление, отражающее правовой характер организации общественно-политической жизни, органическую связь права и власти, права и государства [2, с. 439].

Можно констатировать, что вообще проблема законности и правопорядка как таковая является специфическим компонентом или, по образному выражению Л. С. Мамута, «фирменным знаком» прежде всего, именно российской (советского и постсоветского периодов) правовой науки [3, 5 с.].

В юриспруденции пока нет достаточной четкости ни в дефинициях правопорядка и законности, ни в их содержательном разграничении. И, тем не менее, если отвлечься от частных, связанных с типом правоприменения, различий в многочисленных дефинициях, законность, главным образом, понимается как «неуклонное исполнение законов и соответствующих им иных правовых актов органами государства, должностными лицами, гражданами и общественными организациями» [4, с. 6].

Согласно другим определениям законность рассматривают как специфический режим общественно-политической жизни, воплощенный в системе нормативных политико-юридических требований (неукоснительного соблюдения правовых актов всеми субъектами; верховенства закона; равенства всех перед законом; надлежащего, правильного и эффективного применения права; последовательной борьбы с правонарушениями) [5, с. 194]; как «принцип, метод и режим строгого и неукоснительного соблюдения, исполнения норм права всеми участниками общественных отношений» [6, с. 209]; как объективно и субъективно установленное состояние упорядоченности общественных отношений, основанное на праве и законности [6, с. 209]; как объективно и субъективно установленное состояние социальной жизни, основанное на нормативных требованиях, принципах права и законности, а также на демократических требованиях, правах и обязанностях, свободе и ответственности всех субъектов права [7, с. 563]; как аспект обязательности права, и как соответствующая идея, и как особая политико-правовая реальность, относящаяся к глубинным элементам структуры права и существенно влияющая на эффективность правового регулирования [8, с. 459–461]; как режим общественной жизни, при котором государство и правовая система обладают защит-

ными механизмами, обеспечивающими соответствие поведения, деятельности участников регулируемых отношений праву, закону [9, с. 480]; как общеправовой принцип, распространяющий свое действие на всю систему права [10, с. 308].

К тому же, в широком смысле законность рассматривается как господство законов в общественной жизни, т.е. как правовой режим (порядок), при котором нормы права соблюдаются всеми участниками правовых отношений. В узком смысле законность понимается как принцип деятельности государственных органов [11, с. 347].

В Конституции данный принцип прямо не указан, но вне всякого сомнения, принцип законности пронизывает, составляет содержание всех норм Конституции Республики Казахстан. К сожалению, в теории принципу конституционной законности не уделяется должного внимания [12, с. 31]. Однако, будучи законом законов Республики Казахстан, Конституция является высшим выражением юридической силы и прямого действия данного принципа на всей территории Республики. Это обстоятельство прямо подчеркивают нормы п. 1 ст. 4 Конституции о том, что во главе действующего права Республики находятся, прежде всего, нормы Конституции и затем соответствующих ей законов, иных нормативно-правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики.

Таким образом, действующее право Республики, закрепленное в п. 1 ст. 4 Конституции, является продолжением положения п. 1 ст. 1 Конституции о том, что Республика Казахстан утверждает себя также правовым государством, высшими ценностями которого и центром защиты в котором выступают человек, его жизнь, права и свободы [13].

Как неотъемлемый элемент прав и свобод человека принцип законности, в этой связи, определяет содержание и применение законов и иных нормативно-правовых актов, — так устанавливает п. 2 ст. 12 Конституции. Это актуальное положение Конституции является примером практического поддержания принципа законности в правотворческом и правоприменительном процессах.

Поэтому нормы Конституции сформулированы и регулируют наиболее важные общественные отношения в определенной последовательности, которую должны учитывать в своей деятельности все субъекты права, указанные в Конституции. Так, Раздел 2 Конституции посвящен правам и свободам человека и гражданина. Именно соблюдение прав и свобод человека и гражданина являются ядром деятельности всех ветвей государственной власти и подтверждением соблюдения принципа законности в системе государственной власти.

На первом месте Конституция выделяет компетенцию и полномочия Президента — символа и гаранта, наряду с прочим, прав и свобод человека и гражданина. Президент, в интересах принципа законности, обеспечивает согласованное функционирование всех ветвей государственной власти и их ответственность перед народом.

Принцип законности напрямую выражен в деятельности Парламента, осуществляющего законодательную власть, то есть принимающего конституционные законы и законы.

В цепочке ветвей государственной власти, обязанных выполнять требования принципа законности, стоит и Правительство, ответственное перед Президентом и Парламентом, на него возложена исполнительная власть в Республике Казахстан, или исполнение законов. Следование данной ветви власти принципу законности довольно отчетливо выражено в п. 3 ст. 69 Конституции, согласно которому постановления Правительства и распоряжения Премьер-министра не должны противоречить Конституции, законодательным актам, указам и распоряжениям Президента Республики Казахстан.

«Телохранителем» Конституции (Раздел VI) традиционно остается Конституционный Совет. Среди его полномочий, которых нет у других ветвей государственной власти, — дача официального толкования норм Конституции в интересах принципа законности [13].

Деятельности судов и правосудию в стране посвящен седьмой раздел Конституции, в п. 3 ст. 77 названы 10 актуальных принципов правосудия, которые являются общими и едиными для всех судов и судей Республики. Выполнение этих принципов обеспечивается независимостью судьи при отправлении правосудия и подчинении его Конституции и законам.

В системе правосудия Конституция выделяет прокуратуру, на которую от имени государства в установленных законом пределах и формах возлагается осуществление высшего надзора за соблюдением принципа законности на территории Республики Казахстан [13]. Прокуратура была и остается единственным органом, к компетенции которой Конституцией страны отнесен высший надзор за законностью как одна из наиболее важных форм обеспечения законности в стране. Термин «высший» означает не только предельность инстанции ее осуществления, но и объем, глубину и пределы его распространения [14, с. 274].

Из изложенного следует:

1) Конституция — основа принципа законности как общеправового принципа всей системы права Республики Казахстан;

2) структура построения и логика изложения норм Конституции указывают на подчиненность деятельности всего государственного механизма правам и свободам человека и гражданина как ключевого объекта, защищаемого принципом законности;

3) важное место в системе правосудия занимают органы прокуратуры, на которые Конституция возлагает осуществление высшего надзора за соблюдением законности в стране.

Принцип законности уже в силу своего названия занимает особое место в уголовном процессе, в котром наиболее тесно соприкасаются интересы общества и государства, с одной стороны, а также права и свободы человека и гражданина, вовлеченного в эту сферу, с другой стороны. Необходимо отметить, что все специалисты в области уголовного процесса единодушны в том, что данный принцип является одним из ключевых в системе принципов уголовного процесса, а его определение в их интерпретациях также в целом совпадает. Что касается различий, то они главным образом, связаны с его местом в системе принципов этой отрасли права [15].

К примеру, еще М. С. Строгович отмечал: «Принцип законности в уголовном процессе — это совокупность всех принципов процесса в их взаимной связи, а не отдельный принцип наряду с другими, это основа всех принципов процесса и каждого принципа в отдельности, а не нечто отличное от них, это то, что выражено во всех принципах процесса и в каждом отдельном принципе, а не одно лишь звено системы принципов» [16, с. 175].

Добровольская Т. Н. понимает принципы как разнозначные, равновеликие положения и считает, что роль принципа законности в правосудии велика, но по своей значимости он также важен, как и все иные принципы уголовного процесса [17, с. 32].

В этой связи Ю. Д. Лившиц и А. В. Кудрявцева указывают, что законность — это самостоятельный принцип уголовного процесса, который предполагает, что при производстве по уголовному делу государственные органы и должностные лица, осуществляющие уголовное судопроизводство, обязаны соблюдать положения УПК РФ, основанного на Конституции РФ. Принцип законности пронизывает все уголовное судопроизводство, так как законность в уголовном судопроизводстве — столь же необходимое требование, как и в других сферах государственной деятельности, регулируемых правом, она является органическим свойством уголовного судопроизводства, без которого немислимо его существование [18, с. 53–56].

Позиция авторов, считающих, что принцип законности при производстве по уголовному делу распространяет свое действие на всех участников правоотношений, вызывает возражение еще и потому, что невозможно разграничить сферу деятельности общеправового принципа законности и принципа законности уголовного судопроизводства. Исходя из названия принципа — законность при производстве по уголовному делу — и его содержания, вытекающего из уголовно-процессуального закона, сфера его действия охватывает только уголовно-

процессуальную деятельность государственных органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство, — считает В. Т. Томин. Так отмечая, при этом что «законность в уголовном процессе, конечно же, связана с одноименным общеправовым принципом, вместе с тем, принципом уголовного процесса является не общеправовой принцип законности, это разные принципы, существующие одновременно и действующие в различных, лишь частично совпадающих, сферах, их содержание также отличается специфичностью» [19, с. 216].

Иначе говоря, законность предполагает единый подход при формулировании требований и предоставлении прав, это двусторонний процесс: а) исполнение законов представителями государства в интересах государства, общества и отдельного человека и гражданина; б) строгое соблюдение законов и иных нормативных актов самими гражданами [20, с. 46].

На основании изложенного мы приходим к следующим выводам:

1. Принцип законности занимает особое место в правовой системе общества и государства, а также в системе основных понятий юриспруденции.

2. Данный принцип в действующем праве Казахстана рассматривается как общеправовой, распространяющий свое влияние и на сферу подзаконных актов государства, к тому же, обеспеченный системой конституционно-правовых и иных гарантий его соблюдения.

3. В уголовно-процессуальном законе принцип законности открывает систему принципов уголовного процесса и объективно стоит среди них на первом месте.

4. Принципу законности посвящены многочисленные теоретические исследования, данный принцип объективно понимается и как отдельный объект изучения различных правовых наук. Сложилась глубокая теория принципа, которая включает изучение его цели, задач, определение его содержания, роли и назначения, круга субъектов, а также направлений дальнейшего совершенствования в законодательстве и юридической практике.

5. Как общеправовой, главным образом, конституционный, принцип законности имеет свою специфику, гарантии соблюдения и формы выражения, проявления в сфере уголовно-процессуальной деятельности.

6. Принцип законности в уголовном процессе предполагает, что суд, прокурор, следователь, орган дознания и дознаватель при производстве по уголовным делам обязаны точно соблюдать требования Конституции, УПК, иных нормативных правовых актов, указанных в ст. 1 УПК.

7. Рассматривая данный принцип как имеющий в своей основе конституционные начала, т.е. вытекающий из норм Конституции, нужно помнить, что сфера действия принципа законности в уголовном процессе, вне всякого сомнения, должна охватывать все стороны, всех участников уголовного процесса. Такое понимание принципа законности в уголовном процессе, безусловно, требует корректировки норм ст. 10 УПК и распространения действия ее норм не только на органы, ведущие уголовный процесс, но и на всех участников уголовного процесса.

Список использованной литературы:

1. Марченко М.Н. Общая теория государства и права: Академический курс. В 3-х 4-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2014. — 802 с.
2. Корельский В. М., Перевалов В. Д. Теория государства и права: Учебн. для юридических вузов и факультетов. — М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. — 570 с.
3. Мамут Л. С. Государствоведение: аксиологический подход // Политико-правовые ценности: история и современность / Под ред. В. С. Нерсесянца. — М., 2000. — С. 129–152.
4. Юридический энциклопедический словарь. — М., 1984. — 101 с.
5. Алексеев С. С. Проблема теории права и государства. — М., 1987.

6. Теория права и государства: Учебн. / Под ред. проф. В.В.Лазарева. — М.: Новый юрист, 1997. — С. 209.
7. Борисов В. В. Правопорядок // Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. — М.: Юристъ, 2000.
8. Власов В. И. Теория государства и права: Учебн. для высших юридических учебных заведений и факультетов. — Ростов н/Д: Феникс, 2002. — 512 с.
9. Гойман-Калинский И. В., Иванец Г. И., Червонюк В. И. Элементарные начала общей теории права: Учеб. пос. для вузов / Под общей ред. д-ра юрид. наук. проф. В. И. Червонюка. — М.: КолосС, 2003. — 544 с.
10. Актуальные проблемы теории государства и права: Учеб. пос. / Отв.ред. Р. В. Шагиева. 2 изд., пересм. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2017. — 576 с.
11. Явич Л. С. Сущность права. — Л., 1985. — С. 156.
12. Сапаргалиев Г. Конституционное право Республики Казахстан: Академический курс. — Алматы: Жеті жарғы, 2005. — 544 с.
13. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) // [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения 22.09.2021 г.).
14. Асанов Ж. Прокуратура – инструмент обеспечения законности и защиты человека, его жизни, прав и свобод // Становление и развитие современной казахстанской государственности. — Нур-Султан, 2019. — 359 с.
15. Когамов М. Ч. Концепция дальнейшего развития судебной деятельности в уголовном судопроизводстве (проект основных направлений) // Юридическая газета. 2006 4 авг.
16. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — Т. 1. — М., 1968. — С. 175.
17. Принципы советского уголовного процесса: (Вопросы теории и практики). — М.: Юрид. лит., 1971. — 199 с.
18. Лившиц Ю. Д. Принцип законности в уголовном процессе / Ю. Д. Лившиц, А. В. Кудрявцева // Южно-Уральский юридический вестник. — 2001. — № 1. — С. 53–56.
19. Уголовный процесс: проблемные лекции / Под ред. В. Т. Томина, И. А. Зинченко. — М.: Юрайт, 2013. — 799 с.
20. Жамиева Р. М. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть: Учеб. пос. для вузов. — Караганда, 2014. — 308 с.

Нуркеева Д. Р.,

*докторант, заң ғылымдарының магистрі, 1-сыныпты заңгер
(Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-
mail: Din_uriste@mail.ru)*

Заңдылық және оның қылмыстық процестегі қағидалар жүйесіндегі орны

Аннотация. Мақаланың мазмұны құқық теориясы мен практикасының іргелі категориясы ретінде заңдылық қағидасына арналған. Құқық теориясында заңдылық дәстүрлі түрде кешенді саяси және құқықтық құбылыс немесе Конституцияның тәуелсіз қағидасы, сондай-ақ қылмыстық іс жүргізу құқығын қоса алғанда, құқықтың нақты салаларының қағидасы ретінде қарастырылады. Мақалада заңдылық қағидасының феноменін зерттеудің тарихи, ресми-құқықтық және салыстырмалы-құқықтық әдістері қолданылады. Заңдылық қағидасы құқық және мемлекет теориясында, Конституцияның нормаларында, құқықтың жекелеген салаларында және қылмыстық процесте, тар және кең мағынада түсінуге қатысты ашылады. Сонымен қатар, осы қағиданың қолданылу кепілдіктері талданады және оны сақтау субъектілерінің шеңбері бойынша

ұсыныстар енгізіледі. Қазақстанның қылмыстық процесіндегі заңдылық қағидасына авторлық анықтама ұсынылады.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, заңдылық, құқық қағидалары, заңдылықтың конституциялық қағидасы, қылмыстық процестегі заңдылық қағидасы, құқықтық жүйе, Қазақстанның қолданыстағы құқығы, құқық тәртібі, заңдылық қағидасының кепілдіктері.

D. R. Nurkeyeva,

doctoral student, Master of Law, 1st class lawyer

(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, the city of Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan, e-mail: Din_uriste@mail.ru)

Legality and its place in the system of principles of criminal procedure

Annotation. The content of the article is devoted to the principle of legality as a fundamental category of the theory and practice of jurisprudence. In the theory of law, legality is traditionally considered as a complex political and legal phenomenon or an independent principle of the Constitution, as well as the principle of specific branches of law, including criminal procedure law. The article uses historical, formal-legal and comparative-legal methods of studying the phenomenon of the principle of legality. The principle of legality is revealed in relation to its understanding in the theory of law and the state, the norms of the Constitution, certain branches of law and criminal procedure, that is, in a narrow and broad sense. At the same time, guarantees of the operation of this principle are analyzed and proposals are made on the range of subjects of its observance. The author's definition of the principle of legality in the criminal process of Kazakhstan is proposed.

Keywords: criminal procedure, legality, principles of law, constitutional principle of legality, principle of legality in criminal proceedings, legal system, current law of Kazakhstan, law and order, guarantees of the principle of legality.

ӘОЖ 343.265.2

Нұридин С. Н.,

докторант, заң ғылымдарының магистрі

(Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ., e-mail:nuridin2019@list.ru)

Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану тәртібіне және шарттарына қатысты кейбір мәселелер

Аннотация. Мерзімінен бұрын босатудың кейбір түрлерін, атап айтқанда жазасын өтеп жатқан адамдарға шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану мемлекеттің қылмыстық-құқықтық саясатын көтермелеудің бір түрі болып табылады. Біздің ойымызша, шартты түрде мерзімінен бұрын босату сот шешімінің негізінде заң нормаларында көрсетілген белгілі бір жағдайларда тағайындалған жазаны мерзімінен бұрын тоқтату ретінде қаралады. Оның үстіне, соңғы бес жылда заң шығарушы ҚР ҚК-нің 72-бабына елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізді. Бұл ретте жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың негізі: біріншіден, сотталған адамның қоғамға қауіп төндірмеуі және

түпкілікті түзелуі; екіншіден, қылмыспен келтірілген залалды толық көлемде өтеуі; үшіншіден, оның ҚР ҚК 72-бабының 3, 4 және 5-бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қасақана бұзбауы болып табылады.

Негізгі сөздер: өтеу, жаза, түзету, мерзімінен бұрын босату, шартты түрде мерзімінен бұрын, шарттар, мерзім, сот, заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу.

Мемлекеттің қылмысқа қарсы күрес саласындағы қылмыстық саясатының бағыттарының бірі және мазмұны — қылмыс жасаған адамдардың жауапкершілігін іске асыру жүйесі, сондай-ақ сотталғандарға қатысты жазаны орындау мен оның мақсаттарына қол жеткізу. Сотталған адамды түзету де осы бағыттардың бірі болып табылады.

Түзеу деп сотталған адамның құқыққа бағынушылық мінез-құлқын, жеке адамға, қоғамға, еңбекке, адамзат қоғамының нормаларына, қағидаларына, дәстүрлеріне оң көзқарасын қалыптастыру түсініледі [1, 23].

Кейбір жағдайларда, егер түзетуге жазаны өтеу мерзімі аяқталғанға дейін қол жеткізілсе, онда әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру үшін сотталған адамды мерзімінен бұрын босату туралы шешім қолданылады.

Осылайша, заңда мерзімінен бұрын босатудың келесі түрлері белгіленген:

- жазасын өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату;
- жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыру;
- рақымшылық немесе кешірім жасау актісі бойынша мерзімінен бұрын босату;
- денсаулық жағдайына байланысты;
- заңмен көзделген өзге де негіздер.

Сот үкімі бойынша жазасын өтеп жүрген адамдарға мерзімінен бұрын босатудың осы түрлерін қолдану Қылмыстық Кодекстің (бұдан әрі — ҚК) 72, 73, 75-78 (5-бөлім «Қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату»), 86 және 87 (6-бөлім «Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы») баптарының негізінде жүзеге асырылады.

Бұл ретте ҚР ҚК 74-бабына сәйкес сот жүкті әйелдерге — бір жылға дейін, жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге — бес жылға дейін, бірақ бала он төрт жасқа толғаннан аспайтын мерзімге дейін жазаны өтеуді кейінге қалдыруды қолданады.

Алайда, жеке адамға қарсы ауыр немесе аса ауыр қылмыстар, террористік қылмыстар, экстремистік қылмыстар, қылмыстық топ құрамында жасалған қылмыстар, жас балаларға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстар үшін бес жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға сотталған адамдардың осы санатына жазаны өтеуді кейінге қалдыру берілмейді. Сонымен қатар, сот жазаны орындауды кейінге қалдыру мерзімі аяқталғаннан кейін немесе бала қайтыс болған не жүктілігі тоқтатылған жағдайларда оны жазаны өтеуден босатуы немесе тағайындалған жазаны неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыруы не сотталған адамның мінез-құлқына қарай сотталған адамды жазасын өтеу үшін тиісті мекемеге жіберу туралы шешім қабылдауы мүмкін.

Дегенмен, біздің ойымызша, мұндай кейінге қалдыру (белгілі бір уақытқа болса да) негізгі жазаны өтеуден уақытша босатудың бір түрі болып табылады, өйткені ол белгілі бір жағдайларда және белгілі бір уақыт кезеңінде (сынақ түрінде) жазаны өтеуден босатады. Сонымен қатар, кейінге қалдыру аяқталған кезде, сот белгілі бір жағдайларда осы адамдарды босата алады (яғни мерзімінен бұрын, бұл бірқатар шарттарды сақтай отырып, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін) немесе оны жеңіл жазамен алмастыра алады. Біздің ойымызша, бұл жағдайда, тіпті мерзімінен бұрын босатылса да, белгілі бір шарт қойылады — әйел жүкті болуы немесе жас баласы болуы керек, оның ішінде, ер адам егер олар қайтыс

болған жағдайда жоғалтып алуы мүмкін жас баланы тәрбиелеп, өсіруі керек. Біздің көзқарасымыз бойынша, жүктілікті тоқтату да туылмаған баланың өлімі болып саналады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы № 6 «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» нормативтік қаулысына (2020 жылғы 11 желтоқсандағы өзгерістермен) сәйкес Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстері нормаларының жазаны өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру және тағайындалған жазаның мерзімін қысқарту мәселелері бойынша дұрыс және біркелкі қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысымен оларды қолдану мәселелері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 72, 73, 86 және 87-баптарында, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 476, 477, 478 және 480-баптарында және Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару кодексінің 161, 162 және 169-баптарында белгіленген тәртіппен шешіледі [2].

Біздің көзқарасымыз бойынша, ҚР ҚК-нің 74-бабын да қосқан жөн, өйткені белгілі бір жағдайларда мерзімінен бұрын босату мүмкіндігінен басқа мұндай адамдарға сот тағайындалған жазаны неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыра алады.

Шартты түрде мерзімінен бұрын босату — бұл мерзімінен бұрын босатудың бір түрі және толық немесе ішінара болуы мүмкін. Сотталған адам толық босатылған кезде, егер ол тағайындалған болса, негізгі жазадан да, қосымша жазадан да босатылады. Ішінара босату кезінде қосымша жазаны орындау жалғасады [3].

Бұл ретте жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың заңды сипаты туралы мәселе даулы болып табылады. Біздің ойымызша, бұл егжей-тегжейлі және бөлек қарастыруды қажет етеді. Дегенмен, әртүрлі көзқарастар бар екенін де ескеруіміз қажет.

Біздің ойымызша, шартты түрде мерзімінен бұрын босату мемлекеттің қылмыстық-құқықтық саясатын көтермелеудің бір түрі бола отырып, сот шешімінің негізінде заң нормаларында көрсетілген белгілі бір жағдайларда тағайындалған жазаны мерзімінен бұрын тоқтату болып табылады.

Мәселен, ҚР ҚК-нің 72-бабының 1-бөлігіне сәйкес, бас бостандығын шектеуді немесе бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адамды, егер сот мұндай адам өзін түзеу үшін тағайындалған жазасын толық өтеуді қажет етпейді, қылмыспен келтірілген залалды толық көлемде өтеді деп таныса және осы баптың 3, 4 және 5-бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қасақана бұзбаса, сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатуы мүмкін.

Бұдан басқа, «Адамдардың қаза табуына әкеп соқтырмаған және аса ауыр қылмыстың жасалуымен ұштаспаған террористік немесе экстремистік қылмысы үшін тағайындалған бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адамды, осы баптың үшінші, төртінші және бесінші бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін, егер ол террористік немесе экстремистік қылмыстарды болдырмауға, ашуға немесе тергеп-тексеруге, террористік немесе экстремистік топқа қатысушыларды әшкерелеуге белсенді жәрдем көрсетсе, сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатуы мүмкін. Осы баптың үшінші және бесінші бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін жүкті әйелдерді, жас балалары бар әйелдерді, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған ерлерді, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерді, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерді, ауыр және аса ауыр сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін бас бостандығынан айыруды өтеп жүрген бірінші немесе екінші топтағы мүгедектерді сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатуы мүмкін. Ынтымақтастық туралы процестік келісімнің барлық талаптарын орындаған, ауыр және аса ауыр сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам

осы баптың үшінші және бесінші бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін.

Бұл ретте адам жазаның қосымша түрін өтеуден толық немесе ішінара босатылуы мүмкін» [4].

Осы норманың бұл бөлігінде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 19 желтоқсандағы № 384-VI Қазақстан Республикасының Заңымен, атап айтқанда, жүкті әйелдерге, жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерге, алпыс үш, ауыр және аса ауыр сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін бас бостандығынан айыру туралы өзгерістер енгізілді [5].

Осы Заңмен 8-бөлімде де өзгерістер мен толықтырулар енгізілді, атап айтқанда, шартты түрде мерзімінен бұрын босату ауыр және аса ауыр сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін сотталған адамдарға қолданылмайды, бұған: біріншіден, мұндай қылмыстарды жоғарыда аталған санаттағы адамдар жасаған жағдайлар, екіншіден, ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімінің барлық шарттарын орындаған сотталғандар кірмейді.

Бұл норма екі рет — «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 501-V Заңымен (2019 жылғы 27 желтоқсандағы жағдай бойынша өзгерістермен) және «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 19 желтоқсандағы № 384-VI Заңымен өзгертілді.

Бастапқы түрінде ол келесідей болды: «8. Өлім жазасы түріндегі жаза кешірім жасау тәртібімен бас бостандығынан айырумен ауыстырылған адамға, адамдардың өліміне әкеп соққан не аса ауыр қылмыс жасаумен ұштасқан террористік немесе экстремистік қылмыс үшін сотталған адамға, жас балалардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыс үшін сотталған адамға шартты түрде мерзімінен бұрын босату қолданылмайды» [6].

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 501-V Қазақстан Республикасының Заңымен толықтырулар енгізілгеннен кейін (2019 жылғы 27 желтоқсандағы жағдай бойынша өзгерістермен), «жас балалар» сөзі «кәмелетке толмағандарға» ауыстырылды, сондай-ақ «аталған шектеу он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағанға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға қолданылмайды» деп қосылды [7].

Сондай-ақ 2, 3 және 4 б. өзгеріске ұшырады.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 21 қаңтардағы № 217-VI Қазақстан Республикасының Заңымен 2-бөлім мынадай мазмұндағы абзацпен толықтырылды: «Пробациялық бақылау сот қосымша жаза түрі ретінде Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберуді тағайындаған шетелдік немесе азаматтығы жоқ адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған кезде белгіленбейді» [8].

3-бөлікте «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI Қазақстан Республикасының Заңымен 3-тармақтан «сондай-ақ, егер

бұрын қолданылған шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күші осы баптың жетінші бөлігінің 1) және 2) тармақтарында көзделген негіздер бойынша жойылған болса» мазмұнындағы ұйғарым алынып тасталды. Сондай-ақ, шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың «егер бұрын қолданылған шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың осы баптың жетінші бөлігінің 1) және 2) тармақтарында көзделген негіздер бойынша күші жойылған жағдайда жазаның қалған өтелмеген мерзімінің кемінде үштен екісі» (3-б. 3-1 т.) сотталушы іс жүзінде өтегеннен кейін ғана қолданылуы мүмкін екендігі мерзімдері бойынша жаңа шарт қосылды [9]. Яғни, егер жазаның қалған өтелмеген бөлігі ішінде шартты түрде мерзімінен бұрын босату қолданылған адам:

1) екі және одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін оған әкімшілік жаза қолданылған немесе шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану кезінде өзіне жүктелген міндеттерді орындаудан дәлелсіз себеппен екі реттен артық жалтарған не бас бостандығынан айыру орындарынан босатылғаннан кейін бес жұмыс күні ішінде таңдаған тұрғылықты жері бойынша тіркеу үшін дәлелсіз себеппен келмеген жағдайда, сот уәкілетті мемлекеттік органның ұсынуы бойынша шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың және жазаның қалған өтелмеген бөлігін;

2) абайсызда жасалған қылмыс, қылмыстық теріс қылық, онша ауыр емес қасақана қылмыс және адамдардың белгілі бір санаты ғана болса, онда шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жою не оны сақтау туралы мәселені сот жаңа қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде шешеді. Егер сот шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күшін жойса, жаза үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындау қағидалары бойынша тағайындалады.

Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, белгілі бір категория:

– жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер;

– жас балаларды жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер;

– бірінші немесе екінші топтағы мүгедектер.

Бұрын «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 501-V Қазақстан Республикасының Заңымен (27.12.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен) ҚР ҚК 3-бабының 4-тармағынан шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың қандай баптары бойынша сотталған адам жаза мерзімінің кемінде төрттен үш бөлігін нақты өтегеннен кейін ғана қолданылуы мүмкін екендігі туралы нақты түсіндірме алынып тасталды. Бұл — ҚР ҚК 120-бабының және 121-бабының үшінші және бесінші үшінші бөліктерінің тармақтарында көзделген қылмыстар.

Сондай-ақ, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметімен байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 1 сәуірдегі № 240-VI Заңымен шартты түрде мерзімінен бұрын босату сотталушының жоғарыда көрсетілген қылмыстары бойынша көрсетілген мерзімді іс жүзінде өтегеннен кейін ғана қолданылуы мүмкін туралы айтылған ҚР ҚК 72-б. 4-б. 4-т. нормадан алынып тасталды [10].

Осылайша, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың негізі:

– біріншіден, сотталушының қоғамға қауіп төндірмеуі және түпкілікті түзетілуі;

– екіншіден, қылмыспен келтірілген залалды толық көлемде өтеді;

– үшіншіден, оның ҚР ҚК 72-бабының 3, 4 және 5-бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді нақты өтегеннен кейін жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қасақана бұзушылықтары жоқ.

Бұл ретте, ҚР ҚК 72-б. 5-б. негізінде, сотталған адамның бас бостандығынан айыруды нақты өтеген мерзімі алты айдан кем болмауы тиіс. Бұл шарт жазаның басқа түрлеріне қолданылмайды. Демек, бас бостандығынан айырудан басқа жазаның басқа түрлерін өтеуден мерзімінен бұрын шартты түрде босату туралы мәселе алты ай мерзім өткенге дейін қойылуы мүмкін.

ҚР ҚК-нің 86-бабына сәйкес, кәмелетке толмаған жаста қылмыс жасаған адамдар жазасын өтеуден жазаның үш түрінен: бас бостандығынан айырудан, бас бостандығын шектеуден және түзеу жұмыстарынан оларда жазаны өтеудің немесе орындаудың белгіленген тәртібін қасақана бұзушылықтар болмаған жағдайда және нақты өтегеннен немесе орындағаннан кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін:

1) онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің немесе мөлшерінің төрттен бір бөлігінен кем емес;

2) ауыр қылмыс үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің немесе мөлшерінің кемінде үштен бірін құрайды;

3) адам өміріне қолсұғушылықпен ұштаспаған аса ауыр қылмыс үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің кемінде жартысы;

4) адам өміріне қолсұғушылықпен ұштасқан аса ауыр қылмыс үшін сот тағайындаған жаза мерзімінің кемінде үштен екісін қамтуға тиіс.

Бұл ретте 1998 жылы Е. А. Оңғарбаев онша ауыр емес қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға қатысты оларға қатысты бас бостандығынан айыруды қолдануға заңнамалық тыйым салуды ұсынды [11, 7–8]. Бұл мәселеде біз оның пікірімен келісеміз, яғни ҚР ҚК 81-бабынан кәмелетке толмағандарға тағайындалатын жаза түрлерінің бірі ретінде бас бостандығынан айыруды алып тастаған дұрыс. Бірақ бұл мәселе кеңінен қарастыруды талап етеді. ҚР ҚК 86-бабына қатысты, егер кәмелетке толмағандарға бас бостандығынан айыруды қолдануға заңнамалық тыйым белгіленсе, онда жазаның бұл түрі осы нормадан автоматты түрде жойылатын еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Токубаев З. С., Токубаев К. З. Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан: Учеб. пос. — Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2014. Б. 23.

2. «Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы № 6 нормативтік қаулысы (11.12.2020 ж. өзгерістермен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32204620

3. Курс уголовного права. Т. 2. Общая часть: Учение о наказании / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М., 2002. — 464 б.

4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=1311;-50

5. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 19 желтоқсандағы № 384-VI Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32025901#pos=16;-36

6. (Көне редакцияда) Уголовный кодекс РК от 03.07.2014 г. № 226-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37677078#pos=1067;-26

7. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2016 жылғы 9 сәуірдегі № 501-V Қазақстан Республикасының Заңы (27.12.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33408860#pos=231;-54

8. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 21 қаңтардағы № 217-VI Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34378940#pos=78;-54

9. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адамның құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI Қазақстан Республикасының Заңы // <https://online.zakon.kz>.

10. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметімен байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 1 сәуірдегі № 240-VI Қазақстан Республикасының Заңы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32061061#pos=27;-54

11. Онгарбаев Е. А. Теоретические проблемы классификации преступлений по уголовному праву Республики Казахстан: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1998. Б. 7-8.

Нуридин С. Н.,

докторант, магистр юридических наук

*(Евразийский государственный университет им. Л. Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан, e-mail:nuridin2019@list.ru)*

**Некоторые вопросы, касающиеся порядка и условия применения
условно-досрочного освобождения от отбывания наказания**

Аннотация. Применение некоторых видов досрочного освобождения, а именно условно-досрочного освобождения к лицам, отбывающим наказание, является одним из видов поощрения уголовно-правовой политики государства. По нашему мнению, условно-досрочное освобождение заключается на основании решения суда в досрочном прекращении отбывания назначенного наказания при определенных условиях, перечисленных в нормах закона. Тем более, что за последние пять лет законодателем были внесены существенные изменения и дополнения в ст. 72 УК РК. При этом основанием условно-досрочного освобождения от отбывания наказания является: во-первых, условие, что осужденный не представляет общественной опасности и окончательно исправился; во-вторых, в полном объеме возместило ущерб, причиненный преступлением; в-третьих, у него отсутствуют злостные нарушения установленного порядка отбывания наказания после фактического отбытия сроков, указанных в частях 3, 4 и 5 ст. 72 УК РК.

Ключевые слова: отбывание, наказание, исправление, досрочное освобождение, условно-досрочное, условия, срок, суд, изменения и дополнения в законодательные акты.

S. N. Nuridin,

Master of Laws, 2nd year doctoral student at the

*(Eurasian State University named after L. N. Gumilyova, Nur-Sultan,
Republic of Kazakhstan, e-mail:nuridin2019@list.ru)*

**Some issues relating to the procedure and conditions
of application of conditional premature release from punishment**

Annotation. The application of certain types of early release, namely parole to persons serving a sentence, is one of the types of encouragement of the state's criminal law policy. In our opinion, parole is based on a court decision in the early termination of

serving the imposed sentence under certain conditions listed in the law. Moreover, over the past five years, the legislator has made significant changes and additions to Art. 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. In this case, the basis for conditional early release from serving the sentence is: first, the condition that the convicted person does not pose a public danger and has finally been corrected; secondly, fully compensated for the damage caused by the crime; thirdly, he does not have malicious violations of the established order of serving the sentence after the actual serving of the terms specified in parts 3, 4 and 5 of Art. 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: serving, punishment, correction, early release, parole, conditions, term, court, amendments and additions to legislative acts

УДК 656.13

Таженов А. Д.,

*докторант факультета послевузовского образования, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда, Республика
Казахстан)*

**Состояние безопасности дорожного движения и перспектива внедрения
функции беспилотного управления транспортным средством
в транспортной системе Республики Казахстан**

Аннотация. Статья посвящена исследованию перспективности использования функции беспилотного управления транспортными средствами в Республике Казахстан на основе анализа статистических данных о состоянии дорожной безопасности, а также причин, условий дорожно-транспортных происшествий и травматизма. Проведенный анализ позволил сделать обоснованные выводы относительно потребности в использовании функции беспилотного управления транспортными средствами и способности транспортных средств с функцией беспилотного управления, повлиять на улучшение дорожно-транспортной безопасности в Республике Казахстан. Автором обосновывается вывод о наличии объективной потребности в расширении парка автотранспортных средств с функцией беспилотного управления и постепенном внедрении практики использования данной функции на автодорогах общего пользования (с учетом тщательной регламентации, предупреждения рисков безопасности, особенностей региональной неоднородности транспортной системы и др.).

Ключевые слова: безопасность дорожного движения; беспилотное транспортное средство; функция беспилотного управления автомобилем; транспортная система; цифровизация транспортной системы; правила дорожного движения; автоматизированные средства фиксации нарушения правил дорожного движения; статистический анализ дорожной безопасности; дорожно-транспортное происшествие; аварийность и травматизм на автомобильных дорогах; зарубежный опыт использования беспилотных транспортных средств.

Проблема аварийности и травматизма на автомобильных дорогах общего пользования является одной из крупных угроз общественной безопасности в Республике Казахстан.

Несмотря на то, что за последние 8 лет (2013–2020 гг.) количество ДТП в стране снизилось на 42 % (с 23 359 до 13 515), погибших граждан – на 34 % (с 3 037 до 1 997) и раненых –

на 40 % (с 29 872 до 17 844), текущее состояние дорожной безопасности остается тревожным [1].

Как показывают данные мировых исследований, тенденция сокращения инцидентов на автодорогах при одновременном увеличении количества транспортных средств, усложнении транспортной конъюнктуры — это, прежде всего, результат научно-технического прогресса в сфере автомобилестроения, автоматизации инфраструктуры управления дорожным движением и обеспечения дорожной безопасности [2].

Переходный этап научно-технического развития в мировой транспортной системе ознаменовался появлением и постепенным введением в гражданский оборот беспилотных автотранспортных средств. На сегодняшний день в ряде развитых стран (США, Китай, Япония и др.) беспилотные автомобили уже используются в транспортной системе и прогнозируется их массовое распространение в данных странах уже в скором времени.

Так, уже в 37 штатах США осуществляется законодательное регулирование эксплуатации беспилотных транспортных средств на автодорогах общего пользования. Крупнейшими компаниями, которые тестируют беспилотные автомобили в США, являются Waymo, GM-Cruise, Uber и Aptiv [3].

Задачей по развитию и использованию беспилотных транспортных средств занимаются не только производители автомобилей, но и крупнейшие технологические компании, такие как Apple, Google, Яндекс и т. д. [3].

Зарубежными странами, внедряющими беспилотные автомобили в гражданский оборот, принимается широкий круг мер по совершенствованию законодательных актов и оцифровке дорожно-транспортной инфраструктуры.

По мнению мирового экспертного сообщества технологии беспилотных транспортных средств, призваны совершить прорыв в сфере обеспечения автотранспортной безопасности и имеют для этого необходимый потенциал [4]. Кроме того, по заявлениям экспертов расширение комплекса беспилотных автотранспортных средств будет способствовать оптимизации транспортной логистики (снижению заторов с возможностью перераспределения транспортных потоков), улучшению экологической ситуации и станет серьезным фактором экономического развития [4].

Президент Республики Казахстан К.-Ж. К. Токаев, выступая 4 декабря 2020 года на онлайн-конференции «Artificial Intelligence Journey», отметил, что цифровизация и развитие технологий искусственного интеллекта — не дань моде, а ключевой инструмент достижения национальной конкурентоспособности [5].

Таким образом, Республика Казахстан является активным участником мирового сообщества, наращивающим процессы цифровизации в основных социально значимых сферах, в том числе в транспортной системе.

На наш взгляд, одним из важных вопросов, требующих первичного исследования в части перспективы использования беспилотных транспортных средств в Республике Казахстан, является анализ состояния и структуры дорожно-транспортных происшествий, их причин и условий в сопоставлении с преимуществами, недостатками и факторами риска, присущими современным технологиям беспилотных автотранспортных средств. Исследование данных аспектов позволит определить важные исходные данные для перспективного введения в гражданский оборот и транспортную систему Республики Казахстан беспилотных автотранспортных средств:

- 1) потенциальную потребность транспортной системы Республики Казахстан в использовании беспилотных транспортных средств (с позиции безопасности дорожного движения);
- 2) потенциальную способность беспилотных транспортных средств повлиять на улучшение состояния безопасности дорожного движения.

Рассмотрим статистическую картину дорожно-транспортных происшествий в Республике Казахстан по состоянию на сентябрь 2021 года (по данным статистической отчетности МВД Республики Казахстан за 9 месяцев 2021 года) [1].

Всего в стране за 9 месяцев т. г. по сравнению с аналогичным периодом прошлого года количество ДТП увеличилось – на 6 % (с 8 933 до 9 422), погибших – на 12 % (с 1 265 до 1 418), раненых – на 6 % (с 11 780 до 12 426) [1].

В разрезе регионов наиболее высокие показатели аварийности наблюдаются в южных областях (Алматинская, Жамбылская, Туркестанская области), в Акмолинской области, а также на мегаполисах – столице г. Нур-Султан, городах Алматы, Шымкент [1].

Так, сравнительный анализ показателей аварийности за последние 9 месяцев 2021 года (к аналогичному периоду прошлого года) свидетельствует о некотором увеличении уровня ДТП в указанных административно-территориальных единицах:

Рост показателей аварийности наблюдается:

в городе Нур-Султан, в т. ч. ДТП – на 40% (с 285 до 399), погибших – на 5 % (с 22 до 23), раненых – на 29 % (с 320 до 412 чел.);

в городе Алматы: ДТП – на 3 % (с 2 232 до 2 295), раненых – на 3 % (с 2 608 до 2 687 чел.);

в Акмолинской области: ДТП – на 20 % (с 419 до 504), погибших – на 20 % (с 64 до 77 чел.), раненых – на 15 % (с 662 до 764 чел.);

в Алматинской области: ДТП – на 11 % (с 1 496 до 1 655), погибших – на 24 % (с 254 до 316 чел.), раненых – на 13 % (с 2 147 до 2 417 чел.);

в Жамбылской области: ДТП – на 33 % (с 660 до 879), погибших – на 32 % (с 107 до 141 чел.), раненых – на 33 % (с 1 009 до 1 338 чел.);

в Атырауской области: ДТП – на 26 % (с 174 до 220), погибших – на 19 % (с 43 до 51 чел.), раненых – на 22 % (с 212 до 259 чел.);

в Западно-Казахстанской области: ДТП – на 1 % (с 213 до 214 чел.), погибших – на 38 % (с 50 до 69 чел.), раненых – на 32 % (с 251 до 332 чел.);

в Кызылординской области: погибших в ДТП – на 6 % (с 64 до 68 чел.), раненых – на 3 % (с 353 до 362 чел.);

в Костанайской области: погибших в ДТП – на 38 % (с 37 до 51 чел.);

в Северо-Казахстанской области: погибших в ДТП – на 10 % (с 21 до 23 чел.);

в Туркестанской области: погибших в ДТП – на 7 % (с 152 до 163 чел.) [1].

Подавляющее большинство ДТП (73 % или 6 860 ДТП) приходится на населенные пункты, где доля погибших – 34 % (479 чел.), раненых – 67 % (8 352 чел.) [1]. На долю дорог областного и районного значения приходится 9 % и 6 % ДТП (850 и 569 ДТП) соответственно, доля погибших – 21 % и 5% (300 и 71 чел.), раненых – 11 % и 6 % (1 326 и 690 чел.) [1].

Основные причины ДТП в населенных пунктах — наезды на пешеходов и превышение скоростного режима движения [1].

На долю пешеходов приходится 35 % или 3 294 ДТП, погибших 25 % (361 чел.), раненых 25 % (3 117 чел.) [1]. Наибольшая доля ДТП с пешеходами в г.г. Шымкент (102 или 47 %), Нур-Султан (187 или 47 %), Алматы (933 или 41 %), Туркестанской (164 или 36 %), Восточно-Казахстанской (192 или 33 %), Алматинской (505 или 31 %) и Жамбылской (250 или 28 %) областях [1].

Доля ДТП по причине превышения скорости в населенном пункте составляет 17 % или 1 626 ДТП, погибших в них 15 % (207 чел.), раненых 16 % (2 019 чел.) [1]. Наибольшая доля ДТП из-за превышения скорости в г. Алматы (494 или 22 %), Актюбинской (153 или 39 %), Туркестанской (113 или 25 %), Восточно-Казахстанской (133 или 23 %) областей [1].

В ходе обследования улично-дорожной сети населенных пунктов выявлено 52 тыс. недостатков, отрицательно влияющих на безопасность дорожного движения.

Для повышения безопасности пешеходов требуется обустройство 58,7 тыс. км. тротуаров, 8,8 тыс. км освещения, 2,3 млн. п.м барьерных ограждений, а также свыше 2 тыс. пешеходных переходов, и перевод 784 пешеходных переходов из нерегулируемых в регулируемые [1].

Эффективным решением в контроле скоростного режима является применение автоматических систем фиксации нарушений ПДД, которых установлено порядка 13,2 тыс. ед. [1].

Указанными системами выявляется более 44 % от всех нарушений ПДД (или 2,2 млн. из 5,1, млн. нарушений ПДД) [1]. В то же время недостаточное количество АСФ установлено в населенных пунктах Северо-Казахстанской (43), Западно-Казахстанской (54), Акмолинской (55), Павлодарской (58), Кызылординской (65), Мангистауской и Туркестанской (по 70) областей, где их количество не превышает 80 ед. [1].

Также для снижения показателей аварийности в населенных пунктах, по расчетам МВД Республики Казахстан требуется перевести порядка 1,2 тыс. нерегулируемых перекрестков в регулируемые, а также установить 1,6 тыс. табло «обратного отсчета» [1].

Кроме того, требуется установить 24,6 тыс. дорожных знаков и нанести 1,7 млн. км. дорожной разметки. Наибольшая потребность в г. Алматы, Актюбинской, Восточно-Казахстанской, Карагандинской и Туркестанской областях [1].

На дорогах областного и районного значения выявлено 12,6 тыс. недостатков, отрицательно влияющих на безопасность дорожного движения [1]. На указанных категориях дорог требуется установить 5,5 тыс. дорожных знаков и нанести 530,3 тыс. км. дорожной разметки. Наибольшая потребность в Актюбинской, Атырауской, Западно-Казахстанской, Карагандинской, Кызылординской и Туркестанской областях [1].

Из общего количества ДТП 18 % (1 712 ДТП) приходится на дороги республиканского значения, при этом доля погибших на данных дорогах составляет 45 % (639 чел.), раненых – 22 % (2 748 чел.) [1].

Основные причины ДТП на дорогах республиканского значения — это выезд на полосу встречного движения и превышение скоростного режима движения. На выезд на полосу встречного движения приходится 5 %, или 486 ДТП, погибших 14 % (198 чел.), раненых 7 % (840 чел.) [1]. Наибольшая доля ДТП, связанных с выездом на полосу встречного движения, в г.Нур-Султан (23 или 6 %), Жамбылской (148 или 17 %), Алматинской (144 или 9 %), Туркестанской (30 или 7 %) и Акмолинской (31 или 6 %) областях [1].

Доля ДТП по причине превышения скорости вне населенных пунктах составляет 11 % или 1 081 ДТП, погибших в них 22 % (307 чел.), раненых 14 % (1 747 чел.) [1]. Наибольшая доля ДТП из-за превышения скорости в Туркестанской (108 или 24 %), Алматинской (369 или 22 %), и Восточно-Казахстанской (106 или 18 %) областей [1].

В ходе обследования дорог республиканского значения выявлено 2 858 недостатков, отрицательно влияющих на безопасность дорожного движения [1].

Наибольшее количество недостатков выявлено в Алматинской (1 289), Павлодарской (933), Жамбылской (886) и Акмолинской (781) областях [1].

Для повышения безопасности на дорогах республиканского значения требуется обустройство проезжей части 6,2 тыс. км дорожной разметкой, 236,7 тыс. км освещения, 100,2 тыс. погонных метров барьерных ограждений, 12,3 тыс. сигнальных столбиков и 2 415 дорожных знаков и указателей [1].

Кроме того, на республиканских дорогах выявлено 146 аварийно-опасных участков, требующих оперативного устранения [1]. Также на данных дорогах требуется повсеместная установка автоматизированных средств фиксации нарушений ПДД, сейчас они установлены только в Акмолинской области [1].

Отдельной проблемой обеспечения дорожно-транспортной безопасности в текущих условиях является подготовка водителей транспортных средств [1]. С 2012 года отменена

функция МВД по лицензированию деятельности учебных организаций по подготовке водителей, открытие которых сейчас носит уведомительный характер (функционирует 618 учебных организаций и их филиалы, ежегодно выпускаются порядка 470 тыс. водителей) [1].

Кроме того, отменены функции МВД по:

- проверке учебных организаций (2013 год);
- ведению реестра автошкол и профобъединений, преподавателей и мастеров обучения вождению (2016 год);
- утверждению формы отчетности автошкол и профобъединений и периодичность ее представления (2017 год);
- по государственному контролю за учебными организациями (2018 год) [1].

Также в 2020 году исключена административная ответственность за нарушение правил подготовки водителей (статья 604 КоАП) и невыполнение учебной организацией обязанностей, предусмотренных Законом о дорожном движении (статья 605 КоАП).

Вместе с тем, как показывает анализ, исключение государственного контроля в сфере подготовки водителей негативно влияет на безопасность дорожного движения. Так, по итогам 2020 года из 13,5 тыс. виновников ДТП 43% или 5,8 тыс. получили водительское удостоверение в период исключения государственного контроля в данной сфере [1].

В этой связи актуальным становится вопрос о возврате учебных организаций по подготовке водителей в разрешительный формат. Однако рассмотрение данного вопроса возможно лишь к 2023 году, по истечении моратория, объявленного Главой государства.

Наряду с этим, 22 апреля т. г. Главой государства поручено системно подойти к решению проблем организации дорожного движения и обеспечения дорожной безопасности путем создания при городских акиматах Единых центров управления движения транспортом, как это сделано во многих городах мира [7]. Это позволит в регионах реализовывать единую транспортную политику, повысить координацию действий всех заинтересованных органов и организаций, что в целом положительно скажется на состоянии дорожной безопасности.

Таким образом, несмотря на принятие мер по развитию дорожно-транспортной инфраструктуры и выделенных значительных финансовых средств на строительство, реконструкцию и содержание автомобильных дорог необходимо принятие дополнительных мер по обеспечению дорожной безопасности [8, с. 23].

В данном контексте представляется перспективной проработка вопроса о введении в гражданский оборот и транспортную систему Республики Казахстан беспилотных автотранспортных средств. Основными аргументами в пользу данной идеи являются положительный зарубежный опыт и динамично развивающиеся технологии беспилотного управления транспортом, уже гарантирующие высокий уровень безопасности. Вместе с тем, в решении данного вопроса необходим взвешенный, гибкий подход, детальный расчет и прогнозирование рисков с приоритетным обеспечением гарантий дорожно-транспортной безопасности.

На наш взгляд, с данных позиций необходимо учитывать две особенности эксплуатации беспилотных транспортных средств:

1) мировой опыт показывает, что беспилотные автотранспортные средства пользуются спросом в экономически развитых местностях с высокой покупательской способностью населения (беспилотный автотранспорт имеет более высокую стоимость относительно традиционных транспортных средств);

2) эксплуатация беспилотного транспорта требует высококачественной дорожной разметки (как вертикальной, так и горизонтальной), дорожного полотна и транспортной инфраструктуры в целом.

Данные особенности практически подтверждаются и в Республике Казахстан, где выраженный спрос на автомобили марки «Tesla», оснащенные функцией беспилотного управле-

ния, наблюдается в наиболее крупных и экономически развитых населенных пунктах с развитой, качественной дорожной инфраструктурой – в столице г. Нур-Султан и городе республиканского значения Алматы.

Также, в рамках анализа статистических данных в области дорожной безопасности сделаны следующие выводы относительно потребности в использовании функции беспилотного управления транспортными средствами и способности транспортных средств с функцией беспилотного управления, повлиять на улучшение дорожно-транспортной безопасности:

– в усилении мер дорожно-транспортной безопасности особо нуждаются южные и западные регионы страны (г.г. Алматы, Шымкент, Алматинская, Жамбылская, Туркестанская, Акмолинская, Актюбинская, Западно-Казахстанская области); однако, в этих же регионах (за исключением г. Алматы) отмечаются существенные недостатки дорожной инфраструктуры и системы управления дорожным движением, что серьезно препятствует использованию функции беспилотного управления транспортными средствами;

– использование функции беспилотного управления транспортным средством рассматривается как эффективная мера по устранению основных причин ДТП – наезды на пешеходов, превышение скорости движения транспорта, выезд на полосу встречного движения (мировая практика эксплуатации транспортных средств с функцией беспилотного управления свидетельствует о том, что современные системы беспилотного управления автотранспортом высокоэффективны в предотвращении указанных нарушений ПДД и аварийных инцидентов);

– значительная часть дорожной инфраструктуры страны нуждается в улучшении и приведении в соответствие с установленными стандартами (особенно в г. Шымкент, Алматинской, Жамбылской, Туркестанской, Акмолинской, Актюбинской, Западно-Казахстанской областях); данное обстоятельство препятствует быстрому введению в практику использования функции беспилотного управления автотранспортом в масштабах всей страны;

– учитывая, что проблема транспортной инфраструктуры имеет региональный характер, а также наличие населенных пунктов с развитой, качественной дорожно-транспортной инфраструктурой, отвечающей международным стандартам (г.г. Нур-Султан, Алматы) перспектива организации пилотных проектов по апробированию использования автовладельцами функции беспилотного управления соответствующим транспортом представляется вполне реальной (в ближайшей или среднесрочной перспективе);

– недостаточная площадь покрытия автодорог страны автоматизированными средствами контроля безопасности дорожного движения не препятствует эксплуатации беспилотных транспортных средств, в случае успешного распространения практики эксплуатации беспилотных транспортных средств, использование автоматизированных средств контроля безопасности дорожного движения постепенно станет не востребованным;

– проблема неудовлетворительной подготовки водителей и системы государственного контроля данной деятельности с учетом перспективы использования беспилотного автотранспорта в определенной мере утратит остроту (в связи с ожидаемым сокращением фактов аварийности и травматизма на дорогах по причине неудовлетворительной водительской подготовки), однако не решит ее полностью, так как использование функции беспилотного управления транспортом требует нахождения водителя в транспортном средстве в состоянии полной готовности немедленно перевести управление транспортом в ручной режим по необходимости (данное обстоятельство требует сохранения традиционной подготовки водителей).

Дискуссионным является вопрос об уголовной и административной ответственности в случаях ДТП с участием беспилотного транспортного средства с вредными и общественно опасными последствиями. Если на сегодняшний день конечным субъектом ответственности По мере продвижения беспилотных технологий управления транспортом решение данного вопроса потребует глубокого, системного подхода.

Таким образом, текущее состояние и динамика дорожно-транспортной безопасности в Республике Казахстан в целом указывает на наличие объективной потребности в расширении парка автотранспортных средств с функцией беспилотного управления и постепенном внедрении практики использования данной функции на автодорогах общего пользования (с учетом тщательной регламентации, упреждения рисков безопасности, особенностей региональной неоднородности транспортной системы и др.). В случае внедрения функции беспилотного управления автотранспортом и расширения практики ее использования в транспортной системе страны (с учетом тщательной регламентации, упреждения рисков безопасности, и развитой системой цифрового контроля таких транспортных средств) с высокой долей вероятности ожидается существенное сокращение уровня ДТП и травматизма на автодорогах общего пользования.

Список использованной литературы:

1. Статистические и справочные данные МВД Республики Казахстан в области обеспечения дорожно-транспортной безопасности (по состоянию за 9 месяцев 2021 года) // Архив Комитета административной полиции МВД Республики Казахстан. г. Нур-Султан, пр-т Тәуелсіздік, 1.
2. Бурханова Р. А. Организация и безопасность дорожного движения // Материалы VIII-ой международной научно-технической конференции «Молодежь и научно-технический прогресс в дорожной отрасли». — Волгоград: Волгоградский, государственный архитектурно-строительный университет, 2019. — С. 85–88.
3. Governors Highway Safety Association materials // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://www.ghsa.org>.
4. Материалы исследования KPMG «Индекс готовности стран к использованию автономного транспорта» // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://home.kpmg/ru/ru/home/insights/2020/08/autonomous-vehicles-readiness-index.html>.
5. Информация о выступлении Президента Республики Казахстан К.-Ж. К. Токаева на онлайн-конференции «Artificial Intelligence Journey» // Электронный ресурс [режим доступа]: https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/prezident-kazahstana-vystupil-na-onlain-konferencii-artificial-intelligence-journey.
6. В Республике Казахстан разрешены гражданские сделки и эксплуатация на дорогах общего пользования автомобилей с функцией беспилотного управления (в частности, автомобилей марки Tesla), однако не разрешено использование функции беспилотного управления.
7. Единые центры управления движением транспорта создадут в городах РК // Электронный ресурс [режим доступа]: <https://kapital.kz/gosudarstvo/95098/yedinyye-tsentry-upravleniya-dvizheniyem-transporta-sozdadut-v-gorodakh-rk.html>.
8. Буриев Т. Р. Анализ основных изменений в законодательстве Республики Казахстан об административных правонарушениях с 2015 года. «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — № 3. — 2017. — С. 22–24.

Тәженов А. Д.,
жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.)

**Жол жүрісі қауіпсіздігінің жай-күйі және көлік құралын
пилотсыз басқару функциясын енгізу перспективасы
Қазақстан Республикасының көлік жүйесінде**

Аннотация. Мақала жол қауіпсіздігінің жай-күйі, сондай-ақ жол-көлік оқиғалары мен жарақаттанушылықтың себептері, жағдайлары туралы статистикалық деректерді талдау негізінде Қазақстан Республикасында көлік құралдарын пилотсыз басқару функциясын пайдаланудың перспективалылығын зерттеуге арналған. Жүргізілген талдау Көлік құралдарын пилотсыз басқару функциясын пайдалану қажеттілігіне және пилотсыз басқару функциясы бар көлік құралдарының қабілетіне қатысты негізделген тұжырымдар жасауға, Қазақстан Республикасында жол-көлік қауіпсіздігін жақсартуға ықпал етуге мүмкіндік берді. Осылайша, автор басқарусыз басқару функциясы бар автокөлік құралдары паркін кеңейтуде объективті қажеттіліктің болуы және осы функцияны жалпы пайдаланымдағы автожолдарда пайдалану практикасын біртіндеп енгізу туралы тұжырымды негіздейді (Мұқият регламенттеуді, қауіпсіздік тәуекелдерінің алдын алуды, көлік жүйесінің өңірлік біртектілігінің ерекшеліктерін және т.б. ескере отырып).

Негізгі сөздер: жол жүрісі қауіпсіздігі; пилотсыз көлік құралы; автомобильді пилотсыз басқару функциясы; көлік жүйесі; көлік жүйесін цифрландыру; жол жүрісі қағидалары; жол жүрісі қағидаларының бұзылуын тіркеудің автоматтандырылған құралдары; Жол қауіпсіздігін статистикалық талдау; жол-көлік оқиғасы; автомобиль жолдарындағы авариялылық пен жарақаттану; пилотсыз Көлік құралдарын пайдаланудың шетелдік тәжірибесі.

A. D. Tazhenov,
doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, police Colonel
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov)

**The state of road safety and the prospect of introducing the function
of unmanned vehicle control in the transport system of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article is devoted to the study of the prospects of using the function of unmanned vehicle control in the Republic of Kazakhstan based on the analysis of statistical data on the state of road safety, as well as the causes, conditions of road accidents and injuries. The analysis made it possible to draw reasonable conclusions regarding the need to use the function of unmanned vehicle control and the ability of vehicles with the function of unmanned control to influence the improvement of road transport safety in the Republic of Kazakhstan. Thus, the author substantiates the conclusion that there is an objective need to expand the fleet of vehicles with the function of unmanned control and the gradual introduction of the practice of using this function on public roads (taking into account careful regulation, prevention of safety risks, features of the regional heterogeneity of the transport system, etc.).

Keywords: road safety; unmanned vehicle; function of unmanned vehicle control; transport system; digitalization of the transport system; traffic rules; automated means of fixing violations of traffic rules; statistical analysis of road safety; traffic accident; accidents and injuries on highways; foreign experience in the use of unmanned vehicles.

УДК 343.34

Тугелбаев У. Е.,

*докторант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(e-mail: kra.ulan.20@gmail.com);*

Кощегулов Б. Б.,

*доцент кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: Bekbolatk@mail.ru)*

Зарубежный и международный опыт противодействия терроризму в информационной сфере

Аннотация. В статье проанализирована практика противодействия информационному терроризму в зарубежных странах. Доказано, что эффективность такой деятельности обусловлена качеством законодательного обеспечения этого процесса, наличием оптимальных технологий противодействия и соответствующим построением системы органов, которые должны их реализовывать, а потому международный опыт является крайне важным для Республики Казахстан с точки зрения как поиска своей наиболее эффективной модели противодействия, так и объединения усилий с ведущими развитыми странами в направлении борьбы с информационным терроризмом. Кроме того, рассмотрены основные направления внедрения системы «блокчейн» в Казахстане и опыт ее использования в странах с развитой экономикой.

Ключевые слова: терроризм в информационной сфере, антитеррористическая безопасность, международный опыт, общественность, контртеррористическая стратегия, борьба с терроризмом.

Беспрецедентно увеличившиеся за последнее десятилетие масштабы международного терроризма поставили большинство стран мира перед необходимостью разработки национальных антитеррористических систем, под которыми подразумевается совокупность законодательной базы, деятельности государственных органов, неправительственных организаций, институтов гражданского общества, а также действий и мероприятий, направленных на противодействие терроризму и минимизацию террористической угрозы.

Под терроризмом следует понимать практику воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и (или) иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству [1].

Сегодня во многих странах созданы и функционируют специальные подразделения (контртеррористические группы) по борьбе с терроризмом, задачей которых является предотвращение террористических актов на территории страны или региона.

Одним из основных механизмов донесения идей антитеррористической борьбы до широкой общественности на Западе являются средства массовой информации, которые уделяют особое внимание содержанию сообщений, посвященных террористической и антитеррористической тематике. СМИ могли бы стать действенным средством борьбы с терроризмом в современных условиях, но сложность заключается в том, что они, с одной стороны, своими действиями усиливают страх и панику среди населения, с другой — только при грамотном подходе могут выступать средством профилактики терактов. Именно поэтому в некоторых зарубежных странах практикуется введение ограничений на освещение отдельных аспектов проявлений экстремизма. При этом о существовании широкого спектра директив и запретов относительно публикации информации говорить не приходится в силу того, что свобода слова и печати является неотъемлемым атрибутом любого демократического государства.

Однако в некоторых странах есть и довольно жесткие ограничения, закрепленные законодательно. Так, действующий в США Федеральный Закон «Об управлении в области информационной безопасности» запрещает распространение противогосударственных идей, к которым относятся в том числе и непроверенные данные о террористических актах, угрозе национальной безопасности, искажение официальной позиции власти относительно преступлений против общественности [2, с. 66–71].

Однако проблемные сферы все-таки остаются. Одной из них является Интернет, что позволяет «непроверенным источникам» опережать власть в вопросах заполнения информационного вакуума. Все мировое сообщество обеспокоено проблемами информационного терроризма, поскольку данное явление все больше угрожает безопасности многих стран и их граждан, вызывая в социуме политические, экономические и моральные потери.

На сегодня к общему международному антитеррористическому праву прежде всего следует отнести Устав ООН [3]. В Нюрнберге руководству гитлеровской Германии были предъявлены преступления, которые «оскорбляют совесть всего человечества». Нюрнбергский трибунал превратил в правовые нормы принципы и идеи, существовавшие до него, но он систематизировал их в международное право. Устав содержит преступления против мира, военные преступления, преступления против человечества [4]. Поэтому можно сделать вывод о том, что и терроризм в информационной сфере по своей сути тоже является преступлением против мира, человечества, военным преступлением.

На данный момент существует множество международных нормативных актов, касающихся противодействия терроризму, среди которых международные соглашения стран ООН. Большинство этих документов уже реализованы многими странами в рамках внутреннего законодательства.

Не менее определяющей является Глобальная контртеррористическая стратегия ООН [5], которая была единогласно принята Генеральной Ассамблеей в 2006 г. и стала важной вехой в области многосторонних инициатив по борьбе с терроризмом. Согласно этой Стратегии, государства-члены сотрудничают в первую очередь при изучении путей и средств координации усилий, предпринимаемых на международном и региональном уровнях в целях борьбы с терроризмом во всех его формах и проявлениях в сети Интернет, а также для использования сети Интернет в качестве инструмента борьбы с распространением терроризма, признавая при этом, что государствам может потребоваться помощь в этих вопросах. На международном и региональном уровне это указывает на постоянно растущую опасность, исходящую от информационного терроризма.

Стратегия содержит 4 основных раздела: меры по устранению условий, способствующих распространению терроризма; меры по предотвращению терроризма и борьбе с ним; меры по укреплению потенциала государств по предотвращению терроризма и борьбе с ним и

укреплению роли системы ООН в этой сфере; меры по обеспечению всеобщего уважения прав человека и верховенства права в качестве фундаментальной основы для борьбы с терроризмом.

В широких рамках, предусмотренных универсальными документами по борьбе с информационным терроризмом и соответствующими международными нормами в области прав человека, правительствам стран предоставляется значительная степень гибкости в выборе желаемых подходов, поэтому подходы к решению проблемы различаются в каждом государстве.

Так, среди основных антитеррористических актов США следует выделить Акт об объединении и укреплении Америки путем предоставления надлежащих средств, необходимых для перехвата информации и препятствования терроризму (Акт США о патриотизме 2001 г.), Закон «О предоставлении дополнительных полномочий спецслужбам в сфере борьбы с терроризмом» (2001 год), Исполнительная директива президента № 62 (1998 г.) [5]. Европейский Союз в ноябре 2005 г. принял собственную контртеррористическую стратегию [7]. После нападения исламистов на редакцию французского сатирического журнала *Charlie Hebdo* в январе 2015 г. Парламентом Великобритании в ускоренном режиме был принят седьмой по счету пакет антитеррористических мероприятий — закон «О борьбе с терроризмом и обеспечением безопасности» [8].

Совершенные и мощные системы информационной безопасности построены и успешно функционируют в США, Великобритании, Израиле, Китае и других государствах, являющихся объектами постоянного мощного внешнего информационного воздействия. Причем антитеррористические системы этих стран имеют и достаточную активную составляющую, благодаря чему существует возможность проведения информационно-психологических мероприятий и кибернетических атак против стран-противников [6].

Так, через несколько дней после террористической атаки британский Королевский Объединенный институт оборонных исследований (RUSI) сообщил, что в стране насчитывается около 20 000 экстремистов, но у спецслужб не хватает ресурсов отслеживать их деятельность на постоянной основе. А бетонные или мобильные заграждения в местах скопления людей указывают на ограниченную эффективность таких мероприятий, поскольку барьеры позволяют защитить конкретную зону и инфраструктуру, но не предотвратить теракт. Поэтому правительство Великобритании планирует установить «электронные поля» вокруг зданий и мостов с целью предотвращения терактов с использованием автомобилей, а законодательство по противодействию терроризму пересмотреть и обновить для того, чтобы активно противодействовать деятельности в Интернете, в том числе и радикализации [7].

На этом пути Соединенное Королевство уделяет значительное внимание направлению национального контртеррористического законодательства против использования террористами телекоммуникационных технологий. Так, в 2006 г. правительство приняло Закон о терроризме, в часть 1 которого включены положения, касающиеся деятельности на базе Интернет-технологий и других информационных технологий, которые могут подстрекать к совершению террористических актов или способствовать их осуществлению. Данный Закон дополняет Закон о неправомерном использовании компьютерных технологий 1990 г., в котором проблемы преступлений, совершенных с использованием компьютеров, и киберпреступности рассматриваются в более общем плане.

В 2006 г. срок тюремного заключения за правонарушения, связанные со взломом сайтов правительственных организаций и банков, был увеличен до десяти лет.

В контртеррористической стратегии Соединенного Королевства (CONTEST — The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism — Annual Report), изданной в июле 2016 г., рассматриваются вопросы недопущения втягивания в террористическую деятельность.

А весной 2018 г. власти Великобритании еще более усилили контртеррористические меры, введя в действие новый закон о борьбе с терроризмом и безопасности границ [8]. Закон увеличивает максимальные сроки тюремного заключения за поощрение терроризма, распространение публикаций террористического содержания и ряд других действий по подготовке к террористическим атакам, которые будут теперь наказываться тюремным сроком до 15 лет [9].

Канцлер Германии Ангела Меркель подписала ряд законов в сфере безопасности, предусматривающих усиление видеонаблюдения в общественных местах, обеспечение полицейских нагрудными камерами и использование автоматических устройств для считывания регистрационных знаков транспортных средств.

24 июня 2016 г. ФРГ принят закон «О мерах по противодействию терроризму», которым предусматривается: организация автоматизированного обмена данными между национальными спецслужбами и правоохранительными органами, а также спецслужбами иностранных государств; увеличение сроков хранения соответствующей информации; расширение оперативной составляющей в деятельности полиции, особенно в контексте противодействия нелегальной миграции; уменьшение с 16 до 14 лет минимального возраста граждан, за которыми разрешено осуществлять слежку.

Также были внесены изменения в Закон «О Федеральной разведывательной службе» (BND), которыми предусмотрено предоставление ей права на снятие информации с телекоммуникационных каналов на территории ФРГ, в т. ч. и прослушивание граждан страны, хранение информации о пользователях Интернета и передачу ее в партнерские спецслужбы.

Среди других дополнительных мер, направленных на противодействие терроризму в Германии, можно выделить: принятие парламентом Баварии закона, который предусматривает усиление контроля со стороны спецслужб в сфере связи и обмена информацией; предоставление Федеральной службе защиты конституции неограниченного доступа к базам данных и архивов организаций связи и обмена информацией, в т. ч. к клиентской базе при условии получения соответствующего разрешения от комиссии, которая обеспечивает выполнение требований Конституции о тайне переписки, почты и телефонного общения. Предоставляется также право на обыски, наблюдение и использование агентов под прикрытием; повышение возможностей спецслужб по выявлению и пресечению противоправной деятельности в киберпространстве; развитие систем видеонаблюдения в городах.

А Федеральное ведомство уголовной полиции представило новую систему для оценки риска RADAR-iTE, разработанную совместно с судебными психологами из Константского университета [10]. Работа системы основана на анализе ответов на 73 стандартизированных вопроса о социализации человека, его отношении к насилию, а также о его родственных связях. На основе анализа человеку присваивается одна из трех категорий риска: умеренный, значительный или высокий.

Кроме того, введен в действие Закон о компьютерном и сетевом наблюдении. Он уполномочивает власти страны взламывать компьютеры, прослушивать смартфоны, а также получать доступ к перепискам пользователей в мессенджерах. Полицейским закон позволяет использовать шпионское программное обеспечение FinSpy, с помощью которого возможно обойти шифрование и перехватывать сообщения в таких популярных мессенджерах, как WhatsApp, Telegram и Signal.

Сейчас почти все Европейские страны, которых коснулась волна терактов, работают над модернизацией своего антитеррористического законодательства, включая нормы, регулирующие механизмы сбора данных (видеонаблюдение, прослушивание, регистрация и передача данных о несовершеннолетних и т. д.). Кстати, во многих случаях законопроекты были далеко не новыми и в течение длительного времени безуспешно лоббировались

национальными органами безопасности, встречая большое сопротивление в парламенте, и были приняты только после терактов.

Не менее значимым является достояние Соединенных Штатов Америки. 17 мая 2011 г. Президент Соединенных Штатов Америки подписал документ под названием «Международная стратегия развития киберпространства» [11]. В опубликованной Стратегии существенно пересмотрена официальная позиция США по вопросам информационной безопасности. Документ представляет собой результат 20-летней истории формирования системы государственного обеспечения информационной безопасности в США. В Стратегии также подробно раскрываются приоритетные направления развития безопасного, надежного и доступного Интернета, которыми занимаются Штаты: продвижение международных стандартов и поддержка открытых рынков в целях экономического роста; повышение безопасности, надежности и отказоустойчивости глобальных сетей; развитие сотрудничества в правоприменительной сфере и обеспечение соблюдения законов; готовность вооруженных сил к противостоянию угрозам в киберпространстве; создание эффективных структур управления Интернетом; наращивание возможностей повышения безопасности и процветания; построение в Интернете системы фундаментальных свобод и прав на частную собственность.

Также большой интерес вызывает военная стратегия киберкомандования, созданная в июне 2009 г. с целью противодействия информационным угрозам национальной безопасности США. Согласно официальным информационным материалам Министерства обороны США, в функции киберкомандования входят подготовка, координация, интеграция, синхронизация действий по проведению операций и защиты информационных сетей США и, в случае соответствующего приказа, проведение военных информационных операций по всему спектру с целью обеспечения действий вооруженных сил во всех сферах, обеспечение свободы действий американских и союзнических вооруженных сил в киберпространстве, поражение информационных средств противника.

Также важно сказать и о Центре стратегической контртеррористической информации США, работа которого направлена на межведомственное взаимодействие в целях снижения уровней радикализации и экстремистского насилия путем своевременного выявления экстремистской пропаганды, и быстрого реагирования на него с помощью целенаправленного распространения контрпропагандистских материалов с использованием широкого спектра коммуникационных технологий, включая цифровые инструментальные средства [11]. Например, в мае 2012 г. Центр, в ответ на размещенный на разных сайтах «Аль-Каиды» на Аравийском полуострове рекламный баннер с призывами к экстремистскому насилию, в течение 48 часов разместил на тех же сайтах антирекламные объявления, которые представляли собой видоизмененную версию экстремистского сообщения и информировали о том, что жертвами деятельности данной террористической организации являются граждане Йемена. Проведение данной контрпропагандистской кампании было обусловлено сотрудничеством Государственного департамента США, разведывательного сообщества и военных. Указанный пример демонстрирует спецподразделениям, в том числе отечественным, занимающимся борьбой с кибертерроризмом, одну из методик противодействия проявлениям информационного терроризма.

Однако на международном уровне, при отсутствии каких-либо универсальных документов, накладывающих прямое обязательство принять законодательство, специально направленное против информационного терроризма, большая часть правительств предпочитает бороться с такими угрозами, соблюдая смешанный подход, используя комбинацию общего уголовного законодательства и законодательства о борьбе с киберпреступностью и терроризмом. В ряде государств, например, главное внимание в уголовном законодательстве уделяется основным преступлениям без их дифференциации по

конкретными средствами, с помощью которых они осуществляются. Согласно этому подходу, информационное пространство рассматривается лишь как средство, с помощью которого террористы осуществляют преступления, что нередко обозначено в положениях национального уголовного кодекса. Этот подход характерен для Китая: Уголовном кодексе КНР содержится статья о криминализации всех видов противоправной деятельности, связанной с использованием Интернета [12]. Статьей 287 Уголовного кодекса устанавливается уголовная ответственность за использование компьютера при совершении преступления. Таким образом, в уголовном праве Китая использование Интернета рассматривается как одно из средств или орудий, с помощью которых может быть совершено преступное деяние, а не как самостоятельный составной элемент преступления. Статья 120 Уголовного кодекса КНР устанавливает уголовную ответственность за деятельность, связанную с организацией террористических групп, их руководством и участием в них. Широкое положение о криминализации охватывает значительное количество связанных с терроризмом видов деятельности, в том числе в информационном пространстве.

Подводя итоги обзора международного законодательства и международных и национальных институтов в сфере борьбы с информационным терроризмом, хотелось бы обозначить несколько выводов, осмысление которых, по нашему убеждению, будет способствовать совершенствованию отечественного механизма противодействия информационному терроризму:

1) анализ показал, что государственные подходы к противодействию информационному терроризму в каждой стране разные. Это объясняется национальными историческими, экономическими и географическими оттенками внутреннего законодательства. Поэтому борьба с проявлениями информационного терроризма бесспорно требует консолидации совместных усилий на мировом и региональном уровнях. Но и здесь есть определенное временное замедление процессов внедрения практических подходов к решению проблемы. Поэтому решением проблем может быть разработка единого международного понятийного аппарата и эффективного типового законодательства в сфере противодействия информационному терроризму и рекомендации мировому сообществу о его имплементации в отечественное законодательство;

2) учитывая законодательные и практические достижения европейских стран и ведущих стран мира в сфере информационного противоборства, назрела необходимость совершенствования отечественного антитеррористического нормативно-правового обеспечения с целью внедрения уголовной ответственности за совершение информационных террористических актов, а также выработки на законодательном уровне единого понятийного аппарата в этой сфере;

3) требует совершенствования управленческого звена противодействия информационному терроризму с целью повышения уровня оперативности реагирования и принятия решений на высшем государственном уровне;

4) требует расширения и упрощения следственные полномочия правоохранительных органов, занимающихся делами, связанными с преступлениями террористического характера, в том числе информационного терроризма;

5) среди населения необходимо ввести практику публичного разъяснения основных мероприятий государственного противодействия информационному терроризму, привлечение социальных неправительственных организаций для участия на добровольной основе в некоторых мероприятиях;

6) особое место среди субъектов противодействия информационному терроризму занимают негосударственные организации и объединения, а также граждане, оказывающие содействие органам государственной власти и органам местного самоуправления в осуществлении антитеррористических мероприятий. Конечно, значительную часть задач

противодействия информационному терроризму способно и должно решать государство, но следует признать, что оно не может и не должно безгранично вмешиваться во все сферы общественной жизни. На определенном уровне подобное вторжение начинает вызывать неприятие и противодействие, даже если оно осуществляется для достижения благородных социально значимых целей. Кроме того, абсолютизация государства в противодействии терроризму в информационной сфере создает предпосылки использования ее компонентов для формирования авторитарных основ управления общественным развитием, их перерастания в тоталитаризм. Анализ отечественной и зарубежной практики показывает, что активное привлечение институтов гражданского общества в национальную антитеррористическую систему позволит существенно повысить эффективность ее работы.

Список использованной литературы:

1. Еркебек М. Н. Понятие «терроризм» по международному и национальному законодательству Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1. — С. 107–113.
2. Ничипорчук Н., Вознюк Е. Секрет успеха США в сфере информационной безопасности // Общественные коммуникации. — 2018. — № 1 (3). — С. 66–71.
3. Устав Организации Объединенных Наций и устав Международного суда от 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
4. Нюрнбергский процесс: сБорник материалов: В 3 т. М.: Юрид. лит. — 1966. Т. 3. — 800 с.
5. Глобальная контртеррористическая стратегия ООН. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/ru/un-global-counter-terrorism-strategy>.
6. Антитеррористическое законодательство США. // URL: <http://www.iam.duma.gov.ru/node/8/4398/14156.html>.
7. Crimeprevention the EU. ACT Communication from the Commission the Councilthe European Parliament — Crimepreventionin the European Union // Europe: Activities of the European Union/ Summaries of legislation. URL: <http://www.europa.eu/scadplus/en/lvb/133258.htm>. — Заглавие с экрана.
8. Counter-Terrorism and Security Act 2015 // The National Arhives. 2015.
9. В Британии введут антитеррористическую систему «электронных полей». <https://https://www.rbc.ru/society/09/04/2021/606fd3419a794763ed3687c9>.
10. Arab ministers discuss counter-terrorism plan // Al-Shorfa. 2013 March 11. URL: <http://al-shorfa.com>.
11. International Strategy for Cyberspace. URL: https://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIP/national-cybersecurity-strategies-ncsss/international+_strategy_for_cyberspace_US.pdf.
12. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. URL: <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.html>.

Түгелбаев Ұ. Е.,

*жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, полиция капитаны
(e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com);*

Коцегулов Б. Б.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: Vekbolatk@mail.ru)*

**Ақпараттық саладағы терроризмге қарсы
іс-қимылдың шетелдік және халықаралық тәжірибесі**

Аннотация. Мақалада шет елдердегі ақпараттық терроризмге қарсы іс-қимыл тәжірибесі талданған. Мұндай қызметтің тиімділігі осы процесті заңнамалық

қамтамасыз етудің сапасына, қарсы іс-қимылдың оңтайлы технологияларының болуына және оларды іске асыруға тиісті органдар жүйесін тиісінше құруға байланысты екені дәлелденді, сондықтан халықаралық тәжірибе өзінің қарсы іс-қимылдың неғұрлым тиімді моделін іздеу, сондай-ақ жетекші дамыған елдермен ақпараттық терроризмге қарсы күрес бағытында күш-жігерді біріктіру тұрғысынан Қазақстан Республикасы үшін аса маңызды болып табылады. Бұдан басқа, Қазақстанда «блокчейн» жүйесін енгізудің негізгі бағыттары мен оны экономикасы дамыған елдерде пайдалану тәжірибесі қаралды.

Негізгі сөздер: ақпараттық саладағы терроризм, терроризмге қарсы қауіпсіздік, халықаралық тәжірибе, жұртшылық, терроризмге қарсы стратегия, терроризмге қарсы күрес.

U. E. Tugelbayev,

*doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education
(e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com);*

B. B. Koshchegulov,

*Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, Karaganda, Republic of Kazakhstan, e-mail: Bekbolatk@mail.ru)*

Foreign and international experience in countering terrorism in the information sphere

Annotation. The article analyzes the practice of countering information terrorism in foreign countries. It is proved that the effectiveness of such activities is due to the quality of legislative support for this process, the availability of optimal counteraction technologies and the appropriate construction of a system of bodies that should implement them, and therefore international experience is extremely important for the Republic of Kazakhstan from the point of view of both finding its most effective counteraction model and combining efforts with leading developed countries in the fight against information terrorism. In addition, the main directions of the implementation of the «blockchain» system in Kazakhstan and the experience of its use in countries with developed economies are considered.

Keywords: terrorism in the information sphere, anti-terrorist security, international experience, the public, counter-terrorism strategy, the fight against terrorism.

УДК 343.3/7

Уканов Е. А.,

*докторант факультета послевузовского образования, магистр права
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: Ertek.ukanov@mail.ru)*

Смежные с торговлей людьми составы уголовных правонарушений

Аннотация. Объективная сторона торговли людьми (ст. 128 УК РК) представляет собой сложную конструкцию с различного рода обязательными и факультативными признаками. К числу таких признаков следует отнести: купля-продажа или иные сделки, различные виды эксплуатации, вербовка, перевозка, передача, укрывательство, получение. В свою очередь квалифицированные составы данного

деяния, охватывают и трансплантацию, и служебное положение, а также пересечение границы и тяжкий вред здоровью вплоть до смерти потерпевшего лица. Все это расширяет перечень смежных составов, которые могут быть как самостоятельным уголовно-наказуемым деянием, так и частью длящегося состава торговли людьми. Полагаем, что рассмотренные в данной статье уголовные правонарушения необходимо учитывать при построении системы противодействия такому виду нарушения основных прав человека, как торговля людьми.

Ключевые слова: права человека, уголовные правонарушения, торговля людьми, эксплуатация человека, смежные составы преступлений.

Объективная сторона торговли людьми (ст. 128 УК РК) представляет собой сложную конструкцию с различного рода обязательными и факультативными признаками. К числу таких признаков следует отнести купля-продажа или иные сделки, различные виды эксплуатации, вербовка, перевозка, передача, укрывательство, получение. В свою очередь квалифицированные составы данного деяния, охватывают и трансплантацию, и служебное положение, а также пересечение границы и тяжкие вред здоровью вплоть до смерти потерпевшего лица. Все это расширяет перечень смежных составов, которые могут быть как самостоятельным уголовно-наказуемым деянием, так и частью длящегося состава торговли людьми.

Так, в Уголовном кодексе Республики Казахстан [1] имеется ряд составов, которые по своей сути предусматривают наказание за частные случаи торговли людьми либо за деяния, являющиеся определенным этапом длящегося преступления по торговле людьми. Таковы, например, квалифицированные составы в п. (2) ч. 3 ст. 125 УК РК и п. (2) ч. 3 ст. 126 УК РК, предусматривающие наказание, соответственно, за похищение человека с целью его эксплуатации и за незаконное лишение свободы той же целью.

Новеллой в уголовном законодательстве Казахстана и составом, применимым к случаям торговли людьми, связанным с эксплуатацией репродуктивных функций человека, является ст. 129 УК РК, предусматривающая ответственность за использование человеческого эмбриона в коммерческих, военных или промышленных целях.

На ряду с этим в УК РК имеются составы, предусматривающие ответственность за «принуждение к изъятию или незаконное изъятие органов и тканей живого лица для трансплантации либо иного использования, а равно совершение незаконных сделок в отношении органов и тканей живого лица» (ст. 116) и за «незаконное изъятие органов или тканей трупа человека для трансплантации либо иного использования, а равно совершение сделок в отношении органов или тканей трупа человека» (ст. 315). Наличие этих двух составов в УК РК можно признать частичной имплементацией ст. 3 Протокола против торговли людьми [2] в части признания уголовно-наказуемыми деяний, связанных с незаконной трансплантацией органов и тканей человека как при жизни, так и после смерти. В то же время следует подчеркнуть, что данные деяния по национальному законодательству не квалифицируются как торговля людьми. Соответственно, ст. ст. 119 и 315 УК РК могут служить дополнительными составами, т. к. эксплуатация в форме незаконного извлечения органов, предусмотрена Протоколом против торговли людьми, хотя она и не указана в списке эксплуатационных практик в п. (1) ст. 3 УК РК.

Статьи 132, 133, 134 УК РК, предусматривающие, соответственно, уголовную ответственность за вовлечение несовершеннолетних в совершение уголовных правонарушений, антиобщественных действий (в т. ч. в попрошайничество), проституцией, являются, по сути, имплементацией положений Конвенции о правах ребенка [3] и дополняющих ее протоколов, запрещающих эксплуатацию детей. Эти статьи можно также рассматривать как частичную имплементацию положений Протокола против торговли людьми относительно согласия несовершеннолетнего потерпевшего на эксплуатацию, поскольку для квалификации деяния

виновного по данным статьям не имеет значения, был ли несовершеннолетний согласен на участие в противоправных, антиобщественных действиях или в проституции.

Ст. 137 УК РК, предусматривающую ответственность за незаконные действия по усыновлению (удочерению) ребенка, передаче его под опеку или патронатному воспитателю, можно признать дополнительным составом при квалификации деяний лица, совершающего данные действия в целях дальнейшей эксплуатации ребенка. В то же время, данная статья позволяет четко отграничить не связанные с эксплуатацией действия по незаконному усыновлению от торговли несовершеннолетним.

Дополнительными составами, по которым можно привлечь к ответственности за создание условий, повышающих риск возможной эксплуатации несовершеннолетних и малолетних, можно признать ст. ст. 140,141,142 и 143 УК РК, предусматривающие, соответственно, ответственность родителей, опекунов или педагогов за неисполнение обязанностей по воспитанию несовершеннолетнего (ст. 140 УК РК), ответственность указанных лиц за ненадлежащее исполнение обязанностей по обеспечению безопасности жизни и здоровья детей (ст. 141 УК РК), ответственность опекуна или попечителя за злоупотребление своими правами в отношении опекаемого несовершеннолетнего (ст. 142), ответственность любого лица за незаконный вывоз несовершеннолетнего за пределы Республики Казахстан (ст. 143 УК РК). Все перечисленные статьи являются имплементацией положений Конвенции о правах ребенка.

Статья 144 УК РК, предусматривающая ответственность за вовлечение несовершеннолетнего в изготовление продукции эротического содержания, может служить дополнительным составом при квалификации деяний, связанных с эксплуатацией несовершеннолетнего, и является имплементацией положений ст. 3 Протокола против торговли людьми, Конвенции о правах ребенка и дополняющего ее Протокола о продаже детей, детской проституции и детской порнографии [4].

Статья 170 УК РК, часть 2 которой предусматривают ответственность за вербовку, обучение, финансирование или иное материальное обеспечение несовершеннолетнего наемника и использование его в вооруженном конфликте, может служить дополнительным составом при квалификации действий по торговле несовершеннолетними, связанной с эксплуатацией потерпевших в качестве участников вооруженного конфликта. То есть ч. 2 ст. 170 УК РК может рассматриваться как имплементация положений Протокола об участии детей в вооруженных конфликтах, дополняющего Конвенцию о правах ребенка [5].

Статьи 308 и 309 УК РК предусматривающие уголовную ответственность за «вовлечение в занятие проституцией путем применения насилия или угрозы, использования зависимого положения, шантажа, уничтожения или повреждения имущества или путем обмана» и за «организацию или содержание притонов для занятий проституцией, а равно за сводничество с корыстной целью» являются имплементацией в национальном законодательстве Конвенции против торговли людьми и эксплуатации проституции третьими лицами. Эти две статьи могут служить дополнительными составами при квалификации деяний по торговле людьми, направленных на эксплуатацию проституции потерпевших. П. (3) ч. 2 ст. 309, в котором предусматривается ответственность за организацию или содержание притонов или сводничество, связанные с вовлечением в проституцию несовершеннолетнего лица, является имплементацией положений Конвенции о правах ребенка и дополняющего ее Протокола о продаже детей, детской проституции и детской порнографии. Данный квалифицированный состав может служить дополнительным при квалификации деяний по торговле несовершеннолетними.

Ст. 312, в которой предусмотрена уголовная ответственность за изготовление и оборот порнографических материалов с изображениями несовершеннолетних и за привлечение несовершеннолетних для участия в зрелищных мероприятиях порнографического характера, также является имплементацией положений Конвенции о правах ребенка и дополняющего ее

Протокола о продаже детей, детской проституции и детской порнографии, и тоже может быть использована в качестве дополнительного состава при квалификации деяний по торговле несовершеннолетними с целью сексуальной эксплуатации потерпевших.

Упомянутый в разделе 1.1. Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху [6] частично имплементирован в ст. 394 УК РК, предусматривающей уголовную ответственность за организацию незаконной миграции.

В ст. ст. 392 и 393 УК РК предусмотрена уголовная ответственность за умышленное незаконное пересечение Государственной границы и за невыполнение решения о выдворении, и отсутствуют оговорки о непривлечении к ответственности лиц, ставших объектами организованной незаконной миграции. Но в Нормативном постановлении указано следующее: «... Потерпевшие не подлежат ответственности за незаконную миграцию, умышленное незаконное пересечение государственной границы Республики Казахстан, невыполнение решения о выдворении, нарушение правил пребывания в стране, использование поддельных документов, незаконное осуществление трудовой деятельности, если эти деяния совершены потерпевшими в связи с их торговлей» [7].

Данное указание можно также признать частичной имплементацией вышеназванного Протокола.

Ст. 395 УК РК, предусматривающая ответственность за неоднократное нарушение правил привлечения и использования иностранной рабочей силы, может служить дополнительным составом при квалификации деяний по торговле людьми с целью трудовой эксплуатации потерпевших-иностранцев.

Имплементацией ратифицированных Казахстаном конвенций Международной организации труда (МОТ) можно признать ст. 152 УК РК, предусматривающую уголовную ответственность за наиболее серьезные нарушения трудового законодательства. Ст. 153 УК РК представляет собой имплементацию в национальном уголовном законодательстве Конвенции о запрещении и искоренении наихудших форм детского труда [8] и Конвенции о минимальном возрасте приема на работу [9]. Имплементацией конвенций МОТ можно также считать и ст. ст. 86, 87, 89, 90, 95, 96, 97 КоАП РК (2014), предусматривающие, соответственно, административную ответственность за допуск лица к работе без заключения трудового договора, нарушение предусмотренных законодательством требований по оплате труда, незаконное превышение норма рабочего времени и допущение дискриминации в сфере труда, необеспечение расследования несчастных случаев на производстве, сокрытие факта несчастного случая на производстве, нарушение требований законодательства по заключению коллективного договора.

Полагаем, что рассмотренные в данной статье уголовные правонарушения необходимо учитывать при построении системы противодействия такому виду нарушения основных прав человека, как торговля людьми.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
2. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принят резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml
3. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

4. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии. Принят резолюцией 54/263 Генеральной Ассамблеи от 25 мая 2000 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol2.shtml

5. Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся участия детей в вооруженных конфликтах. Принят резолюцией 54/263 Генеральной Ассамблеи от 25 мая 2000 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml

6. Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принят резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol2.shtml

7. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 декабря 2012 года № 7. «О практике применения законодательства, устанавливающего ответственность за торговлю людьми» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000007S>

8. Конвенция о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда [Конвенция 182]. Принята на 87-й сессии Генеральной конференции Международной организации труда, Женева, 1 июня 1999 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/convention182.shtml

9. Конвенция Международной Организации Труда № 138 о минимальном возрасте для приема на работу (Женева, 6 июня 1973 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010996.

Уканов Е. А.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты, құқық магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail:Ertek.ukanov@mail.ru)*

Адам саудасымен сабақтас қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамы

Аннотация. Адам саудасының объективті жағы (ҚР ҚК 128-бабы) әр түрлі міндетті және факультативті белгілері бар күрделі құрылым болып табылады. Мұндай белгілердің қатарына сатып алу-сату немесе басқа да мәмілелер, пайдаланудың әртүрлі түрлері, жалдау, тасымалдау, беру, жасыру, алу жатады. Өз кезегінде, бұл әрекеттің білікті құрамы трансплантацияны да, қызметтік жағдайды да, сондай-ақ шекарадан өтуді және жәбірленуші адамның қайтыс болуына дейін денсаулыққа ауыр зиянды қамтиды. Мұның бәрі дербес қылмыстық жазаланатын іс-әрекет, сондай-ақ адам саудасының созылып жатқан құрамының бөлігі болуы мүмкін аралас құрамдардың тізбесін кеңейтеді. Осы бапта қарастырылған қылмыстық құқық бұзушылықтарды адам саудасы сияқты негізгі адам құқықтарының бұзылуына қарсы тұру жүйесін құру кезінде ескеру қажет деп санаймыз.

Негізгі сөздер: адам құқықтары, қылмыстық құқық бұзушылықтар, адам саудасы, адамды қанау, қылмыстың аралас құрамдары.

E. A. Ukanov,

*doctoral student, Faculty of Postgraduate Education, магистр права
(Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail:Ertek.ukanov@mail.ru)*

Criminal offences related to human trafficking

Annotation. The objective side of human trafficking (Article 128 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) is a complex structure with various mandatory and

optional features. Such signs should include purchase and sale or other transactions, various types of exploitation, recruitment, transportation, transfer, concealment, receipt. In turn, the qualified components of this act cover both transplantation and official position, as well as border crossing and serious harm to health up to the death of the injured person. All this expands the list of related compounds, which can be both an independent criminal offense and part of the ongoing composition of human trafficking. We believe that the criminal offenses considered in this article should be taken into account when building a system to counter such a type of violation of fundamental human rights as human trafficking.

Keywords: human rights, criminal offenses, human trafficking, human exploitation, related crimes.

УДК 343.3/.7

Хамитов Б. Н.,
докторант, младший советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан, Республика Казахстан,
e-mail:Hamitovbaur@mail.ru)

Современное состояние и процессы детерминации рейдерства в Республике Казахстан

Аннотация. В статье исследуется современное состояние такого преступного явления как рейдерство, и его развитие в Республике Казахстан. Затронуты вопросы специфики рейдерства по сравнению с отъемом бизнеса в Российской Федерации. Рассмотрено соотношение экономических и криминальных элементов современного функционирования бизнеса. Автор указывает на проблему взаимоотношений государства и субъектов экономической деятельности, связанной с коррумпированностью чиновников и отсутствием четкой правовой регламентации вопросов противодействия незаконному изъятию собственности бизнеса, недостаточным развитием гражданского законодательства по регулированию процессов слияния и поглощения. Делается вывод о необходимости проведения комплексного исследования проблем рейдерства и декриминализации указанного преступного деяния.

Ключевые слова: криминализация, корпоративный шантаж, рейдерский захват, рейдерство, слияние и поглощение, уголовная ответственность.

В Казахстане на постоянной основе осуществляется поддержка малого и среднего предпринимательства, для этого принимаются меры законодательного характера, в том числе вводятся моратории на проверки бизнеса. Поддержке и защите предпринимательства уделяется значительное внимание со стороны как Президента страны, так и созданной им Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен».

Согласно п. 4 ст. 26 Конституции Республики Казахстан каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом. Недобросовестная конкуренция запрещается [1]. Однако исполнение указанного пункта возможно при обеспечении государством экономической безопас-

ности, гарантий свободы предпринимательства и охраны от незаконного ограничения прав и интересов хозяйствующих субъектов.

Большая часть предпринимателей являются добросовестными, следующими букве закона, развивают и расширяют свой бизнес исключительно без поддержки и вмешательства третьих лиц. Вместе с тем, в средствах массовой информации, интернет-ресурсах все чаще стали появляться публикации о рейдерских захватах, проходящих в том числе не без помощи государственных уполномоченных или правоохранительных органов [1]; [2].

Рейдерство — это международно-правовое и одновременно — социальное и криминологическое явление. В связи с этим, его следует рассматривать не как единичный состав преступления, а как совокупность родственных видов противоправных деяний против общества и государства. При этом общественная опасность рейдерства связана с наступлением негативных последствий формирования и развития рыночных отношений в Республике Казахстан.

В последнее время данный вид преступной деятельности приобрел межгосударственный, организованный, групповой характер и стал представлять реальную угрозу экономической безопасности. В свою очередь, происходящие в мире глобальные изменения провоцируют новые способы и механизмы осуществления рейдерских атак, основанных на несовершенстве законодательства, коррупции, а также непоследовательной государственной политике в различных секторах экономики.

Сегодня в Казахстане происходит очередной криминальный передел собственности, приводящий к дискредитации представителей власти, снижению инвестиционной привлекательности целых отраслей, монополизации ряда сегментов рынка, утрате конкурентоспособности, спаду производства, а порой и банкротству эффективных предприятий, повышению уровня безработицы и иным негативным последствиям.

Рейдерство широко распространено в Российской Федерации и постепенно укрепляется в Казахстане. Следует признать, что сегодня захват чужого имущества совершается в большинстве случаев с использованием административного ресурса силовых структур, привлечением сотрудников правоохранительных и государственных органов и даже судебной системы [3, с. 149].

Возникают все новые способы рейдерских захватов, совершенствуются традиционные способы овладения чужим бизнесом, которые сложно распознать, а также инкриминировать их как правонарушение, так как зачастую они завуалированы под гражданско-правовые споры.

Современные рейдеры более квалифицированы и обстоятельно организывают захват чужого бизнеса. Силовой метод из 90-х г. отходит в прошлое, сейчас рейдеры действуют так, что если собственник имеет слабую защиту и не принял эффективных и своевременных мер по противодействию рейдерам, то в законном порядке будет достаточно сложно доказать, что бизнес был присвоен незаконно. Более того, рейдеры начинают, как правило, этот процесс с корпоративного шантажа [4, с. 149].

В связи с тем, что в экономических отношениях доминирует криминальный бизнес, связанный с коррумпированностью чиновников, то система взаимоотношений государства и субъектов экономической деятельности, по сути, перестаёт носить цивилизованный, урегулированный правом характер.

Как отмечено, рейдерскому захвату предшествует коррупционная составляющая, нередко преступные поглощения хозяйствующих субъектов носят криминальный характер, сопровождающийся целым рядом сопутствующих уголовно-наказуемых деяний, субъектами которых выступают разного уровня чиновники.

Таким образом, коррупция и криминальные захваты — взаимосвязанные явления, отражающие степень возможного воспрепятствования законной деятельности бизнесмена, подвергнувшегося рейдерству.

В Казахстане захват собственности у субъектов бизнеса происходит по аналогичному с рейдерскими захватами, практикуемыми в Российской Федерации сценарию. Хотя имеются и особенности.

В России рейдерские захваты чаще всего совершаются в тех случаях, когда незаконный отъем чужой собственности не подразумевает высоких затрат по сравнению с расходами на приобретение этого имущества. Нередко организуются профессиональные криминальные структуры, специализирующихся на рейдерских захватах, с целью перепродажи имущества по рыночной цене заказчику захвата либо добросовестному приобретателю. Также процветают рейдерские схемы, связанные с противоправным закреплением права собственности, права на результаты интеллектуальной деятельности либо права выполнения управленческих функций в коммерческой организации, через подставных нотариусов или коррумпированных судей [5].

В последнее время наиболее часто «мишенями» рейдерства становятся малый и средний бизнес, земельные участки либо малые предприятия, ценность которых сводится к рыночной стоимости оборудования или земельного участка, на котором они расположены. Ввиду незначительных материальных ресурсов собственники данного имущества не могут защитить свой бизнес. Нередко они вынуждены за бесценок либо безвозмездно уступить свою собственность, не имея возможности оказать действенное сопротивление, как это могли бы сделать крупные предприятия или организации [6, с. 11].

В ответ на распространяющееся рейдерство государство приняло закон, устанавливающий уголовную ответственность за это деяние с использованием контролирующих, правоохранительных и других органов. Так, 2 июля 2021 г. Главой государства подписан Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления борьбы с рейдерством, защиты предпринимательской деятельности от незаконного вмешательства государственных органов и должностных лиц и усиления мер, препятствующих нелегальному обороту драгоценных металлов», целью которого является защита прав граждан и предпринимателей от неправомерных действий госорганов. В частности, ужесточается уголовная ответственность за факты рейдерства в отношении предпринимателей, а сроки рассмотрения жалоб бизнеса и граждан на несанкционированные осмотры, обыски и так далее сокращаются до трех суток.

Законом детализируются способы воспрепятствования законной предпринимательской деятельности. Особый акцент в законе делается на переориентирование прокурорского надзора, который будет направлен на эффективную защиту прав граждан и законных интересов бизнеса от незаконных решений чиновников.

Полагаем, что принимаемые меры повлияют на уменьшение фактов рейдерских захватов, однако ужесточение ответственности за рейдерство должного результата не принесет.

С момента введения в уголовное законодательство ответственности за рейдерство (с 2011 г.) достаточная и стабильная правоприменительная практика до сих пор не выработана. Результаты работы правоохранительных органов, на которые возложена задача по противодействию этому преступному явлению, сводятся к единичным фактам, которые выявляются в совокупности с другими преступлениями.

Согласно статистическим данным, с 2015 г. по ст. 249 УК проведено всего 46 досудебных расследований (2015 г. — 25; 2016 г. — 9; 2017 г. — 3; 2018 г. — 2, 2019 г. — 3, 2020 г. — 4), по которым в суд направлено всего 3 дела. В данном случае имело место так называемое «черное рейдерство», которое связано с использованием явно незаконных методов захвата и отъема

объектов чужой собственности с применением «силовой» атаки и физического насилия в отношении собственника имущества.

При обсуждении законопроекта, в целях расширения сферы применения вышеуказанной статьи предлагалось перевести ее в формальный состав и исключить из диспозиции способы совершения преступления. Однако, как утверждает И. Ш. Борчашвили, нет посягательства, если нет объекта, так как в этом случае не на что посягать, и в одинаковой мере нет посягательства, если объекту не причинено ущерба, ибо в этом случае субъект не посягает. Поэтому объект и последствия друг от друга неотрывны; как нет преступления без объекта как элемента состава, так нет и преступления без последствий как элемента состава [7].

В современных условиях, как отмечено выше, больше распространены формы недружественных поглощений, сопряженные с мошенническими действиями. Рейдеры, имеющие полномочия исполнительного органа, совершают сделки по отчуждению имущества по заниженной цене либо иные экономически нецелесообразные сделки. Действительная цель — захват чужого имущества — как правило, вуалируется под видом законных сделок [8, с. 46].

Таким образом, при наличии множества фактов рейдерства и отсутствии практики возбуждения уголовных дел эффективным и целесообразным считается поиск рыночных механизмов противодействия рейдерству, в том числе исследование возможности использования института банкротства, включающего нормы гражданского, трудового, административного, уголовного права.

Как отмечает ряд исследователей, рейдерство и банкротство существуют в рамках рыночных отношений, тесно взаимодействуют между собой и оказывают влияние на развитие экономики и ее безопасность [9, с. 37].

Стабильность механизмов, обеспечивающих результативность функционирования экономической системы государства, во многом зависят от соблюдения конституционных гарантий и правовой урегулированности экономических отношений.

При этом одной из основных составляющих правового государства является уровень реального обеспечения прав, свобод и законных интересов личности. К сожалению, в Республике Казахстан вопросы рейдерского захвата практически не подвергались монографическому исследованию, имеется ряд публикаций, затрагивающих лишь отдельные аспекты проблемы.

В этой связи, в целях разработки и внедрения механизма организации и осуществления социально-правовой защиты прав и свобод субъектов экономической деятельности представляется актуальным и значимым проведение исследования, базирующегося на обоснованных теоретических основах международного и национального законодательства, регламентирующего особенности отношений в сфере экономики и управления.

Данному вопросу посвящены лишь единичные работы российских авторов [10]. М. П. Клейменов отмечает, что аргументом в пользу целесообразности декриминализации служит возможность осуществления правового регулирования явления иными средствами — не уголовно-, а административно- или гражданско-правовыми. Также необходимо уточнение: не виртуальна ли общественная опасность деяния, не является ли оно выражением ложных представлений участников законотворческого процесса [11].

Ситуация в Казахстане продолжает на протяжении последних лет оставаться чрезвычайно сложной. К сожалению, поиск мер эффективного воздействия на преступность по-прежнему находится в плоскости расширения мер структурного реформирования и правового регулирования отдельных элементов правоохранительной системы. Во многом это объясняет трудности при формировании институтов гражданского общества, чьи выработанные в соответствии с законом корпоративные правила должны лежать в основе регулирования общественных отношений. Изменение ситуации в лучшую сторону должно вести к снижению степени криминализации в обществе и к росту степени декриминализации.

Исходя из вышеизложенного, в случае декриминализации ст. 249 Уголовного Кодекса целесообразно, преобразовать данную норму в отдельные составы правонарушений, в зависимости от форм и способов неправомерного завладения юридическим лицом (по опыту РФ и Узбекистана), такие как: «Нарушение частной собственности»; «Фальсификация финансовых документов учета и отчетности финансовой организации»; «Фальсификация решения общего собрания акционеров (участников) или решения совета директоров общества»; «Внесение в государственные реестры заведомо недостоверных сведений». Данный перечень способов и видов уголовных правонарушений, направленных на неправомерное владение имуществом юридического лица, не является исчерпывающим и требует тщательной научной проработки и изучения.

Следовательно, при принятии решений о криминализации или декриминализации деяний необходим продуманный, взвешенный, научно-обоснованный подход, выражающий закономерности законотворческого процесса, где рекомендации сформулированы в специальных исследованиях.

В этой связи следует:

– провести комплексное междисциплинарное исследование социально-экономических, нравственно-правовых, уголовно-процессуальных аспектов соблюдения принципов свободы предпринимательской деятельности и реальности обеспечения гарантий законного владения собственностью;

– изучить международный опыт противодействия рейдерству, по итогам выдвинуть гипотезу о декриминализации указанного преступного деяния, поскольку в большинстве развитых зарубежных странах нет ни одной уголовной нормы, посвященной противодействию незаконным захватам юридических лиц.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30.08.1995 г.) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Предприниматели Казахстана против разрастающихся рейдерских технологий захватов бизнеса [Электронный ресурс] — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30060441.
3. В Казахстане бизнесмены жалуются на рейдерские захваты... [Электронный ресурс] — URL: <https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2019-05/v-kazakhstan-biznesmeny-zhaluyutsya-na-reyderskie-zakhvaty>
4. Бузаева Н. А. Рейдерство в современной России: проблемы и перспективы // Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания. — 2011. — № 5-2. — С. 138–142.
5. Андреева Л. А. Коррупция и рейдерство в условиях рыночных отношений // Российское государство и право: традиции, современность, будущее: Мат-лы Всероссийской науч.-практ. конф. / Под ред. В. Я. Музюкина, Е. С. Аничкина. — Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 2011. — С. 149–150.
6. Денисов Д. Е., Ильязов И. Р. Рейдерский захват: причины, схемы и способы защиты на предприятии // Государство, право, общество: проблемы взаимодействия (политология, юридические науки, история, религиоведение, социология): Сб. статей VI Международ. науч.-практ. конф. / Под ред. Н. Г. Карнишиной. — М., 2019. — С. 28–30.
7. Борчашвили И. Ш. О так называемых материальных, формальных и усеченных составах преступлений: постановка проблемы // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. — 2007. — № 1 (5). — С. 93.
8. Ханов Т. А. Использование инноваций субъектами малого и среднего предпринимательства // Актуальные проблемы современности. — 2015. — № 3 (9). — С. 53.
9. Биханова А. С. Развитие и поддержка малого предпринимательства в Республике Казахстан // Часописе кономічних реформ. — 2013. — № 2 (10). — С. 110–115.

10. Четрикова Л. И., Кенжахметов А. Т. Рейдерство: состояние дел в Республике Казахстан // Инновационные процессы и технологии в современном мире: Мат-лы междунаро. науч.-практ. конф. — Уфа, 2013. С. 264–268.

11. Кузнецова Н. Ф. Мнение ученых о реформе УК (или qui prodest?) // Уголовное право. — 2010. — № 1. — С. 26, 27.

Хамитов Б. Н.,

докторант, кіші әділет кеңесшісі

(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.,

Қазақстан Республикасы, e-mail: Hamitovbaur@mail.ru)

**Қазақстан Республикасындағы рейдерліктің
қазіргі жағдайы және детерминация процестері**

Аннотация. Мақалада рейдерлік сияқты қылмыстық құбылыстың қазіргі жағдайы, сондай-ақ оның Қазақстан Республикасындағы дамуы зерттеледі. Ресей Федерациясындағы бизнесті бөлумен салыстырғанда рейдерлік ерекшелігі мәселелері қозғалды. Қазіргі заманғы бизнес жұмысының экономикалық және қылмыстық элементтерінің арақатынасы зерттелуде. Шенеуніктердің сыбайластығына және бизнес меншігін заңсыз алып қоюға қарсы іс-қимыл мәселелерін нақты құқықтық регламенттеудің болмауына және бірігу мен қосып алу процестерін реттеу жөніндегі азаматтық заңнаманың жеткіліксіз дамуына байланысты мемлекет пен экономикалық қызмет субъектілерінің өзара қарым-қатынасы проблемасы туралы көрсетіледі. Рейдерлік мәселелерін жан-жақты зерттеу және осы қылмыстық әрекеттерді бейтараптандырудың нақты тетіктерін әзірлеу қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Негізгі сөздер: криминализация, корпоративті бопсалау, рейдерлік, рейдерлік, бірігу және сатып алу, қылмыстық жауапкершілік.

B. N. Khamitov,

doctoral student, Junior Adviser of Justice

(Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's

Office of the Republic of Kazakhstan, the city of Nur-Sultan,

Republic of Kazakhstan, e-mail: Hamitovbaur@mail.ru)

The current state and processes of determination of raiding in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines the current state of the criminal phenomenon such as raiding, as well as its development in the Republic of Kazakhstan. The issues of the specifics of raiding in comparison with the weaning of business in the Russian Federation are touched upon. The correlation of economic and criminal elements of modern business functioning is investigated. It is pointed out about the problem of the relationship between the state and economic entities associated with the corruption of officials and the lack of clear legal regulation of the issues of countering illegal seizure of business property and insufficient development of civil legislation to regulate mergers and acquisitions. The conclusion is made about the need for a comprehensive study of the problems of raiding and the development of real mechanisms to neutralize these criminal actions.

Keywords: criminalization, corporate blackmail, raiding, raiding, mergers and acquisitions, criminal liability.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Алтайбаев С. Қ., Омирова М. С.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасындағы айыппұл жазасы 4

Байсұлтанов А. Б.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару заңнамасының Қылмыстық-атқару жүйесін дамыту кезеңдері 9

Балғожина М. Е., Райбаев Д. К., Кожамжарова Н. Н.

Қылмыстық құқық теориясындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігі ұғымы.... 14

Балғожина М. Е., Абиев Е. С., Қаржасова Г. Б.

Бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдардың әлеуметтік бейімделуіне байланысты кейбір мәселелер 20

Бекбулатов А. К., Пенчуков Е. В.

Система досудебного расследования по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан 27

Бекишева С. Д.

Проблемные вопросы правового регулирования производства по делам об административных правонарушениях..... 35

Дарменов А. Д., Жолжаксынов Ж. Б.

Криминологическая характеристика лиц, совершающих уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи 41

Zh. B. Zholzhaqynov, E. B. Zhunussov

On the issue of the application of administrative prejudice in the composition of beatings and intentional infliction of minor harm to health 48

Кусаинов Ш. К.

Актуальные вопросы процесса задержания подозреваемого в совершении преступления..... 55

Қаржасова Г. Б., Балгимбеков Д. Ү., Кенбаев Ж. А.

Сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық нормативтік-құқықтық актілерлерді ұлттық құқықтық жүйеге енгізу..... 60

Лакбаев К. С., Айтуарова А. Б., Галиханов М. М.

Проблемы правового регулирования оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан 68

Муслимова К. С., Билялова М. И., Ладыгина О.А.

Законность правовых актов исполнительных органов и ее соотношение с административным усмотрением 73

Мухамадиева Г. Ж.

Особенности субъекта вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий 78

Сейтжанов О. Т., Жусипбекова А. М., Есенгалиева Г. М.

Процессуальный статус следователя с учетом внедряемой трехзвенной модели судопроизводства 83

Тоқыбаев З. С., Кайнар Е. Е.

Адам құқықтарын қорғау ұйымдарының сотталғандардың құқықтарын қорғау бағытында қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерімен өзара байланыстарының өзекті мәселелері 92

Усенко М. С., Куставлетов Х. М.

Некоторые аспекты правовой сущности «Гудвилл» в Республике Казахстан 98

Шаймуханов А. Д.

Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности и пути его совершенствования 103

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

Абугалиев Қ. Н.

Курсанттардың адамгершілік ұстанымын қалыптастыруда кәсіби білімнің маңыздылығы 112

Бейсеев А. А.

К вопросу об изучении истории государственно-правовых взаимоотношений Казахстана и России в XIX — начале XX века 117

Төлеген М. Ә.

Төбе би Абайдың заңгерлігі және «Қарамола ережесі» 122

Шекарбеков С. А.

Особенности профессиональной направленности курсантов военного института Национальной гвардии Республики Казахстан 127

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

V. A. Kulmukhanbetova, A. T. Akhmetov

The conceptual framework of the criminal legal impact institute 132

O. A. Ladygina, E. K. Kubeev

Human rights protection: international and national aspects..... 137

Лысенко Е. С.

Совершенствование работы органов внутренних дел в условиях развития информационного общества 142

Шкаплеров Ю. П.

Нормативная регламентация обыска и выемки при расследовании уголовных дел в своде законов Российской империи и уставе уголовного судопроизводства..... 147

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Ажибекова С. К.

Причины и условия, способствующие совершению преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних..... 154

Ғаббасәлі Б. Ғ.

Обстоятельства, подлежащие доказыванию, как структурный компонент криминалистической методики расследования уголовных дел, связанных с созданием финансовой пирамиды и ее руководством 159

Жалмаханов Ж. Ш.

Кибербуллинг қорқытудың бір түрі ретінде: ұғымдар, түрлер, көрініс ерекшеліктері165

Кибербуллинг как вид угрозы: понятия, виды, особенности проявления 170

Завотпаева А. Т., Шинекенева З. К.

Льготы и гарантии, предоставляемые людям с ограниченными возможностями в Республике Казахстан 171

Кусаинова А. К.

Меры административных взысканий, применяемые за административные правонарушения в области налогообложения 177

Кобландин К., Кусаинов С. А., Укасов Д. А.

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары жүйесіндегі кадр әлеуетін сапалы қалыптастыру туралы 184

Нуркеева Д. Р.

Законность и ее место в системе принципов уголовного процесса 188

Нұридин С. Н.

Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қолдану тәртібіне және шарттарына қатысты кейбір мәселелер..... 194

Таженов А. Д.

Состояние безопасности дорожного движения и перспектива внедрения функции беспилотного управления транспортным средством в транспортной системе Республики Казахстан 201

Тугелбаев У. Е., Коцегулов Б. Б.

Зарубежный и международный опыт противодействия терроризму в информационной сфере..... 209

Уканов Е. А.

Смежные с торговлей людьми составы уголовных правонарушений..... 216

Хамитов Б. Н.

Современное состояние и процессы детерминации рейдерства в Республике Казахстан..... 221

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоядан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналдың 15 ақпанға дейін, № 2 — 15 мамырға дейін, № 3 — 15 тамызға дейін, № 4 — 15 қарашаға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (эмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, қала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80-100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6-8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1.25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстары немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді міндетті түрде пайдалану қажет.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,
Қазақстан Республикасы ПМ
Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,
факс: 8(7212) 30-33-92, тел. 8 (7212) 30-34-12

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются до 15 февраля, № 2 — до 15 мая, № 3 — до 15 августа, № 4 — до 15 ноября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующие содержание статьи и обеспечивающие возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы надлежит обязательно использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>

Контактная информация

Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермекова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz
факс: 8(7212) 30-33-92, тел. 8 (721-2) 30-34-12

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The journal is published once a quarter. For inclusion in the journal No. 1, manuscripts are accepted until February 15, No. 2 — until May 15, No. 3 — until August 15, No. 4 — until November 15.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) the author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) the author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) the title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) abstract (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — **in the state, Russian and English languages;**
- 6) keywords (8-10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) interval — one and a half (1,5);
- 10) paragraph indent — 1,25;
- 11) margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom-2 cm each;
- 12) footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of references, it is necessary to use references to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.gov.kz/ru>

Contact information

Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
department of organization of research and editorial and publishing work
E-mail: oniirir@kpa.gov.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92, tel: 8 (721-2) 30-34-12